T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)

ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VELÂDET-İ HÜMÂYÛN KUTLAMALARI

Doktora Tezi

Kâmil ÇAYIR

Ankara - 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VELÂDET-İ HÜMÂYÛN KUTLAMALARI

Doktora Tezi

Kâmil ÇAYIR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan KURT

Ankara - 2022

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)

ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VELÂDET-İ HÜMÂYÛN KUTLAMALARI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan KURT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1 – Prof. Dr. Hasan KURT	
2 – Doç. Dr. Halide ASLAN	
3 – Doç. Dr. Yasin MERAL	
4 – Doç. Dr. Talip AYAR	
5 – Doç. Dr. Eyüp ÖZTÜRK	

Tez Savunması Tarihi: 02.02.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Hasan KURT danışmanlığında hazırladığım "II. Abdülhamid Dönemi Velâdet-i Hümâyûn Kutlamaları (Ankara.2022)" adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Kâmil ÇAYIR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ III

KISALTMALAR V

GİRİŞ 1

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ 1

B. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE SINIRLARI 2

C. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI 4

D. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 12

E. OSMANLI'DA VELÂDET KUTLAMALARININ TARİHÎ SEYRİ 14

1. Hz. Muhammed'in Velâdet Günlerinin Kutlanması 16

2. Padişah Çocuklarının Velâdet Günlerinin Kutlanması 19

3. II. Abdülhamid Öncesi Padişahların Velâdet Günlerinin Kutlanması 22

BİRİNCİ BÖLÜM 28

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VELÂDET-İ HÜMÂYÛN KUTLAMALARI 28

A. Kutlamaların İlanı 32

B. Kutlamaların İcrası 50

1. Kutlamaların Yapıldığı Yerler 50

1.1. İstanbul'da Yapılan Kutlamalar 51

1.1.1. Saray'da Yapılan Kutlamalar 51

1.1.2. Şehir İçinde Yapılan Kutlamalar 63

1.2. Taşra'da Yapılan Kutlamalar 81

1.2.1. Rumeli'de Yapılan Kutlamalar 90

1.2.1.1. Merkeze Bağlı Vilayetlerde Yapılan Kutlamalar 93

1.2.1.2. Komiserliklerde Yapılan Kutlamalar 95

1.2.1.3. Kitâbethânelerde Yapılan Kutlamalar 96

1.2.1.4. Vekâlethânelerde Yapılan Kutlamalar 98

1.2.2. Anadolu'da Yapılan Kutlamalar 107

1.2.3.Arap Vilayetlerinde Yapılan Kutlamalar 115

1.3. Sefârethânelerde Yapılan Kutlamalar 119

1.3.1. Amerika 123

1.3.2. Avusturya 128

1.3.3. Fransa 130

1.3.4. İran 139

1.3.5. İspanya 142

1.3.6. Güney Afrika 145

1.3.7. Romanya 148

1.3.8. Sırbistan 150
1.3.9. Diğer Sefâretlerde Yapılan Kutlamalar 151
İKİNCİ BÖLÜM 154
DÖNEMİN BASININDA VELÂDET KUTLAMALARI 154
A. II. Abdülhamid Döneminde Basın 154
B. Dönemin Basınında Velâdet Kutlamaları 162
1. Osmanlı Türkçesi ile Yayınlanan Gazeteler 165
1.1. Gazete Başyazıları 176
1.2. Şiirler 195
2. Yabancı Dilde Gazeteler 222
3. Muhalif Gazetelerde Velâdet-i Hümâyûn 232
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 236
VELÂDET GÜNÜNE ÖZEL UYGULAMALAR 236
A. Velâdet-i Hümâyûna Özel Teşrifât Kaideleri 239
B. Açılışlar 246
C. Taltifler 256
D. Tebrikler 270
1. Osmanlı Tebaasından Gelen Tebrik Mesajları 270
2. Yabancılardan Gelen Tebrik Mesajları 276
E. Mahkumların Affı 281
F. Hediyeler 291
1. Padişaha Takdim Edilen Hediyeler 293
2. Padişah Tarafından Verilen Hediyeler 296
G. Velâdet Gününe Tarih Düşürme, Şiir ve Duânâmeler 301
SONUÇ 305
KAYNAKÇA 308
EKLER 335
ÖZET 356
ABSTRACT 358

ÖNSÖZ

34. Osmanlı padişahı olarak XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın ilk yıllarında tahtta kalan II. Abdülhamid, lehinde ve aleyhinde en çok konuşulan Osmanlı sultanlarından biridir. Tanzimat devri padişahı olan Sultan II. Abdülhamid, kendisinden önce başlatılan bir takım yenilikleri devam ettirdiği gibi günümüz Türkiye'sinde varlığını devam ettiren birçok fikir akımının, kurum ve kuruluşun temelinin de kendisi zamanında atıldığı bir padişahtır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu isimlerinin de yine bu dönemde yetişmiş olması II. Abdülhamid ve döneminin halen güncelliğini korumasına sebep olan hususlardan biridir.

Tahta çıktığında siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik bir dizi problemlerle karşı karşıya kalan II. Abdülhamid kendisine özgü yönetim ilkeleri ile bu sorunların altından kalkmayı başarmış ve Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda zedelenen itibarını yeniden tesis etmiştir. Her ne kadar Yıldız'ın kalın duvarları arkasından nadiren çıkmış olsa da varlığını Osmanlı toprakları ile birlikte dünyanın en ücra köşelerinde çok derinden hissettirmiştir.

II. Abdülhamid'in dünyanın her bir noktasında varlığını derinden hissettirdiği anlardan biri de her yıl büyük bir görkemle kutlanan doğum yıldönümü kutlamaları olmuştur. Bu kutlamalarla II. Abdülhamid tebaasına ve dünya devletlerine Osmanlı'nın en modern araç ve uygulamalarla ayakta olduğunu göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla velâdet kutlamaları bir devletin ayakta kalma mücadelesinde içeriye ve dışarıya karşı bir mesaj verme niteliğini kazanmıştır.

Bu kısa girişten sonra, değerli vakitlerini ayırarak fikir, düşünce ve tavsiyeleriyle tezimin ve şahsımın yetişmesine katkı sunan danışman hocam Prof. Dr. Hasan KURT'a şükranlarımı arz ederim. Konu seçiminde ve yazma sürecinde telkinleriyle cesaretlendiren, emeğini esirgemeyen Prof. Dr. Nesimi YAZICI hocama da teşekkür

etmeliyim. Yine bu çalışmanın başından sonuna kadar bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren, destek olan Tez İzleme Komitesi üyeleri Doç. Dr. Halide ASLAN ve Doç. Dr. Yasin MERAL hocalarıma da teşekkür ederim. Ayrıca tezimin teknik açıdan son şeklini almasında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Fatmanur İBRAHİMOĞLU hocama şükran borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

Bu tezin hitama erdiğini görmesini çok arzuladığım, ancak 2020 yılının Haziran ve Temmuzunda birer ay arayla tekmîl-i enfâs-i ma‘dûde-i hayat eyleyerek irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleyen sebeb-i vücûdum babam Hamit ÇAYIR ve iliklerime kadar üzerimde emeğini hissettiğim amcam Muammer ÇAYIR’ı da bu vesileyle hatırlamadan geçemeyeceğim. Son olarak, bu tezi hazırlama sürecinde gece ve gündüz, hafta içi ve hafta sonu demeden oyun vakitlerinden (ç)aldığım kızlarım Fatma Reyyan ve Ayşe Nilhan’ın isimlerini de kendilerinden özür dilemeye ve helallik almaya vesile olur düşüncesiyle burada zikretmek istiyorum.

Kâmil ÇAYIR

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

A.DVN.NMH. : Sadâret Divân-ı Hümâyûn Nâme-i Hümâyûn Evrâkı

A.DVN.MKL. : Sadâret Divân-ı Hümâyûn Mukâvele Evrâkı

A.MKT. : Sadâret Mektûbî Kalemi

A.MKT.NZD. : Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrâkı

A.MKT.MHM. : Sadâret Mektûbî Kalemi Mühimme Evrâkı

A.MTZ.(04) : Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan Evrâkı

A.TŞF. : Sadâret Teşrifât Kalemi Evrâkı

b. : Bin

Bknz. : Bakınız

BEO : Bâbıâli Evrâk Odası

BOA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

C. : Cilt

DH.EUM.AYŞ. : Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Asayiş Kalemi Evrâkı

DH.EUM.THR. : Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Tahrirât Kalemi Evrâkı

DH.MKT. : Dâhiliye Mektûbî Kalemi Evrâkı

DH.ŞFR. : Dâhiliye Şifre Kalemi Evrâkı

DH.TMIK.M. : Dâhiliye Tesri-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu, Muamelat Evrâkı

DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

DMA.MKT. : Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî Kalemi Evrâkı

Ed. : Editör

HAT. : Hatt-ı Hümayûn Evrâkı

Haz. : Hazırlayan

HH.d. : Hazine-i Hâssa defterleri

HR.İD. : Hariciye Nezâreti İdare Evrâkı

HR.SFR.3 : Hâriciye Nezâreti Londra Sefâreti Evrâkı

HR.SFR.04. : Hâriciye Nezâreti Paris Sefâreti Evrâkı

HR.SYS. : Hâriciye Nezâreti Siyasî Evrâkı

HR.TH. : Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Evrâkı

HR.TO. : Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı

İ.DH. : İrâde Tasnifi Dâhiliye Evrâkı

İ.HUS. : İrâde Tasnifi Hususî Evrâkı

İ.ML. : İrade Tasnifi Maliye Evrâkı

İ.MVL. : İrade Tasnifi Meclis-i Vâlâ Evrâkı

İ.TAL. : İrâde Tasnifi Talimât Evrâkı

İÜ : İstanbul Üniversitesi

İÜEF : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

MB.İ. : Mabeyn, İrâde Evrâkı

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

MF.MKT. : Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrâkı

ML.EEM. : Maliye Nezâreti Evrâk-ı Emîriye Müdüriyeti Evrâkı

MV. : Meclis-i Vâlâ Evrâkı

nşr. : Neşreden

Nr. : Numara

Ö. : Ölümü

PLK.p : Plani Proje, Kroki; Plan Projeler

s. : Sayfa

S. : Sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi

SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi

ŞD. : Şûrâ-yı Devlet Evrâkı

thk. : Tahkik

TFR.I.KV. : Teftişât-ı Rumeli Evrâkı, Kosova Evrâkı

TFR.I.SL. : Teftişât-ı Rumeli Evrâkı, Selanik Evrâkı

TFR.I.UM. : Teftişât-ı Rumeli, Umum Evrâkı

TTK : Türk Tarih Kurumu

TS.MA.d. : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TS.MA.e. :Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrâkı

Üniv. : Üniversite

vd. : Ve devamı

Y.A.HUS. : Yıldız Tasnifi Sadâret Hususî Maruzât Evrâkı

Y.A.RES. : Yıldız Tasnifi Sadâret Resmî Maruzât Evrâkı

Y.EE. : Yıldız Tasnifi Esas Evrâkı

Y.EE.d. : Yıldız Tasnifi Esas Evrâkı Defterleri

Y.MTV. : Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrâkı

Y.MRZ.d. : Yıldız Tasnifi Maruzât Defterleri

Y.PRK.A. : Yıldız Tasnifi Perakende Saderet Evrâkı

Y.PRK.ASK. : Yıldız Tasnifi Perakende Askerî Maruzât Evrâkı

Y.PRK.AZJ. : Yıldız Tasnifi Perakende Arzuhaller, Jurnaller Evrâkı

Y.PRK.AZN. : Yıldız Tasnifi Perakende Adliye ve Mezâhib Nezâreti Evrâkı

Y.PRK.BŞK. : Yıldız Tasnifi Perakende Başkitâbet Dairesi Evrâkı

Y.PRK.EŞA. : Yıldız Tasnifi Perakende Elçilik, Şehbenderlik, Ataşemiliterlik Evrâkı

Y.PRK.HH. : Yıldız Tasnifi Perakende Hazine-i Hâssa Evrâkı

Y.PRK.HR. : Yıldız Tasnifi Perakende Hâriciye Evrâkı

Y.PRK.KOM. : Yıldız Tasnifi Perakende Komisyonlar Evrâkı

Y.PRK.MF. : Yıldız Tasnifi Perakende Maarif Nezâreti Maruzatı Evrâkı

Y.PRK.MK. : Yıldız Tasnifi Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Evrâkı

Y.PRK.MYD. : Yıldız Tasnifi Perakende Yâverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Evrâkı

Y.PRK.NMH. : Yıldız Tasnifi Perakende Nâme-i Hümâyûnlar Evrâkı

Y.PRK.PT. : Yıldız Tasnifi Perakende Posta Telgraf Nezâreti Evrâkı

Y.PRK.SGE. : Yıldız Tasnifi Perakende Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Evrâkı

Y.PRK.ŞH. : Yıldız Tasnifi Perakende Şehremini Evrâkı

Y.PRK.TKM. : Yıldız Tasnifi Perakende Tahrirât-ı Ecnebiyye ve Mâbeyn Mütercimliği Evrâkı

Y.PRK.TŞF. : Yıldız Tasnifi Perakende Teşrifât-ı Umûmiye Dairesi Evrâkı

Y.PRK.UM. : Yıldız Tasnifi Perakende Umûmî Evrâkı

Y.PRK.ZB. : Yıldız Tasnifi Perakende Zabtiye Nezâreti Evrâkı

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada Osmanlı sultanlarından II. Abdülhamid'in yurt içinde ve yurt dışında "velâdet-i hümâyûn" olarak da adlandırılan doğum yıldönümü kutlamaları ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı öncelikle Osmanlı kültür tarihi alanında üzerinde yeterince çalışma yapılmamış bir merasimi bütün yönleri ile ele almaktır. Şöyle ki; ilk kutlanılmaya başlandığı 1835'ten Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekildiği 1923'e kadar 90 yıla yakın bir zaman kutlanılan velâdet törenleri ile ilgili Osmanlı'da merasim ve törenlerle alakalı yapılan lisansüstü çalışmalarda, müstakil eserlerde padişahların velâdet yıldönümü kutlamalarıyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir.[1] Yaptığımız bu çalışma ile velâdet kutlamalarının siyasî, sosyal, psikolojik, ekonomik ve diplomatik alandaki etkileri değerlendirilmekle birlikte altı asırlık Osmanlı tarihinde XIX. yüzyıla kadar bu yönde bir kutlama yapılmazken neden bu asırda böyle bir kutlamanın ihdas edilmeye ihtiyaç duyulduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı merasimlerinden bahseden eserlerde geçtiği şekliyle velâdet-i hümâyûn adı altında sadece Hz. Peygamber'in ve padişah çocuklarının değil padişahlarının kendilerinin doğum

[1] Bknz.: Ebru Baykal, *Osmanlı'da Törenler,* Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008; Şefik Peksevgen, *Ottoman Court Ceremonies And The Multiple Ceremonial Center,* Boğaziçi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004; Nigar Ayyıldız**,** *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008; Dündar Alikılıç, "Osmanlı Saray Teşrîfâtı ve Törenleri", *Türkler***,** Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C: 9, s. 875-886. Ayrıca genel bir değerlendirme için bknz: Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrîfâta Dair Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2010, C. 8, S: 16, s. 131-148.

yıldönümlerinin de kutlandığına dikkati çekerek bu kavramın literatüre kazandırılması ve tartışmaya açılması amaçlanmıştır.

Çalışmamızın merkezinde vefatının üzerinden 100 yılın üzerinde bir zaman geçmesine rağmen halen hakkında lehte ve aleyhte en çok konuşulan, dizi filmler yapılan Osmanlı padişahlarından biri olan II. Abdülhamid'in bulunması ve döneme ait yüzlerce eser yazılmasına rağmen hiçbirisinde velâdet kutlamaları ile ilgili ayrıntılı bilgilerin bulunmaması bu çalışmaya ayrı bir önem katmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE SINIRLARI

Osmanlı tarihi boyunca *Velâdet-i Hümâyûn* tabiri padişah çocuklarının (kız ve erkek) doğumu, Hz. Peygamber'in ve padişahların doğum yıldönümleri için kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in doğum yıldönümlerine *mevlid-i nebi*, *velâdet-i nebi* gibi tabirler kullanılmakla birlikte XIX. yüzyıla kadar velâdet-i hümâyûn ile padişah çocuklarının doğumu kastedilmiştir. Ancak XIX. yüzyıldan itibaren yeni uygulamalarla birlikte velâdet-i hümâyûn tabiri ile hem padişah çocuklarının doğumu hem de padişahların kendi doğum yıldönümlerinin kastedildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde padişahların doğum günlerinin kutlanmasına II. Mahmud (1808-1839) zamanında 15 Şaban 1251/6 Aralık 1835 tarihinde başlanmıştır[2]. Ancak bu dönemdeki kutlamalar tören şeklinde olmayıp, o gün geldiğinde 5 defa top atılmasından ibarettir. Velâdet ve cülûs-ı hümâyûn günlerinin resmî olarak Osmanlı bayramları arasına girmesi ise Fuad Paşa'nın (ö.1868) teşebbüsleriyle Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) saltanatının ilk günlerinde olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa'nın ifadesine göre; eskiden beri Avrupa hükümdarlarının doğum ve tahta çıkış günlerinde şehrâyin yapılması, sefârethâne ve gemilerinin donatılması, sefirlerine tebrik için memurlar gönderilmesi ve top atılması âdet olduğundan Dersaadet'te de bu âdete riâyet edilmiştir. Ancak Osmanlı padişahlarının

[2] Ahmed Lütfi Efendi, *Târîh-i Lütfi*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1302, C: 5, s. 23.

velâdet ve cülûs günlerinin kutlanmadığı, Ramazan ve Kurban bayramları da dinî merasimlerden olduğu için Avrupa devletleri bu hususta Osmanlı'ya mukabelede bulunamıyordu. Osmanlı Devleti'nin Paris Konferansı'nda Avrupa devletleri ailesine katılmasıyla birlikte Fuad Paşa velâdet ve cülûs günlerinin yıldönümlerinde resm-i tebrik icrasını çıkararak Avrupa devletlerinin de bu yönde mukabelede bulunmalarını sağlamıştır.[3]

Velâdet-i hümâyûn kutlamaları her ne kadar Abdülaziz döneminden itibaren merasimle icra edilmeye başlansa da en görkemli kutlamalar Sultan II. Abdülhamid döneminde olmuştur. Tahta çıktığı ilk günden saltanatının sonuna kadar her sene İstanbul'da, taşrada ve yurtdışında II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümleri kutlanmıştır.

34. Osmanlı padişahı olarak 33 yıl Osmanlı tahtında oturan II. Abdülhamid ile ilgili çalışmalar o dönemde yaşanan hadiselerden kaynaklı olarak genel anlamda siyasî alanda yoğunlaşmıştır. Oysa II. Abdülhamid dönemi siyasî bakımdan olduğu kadar kültürel açıdan da önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Gazetecilik, fotoğrafçılık, müzecilik ve edebiyat gibi faaliyetler bu dönemde önemli yenilikler kaydetmiş, yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar siyasî sonuçları olsa da velâdet kutlamaları bu dönemde sosyo-kültürel anlamda icra edilen faaliyetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Velâdet kutlamaları ile ilgili dönemin kaynaklarından hareketle nasıl, neden, nerede, ne zaman sorularının cevaplandırıldığı çalışmaların olmaması ve var olanların da konuyu tam olarak aydınlatmakta yetersiz kalması bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dönemin ana kaynaklarından hareketle bu çalışmada saltanat süresi boyunca II. Abdülhamid'in velâdet-i hümâyûn kutlamaları etraflı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

[3] Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzât*, (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul, 1980, s. 41. Ayrıca Bknz. BOA, A.TŞF. 35/84, (16 Cemaziyelevvel 1278/19 Kasım 1861).

C. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

II. Abdülhamid Dönemi Velâdet-i Hümâyûn kutlamalarını incelediğimiz bu çalışmada sosyal bilimlerde sıkça kullanılan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem dahilinde öcelikli olarak Osmanlı'da törenlerden bahseden eserler incelenmiştir. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi katalogları konuyla ilgili olması muhtemel anahtar kelimelerle taranmak suretiyle ilgili belgeler tespit edilmiştir (Veri toplama). Veriler tespit edilirken oldukça esnek davranılmış olmakla birlikte tekrar içeren, çalışmaya katkı sağlamaktan uzak verilere odaklanmaktan da kaçınılmıştır. Tespit edilen belgeler transkript edilerek çalışma planı dahilinde muhtevasına göre tasnif edilmiştir (Sınıflandırma). Tasnif edilen belgeler içerik ve metin analizine tabi tutulup farklı kaynaklardan doğrulamaları yapıldıktan, güvenilirliği tespit edildikten sonra ayrıntılı, dikkatli ve sistematik bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır (Veri Analizi). Yapılan bu işlemlerden sonra ise veriler kimi zaman yorumlanmak suretiyle kimi zaman da doğrudan aktarılmak suretiyle yazıya geçirilmiştir (Raporlaştırma).

Konuyla ilgili arşiv belgeleri ve gazeteler yazıya aktarılırken belge-bilgi aktarımının yapıldığı tasvirî (narratif) bir tarihçilik yanında yer yer özgün değerlendirmelerde de bulunularak tahlilî tarihçilik metodu da takip edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yapılırken Taberî'nin tarihin aklî değil naklî bir ilim olduğu[4] ifadelerinden hareketle okuyucuyu yönlendirmeye yol açacak bir değişiklik ve değerlendirmelerden kaçınılmaya çalışılmıştır.[5] İncelediğimiz belgeleri, ne istediğimizi söyletecek şekilde tahrif etmeye ne de tek gerçeklik kabul ederek olduğu gibi sunmamaya dikkat edilmiş, kesin hüküm bildiren cümleler yerine ihtimal bildiren ifadeler daha çok

[4] Hasan Kurt, "Taberî'nin Tarih Anlayışı", *İslami İlimler Dergisi*, Güz 2008, S: 2, s. 95.

[5] Hasan Kurt, *a.g.m.*, s. 92.

tercih edilmiştir. Dönem ile ilgili yaptığımız okumalarda velâdet konusunda İstanbul'da, taşrada veya Avrupa'da gerçekleştirilen kutlamaların aktarıldığı belge veya gazete haberlerinin gerçekleşenden ziyade gerçekleştirilmesi arzu edilen hususları aktardığı konusundaki baskın kanaatimiz konuya tahlilî yaklaşımda temkinli olmamızı etkileyen hususlardan biridir.

Çalışmada kullanılan isim, kavram ve yer adlarının yazılışı, tarihî şahsiyetlerin ölüm tarihi ve hükümdarlık süreleri gibi konularda birliği sağlamak amacıyla[6] Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen İslam Ansiklopedisi'ndeki bilgiler esas alınmıştır. Ayrıca hicrî takvimlerin miladî takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun internet sitesinde kullanıma sunduğu tarih çevirme kılavuzundan istifade edilmiştir.

Çalışmamızda arşiv belgelerini dipnotta verme kalıbımız "BOA, A.TŞF, 35/83, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861)" örneğinde olduğu gibi "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Fon Adı. Alt Fon Adı, Dosya Numarası/Gömlek Numarası-(varsa) Varak Numarası, (Hicrî tarih / Miladî tarih) şeklinde olmuştur.

Arşiv Kaynakları:

Bu çalışmada esas olarak Osmanlı arşiv kaynaklarından istifade edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid 33 yıllık saltanatı süresince Yıldız Sarayı'nı hükümdar ikâmetgâhı olarak kullanmaktan ziyade devlet idaresinin merkezi haline getirmiştir. Yıldız Sarayı'nda devletin idarî, iktisâdî, mâlî, askerî, hâricî işleri gibi önemli hizmetlerini görmek ve kontrol etmek üzere ekipler teşkil etmiş ve başlarına, kendileriyle istişâre edebileceği,

[6] Osmanlı arşiv kataloglarında kavram ve isimlerin yazımı konusunda farklılıkların bulunması böyle bir tercihe yönelmemizde etkili olmuştur. Osmanlı arşiv kataloglarındaki yazım farklılıkları ve öneriler için Bknz. Eyüp Öztürk, "Osmanlıca Özel İsimleri Okuma ve İmlâ Probleminin Osmanlı Arşiv Kataloglarına Yansıması", *Bütün Yönleriyle Osmanlıca ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, Kırıkkale, 2016, s. 293-302.

emin ve sadık kimseler getirmiştir. II. Abdülhamid, yurt içi ve yurt dışı bütün hadiselerden anında haberdar edilmesini istemiş, her meseleye derin bir merak besleyerek hadiselerin tamamına hâkim olmaya gayret etmiştir. Resmî ve hususî kişilerden, makamlardan gelen yazışmaları ve jurnalleri dikkatle incelemiş ve bunları itina ile muhafaza ettirmiş, dolayısıyla Yıldız Sarayı'nda büyük bir arşiv oluşturulmuştur. II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Yıldız Sarayı'ndaki evrak "Tedkîk-i Evrâk Komisyonu" tarafından incelenerek kitap, albüm ve jurnallerin haricindeki belgeler Hazine-i Evrâk'a gönderilmiştir. Bu evrâk da çeşitli tarihlerde oluşturulan heyetler tarafından belgelerin mahiyetine ve tarih esasına göre tasnif edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda yararlandığımız kaynakların çoğu Yıldız tasnifinden oluşmaktadır.

Yıldız her ne kadar yönetim merkezi olarak seçilmişse de bu dönemde Bâbıâli'de varlığını devam ettirmiş ve velâdetle ilgili kimi yazışmalar Bâbıâli ile yapılmıştır. Velâdet günlerinin hangi tarihte ve nasıl kutlanılacağı ile ilgili sarayla ve nezâretlerle yapılan yazışmalarda *Bâbıâli Sadâret Evrâkı Mektûbî Kalemi (A.MKT)* fonlarından istifade edilmiştir.

Eyâlât-ı Mümtâze, idare şekilleri muâhede ve imtiyazlarla belirlenmiş ve dâhilî idareleri husûsî kanunlara tâbi olan yerler hakkında kullanılan bir tabirdir. Osmanlı'da Mısır Hidivliği, Sisam Beyliği, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Kıbrıs Adası, Bulgaristan Prensliği ile Bosna ve Hersek Eyâlât-ı Mümtâze'den idi. Bu eyaletlerle ilgili işler bu kalem tarafından yürütülmüştür. Bâbıâli ile eyâlât-ı mümtâze arasında gerçekleştirilen yazışmalar *Bâbıâli Sadâret Evrâkı Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi (A.MTZ)* fonunda toplanmıştır. Bu fon içerisindeki belgeler de her bir eyalet için o eyalete ait tahrirât kayıtlarını ihtivâ eden Bulgaristan *(A.MTZ.04),* Cebel-i Lübnan *(A.MTZ.CBL),* Girit *(A.MTZ.GR)*, Kıbrıs *(A.MTZ.KB),* Bosna *(A.MTZ.BN),* Mısır *(A.MTZ.05),* Sisam *(A.MTZ.SM),* Şarkî Rumeli *(A.MTZ.RŞ),* Trablusgarb *(A.MTZ.TG)* kısımlarına

ayrılmıştır. Velâdet-i hümâyûn kutlamalarının eyâlât-ı mümtâzede nasıl kutlandığı ile ilgili bilgilerde bu fondan istifade edilmiştir.

Protokol listeleri, meclis ve merasimler için hazırlanan davetiyeler, özel günler ve tayinler sebebiyle gönderilen tebrikler ve teşrîfât kalemine verilen ilmühaberler *Bâbıâli Sadâret Evrâkı Teşrîfât Kalemi (A.TŞF)* fonunda toplanmış olup velâdet kutlamaları teşrîfâtı, velâdet günlerinde saraya tebrik vazifesinde bulunanlarla ile ilgili bilgilerde bu fon kullanılmıştır.

Hazine-i Evrâk'ın kurulmasından sonra buraya evrâk sevkini düzenleyecek ve yazışmaları kontrol altında tutacak bir yapıya ihtiyaç duyulmuştu. Bu amaçla da 12 Şaban 1267/12 Haziran 1851 tarihinde sâdır olan bir irâde ile *Bâbıâli Evrâk Odası (BEO)* kurulmuştur. 1277/1861 tarihli nizâmnâme ile bu odanın görevi İstanbul'daki devlet dairelerinden sadârete gelen ve Bâbıâli'den bu dairelere gönderilen yazışmaların kayıt işlemlerini yerine getirme görevi verilmiştir.[7] 1891 yılından itibaren de bu odada sadârete gelen tahrîrâtın ve giden cevap müsveddelerinin düzenli dosyalar halinde muhafazasına başlanmıştır.[8] 1891'den II. Abdülhamid'in tahttan indirilişine kadar velâdet kutlamaları ile ilgili sadâretle yapılan yazışmalardaki bilgilerde bu fondan yararlanılmıştır.

1836 yılında kurulan Dahiliye Nezâreti'nin görev alanı, zabtiye ve belediye işlerinden matbûâta; mülkî memurların tayininden yeni kurulan vilayetlerin nizâmâtının teşkîline; seferberlik, yangın ve deprem gibi durumlarda gerekli muamelenin icrasından eğitim ve öğretim işlerine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde ilgili kurumlarla gerekli yazışmaları yaparak Sadâret'in direktiflerini yerine getirmek olmuştur. Velâdet günlerinde emniyet ve asayişin sağlanması ile ilgili bilgilerde *Emniyet-i Umûmiye (DH.*

[7] Fatih Rukancı, "Osmanlı Devleti'nde Arşivcilik Çalışmaları". *Türk Kütüphaneciliği*, 2008, S: 22 (4), s. 419-422.

[8] Mehmet İpşirli, "Bâbıâli", *DİA*, İstanbul, 1991, C: 4, s. 385.

EUM) ve *Emniyet-i Umûmiye Asayiş Müdüriyeti (DH. EUM.AYŞ.)* fonlarından istifade edilmiştir.

Hâriciye Nezâreti (HR.) fonu Tanzimat'la birlikte teşkilatlanan Hâriciye Nezâreti'ne paralel şekilde merkez ve taşra arşivlerinden teşekkül etmiştir. Bu fonda, siyasî, hukukî, idarî konulardaki çok önemli meselelerin yanısıra, ticaret anlaşmaları; sefâret ve şehbenderliklerle yapılan yazışmalar, yabancı devlet başkanlarına gönderilen ve onlardan gelen, daha çok doğum, vefat, cülûs, evlilik konularındaki nâmeler; rütbe, nişan ve madalya tevcihleri, sınırların dışında kalan topraklara ait tapu tahkikleri yer alır. Hâriciye Nezâreti fonunda 16 adet alt fon bulunmakla birlikte bu çalışmada daha çok Londra Sefâreti ile ilgili yazışmaların bulunduğu *Londra Evrâkı (HR.SFR.3),* Paris Sefâreti ile ilgili olan yazışmaların bulunduğu *Paris Evrâkı (HR.SFR.4),* iç ve dış siyasî meseleler ve olaylarla ilgili yazışmaların bulunduğu *Siyasî Evrâk (HR.SYS)* ile Osmanlı sefâretleri, yabancı sefâretler, Osmanlı şehbenderlikleri ile muhtelif yabancı kişi ve kuruluşlardan gelen yazıların tercüme müsveddelerinin bulunduğu *Tercüme Odası Evrâkı'ndaki (HR.TO)* belgelerden istifade edilmiştir. II. Abdülhamid ve yabancı devlet başkanları arasındaki tebrikleşmeler, sefâret ve şehbenderliklerde yapılan kutlamalar ve yabancı gazetelerdeki velâdet kutlamalarının tercümelerinde bu fonlardan yararlanılmıştır.

İrâde, padişahın emri, fermanı, arzusu manasına gelmektedir. 1832 yılına kadar padişahlara herhangi bir şey sorulduğunda padişahın kendisi tezkirenin üzerine mütâlaasını yazmaktaydı. 1832 yılından itibaren padişaha sunulan arz tezkireleri doğrudan padişaha değil de padişahın husûsî kâtibine yazılmaya başlandığından başkâtip tezkireleri padişaha okumuş, padişah da mütâlaasını şifâhî olarak başkâtibe bildirmiştir. Başkâtibin bu mütâlaayı arz tezkiresinin altına eğik şekilde sadrazama hitâben yazmasına irâde denilmiştir. Velâdet günlerinde yerli ve yabancı tebaa ve devlet görevlilerine verilen

rütbe, nişan gibi taltiflerle ilgili irâdelerde *İrâde (İ.)* fonunun alt kategorileri olan *Dahiliye (İ.DH.), Hâriciye (İ.HR), Husûsî (İ.HUS),* ve *Taltîfât (İ.TAL.)* fonları kullanılmıştır.

Velâdet kutlamalarında Yıldız Sarayı ve çevresinde alınan asayiş tedbirlerine ait belgelerde ise Zabtiye Nezâreti'ne ait belgelerin bulunduğu *Zabtiye (ZB.)* fonu kullanılmıştır.

Süreli Yayınlar:

Çalışmada kullandığımız diğer bir kaynak ise velâdet günlerinden bahseden dönemin gazeteleri olmuştur. *İkdâm, Servet, Tarîk, Servet, Servet-i Fünûn* gibi dönemin tirajı yüksek gazeteleri ile birlikte İstanbul, Rumeli ve taşrada çıkarılan ve buralarda kutlamaların nasıl cereyan ettiğinden bahseden *Balkan, Bursa, Çocuklara Mahsus Gazete, Çocuklara Rehber, Etfâl, Girit, Hak, Hamiyyet, Hanımlara Mahsus Gazete, Hazîne-i Fünûn, Hüdavendigar, İzmir, Karesi, Kastamonu, Maarif, Malumât, Manastır, Mecmu'a-i Edebiye, Mecmu'a-i Fünûn-ı Askerî, Mecmu'a-i Lisân, Mecmu'a-i Maârif, Mekteb, Mirsad, Mîzân, Musavver Cihan, Musavver Fen ve Edeb, Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn, Musavver Terakkî, Muvâzene, Mürüvvet, Mütalaa, Pul Mecmuası, Resimli Gazete, Resimli Uyanış, Sıhhat, Suriye, Takvîm-i Vekâyi'*, Trabzon, Tuna, *Uhuvvet, Yeni Asır, Yeni Edirne* ve Zuhur gibi resmî ve özel gazeteler de çalışmamızda istifade edilen Osmanlıca gazeteler arasında olmuştur.

Fransızca, Almanca, İngilizce, Sırpça gibi dillerde yayın yapmakta olup velâdet gününden bir vesile ile bahseden L'Orient, Le Siecle, Sırpska Zastava, Pester Lloyd, The Strait Times, Akropolis ve Moniteur Universel gibi gazeteler de bu çalışmada istifade edilen yabancı dildeki gazeteler arasındadır.

Çalışmada kullanılan ana kaynaklardan diğeri ise II. Abdülhamid döneminde ve hemen sonrasında döneme şahit olmuş kişilerce kaleme alınan hatırat kitapları olmuştur.

Tahsin Paşa, Arap İzzet Holo Paşa, Küçük Mehmed Said Paşa, Ayşe Osmanoğlu, Şadiye Sultan, Ahmet İhsan Tokgöz, Ebubekir Hâzim Tepeyran, Emine Fuat Tugay, İsmail Müştak Mayakon, Rıza Tevfik, Yorgo Zarifi, Halit Ziya Uşaklıgil ve Tevfik Biren gibi yerli, yabancı, kamu görevlisi, gazeteci, bürokrat ve hânedan mensuplarının çeşitli isimlerle kaleme aldıkları hatırat kitaplarını bu anlamda zikretmek mümkündür. Hatıratlarda velâdet kutlamaları ile ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanılmamakla birlikte döneme hâkim olan anlayışı kavramak açısından bu eserlerden istifade edilmiştir.

İnceleme ve Araştırmalar:

Osmanlı sultanlarının velâdet kutlamaları, Osmanlı'da merasim ve törenlerle ilgili yapılan müstakil çalışmaların hemen hiçbirinde yer almamakla birlikte konu daha çok makalelerde incelenmiş olup bu makalelerin en erken tarihlisi Fatmagül Demirel'e aittir.[9] Demirel, "Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek" başlığı ile 2001 yılında kaleme aldığı altı sayfalık makalesinde velâdet kutlamalarını muhtasar olarak ele almıştır. Demirel'in çalışmasında velâdet konusunda kaynak gösterdiği arşiv belgeleri ile ilgili tashih edilmesi gereken hususların bulunması[10] ve Osmanlı arşivinde yürütülen tasnif çalışmalarıyla birlikte yeni bilgi ve belgelerin gün yüzüne çıkması yaptığımız bu çalışmayı daha doğru bilgilere ve güncel kaynaklara dayandırmakta ve farklı kılmaktadır. Ayrıca bu çalışmamızda konunun özet şeklinde değil de sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde birçok yönden ele alınması çalışmaya değer katan hususlardan bir diğeridir.

[9] Fatmagül Demirel, "Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek" *İlmi Araştırmalar*, İstanbul, 2001, S: 11, s. 67-74.

[10] Makalenin ilk sayfasında III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim ve II. Mahmud'un doğum günlerinin top atılarak kutlandığını ifade için gösterilen arşiv belgeleri padişahların doğum günleri ile alakalı olmayıp padişah çocuklarının doğum günlerinden bahseden belgelerdir.

İkinci olarak kaleme alınan makale ise Şakir Batmaz'a aittir.[11] Batmaz da "1297 (1879-1880) Tarihli Bahriye Kânûnnâmesine Göre Osmanlı Devleti'nde Velâdet-i Hümâyun Kutlamaları" başlığı ile kaleme aldığı makalesinde velâdet kutlamalarını genel olarak ele almaktan ziyade 1297 tarihli Bahriye Kânûnnâmesi'nin ilgili iki maddesi bağlamında incelemiştir. Batmaz, konuyu yalnızca kanunnâme maddesi ışığında ele aldığı için sözü edilen makale bizim çalışmamızdan çok daha sınırlı içeriğe sahiptir.

Velâdet-i hümâyun kutlamaları ile ilgili bir diğer çalışma ise 2014 yılında Selanik'te icra edilen Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu'nda Meryem Günaydın tarafından sunulan "II. Abdülhamid ve Saltanatı Süresince Kutlanan Yaş Günleri (1876-1909)" başlıklı bildiridir.[12] Kendisinin de ifadesine göre Günaydın, velâdet kutlamalarının nedenine odaklandığı için konu hakkında ayrıntılı bilgi verememiştir. Ayrıca bu çalışmada dönemin ana kaynaklarından olan arşivler ile yerli ve yabancı basından yok denecek kadar az yararlanılmıştır. II. Abdülhamid'in velâdet kutlamaları ile ilgili Osmanlı arşivinde ve dönemin süreli yayınlarında oldukça zengin bilgiler bulunmasına rağmen bunlara müracaat edilmemiş olması sözü edilen bildirinin sınırlı sayıda kaynakla hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Yapılan bu çalışma velâdet kutlamalarının sadece nedenine değil, nasılına da odaklandığı ve konuyu tüm yönleriyle ele aldığı için bahsedilen çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ayrıca konuyla ilgili çok sayıda arşiv belgesi ve döneme şahit olanların hatırat türü kitapları ile birlikte sadece Osmanlıca gazeteler değil yabancı dilde

[11] Şakir Batmaz, "1297 (1879-1880) Tarihli Bahriye Kanunnâmesi'ne Göre Osmanlı Devleti'nde Velâdet-i Hümâyûn Kutlamaları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, 2007, S: 15, s. 23-38.

[12] Meryem Günaydın, "II. Abdülhamid'in Saltanatı Süresince Kutlanan Yaş Günleri (1876-1909)", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014 Selanik, Sosyo – Kültürel Hayat – Sanat – Basın Bildiriler*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 71-122.

yayınlanan gazetelerle ve velâdetle ilgili haber ve resimlerle desteklenmesi bu çalışmaya zenginlik katan hususlardandır.

D. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arapça "ولد" (velede) kelimesinden türetilip doğum, doğma, doğurma anlamlarına gelen "Velâdet" kelimesinin doğru kullanımı "vilâdet"[13] olmakla birlikte Osmanlı tarih kaynaklarında "velâdet" şeklindeki galat kullanımı yaygınlık kazanmıştır.[14] "Hümâyûn" kelimesi de Farsça "kutsal, kutlu, mübarek, padişah" anlamlarına gelmektedir. "Velâdet-i Hümâyûn" tabiri Osmanlı Devleti'nde hem Hz. Peygamber'in doğum yıldönümleri, hem padişah çocuklarının doğumu, hem de padişahların kendi doğum yıldönümleri için kullanılmıştır.[15] Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü için *Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Risâletpenâhî* (Risâletin kendine istinad ettiği kişinin kutlu doğumu) kullanıldığı için diğerlerinden bu bariz farkla ayrılmaktadır. Ancak diğer iki kullanım arasında tarih olarak kesin bir ayrım olmamakla birlikte ilk kutlamaların II. Mahmud zamanında yapıldığı dikkate alındığında bu tarihe kadar belgelerde kullanılan Velâdet-i Hümâyûn tabirlerinin padişah çocuklarının doğumu için kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu tarihten sonra kullanılan Velâdet-i Hümâyûn tabirinin Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü, padişahın

[13] İbn Manzur, "v-l-d" *Lisânu'l-Arab*, (Muh. Amir Ahmed Haydar), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, C: 2, s. 842; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 1498.

[14] Mehmed Zeki Pakalın, "Velâdet-i Hümâyûn", *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 2004, s. 587; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 74.

[15] Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü için kullanıldığına örnek için bknz.: A.TŞF. 8/98, (22 Safer 1267/27 Aralık 1850); Padişah çocuklarının doğumu için kullanıldığına örnek için bknz.: C.SM. 16/833, (28 Cemaziyelahir 1175/24 Ocak 1762), (III. Mustafa'nın oğlu III. Selim'in doğumu için kullanılmıştır); Padişahın kendi doğum yıldönümü için kullanıldığı yer için bknz.: Y.A.HUS. 345/123, (29 Şaban 1313/14 Şubat 1896) ve çalışmanın ilgili bölümündeki diğer belgeler.

çocuklarının doğumu veya padişahın kendisinin doğum yıldönümü için mi kullanıldığında hataya düşmemek için belgelerin iç tenkidinin yapılması zaruridir.

Bu konularda düşülen hataya örnek olarak Hakan T. Karateke'nin *Padişahım Çok Yaşa, Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler* adlı eserindeki bilgileri göstermek mümkündür. Karateke, eserinde "*II. Mahmud döneminde padişahın doğum gününde mevlid okunarak bir kutlama yapılmaya başlanmıştır*" diyerek bu bilgi için BOA, TŞF. KLM. 8/98, 22 Z 1267/18 Ekim 1851 tarihli belgeyi kaynak olarak göstermiştir. Fakat belgeye bakıldığında belgenin "*Menkıbe-i Mevlid-i Hazret-i Risâlet-penâhi Kırâati Resm-i Âlîsinde Bulunacak Zevât-ı Kirâmın Defteridir*" diye başlayan ilk cümlesinden bu merasimin Sultan II. Mahmud'un değil Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü için yapıldığı anlaşılmaktadır.[16] Yine aynı belge içinde geçen "Rebîülevvel'in 12. günü menkıbe-i mevlid-i hazret-i risâletpenâhinin icrâsı" cümlelerinden bu merasimin Rebîülevvel ayının 12'sinde yapılacağı anlaşılmaktadır. Oysa II. Mahmud'un doğum günü Ramazan ayının 13'üne tesadüf ettiğinden II. Mahmud'un doğum günü için verilen bu belge/bilgi hatalıdır.

Velâdet-i Hümâyûn tabirinin padişah veya Hz. Peygamber için kullanımında düşülen hataya verilebilecek bir diğer örnek de Tuğba Yalçın tarafından kaleme alınan "*Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkûmların Affi*" adlı makaledir.[17] Yalçın, makalesinde kaynak gösterdiği iki adet arşiv belgesi ile mahkûmların affının Hz. Peygamber'in doğumu vesilesiyle olduğunu ifade etmektedir. Ancak belgelere baktığımızda ilk belgenin konu ile muvafık olduğu görülürken kaynak olarak verilen

[16] Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa, Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 40.

[17] Tuğba Yalçın, "Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkumların Affi", *Din ve Hayat*, 2007, S: 1, s. 78-81.

diğer belgede[18] "Velâdet-i bâhiru's-saâdet-i cenâb-ı hilâfetpenâhî" ifadelerinin kullanılması mahkûmların affının Hz. Peygamber'in doğumu sebebiyle değil padişahın kendisinin doğum yıldönümü vesilesiyle olduğunu göstermektedir. Vermiş olduğumuz bu iki örnek çağdaş çalışmalarda velâdetle ilgili kavramsal karışıklığın bulunduğunu ve tarih araştırmalarında arşiv belgelerinin iç tenkidinin doğru bilgiye ulaşmak için ne kadar hayati ve önemli olduğunu göstermektedir.

E. OSMANLI'DA VELÂDET KUTLAMALARININ TARİHÎ SEYRİ

Bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar gazâ ideolojisi sayesinde kısa sürede büyük başarılar elde etmiş ve üç kıtada hâkimiyet sağlamışlardır. Kısa zamanda büyük başarılara imza atan Osmanlı sultanları bu zaferler sayesinde varlıklarını, meşruiyetlerini kanıtlamak için ayrı bir çaba içerisine girmemişlerdir. Solakzâde'nin anlatımıyla Fatih Sultan Mehmed, Divân-ı Hümâyûn'da vezirleri ile toplantı halindeyken köylü bir vatandaş divan çavuşlarının ellerinden kurtularak toplantı odasına gelmiş ve "Devletlü hünkâr hanginizdir, şikâyetim var" şeklinde bir serzenişte bulunmuştur. Önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü toplantının bu şekilde hususî bir şikâyet için bölünmesine fevkalade canı sıkılan Fatih Sultan Mehmed bu hadiseden sonra divan toplantılarına bizzat katılmayarak toplantıları bir kafes veya perde arkasından izlemeye başlamıştır.[19] Fatih, toplantılara bizzat katılma âdetinin yanında yazdırdığı Kanûnnâmeye; "Cenâb-ı şerîfim ile kimesne ta'âm yemek kanunum değildir, meğer ehl-i iyâlden ola, ecdâd-ı izâmım vüzerâsıyla yermiş, ben ref' etmişimdir"[20] maddesini koydurarak divan toplantıları sonrasında vezirleri ile beraber yemek yeme usulüne de son

[18] BOA, İ.DH. 1084/85084, (9 Ramazan 1305/20 Mayıs 1888).

[19] Solakzâde, *Tarih-i Solakzâde*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1297, s. 268.

[20] Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kânûnnâmesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *İÜEF Tarih Dergisi*, 1982, S: 33, s. 45.

vermiştir. "Gücün kesinliği ve başarı inancının cepte keklik olması teşhire ihtiyaç duyulmaması anlamına gelir"[21] sözünde anlamını bulduğu üzere XVIII. yüzyıl başlarına kadar gücünü savaş meydanlarında aldığı zaferlerle kabul ettiren Osmanlı padişahlarının meşruiyeti bu yolla sağlandığından bunu ispatlamak için ayrı bir çaba içerisine girmiyorlardı. Ancak 1699 yılında Karlofça ile başlayan yenilgilerle birlikte ilk defa, halkı Müslüman ve Türk olan Kırım'ın 1774'te kaybedilişi ve hemen ardından Fransız ihtilali ile dalga dalga yayılmaya başlayan ulusçuluk akımı Osmanlı sultanlarının fetihler yoluyla elde ettikleri karizmatik liderlik noktasında bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı sultanı ile Osmanlı toplumu arasında mevcut olan yerleşik ilişki sarsılmaya başlamıştır. Bu durum, meşruiyet zafiyeti yaşayan Osmanlı yöneticilerini arayışlara sevk etmiş, sultan ile toplum arasındaki bu yerleşik ilişkiyi yeniden tahkim etmek için farklı enstrümanlara başvurmak zorunda bırakmıştır. Kimi zaman halkın arasına karışmak suretiyle[22] bu açık giderilmeye çalışılırken kimi zaman da öteden beri var olan geleneklerin yeni formlara sokulması suretiyle bu açık kapatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen eylemlerden biri de Hz. Peygamber'in ve padişah çocuklarının doğum günlerinde yapılan geleneksel şenliklerin padişahın doğum yıldönümlerine de uyarlanması olmuştur. Padişahların doğum yıldönümlerinde gerçekleştirilen görkemli törenler ve yapılan ihsanlarla sultan, tebaa ile arasındaki ilişkiyi bugün vesilesiyle tekrar hatırlatarak hâlen güç ve kudretinin zirvesinde olduğunu göstermek istemiştir. Bunun yanında batının üstünlüğünün kabul edilmeye başlandığı bir dönemde batıdaki kral ve yöneticilerin doğum yıldönümü kutlamalarının araştırılarak Osmanlı'da da bunlara benzer şekilde uygulamaya konulmasının istenmesi Osmanlı yönetici elitinin batılılar gibi yaşamak,

[21] David Cannadine, "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve Geleneğin İcadı", *Geleneğin İcadı*, Çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 133.

[22] Mehmet Mercan, "Osmanlı Padişahlarının Yurtiçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2017, S: 60, s. 461-474.

batılılar gibi hareket etmek ve batı karşısında batının anlayabileceği bir imajla durabilmek kaygısını da göstermektedir.

Tarih boyunca Osmanlı'da "Velâdet-i Hümâyûn" adı altında Hz. Peygamber'in doğum yıldönümlerinde, Osmanlı padişahlarının çocuklarının dünyaya geldiklerinde ve tahttaki Osmanlı padişahının doğum yıldönümünde olmak üzere üç farklı kutlamanın yapıldığı görülmektedir. İlgili belgelerde Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü için *Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Risâlet-penâhî* (Risâletin kendine istinâd ettiği kişinin kutlu doğumu) şeklinde farklı bir kullanım mevcut olsa da padişah çocuklarının doğumu ve padişahların doğum yıldönümleri genel olarak *Velâdet-i Hümâyûn* olarak anılmaktadır. Bununla birlikte tahttaki Osmanlı padişahının doğum yıldönümü kutlamalarının II. Mahmud zamanında; 1835 yılından itibaren kutlanılmaya başlandığı dikkate alındığında bu tarihe kadar olan belgelerdeki Velâdet-i Hümâyûn tabirinden "risâlet-penâhî" tamlaması ile kullanılmadığı müddetçe padişah çocuklarının doğumunun anlaşılması mümkündür. Bu tarihten sonra kullanılan Velâdet-i Hümâyûn tabiriyle padişah çocuklarının doğumu veya padişahın doğum yıldönümü için mi kullanıldığında hataya düşmemek için belgelerin içeriğine nüfuz etmek gerekir. Yine eldeki mevcut belgenin tarihi ile tahttaki padişahın doğum gününün karşılaştırılması da bu noktada bize fikir verebilecek önemli noktalardan bir tanesidir.

1. Hz. Muhammed'in Velâdet Günlerinin Kutlanması

İslam edebiyatında ve sanatında Hz. Peygamber'in velâdet gününe tesadüf eden gün "doğum yeri ve günü" anlamlarına gelen "mevlid" kelimesi ile ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in sağlığında doğum yıldönümü kutlanılmadığı gibi hulefâ-yı râşidîn, Emevîler ve Abbasîler döneminde de bu yönde resmî bir kutlama yapılmamıştır. Şu kadar var ki bugün bizzat Hz. Peygamber tarafından da sair günler gibi normal bir gün olarak değerlendirilmemiştir. Hz. Peygamber'e pazartesi günü oruç tutmanın fazileti sorulunca "*Ben o gün doğdum, o gün ilahi vahye mazhar oldum*", "*Bugün dünyaya geldim, şükür*

için oruç tutuyorum"[23] diyerek zımnen de olsa bugünün özel bir gün olduğunu ifade etmiştir.

Hz. Peygamber için resmî olarak yapılan ilk mevlid kutlamaları Şiî Fâtımî halifesi Muiz Lidînillâh (362-365/972-975) zamanında yapılmıştır. *Mevâlîd-i sitte* tabir olunan doğum günü kutlamalarında Hz. Peygamber'le birlikte Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve dönemin halifesinin doğum günleri de kutlanmıştır. Kutlamalarda helvalar yapılarak resmi görevlilere dağıtılmış, hatimler okunmuş, halife için dualar edilmiştir.[24] Bu dönemdeki kutlamalara sünnî halkın katılımının olmadığı bilinmekle birlikte kutlamaların dinî hassasiyet yanında siyasî meşrûiyet bakımından da önem taşıdığı anlaşılmaktadır.[25]

Sünnî İslâm toplumunda yapılan ilk resmî mevlid kutlamaları ise VII./XIII. yüzyıl başlarında sûfî Ömer b. Muhammed el-Mellâ (ö.?) tarafından Musul'da yapılmıştır. Erbil Atabeyi Muzafferüddin Gökbörü ve sonrasında gelenler de bu kutlamaları genişleterek devam ettirmişlerdir.[26] Erbil Atabeyi Muzefferüddin Gökbörü (586-629/1190-1232), kendi döneminde yaptırdığı görkemli mevlid kutlamalarıyla ün kazanmıştır. Bu kutlamalarda 5,000 koyun, 10,000 tavuk, 100 at kesildiği; 100,000 tabak yemek ve 30,000 tepsi helva dağıtıldığı ve bu kutlamalar için 300,000 dinar bütçe ayrıldığı rivayet

[23] Müslim, "Sıyâm", 197; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 297,299; Ebû Dâvûd, "Savm", 54.

[24] İbn Tuveyr, *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, (Neşr. Eymen Fuad Seyyid), Stuttgart, 1992, s. 217-219.

[25] Ahmet Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü", *Divân*, 2002/1, C: 7, s. 237.

[26] Ömer b. Muhammed el-Mella hakkında ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte Makdisi, Musul'u 347/958-959 yılında aldıklarını kaydeder. Ebu Şame el-Makdisi, *el-Bâis ala inkâri'l-bida' ve'l-havâdis*, (Neşr. Meşhur Hasan Selman), Riyad, 1990, s. 96.

edilmektedir.[27] Yine 1183 yılında Mekke'ye gelen Endülüslü seyyâh İbn Cübeyr, Hz. Peygamber'in doğum gününe denk gelen günde doğduğu evin kapıları ziyarete açıldığından ve insanların bereketlenmek için buraya gelerek unutulmaz bir gün yaşadıklarından bahsetmektedir.[28]

Osmanlı dönemine gelindiğinde mevlid günlerine devletin kuruluşundan itibaren ehemmiyet verilse de II. Selim (1566-1574) zamanında bugüne resmî bir hüviyet kazandırılmış, III. Murad (1574-1595) döneminden itibaren de devlet teşrîfâtında yer alarak merasimle kutlanmaya başlanmıştır.[29] Osmanlılar mevlid kutlamalarını *de'b-i dirîn-i Devlet-i aliyye* ve *kâide-i müstahsene-i saltanat-ı seniyye* (devletin eski bir âdeti ve saltanat-ı seniyyenin beğenilen bir usulü) olarak görmüşlerdir.[30] Osmanlı dönemindeki mevlid kutlamalarının Muzafferüddin Gökbörü döneminde olduğu gibi şarkıcı ve oyuncuların bulunduğu, şehir meydanında eğlencelerin yapıldığı bir şenlikten ziyade manevî atmosferin daha fazla hâkim olduğu bir surette icrâ edildiği görülmektedir. Hatta Rebîülevvel ayı yaklaştığında meşîhat makamından Dahiliye Nezâreti'ne yazı yazılarak bugünün manevî ehemmiyetine binaen tiyatro ve sinemalar ile diğer eğlence mahallerinin faaliyetlerinin men edilmesi konusunda gerekli işlemlerin yapılması talebinde bulunulmuştur.[31]

---

[27]Celaleddin es-Suyuti, *Hüsnü'l-maksıd fî ameli'l-mevlid*, (Neşr. Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut, 1985, s. 43. Ayrıca Bknz.: İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-a'yân*, (Tahk. İhsan Abbas), Beyrut, 1968, C: 4, s. 117-119.

[28] İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, (Çev.İsmail Güler), Selenge Yay., İstanbul, 2008, s. 78.

[29] Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004, s. 107.

[30] BOA, İ.DH. 1011/79799, (3 Rebîülevvel 1304/30 Kasım 1886).

[31] BOA. DH.EUM.AYŞ. 48/26, (11 Rebîülevvel 1339/23 Kasım 1920).

Osmanlı'da padişahın ve devlet erkânının katıldığı mevlid kutlamaları genel itibarıyla Sultanahmet Camii'nde icrâ edilmekle birlikte Ayasofya[32], Bayezid[33], Mecidiye[34], Hamidiye[35] gibi camilerde de program icra edildiği görülmektedir. Bu kutlamalar seher vaktinde gerçekleştirilir, padişahın camiye gelmesine yakın fetih suresi okunmaya başlanır, sonrasında vaazlar edilirdi. Mevlid-i Nebî'nin kıraatini müteakip okuyanlara hil'atler giydirilir, gelen misafirlere gülsuyu, hurma, şerbet ve şekerler ikram edilirdi.[36] Akşamları ise camiler, mescitler, devlet daireleri yanında isteyenler de evlerinde kandiller yakarak bu kutlamalara katılır, akşam vaktinden başlayarak ertesi gün ikindi vaktine kadar her namaz vakti top atılırdı.[37]

Osmanlı'daki mevlid kutlamalarının padişah-halk buluşmasına da vesile olduğu, bugünlerde halkın marûzâtını doğrudan padişaha sunduğu görülmektedir. Cezasının üçte ikisini tamamlayan hafif suçlular için bugüne özel af çıkarılarak tahliyelerinin sağlanması da bugüne özel uygulamalardandır.[38] Yine bu *yevm-i müteyemmen* (mübarek gün) vesilesiyle fakir halka ihsanlarda bulunulmuş,[39] mekteplerde okutulan Mevlid-i Nebi'nin giderleri bizzat hazine-i hâssadan karşılanmıştır.[40]

2. Padişah Çocuklarının Velâdet Günlerinin Kutlanması

[32] BOA, DH.MKT. 1380/64, (26 Safer 1304/24 Kasım 1886).

[33] BOA, İ.DH. 187/10464, (10 Rebîülevvel 1265/3 Şubat 1849).

[34] BOA, BEO. 3865/289821, (4 Rebîülevvel 1329/5 Mart 1911).

[35] BOA, BEO. 81/6028, (10 Rebîülevvel 1310/2 Ekim 1892).

[36] Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler*, (Yay. Haz. Yavuz Ercan), İstanbul, 1979, s. 21-26.

[37] BOA, BEO. 81/6029, (10 Rebîülevvel 1310/2 Ekim 1892).

[38] Halide Aslan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller", *İSTEM*, 2009, S: 13, s. 205-210.

[39] BOA, BEO. 2577/193208, (11 Rebîülevvel 1323/16 Mayıs 1905).

[40] BOA, Y.PRK.ASK. 101/57, (18 Cemaziyelevvel 1312/17 Kasım 1894).

Osmanlı saraylarında velâdet-i hümâyûn adı altında yapılan bir diğer kutlamanın ise kız veya erkek olmasına bakılmaksızın padişah çocuklarının doğumunda gerçekleştirildiği görülmektedir. XVIII. yüzyıla gelinceye kadar kaynaklarda bu şenlik ve törenlerle ilgili pek fazla bilgi bulunmazken bu dönemden sonra padişah çocuklarının doğumu nedeniyle icra edilen ve velâdet-i hümâyûn denilen törenler hakkında geniş bilgilerin bulunduğu görülmektedir.[41] Bu şenlik ve törenlerin XVIII. yüzyıldan itibaren görünür hale gelmesinde daha sonraları Lale Devri (1718-1730) diye anılacak olan eğlence ve şenlik yıllarının büyük katkısı olması ihtimaller dâhilindedir. III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan ve I. Abdülhamid'in kızı Hatice Sultan'ın doğumlarında yapılan tören ve şenliklerin tasvir edildiği ve Haşmet (ö.1768) ile Melek İbrahim (ö.?) tarafından kaleme alınan *Vilâdetnâme*ler[42] bu bakımdan konuyla ilgili önemli kaynaklar arasındadır.

Şehzade ve sultanların doğumları için yapılacak olan bu törenlerle Valide Sultan bizzat ilgilenirdi. Doğuma az zaman kala gerekli olan eşya ve sair ihtiyaçların teminini sağlar, haremdeki büyük odalardan birini doğum için ayırır ve tefrîş ettirirdi.[43] Doğum odasının tefrîşâtı yanında doğacak çocuğun altın, sırma ve incilerle süslenmiş beşiği de

---

[41] Bknz. Çağatay Uluçay, *Harem*, II, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 68.

[42] Haşmet, *Vilâdetnâme-i Hümâyûn (Vilâdetnâme-i Hibetullâh Sultan)*, Süleymaniye Kütüphanesi Râşid Efendi, No: 992 (mecmua içinde 280b-292a varakları arasında), Esat Efendi No: 2511/2 (mecmua içinde 81b-95a varakları arasında); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 1603 (40 varak), Yeni No: 3979 (37 varak); Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîrî, Tarih, No: 626 (34 varak); Ankara Milli Kütüphane, No: Yz.A.1925/1 (mecmua içinde 1b-20a varakları arasında); Melek İbrâhim, *Sûrnâme (Vilâdetnâme-i Hatice Sultan)*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 1631 (30 varak).

[43] Mediha ve Naile Sultanların doğum masrafları için BOA, TS.MA.d. 407, (29 Zilhicce 1274/10 Ağustos 1858); Abdülaziz'in kızı Saliha Sultan'ın doğumu sebebiyle kendisi için yaptırılan yatak takımları, beşik takımı vs. dair BOA, TS.MA.d. 295, (29 Zilhicce 1289/27 Şubat 1873); II. Abdülhamid'in eşlerinden İkinci ikbâl Müşfika Kadınefendi'nin yaklaşan doğumu için yapılan hazırlıklara dair BOA, TS.MA.d. 9675, (28 Şaban 1317/1 Ocak 1900).

önceden hazır edilerek doğum vukuunda tekrar getirilmek üzere Eski Saray'a gönderilirdi.[44] Beşiğin başucuna pırlanta, elmas, inci ve sırma ile işlenmiş içinde Kur'an bulunan kese; pırlanta elmaslı "Maşallah"; pırlanta, elmas, yakut ve zümrütlerle süslenmiş nazarlık takımı asılırdı.[45] Doğum gerçekleştikten sonra Enderûn odalarından her biri doğan çocuk erkek ise 5, kız ise 3 kurban keser, yine erkek olması durumunda 7, kız olması durumunda 3 defa saraydan top atışı yapılarak doğum ilan edilirdi. Valide Sultan tarafından hazırlanıp Eski Saray'a gönderilen beşik doğum gerçekleştiği gün saray ağaları tarafından "beşik alayı" denilen törenle hareme getirilirdi. Sadrazam tarafından hazırlanan beşik ise doğumun altıncı günü Valide Sultan'ın beşik alayından daha kalabalık ve göz kamaştırıcı bir törenle mehter marşları ve ilahiler eşliğinde Paşakapısı'ndan padişahın huzuruna getirilir, padişahın incelemesinden sonra beşik hareme götürülürdü.[46] Şairler kalemlerine sarılarak yazdıkları mısralarda bugünün tarihini düşürerek in'âm ve ve ihsân-ı şâhâneye mazhar olurlardı.[47] Bugünü fırsat bilip memuriyetteki derecesinin artırılmasını isteyenler olduğu gibi[48] padişah tarafından muhtaç ve yoksulların da hatırlarını hoş tutmak için sadakalar dağıtılırdı.[49] Kutlamalar

[44] Bir şehzade veya sultanın doğumu münasebetiyle yaptırılması ferman buyurulan beşik için sarfedilen mücevherat ve sairenin bedellerine dair BOA, TS.MA.d. 3392, (3 Şaban 1214/31 Aralık 1799).

[45] Beşik ve beşikler için hazırlanan müzeyyen eşyalara dair BOA, TS.MA.d. 365, (2 Zilkade 1291/11 Aralık 1874); BOA, TS.MA.d. 372, (29 Safer 1279/26 Ağustos1862); BOA, TS.MA.d. 459, (29 Zilhicce 1286/1 Nisan 1870); BOA, TS.MA.d. 906, (29 Zilhicce 1279/17 Haziran 1863).

[46] Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s. 75-81.

[47] II. Mahmud'un doğumunda tarih düşürenlere verilen ihsanlar için BOA, TS.MA.d. 2430, (29 Zilhicce 1199/2 Kasım 1785); Abdülmecid'in oğlu Ziyaeddin Efendi'nin doğumu için muhtelif kimseler tarafından düşürülen tarihler BOA, TS.MA.d. 3318, (29 Zilhicce 1225/25 Ocak 1811).

[48] BOA, A.MKT. 43/5, (29 Cemaziyelevvel 1262/25 Mayıs 1846).

[49] BOA, A.MKT. 60/95, (16 Muharrem 1263/4 Ocak 1847).

sadece başkent İstanbul ile sınırlı kalmaz, Rumeli ve Anadolu'ya tatarlar vasıtasıyla doğum haberi iletilerek şenlikler bir hafta boyunca devam ettirilirdi.[50]

Şehzâde ve sultanlar için yapılan bu törenler sadece doğdukları güne has kılınmış olup doğum yıldönümlerine denk gelen günlerde herhangi bir kutlama veya şenlik yapılmamıştır.[51]

3. II. Abdülhamid Öncesi Padişahların Velâdet Günlerinin Kutlanması

Padişah çocuklarının doğumu ile ilgili bilgilere XVIII. yüzyıldan itibaren ulaşılmakla birlikte yine Velâdet-i Hümâyûn diye tabir edilen padişahların kendilerinin doğum yıldönümlerinin kutlanılması ile ilgili bilgilere XIX. yüzyıl ortalarından itibaren denk gelinmektedir. Bugünleri Hz. Peygamber'in velâdet günlerinden ayırmak için Velâdet-i Hümâyûn tabiri sonrasında ek olarak padişahla ilgili bazı sıfatların kullanıldığı görülmektedir. "*Velâdet-i bâ-saâdet-i cenâb-ı pâdişâhî*"[52], "*velâdet-i hümâyûn-ı mes'adet-nümûn*"[53], "*velâdet-i hümâyûn-ı hazret-i şâhâne*"[54], "*velâdet-i hümâyûn-ı saâdet-makrûn-ı şâhâne*"[55], "*velâdet-i hümâyûn-ı me'âlî-makrûn*"[56] ve "*velâdet-i hümâyûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî*"[57] gibi kullanımlar Hz. Peygamber'in doğum

[50] BOA, HAT. 250/14208, (5 Rebîülâhir 1227/18 Nisan 1812).

[51] Padişah çocuklarının doğumunda icra edilen merasim ve şenliklere örnek için Bknz. Nermin Genç, "Padişah Çocuklarının Doğumu Üzerine Bir İnceleme: Sultan Abdülaziz'in Velâdeti", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2021, S: 13, s. 60-82.

[52] BOA, HAT. 831/37516, (17 Ramazan 1254/4 Aralık 1838).

[53] BOA, HAT. 1179/46577, (21 Ramazan 1254/8 Aralık 1838).

[54] BOA, HAT. 1179/46577-D, (21 Ramazan 1254/8 Aralık 1838).

[55] BOA, HAT. 1184/46707-Ç, (3 Zilkade 1251/20 Şubat 1836).

[56] BOA, HAT. 1200/47094, (15 Ramazan 1254/2 Aralık 1838).

[57] BOA, DH.MKT. 2436/117, (17 Şaban 1318/10 Aralık 1900).

yıldönümü ile Osmanlı padişahının doğum yıldönümünü birbirinden ayırmak için kullanılan ifadeler arasında gösterilebilir.

İlk defa doğumunun sene-i devriyesini kutlayan Osmanlı padişahı II. Mahmud'dur. Ancak bu kutlamalar padişahın doğrudan isteği değil, vükelâ heyetinin talebi üzerine uygulanmaya başlamıştır. Son Osmanlı vak'anüvislerinden Ahmed Lütfî Efendi (ö.1907) Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö.1895) kendisine verdiği belgeler ile Takvîm-i Vekâyi' ve Cerîde-i Havâdis'ten faydalanarak yazmış olduğu eserinde;

"*Zât-ı pâdişâhînin leyle-i velâdetleriyle cülûsları geceleri için ilân-ı meserret edilmek üzere evkât-ı hamsede mevâki-i ma'lûmeden toplar atılması hakkında vükelâ tarafından olunan niyâza müsâade olunarak o seneden* [H.1251/M.1835] *bed' ile o âdet i'tiyâd olunmuştur*"[58] diyerek bu hususu açıklamaktadır.

Vekillerin bu yöndeki talebine padişah, Serasker Paşa, Kaptan Paşa ve Fethi Paşa'yı görevlendirerek bu konuda yabancı devletlerde nasıl bir uygulamanın olduğunun araştırılmasını istemiştir. Yapılan araştırmalarda Petersburg, Viyana, Paris ve Londra gibi şehirlerde bugünlerde genele yaymadan, sadece saray çevresinde kutlamaların yapıldığı rapor edilmiştir. Bunun üzerine bu uygulamanın yurt dışındakilere benzer şekilde ve bunlara ek olarak tuğrâ-yı garrâ-yı hazret-i şâhâne, hâssa ve mansûre nişanları gibi resimlerle muntazam ve şaşaalı süslemelerin yapılarak Osmanlı topraklarında da kutlanılması kararlaştırılmıştır.[59]

Osmanlı padişahları devlet yöneticisi olarak siyasî kimlikleri yanında halife sıfatıyla dinî bir kimlik de ihraz etmeleri sebebiyle kutlamalarda o dönem gayrımüslim dünyasının en etkili dini lideri papanın doğum günü kutlamalarının örnek alınıp

[58] Ahmed Lütfi Efendi, *Târîh-i Lütfî*, Dersaadet, 1302, C: 5, s. 23.

[59] BOA, HAT. 1342/52458, (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

alınmadığı akıllara gelebilir. Ancak papaların doğum günü kutlamaları ile ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Ayrıca Eski ve Yeni Ahit'te doğum günleri ile ilgili olumsuz algılar[60] ve insanın doğum gününün ilk günahın tekrarlanması demek olduğu inancından hareketle bugünleri kutlamanın hıristiyan din adamlarınca hoş karşılanmadığı gibi kimi zaman yasaklandığı da görülmektedir.[61] Osmanlı arşiv kaynaklarında Avrupa krallarının doğum günlerini tebrik için gönderilen çok sayıda nâmeye karşı papalarla ilgili böyle bir kayda rastlanılmaması da papaların doğum yıldönümlerinin kutlanılmadığına bir delil olarak görmek mümkündür.

Osmanlı'da padişahların velâdet kutlamalarının başlangıcında Avrupa ülkelerindeki uygulamaların örnek alındığı bir vakıadır. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki her ne kadar bu kutlamalarda Avrupa örnek alınmaya çalışılsa da Osmanlıların bu konuda tamamen Avrupalılaştığı kanaatine varmak doğru olmayacaktır. Bu gibi âdet ve merasimleri Osmanlılar devletin bekâsını sağlayacak araç olarak gördüklerinden Avrupalılaşmak yerine geleneksel değerler sistemini muhafaza etmişlerdir. Arapların körü körüne batı hayranlığını eleştiren Ürdün Kralı Abdullah'ın ifadesiyle; "*Türkler canlarının her istediğini yaptı ve kendi çıkarlarını ön planda tuttu;*

[60] "(1-2) Sonunda Eyüp ağzını açtı ve doğduğu güne lanet edip şöyle dedi: (3) "Doğduğum gün yok olsun, 'Bir oğul doğdu' denen gece yok olsun! (4) Karanlığa bürünsün o gün, Yüce Tanrı onunla ilgilenmesin, Üzerine ışık doğmasın. (5) Karanlık ve ölüm gölgesi sahip çıksın o güne, Bulut çöksün üzerine; Işığını karanlık söndürsün. (6) Zifiri karanlık yutsun o geceyi, Yılın günleri arasında sayılmasın, Aylardan hiçbirine girmesin. (7) Kısır olsun o gece, Sevinç sesi duyulmasın içinde. (8) Günleri lanetleyenler, Livyatan'ı uyandırmaya hazır olanlar, O günü lanetlesin." *Kitâb-ı Mukaddes*, Eyüp, 1-8. "(14) Lanet olsun doğduğum güne! Kutlu olmasın annemin beni doğurduğu gün!" *Kitâb-ı Mukaddes*, Yeremya, 14. Vaftizci Yahya'nın başının kesilmesi Kral Hirodes'in kendisinin doğum günü şerefine verdiği şölende gerçekleşmiştir. *Kitâb-ı Mukaddes*, Markos 6, 21-28; Matta 14, 6-12.

[61] Jean-Claude Schmitt, *Doğum Gününün İcadı*, Çev. Ayşen Gür, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul, 2020, s. 77

ama en azından her konuda Türk olarak kaldılar."[62] Dolayısıyla velâdet kutlamalarında her ne kadar Avrupa örnek alınarak bu yola çıkılmış olsa da kadim Osmanlı kültürü Avrupa âdetlerini kendi potasında eritmiş ve bu kutlamaları Osmanlı geleneksel formuna büründürmüştür.

1835'ten itibaren padişahların velâdet günü kutlamaları İstanbul'da günde beş kere top atılıp kandiller yakılarak icra edilirken[63] 1861'de Abdülaziz'in tahta çıktığı ilk günlerde Fuad Paşa'nın da teşebbüsleriyle[64] bugün sadece top atılıp kandiller yakılan gün olmaktan çıkarılıp çeşitli şenlik ve törenlerin yapıldığı özel bir gün haline getirilmiştir. Kaptan Paşa ve Serasker Paşa başta olmak üzere diğer devlet görevlilerine velâdet ve cülûs günlerinin resmî bayram haline getirildiği ve bugünlerde sancakların çekilerek donanma ve kalelerden velâdet günü akşam ezan vaktinden başlamak üzere ertesi günü öğle namazı vaktine kadar her vakit beşer defa top atılmasının âdet haline getirildiği bildirilmiş ve halk arasında evlerini süslemek suretiyle bu kutlamalara katılmak isteyenlere de izin verilerek halkın da kutlamalara katılımı sağlanmıştır.[65]

---

[62] "*The Turks did as they pleased and put their own interests first but at least they remains Turks in everything." Memoirs of King Abdullah of Transjordan*, Ed. Philip P. Graves, Jonathan Cape, London, 1950, s. 152; Kitabın Türkçesi için Bknz. Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, Çev.Halit Özkan, Klasik Yay., İstanbul, 2006, s. 115. Osmanlıların kendi özlerini muhafaza ettiğine dair ayrıca Bknz. Halil İnalcık, *Osmanlı ve Avrupa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s. 30 vd.

[63] İlk yıllarda kandil yakma usulü tevazuan terk edilmiş olsa da 1841 yılında sadır olan Hatt-ı Hümâyûn ile isteyenlerin evlerini kandillerle süslemesine tekrar izin verilmiştir. BOA, HAT. 1425/58322, (29 Zilhicce 1256/21 Şubat 1841).

[64] Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, (Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yay., İstanbul, 1980, s. 41.

[65] BOA, A.MKT.NZD. 399/25, (12 Şaban 1278/12 Şubat 1862).

Bu dönemde kutlamaların sadece İstanbul'da değil, yurtdışındaki Osmanlı sefâretlerinde de icrâ edilmeye başladığı görülmektedir. Viyana sefârethânesinde yapılan kutlamalarda sefârethânenin içerisi ve dışarısı mum ve kandiller ile aydınlatılarak süslenmiş, Avrupa saraylarına benzer şekilde padişahın resimleri sefârethâne odalarına asılmıştır. Sözgelimi Avusturya'da yapılan kutlamalarda, oranın devlet erkânından ve yabancı devlet sefirlerinden toplam üçyüz kadar davetli, sefâret memurları ve Viyana'da tahsilde bulunan askerler tarafından ağırlanmış ve padişaha dualar edilmiştir. Davetliler arasında bulunan Avusturya Prensi Metternich (1809-1848) de davete Osmanlı nişanını takarak katılmış ve kutlamaların padişahın şanına yaraşır bir güzellikte olduğunu ifade etmiştir.[66] Fransa sefârethânesinde yapılan kutlamalarda da aynı şekilde kandil ve mumlarla süslemeler yapılmış ve mûsikî grubu hazır bulundurulmuştur. Yapılan bu ihtişamlı törenler ve tafsîlâtı Avrupa krallarının doğumlarında olduğu gibi[67] gazetelere de yazılarak devrin politikasına ayak uydurulmuştur.[68]

Kutlamalarda devletlerarası karşılıklı jestlerin yapıldığı da görülmektedir. Sırp Kralı Mihail Obrenoviç'in (1860-1868) doğum gününde Belgrad kalesindeki Osmanlı mûsikî takımı Sırp hükümet konağına giderek mûsikî icrasında bulunmuş ve kendilerine 30 altın bahşiş verilmiştir. Sultan Abdülaziz'in 1865 yılındaki velâdet kutlamalarında da bu sefer Sırp mûsikî takımı kaleye gelmiş ve aynı şekilde mukâbele edilerek kendilerine 30 altın bahşiş verilmiştir.[69] Lübnan Mutasarrıfı Franko Paşa da (1868-1873) 1868 yılındaki velâdet-i hümâyûn kutlamalarında Beyrut'taki konağının içerisini ve dışarısını fener ve kandillerle süslemiş, askerî mûsikî takımı dışarda, Beyrut belediye mûsikî takımı

[66] BOA, HAT. 1200/47094, (15 Ramazan 1254/2 Aralık 1838).

[67] Örnek olarak Bknz. *Times*, 16 Ağustos 1841, s. 6; 20 Mayıs 1842, s. 5; 22 Mayıs 1862, s. 13.

[68] BOA, HAT. 1184/46707, (3 Zilkade 1251/19 Şubat 1836).

[69] BOA, İ. DH. 533/36997-3, (22 Ramazan 1281/18 Şubat 1865).

da içeride olarak marşlar ve şarkıları birbiri ardınca söyleyerek gelen misafirlerin gönüllerini hoş etmişlerdir.[70]

Abdülaziz'den sonra tahta geçen V. Murad 24 Receb 1256/21 Eylül 1840 tarihinde doğmuştur. Tahtta bulunduğu kısa müddet içinde (30 Mayıs-31 Ağustos 1876) velâdet yıldönümü tesadüf etmediğinden döneminde velâdet-i hümâyûn kutlamaları yapılmamıştır.

[70] BOA, A.MKT.MHM. 431/7, (20 Ramazan 1285/4 Ocak 1869).

BİRİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ VELÂDET-İ HÜMÂYÛN KUTLAMALARI

XIX. yüzyıl ve özellikle de bu yüzyılın son çeyreği tüm dünyada şenlik ve merasimlerin uygulamaya konulduğu, gelişme gösterdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.[1] Sanayi devrimi ve ardından gelen Fransız ihtilali ile birlikte zihniyet devriminin yaşandığı ortamda krallar ve hânedanlar tebaalarının gözünde meşruiyetlerini temin ve teyit edecek araçlara ihtiyaç duymuşlar ve bunun için çeşitli vesilelerle merasimler uygulamaya koymaya, şenlikler düzenlemeye çalışmışlardır. İmparator ve imparatoriçenin ellinci evlilik yıldönümü[2], veliahdın büluğa ermesi[3], devletin bağımsızlık kazanması[4], ilk haçlı mücadelelerinin yıldönümü[5], şehirlerin kuruluş yıldönümü[6], ihtilal[7]

[1] Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *Geleneğin İcadı,* Çev. Mehmet Murta Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 245.

[2] Alman imparator ve imparatoriçesi: BOA, HR.SYS. 1913/34, (11 Cemaziyelevvel 1296/3 Mayıs 1879); İsveç Kralının evliliğinin 25. Senesi: BOA, HR.TO. 51/20, (17 Şaban 1299/4 Temmuz 1882).

[3] Sırbistan veliahdının: BOA, Y.PRK.EŞA. 6/20, (11 Rebîülevvel 1304/8 Aralık 1886); Yunanistan veliahdının: BOA, Y.A.HUS. 197/69, (14 Rebîülevvel 1304/11 Aralık 1886); Karadağ veliahdının: BOA, Y.A.HUS. 227/10, (3 Zilkade 1306/1 Temmuz 1889).

[4] Belçika'nın bağımsızlığını kazanmasının 60. yıldönümü şenliği: BOA, Y.A.HUS. 238/37, (8 Muharrem 1308/24 Ağustos 1890).

[5] İlk Haçlı mücadelelerinin 800. Yıldönümü şenlikleri: BOA, Y.A.HUS. 329/5, (1 Zilhicce 1312/26 Mayıs 1895).

[6] Marsilya şehrinin 2500. kuruluş yıldönümü: BOA, Y.A.HUS. 400/115, (17 Cemaziyelahir 1317/23 Ekim 1899); Petersburg şehrinin 200. kuruluş yıldönümü: BOA, Y.A.HUS. 448/98, (23 Safer 1321/21 Mayıs 1903).

[7] Bulgar ihtilalinin 25. yıldönümü: BOA, HR.SFR.04. 546/66, (25 Muharrem 1319/14 Mayıs 1901).

ve isyan yıldönümleri[8] gibi günleri bu yüzyılın son çeyreğinde uygulamaya konulup kutlanan günler arasında saymak mümkündür.

Uygulamaya konulan bu merasim ve şenliklerden birçok beklenti olmakla birlikte temel olarak; grup aidiyetini oluşturarak toplumsal dayanışma ve kaynaşmayı sağlamak, otoriteyi meşrulaştırmak, otoritenin nüfuzunu artırmak ve otoriteye sadakati temin etmek, gücün ve ihtişamın sergilenmesi, siyasî ve askerî başarısızlıkları unutturmak, toplumsal patlamaların önüne geçmek gibi hususlar amaçlanmış olmalıdır.

Osmanlı'nın Batı'ya olan ilgisi XVIII. yüzyıl başlarında, Avrupa'ya daimi elçilerin gönderilmesi ile başlasa da Avrupa'daki kralların, prenslerin doğum günlerinin kutlanması âdetinin Osmanlı'ya aktarımı için yüz yıldan fazla bir zamanın geçmesi gerekmiştir.[9] II. Abdülhamid, tahta geçtiğinde seleflerinden tevarüs ettiği bu geleneği devam ettirmekle birlikte onun bu kutlamalara ilk yaklaşımında kendine özgü denilebilecek bir sadeliğin tercih edildiği görülür. Bu durumun farklı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle tahta çıktığındaki Osmanlı toplum yapısı Avrupa'daki emsalleri örnek alınarak icra edilecek bir kutlamayı makul karşılayacak düzeyde değildi. 1876 yılına gelindiğinde ise Osmanlı tahtının sahibi gibi Osmanlı demografisi de ciddi anlamda bir değişime uğramıştı. Kırım, Kafkasya ve Balkanlardaki savaşlar ve buralardan gelen Müslüman muhacir akını Osmanlı demografisini Müslüman nüfus lehinde değiştirmişti. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde imparatorluk sınırları içerisindeki Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranı %60'larda iken bu oran II. Abdülhamid'in tahta geçişinden bir süre sonra %80'lere kadar ulaşmış,[10] Osmanlı nüfus yapısı daha islâmî bir kimlik kazanmıştı.

[8] Sırp isyanının 100. yıldönümü: BOA, HR.SYS. 1503/74, (28 Şevval 1321/17 Ocak 1904).

[9] Avrupa'da doğum günü kutlamalarının tarihçesi için Bknz. Jean Claude Schmitt, *a.g.e.,* s. 12 vd.

[10] Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yay., İstanbul, 2013, s. 177.

Avrupa karşısında alınan yenilgiler ve Osmanlı yönetici elitinin batı menşeli bir uygulama takip etmeleri zaman içerisinde Osmanlı toplumunda Batı'ya karşı bir tepkinin oluşmasına ve eş zamanlı olarak islâmî hassasiyetin yükselmesine sebep olmuştur. Müslümanlar ile gayrimüslimleri eşit vatandaş olarak tanıyan Islahat Fermanı sonrasında verilen tepkiler rahatsızlığın derecesini göstermesi açısından dikkat çekicidir:

"*Âbâ ve ecdâdımızın kanıyla kazanılmış olan hukuk-ı mukaddese-i milliyetimizi bugün kaybettik. Millet-i İslamiye millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i islâma bu bir ağlayacak ve mâtem edecek gündür.*"[11]

Osmanlı Müslüman kamuoyu bu şekilde düşünmekte haksız da değildir. Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında en büyük pay sahibi olanlardan birisi olan İngiltere büyükelçisi Canning (ö.1880)[12] fermanı iki Müslüman, iki Katolik ve bir de Ortodoks olmak üzere beş kişi ile kaleme aldığını belirterek bu fermanın Osmanlı yöneticileri tarafından kabul edilmesinin kendileri için de bir mucize olduğunu söylemiştir.[13] Üstelik bu durumdan sadece Müslüman Osmanlı kamuoyu rahatsız değildi. Keza "*Devlet bizi Yahudilerle beraber etti, biz İslâm'ın tefevvukuna râzı idik*"[14] demek suretiyle Osmanlı Rumları da bu durumdan duydukları rahatsızlıkları dile getirmişlerdir. Gidişat, Müslüman kamuoyunu bir arayışa yönlendirmiştir. Devlet yöneticilerinden ümidini yitirmiş Osmanlı aydınları arasında "ittihâd-ı islâm"[15] kavramı ortaya atılarak mevcut durumdan çıkışın çareleri aranmaya çalışılmıştır. Tahta çıkışının beşinci gününde Osmanlı sultanı olarak

[11] Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (Yay. Cavid Baysun), TTK Yay., Ankara 1953, C: 1, s. 68.

[12] Diğeri Fransa büyükelçisi Thouvenel'dir. (ö.1866)

[13] Stanley Lane Poole, *Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları*, (Çev. Can Yücel), İş Bankası Yay., Ankara, 1959, s. 267.

[14] Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.* 1953, s. 68.

[15] Bu kavram ilk defa Namık Kemal tarafından ortaya atılmıştır. Bknz. *Hürriyet*, No: 46, (28 Muharrem 1286/10 Mayıs 1869).

ilk kez velâdet yıldönümünü kutlayacak olan II. Abdülhamid işte böyle bir zamanda; dinî hassasiyetin zirve yaptığı, Balkanlardaki toprak kayıpları neticesinde devletin ağırlık merkezinin Avrupa'dan Asya'ya kaydığı ve böylelikle daha Müslüman bir yapıya dönüştüğü bir toplumla karşı karşıyadır. Başta velâdet kutlamaları olmak üzere uygulayacağı diğer politikalarda bu durumu göz ardı etmesi düşünülemeyecektir.

II. Abdülhamid; dindar olmakla birlikte, babası Abdülmecid, amcası Abdülaziz, dedesi II. Mahmut kadar da modern bir sultandır. 1867 yılında amcası Abdülaziz ile beraber çıktığı Avrupa seyahati ve oradaki izlenimleri II. Abdülhamid'i bu anlamda etkilemiş olmalıdır. Alaturka yerine alafranga musikiyi tercih etmesi, piyano çalması, ressamlığı,[16] opera ve tiyatroya olan ilgisi, borsa spekülatörlüğü[17] gibi özellikleri ona alışılmış doğulu bir İslam halifesinden ziyade modern bir sultan görüntüsü vermektedir. Saray duvarlarının içerisinde selefleri gibi Avrupaî bir yaşama sahip olan II. Abdülhamid'in dönemin şartlarından ötürü yönetim politikasında Müslüman toplumun muhayyilesindeki "İslam halifesi" imajına ve "dîn-i İslâmın hâmîsi" sıfatına uygun şekilde daha muhâfazakâr ve daha islâmî bir hareket tarzını benmsediği görülmektedir.

Osmanlı topraklarında icra edilen velâdet kutlamalarındaki halife-i İslam imajına yaraşır biçimdeki sadeliği II. Abdülhamid'in kişisel karakterinin bir yansıması olarak görmek de mümkündür. "*Memleketimizde dinimiz dahi mutlak müsâvâtı emrettiğinden kıyafetimizden her günkü yiyeceğimize kadar sade olanı tercih etmemiz icap eder. Bu hususta ben iyi bir numune olmaya çalışıyorum*.[18]" diyen II. Abdülhamid'in seleflerine göre her alanda daha sade bir hayatı tercih etmesinin velâdet kutlamalarında da bir yansıması elbet olacaktır.

---

[16] Atıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, (Haz. M. Metin Hülagü), Timaş Yay., İstanbul, 2013, s. 212.

[17] Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Dergâh Yay., İstanbul, 1975, s. 116.

[18] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 87.

Bununla birlikte Osmanlı toplumunun içerisinde bulunduğu sosyolojik ve ekonomik durum da abartılı velâdet kutlamalarını hoş karşılayabilecek bir durumda değildir. Bir sene içerisinde üç sultan değişikliği, Abdülaziz'in şüpheli ölümü, V. Murad'ın cünûnu, Balkanlar'da devam edegelen savaşlar, mülteci akını, moratoryum ilanı gibi hususlar toplumda bir karamsarlık havası estirmektedir. Bu atmosferde her ne kadar devlet töreni de olsa gösterişli bir biçimde velâdet kutlamalarını icra etmek ekonomik darboğazdaki halk tarafından hoş karşılanamayacağı gibi tepkiye de neden olabilirdi. Muhtemeldir ki II. Abdülhamid de böyle düşünmüş ve özellikle saltanatının ilk yıllarında icra edilen velâdet kutlamalarında oldukça sıradan bir seyir takip edilmiştir.

II. Abdülhamid'in velâdet günlerinde sadeliği tercih ettiğine dair farklı bir neden de II. Abdülhamid döneminde Mabeyn Başkâtipliği görevinde bulunan İsmail Hakkı Müştak Mayakon'dan (ö.1938) gelir. Mayakon, cülûs yıldönümü kutlamalarının velâdet yıldönümü kutlamalarına nazaran daha parlak geçtiğini söyledikten sonra cülûs kutlamalarını "sultanın tahttaki hak ve kıdeminin teyidi" şeklinde açıklarken, velâdet kutlamalarını sultanın "bir yaş daha ihtiyarladığını hatırlatan bir gün" diye tarif eder. Hal böyle olunca bu hususun sultanın işine gelmediğini söyleyerek velâdet günlerinin sarayda "öksüz bayram" gibi geçtiğini ifade eder.[19]

A. Kutlamaların İlanı

II. Abdülhamid dönemi velâdet kutlamalarında Bâbıâli'nin aktif bir şekilde devrede olduğu görülür. Velâdet kutlamalarının ilanı, icrası, kutlama tafsilatının saraya iletilmesi gibi bütün aşamalarda yazışmaların sadaret ve nezâretler aracılığı ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

[19] İsmail Müştak Mayakon, *a.g.e.*, s. 63.

Sultanın velâdet günü yaklaştığında genellikle birkaç gün öncesinden sadaret ile saray arasında bir yazışma trafiğinin cereyan ettiği görülür. Sadaret'ten saraya padişahın sıhhat ve afiyet içerisinde uzun ömürlü olarak kıyamete kadar tahtında oturması şeklinde[20] dua cümlesiyle başlayan bir arz tezkiresi yazılarak doğum gününün yaklaştığı haber verilir. O seneki kutlamaların hangi güne tesadüf ettiği belirtilerek kutlamaların ne zaman ve ne şekilde yapılacağı, top atılıp atılmayacağı sorulup öğrenilir ve ona göre hareket edileceği bildirilirdi.[21] Saraydan gönderilen cevabî yazılarda da emsâli vechile/benzer şekilde veya sene-i sâbıka misillü/geçen seneki gibi ifadelerle

[20] "Cenab-ı hakk veliyy-i nimet-i bîminnetimiz efendimiz hazretlerini cihan durdukça erîke-pîrâ-yı şân u şevket buyursun": BOA, İ.DH. 919/72899, (13 Şaban 1301/8 Haziran 1884); "Cenâb-ı hakk veliyy-i nimet-i bî-minnetimiz şehriyâr-ı adâlet-şiâr ve tâcidâr-ı celîlü'l-âsâr efendimiz hazretlerini kemâl-i âfiyet ve ikbâl ile ilâ ahiri'z-zaman ârâyiş-efzâ-yı erîke-i şevket ve şân ve zıll-i zalîl-i hazreti cihanbânilerini sâyesâz-ı mufârık-ı bendegân sıdk-nişân buyursun". BOA, İ.DH. 1265/99470, (13 Şaban 1309/13 Mart 1892); "Cenab-ı rabb-i Mennân mihr-i rahşân sipehr-i hilâfet ve bedr-i tâbân-ı âsumân-ı saltanat veliyy-i nimet-i bî-imtinânımız şehriyâr-ı ma'delet-nişân efendimiz hazretlerini ilâ âhiri'd-deverân kemâl-i sıhhat ve afiyetle revnak-bahşâ-yı erîke-i şevket ü şân ve sâye-i saadet-sermaye-i hazret-i padişâhîlerini zîb-i müfârık-ı bendegân buyursun." BOA, İ.DH. 1319/51, (14 Şaban 1312/10 Şubat 1895); "efendimiz hazretlerini dünya durdukça bâ kemal-i satvet ve iclâl taht-ı âlî-baht-ı hazret-i hilafet-penâhîlerinde daim ve ber-karar…" BOA, İ.DH. 1360/37, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898).

[21] Yazışmalar için Bknz.: BOA, İ.DH. 919/72899, (13 Şaban 1301 (8 Haziran 1884); BOA, İ.DH. 1031/81245, (14 Şaban 1304/8 Mayıs 1887); BOA, İ.DH. 1078/84548, (14 Şaban 1305/26 Nisan 1888); BOA, İ.DH. 1265/99470, (13 Şaban 1309/13 Mart 1892); BOA, İ.DH. 1302/34, (15 Şaban 1310/4 Mart 1893); BOA, İ.DH. 1319/31, (14 Şaban 1312/10 Şubat 1895); BOA, Yıldız Sadâret Resmî Mâruzât Evrâkı (Y.A.RES.), 90/84, (11 Şaban 1315/5 Ocak 1898); BOA, İ.DH. 1352/13, (14 Şaban 1315/8 Ocak 1898); BOA, İ.DH. 1360/37, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898); BOA, İ.DH. 1370/49, (15 Şaban 1317/19 Aralık 1899); BOA, İ.DH. 1379/38, (15 Şaban 1318/8 Aralık 1900); BOA, İ.DH. 1428/1, (14 Şaban 1322/24 Ekim 1904); BOA, İ.DH. 1438/3, (14 Şaban 1323/14 Ekim 1905); BOA, İ.DH. 1469/89, (14 Şaban 1326/11 Eylül 1908).

kutlamaların günü söylenilerek rikâb resminin[22] saati bildirilir, atılacak topların zamanı haber verilirdi.

Sadaret makamı ile saray arasında bu şekilde yazışma yapılıp kutlama günü tespit edildikten sonra bir devlet töreni olan velâdet kutlamalarına bütün devlet kadrolarının katılımının sağlanması ve gerekli hazırlıkların yapılması için sadaret tarafından başta nezâretler olmak üzere kendisine bağlı diğer kurumlara da ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Bu bağlamda şehremaneti, seraskerlik, hariciye, dahiliye, bahriye, zabtiye, posta ve telgraf, tıbbiye ve evkâf-ı hümâyûn nezâretleri, teşrîfâti-i divân efendi, tophâne-i âmire müşirliği, mekâtib-i askeriye, mekteb-i tıbbiye, muhâcirîn komisyonu ile birlikte vilayetler ve elviye-i müstakille[23] velâdet kutlamalarına hazırlık yapmaları için bilgilendirme yapılan yerler arasındadır. Sadaretten bu makamlara gönderilen yazıda da emirleri altındaki yerlere bilgilendirmelerin yapılarak *icâb-ı hâlin îfâsı* yani bugüne mahsus yapılacak işlerin gerçekleştirilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Resmî makamlar yanında halkın da velâdet gününden haberdar olmasını sağlamak amacıyla resmî bir ilan sureti yazılarak Dahiliye Nezâreti aracılığıyla gazetelere gönderilmiştir.

Velâdet kutlamaları ile alakalı sadaret ile saray arasında yapılan bu yazışmaların hemen hemen kalıplaşmış ifadelerle kaleme alındıkları görülür. Bununla birlikte 1310/1893 yılından itibaren yapılan yazışmalarda bu ifadelere ek olarak önceki senelerde top ve fişek atımı sırasında yaşanan olumsuzluklardan kaynaklı olarak "yanlışlık vukuuna

[22] *Rikâb resmi*; önde gelen devlet ricâli ve ulemânın tebrik için sultanın huzuruna çıkmaları şeklinde yapılan merasimlerdir. Mehmed Zeki Pakalın, ***a.g.e.***, C: 3, s.44.

[23] *Elviye-i Müstakille*: Bir vilayete bağlı olmayıp doğrudan Dahiliye Nezâreti'ne bağlı bulunan Çanakkale, İzmit, Antalya, Samsun, Muğla gibi livâlar. Bknz. Seyit Taşer, "Osmanlı Devleti Vilayeti ve Sancakları Maarif Müdürlükleri ve Müdürleri (1912), *İSTEM*, Y: 8, S: 15, s.165.

mahal verilmemesi"[24] ve "harîk (yangın) vukuuna sebep olabileceği cihetle fişek atılmaması"[25] şeklinde uyarı ifadelerinin eklendiği görülmektedir.

Velâdet kutlamaları ile ilgili yazışmalarda velâdet-i hümâyûn tabirine eklenen sıfatlar da bu yazışmalarda dikkati çeken diğer bir husustur. Bu sıfatlar sadece velâdet yazışmalarına mahsus olmamakla birlikte konumuzla alakalı incelediğimiz belgelerde velâdet-i hümâyûn-ı cenâb-ı cihânbânî[26], velâdet-i bâhiru'l-meymenet-i cenâb-ı padişâhî[27], velâdet-i bâhiru'l-meymenet-i cenâb-ı hilâfetpenâhî[28], yevm-i velâdet-i müstelzimü'l-meymenet-i hazret-i hilâfetpenâhî[29], velâdet-i bâhirü's-saâdet-i hazret-i hilâfetpenâhî[30] velâdet gününü tanımlamak için eklenen sıfatlar arasında bulunmaktadır. Bu ifadelerle II. Abdülhamid'in bâhirü'l-meymenet, müstelzimü'l-meymenet olarak Osmanlı tahtına uğur ve bereket getirdiği vurgulanırken, cihân-bânî ile de II. Abdülhamid'e dünyanın sahibi, koruyucusu sıfatı yüklenmiştir. Ayrıca ilgili belgelerde padişâh, şehinşâh ve halife unvanlarının kullanımında kesin bir ayrım yapılmasa da özellikle 1890 sonrası yazışmalarda halife unvanının daha yoğun kullanılmaya başlandığını söylemek mümkündür.

Hilafet politikası II. Abdülhamid döneminin karakteristik özelliklerinden biridir. Velâdet kutlamalarını halka bildirmek için gazetelere gönderilen metinlerde de görüleceği üzere kısacık ilan metninde dahi 3 kere hilâfet/halife sözcüğünün kullanılması

[24] BOA, BEO. 165/12350, (15 Şaban 1310/4 Mart 1893); BOA, İ. DH. 1302/34, (15 Şaban 1310/4 Mart 1893).

[25] BOA, İ.DH. 1352/13, (14 Şaban 1315/8 Ocak 1898).

[26] BOA, Y.A.HUS. 165/15, (7 Şaban 1297/15 Temmuz 1880).

[27] BOA, DH.MKT. 1932/103, (15 Şaban 1309/15 Mart 1892).

[28] BOA, DH.MKT. 1822/37, (15 Şaban 1308/26 Mart 1891).

[29] BOA, BEO. 896/67199, (14 Şaban 1314/18 Ocak 1897).

[30] BOA, BEO. 1751/131301, (15 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

dönemin politikalarının bu kavram etrafında şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca İstanbul'da, taşrada ve sefârethânelerde kutlama tafsilatlarının gönderildiği raporlar, gazete başyazıları ve gazetelere gönderilen okur şiirlerinde görülen hilafet vurguları bu politikanın Osmanlı kamuoyunda da karşılık bulduğunu göstermektedir.

Modern anlamıyla hilâfet kavramının şekillenmesi ve hilâfetin Osmanlı'ya intikali ile ilgili hikâyelerin ortaya çıkışı her ne kadar II. Abdülhamid'den bir asır önce; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte başlasa da bu politikanın II. Abdülhamid döneminde hem iç hem de dış siyasette daha popüler hale geldiğini söylemek mümkündür. Modern anlamıyla hilafet kavramı tanımlamasını kullanmamızın sebebi aslında II. Abdülhamid ve yakın seleflerinin halife/hilafete yüklediği anlam ile bir iddia olarak Yavuz Sultan Selim'in Mısır Memlûklerinden aldığı dönemdeki hilafet tasavvurlarının birbirlerinden tamamen farklı olmasındandır. Osmanlı son dönem tarihçileri tarafından Yavuz'un Mısır'ı fethi sonrasında Abbasi halifesi el-Mütevekkil Alellah'dan halifeliği deruhte ettiği iddia edilse de[31] dönemin tarihçilerinin kaleme aldığı fetihnâme, rûznâme ve vekâyi'nâme gibi eserlerde[32] bu devir-teslimden hiç söz etmemeleri bu iddianın gerçekliğini şüpheli hale getirmektedir. Kaldı ki o dönemde Mısır'daki Abbasi halifelerinin sultanın memuru mesabesinde göstermelik bir konumda olmaları,[33] Mısır'ın fethinden sonra halifenin, emir ve askerler, tüccarlar, mühendisler, kadılar, şeyhler, âlimler ve şehrin ekâbir takımı gibi kimselerle birlikte İstanbul'a sürgün

[31] Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara, 2018, C: 1, s. 45 vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2015, C: 2, s. 294.

[32]Haydar Çelebi/Rûznâme, Şükrî-i Bitlîsî/Selîmnâme, Hoca Sa'deddin/Tâcu't-tevârîh, Seyyid Lokman/Hünernâme.

[33] Faruk Sümer, "Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?", *Belleten*, Aralık 1992, C. LVI, S: 217, s. 680.

gönderilmesi[34] ve halifenin Yedikule'de hapsedilmesi[35] halifenin/hilafet kurumunun özel bir anlam yüklenecek kadar popülariteye sahip olmadığını da göstermektedir. Yavuz'un halifeyi İstanbul'a getirmesi, hilafeti devralma fikrinden değil halife etrafında olması muhtemel siyasî bir kalkışmanın önünü almak olarak anlaşılmalıdır. Şayet anlatıldığı gibi yani Yavuz Sultan Selim Ayasofya'da[36] veya Eyüp Sultan'da[37] törenle hilafeti devralmış olsaydı Osmanlı padişahları arasında en şaşaalı unvanları kullanan oğlu Kanûnî Sultan Süleyman'ın halife unvanını büyük bir iştiyakla kullanması beklenirdi. Ancak istisnalar dışında Kanûnî Sultan Süleyman'ın da bu unvanı pek kullanmadığı görülmektedir.[38]

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Rusların Balkanlardaki Ortodoks halkların hâmîliği politikasına nispetle Osmanlı da bir hilafet politikası icâd etmiş ve kaybedilen Osmanlı topraklarındaki hâkimiyetini Müslümanların hâmisi adı altında göstermelik de olsa korumaya çalışmıştır. Bu anlamda Osmanlı sultanı müslüman toplumun hâmisi olduğunu ilan ederek, müslümanların koruyucusu sıfatıyla devletlerarası arenada bir mesaj vermeye çalışırken içeride de elden çıkmış topraklarda hâmîlik yoluyla hâkimiyetin devam ettirildiği ihsâs ettirilerek kayıplar kamuoyu tarafından daha kolay kabullenebilir hale getirilmeye çalışılmıştır olmalıdır.

---

[34] İbn İyas, *Bedâyi'u'z-zuhûr fî vekâyi'i'd-duhûr,* Haz. Mehmed Mustafa, Kahire, 1961, C: 5, s. 182-183. İbn İyas'ın bunu anlatırken "و من حين فتح عمرو ابن العاص مصر لم يقع لاهلها شدة اعظم من هذه الشدة قط/ Amr ibn As'ın fethinden beri Mısır halkı bu derece şiddet görmedi" diyerek halife ve beraberindekilerin zelil bir halde gönderildiklerini kaydeder.

[35] Mustafa Cenabi, *el-Aylâmü'z-zâhir fi'l-evâ'il ve'l-evâhir*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Yazma No: 3098, vr. 182.

[36] Tayyarzâde Ata, *Osmanlı Saray Tarihi, Tarih-i Enderûn*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, C: 1, s. 187.

[37] İsmail Hami Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1948, C: 2, s. 37.

[38] İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 139.

Burada şu hususu ifade etmek gerekirse, II. Abdülhamid'in hilafet politikası eylem değil söylem yönü ağır basan bir politikadır. Nitekim Birinci Dünya savaşında cihâd ilan edilince şaşırmış ve maiyetindekilere "*Cihâdın kendisi değil, fakat ismi elimizde bir silahtı, ben bazen sefirleri tehdit etmek istediğim vakit 'Bir İslâm halifesinin iki dudağı arasında bir kelime vardır. Allah bunu çıkartmasın' derdim. Cihad bizim için ismi olup da cismi olmayan bir kuvvetti*"[39] demek suretiyle hilafet politikasının eylem değil söylem yönünün güçlü olduğunu vurgulamıştır. Muhtemeldir ki tahta çıktığında karşı karşıya kaldığı Osmanlı-Rus savaşı sırasında Afgan emirinden Ruslara karşı yardım istemesi ve Afgan Emiri Şîr Ali'nin (1868-1879) Afganistan'ın zaten zor durumda olduğundan bahisle yardım etmek yerine duacısı olmakla yetineceğini bildirmesi[40] de bu düşüncesinde etkili olmuştur. Benzer şekilde 93 Harbi esnasında Hint müslümanlarının da Osmanlı'nın cihat çağrısında iane toplamak ve dua etmek dışında fiili bir varlık gösterememeleri[41] II. Abdülhamid'in bu düşüncesine etki etmesi muhtemeldir. Başta velâdet kutlamaları ile ilgili yazışmalar olmak üzere döneminde halife unvanının eylem değil söylem odaklı olmasının altında yatan sebepleri bu yönden okumak daha doğru olacaktır.

II. Abdülhamid döneminde icra edilen cülûs ve velâdet merasimlerinin icrasında iki farklı takvim uygulamasına gidildiği görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı'da hicrî, rûmî/mâlî ve mîladî olmak üzere üç farklı takvim kullanılmıştır. Hicrî takvim Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar kullanılmışken rûmî takvim 1256/1840'tan itibaren hicrî takvim ile beraber kullanılmaya başlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde cülûs kutlamaları rûmî takvim esas alınarak icra edilirken velâdet kutlamaları saltanatının

[39] Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 233.

[40] Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997, s. 108.

[41] Mustafa Çabuk, Ahmet Kartal, "93 Harbi'nde Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yardımları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), s. 555-575.

sonuna kadar hicrî takvim esas alınarak kutlanmıştır. Cülûs ve velâdet kutlamalarında iki farklı takvim uygulaması Abdülaziz döneminde de görülmekle birlikte buna sebep olarak cülûs kutlamalarının devamlı yaz aylarında kutlanılmasını sağlamak amacıyla rûmî takvimin esas alındığı ifade edilmiştir.[42] II. Abdülhamid dönemindeki cülûs ve velâdet kutlamalarındaki farklı takvim uygulamasına sebep olarak ise İsmail Hami Danişmend, V. Murad ile II. Abdülhamid'in rûmî takvime göre aynı günde doğmuş olmalarını gerekçe göstermektedir.[43]

II. Abdülhamid'in, abisi Murad ile aynı güne denk gelen doğum günlerini farklı bir tarihte kutlamak istemesi konusundaki bu yorumların gerekçeleri bulunmaktadır. Şehzadelikleri sırasında Abdülmecid'in oğullarından araları en iyi olan kardeşler Murad ve Abdülhamid Efendilerdir. Murad Efendi cömertliği ve mülayimliği sebebiyle kardeşi Abdülhamid'i sever, diğer şehzadeler gibi ona nefret beslemez, Abdülhamid'e kardeşçe muamele edilmesini tavsiye ederdi.[44] II. Abdülhamid'in de tahta çıkmadan önce en sık görüştüğü, en çok sevdiği kişi ağabeyi Murad olup ona olan bu sevgisini çeşitli vesilelerle yakınındakilere de söylemiş,[45] "beni yalnız zavallı kardeşim Murad anlardı"[46] diyerek ağabeyisi hakkındaki duygularını ifade etmiştir. Ancak saltanat meselesinin iki kardeşin arasının açılmasına, birbirinden uzaklaşmasına sebep olduğu görülmektedir. Sağlık

[42] BOA, A.TŞF. 35/83, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861).

[43] "*Sultan Hamid'le daima istirgâb etmiş olduğu selefi ve ağabeyisi Sultan Murad'ın doğum tarihleri 21 Eylül'e tesadüf etmekte olduğuna göre aralarındaki yaş farkı tam iki sene demektir. İkinci Abdülhamid'in cülûs yıldönümleri Rûmî takvime göre tes'îd edildiği halde vilâdet yıldönümlerinin Hicrî takvime göre hesab edilmesi belki de işte bu 21 Eylül meselesinden dolayıdır*." İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C: IV, s. 132.

[44] Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul, 2017, s. 376.

[45] Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2015, s. 271.

[46] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 207.

sorunları nedeniyle tahttan indirilen V. Murad'ın hayatta oluşu tahtın mevcut sahibi II. Abdülhamid'i ağabeyi V. Murad'a karşı mesafeli davranmaya sevketmiştir. Daha saltanatının ilk yıllarında gerçekleşen Çırağan Vakası gibi V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmaya yönelik teşebbüsler yanında çevresinde bulunanların da V. Murad hakkındaki söylemleri[47] II. Abdülhamid'de ağabeyi Murad'a karşı devamlı bir tedbir halinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzdendir ki II. Abdülhamid, tahtta olduğu müddetçe ağabeyi Murad'ı hatırlatacak ne varsa mesafeli durmuştur.[48] Buna, rûmî takvime göre aynı güne isabet eden doğum günleri de dahildir. Bu sebepten II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca cülûs kutlamalarında rûmî takvim esas alınırken velâdet kutlamalarında hicrî takvim esas alınmıştır. Bu takvim tercihi aynı zamanda cülûs kutlamalarını yaz günlerine sabitlemek suretiyle cülûs günlerine velâdet günlerinden fazla ehemmiyet verildiğini de göstermektedir.

Bununla birlikte velâdet kutlamalarının hicrî takvime göre kutlanması aynı zamanda hem sultan hem de resmî devlet erkânı açısından -her ne kadar bu yönde kayıtlara geçen bir şikâyete rastlanmasa da- külfeti de beraberinde getireceği muhakkaktır.

---

[47] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2013, C: 8, s. 1267-1268.

[48] "*…birader diyemezdiniz, bir taraftan Sultan Murad, diğer taraftan Reşat Efendi vardı…", "Murat'lar Mir'at, Reşatlar Neş'et isimlerini almışlardı. O tarihlerde sicile Hamit, Murat, Reşat isimleriyle yeni doğmuş çocuk kaydedildiği belki hiç vukua gelmemiştir."* Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl,* Haz. Abdullah Uçman, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2017, s. 391-395. *"Mecnûn kelimesi Sultan Murad'ı ihtâr edeceğinden kitaplarda ve gazetelerde isti'mal olunamadığı gibi meşîhat dairesine gönderilen i'lamlar, hüccetler, vekâletnâmeler ve evrâk-ı mümâsilede o kelime görülürse muâmele yürütülmez yahut meşîhat müsteşarı, husûsî tezkire ile padişahtan istîzâan ederdi.*" İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, C: 8, s. 1273.

"*Eğer zenginlik istiyorsan Hindistan'a git. İlim istiyorsan Avrupa'ya git. Ama hükümdarlık ihtişamı görmek istiyorsan Osmanlı İmparatorluğu'na gel*"[49] şeklindeki darb-ı meselde ifadesini bulduğu üzere Osmanlıların, I. Murad devrinden itibaren hükümdarlık ihtişamını en üst seviyede sergilediği bilinmektedir. XIX. yüzyıla kadar olan dönemdeki bu ihtişam gösterileri devlet kudretinin bir yansıması olmakla birlikte Osmanlı eğlence kültürünün de bir parçası konumundaydı. Ancak XIX. yüzyıl ile birlikte bu ihtişam gösterileri bir kudret izharı veya eğlence kültürü olmaktan ziyade bozulan imajı düzeltme ve meşruiyetin tahkimi çalışmasının bir parçası haline gelmiştir. Klasik dönemde at sırtında savaş meydanlarına kazanılan karizmatik liderlik veya "zıllullâh fi'l-arz" sıfatında kendisini bulan kutsallık, XIX. yüzyılda kolay elde edilen unvanlar değildir. Osmanlı sultanlarının hâkimiyet kaynakları[50] sorgulanmaya başlandığı gibi toplum da değişmeye başlamıştır. Mutlak itaati beklenen, vergi vermesi ve askerlik yapması karşılığında korunan, gözetilen reâyâ, Tanzimat'la birlikte yerini, sadakati temin edilmesi gereken tebaaya bırakmıştır. Bu düşüncelerle eş zamanlı olarak Osmanlı sultanlarının meşruiyet ve hâkimiyetlerini takviye edecek merasim ve törenlere son dönemlerde daha çok ağırlık verdikleri görülmektedir. Bu merasim ve törenlerin önceki dönemdekilerden farkı bunların sultanın/devletin kudretinin izharı olmasından ziyade meşruiyet açığının kapatılması ve gelişen Avrupa karşısında Avrupalı gibi hareket etmek ihtiyacının hissedilmiş olmasıdır.

II. Abdülhamid dönemi bu anlamda -her hafta büyük bir ihtişamla ile icra edilen Cuma selamlıkları başta olmak üzere- gösterişli merasim ve törenler devridir. Bir inşaatın temelinin atılması, çeşme, okul, köprü, hastahâne vb. gibi yerlerin açılışında merasimler

[49] Philip Mansel, *Sultanların İhtişamı*, (Çev. Nigar Alemdar), Selis Yay., İstanbul, 2010, s. 10.

[50] Osmanlı'da hakimiyetin kaynakları ile ilgili görüşler için Bknz. Mustafa Şentop, Siyasi Hakimiyetin Kaynağı Meselesi ve Osmanlı Telakkisi", *Muhafazakâr Düşünce*, 2020, S: 58, s. 29 vd.

yapılması bu anlamda önceki devirlerde pek karşılaşılmayan hususlardandır. Merasim demek aynı zamanda halkın ve devlet erkânının buralarda boy göstermesi demektir. Çelebi Mehmed (1413-1421) zamanından itibaren[51] hac zamanı Mekke ve Medine ahalisine dağıtılmak üzere birtakım eşya ve hediyelerin gönderildiği *Surre Alayı*[52] büyük bir katılımla Şaban ayının 15'inde merasimle yola çıkarılır, aynı günün akşamında da Berat kandili münasebetiyle cami ve minareler kandillerle donatılırdı. II. Abdülhamid'in doğum gününün 16'sında olması hasebiyle de iki gün peşpeşe aynı hal üzere merasimler icra edilir, cami ve mescit minareleri ile resmi daireler kandillerle donatılırdı. Şaban ayının 14. veya 17. gününün Cuma gününe denk geldiği zamanlarda[53] ise bu merasim ve aydınlatmalar üst üste 3 gün boyunca icra edilirdi. Hal böyle olunca da görevleri başında olması gereken resmî erkân velâdet zamanlarında bazen haftanın yarısını merasimlerde bulunarak geçirmek zorunda kalmaktaydı.[54]

[51] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Tercüman yay., t.y., s. 153.

[52] Ayrıntılı bilgi için Bknz. Halide Aslan, *Tanzimat'ın İlk Beş Yılında Surre (1839-1844),* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., 2001.; Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, DİB Yay., Ankara, 1999.

[53] Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1893, 1898 ve 1900 yılında Cuma Selamlığı, Surre Alayı ve Velâdet kutlamaları peşpeşe yapılmıştır. 1894 yılında ise Surre Alayı, Velâdet kutlamaları ve Cuma Selamlığı peşpeşe yapılmıştır.

[54] Resmi erkân tarafından bir şikâyete rastlamasak da dönemin şairi Mehmed Akif'in Cuma Selamlıklarını şu mısralarla eleştirdiğini görmekteyiz: "Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid/Koca Şevketli, Hakikat bunu etmezdim ümid/Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız/O silahşörler o al fesli herifler sayısız/Neye mal olmada seyret, herifin bir namazı/Sade altmış bin adam kaldı namazsız en azı..." Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yay., İstanbul, 2006, s. 399. Bu satırların Cuma Selamlıkları için yazıldığı düşünüldüğünde merasimlerin peşpeşe yapılmasının muhalif kimseleri nasıl bir düşünceye sevkettiğinin ipuçlarını görmek mümkündür.

Diğer taraftan eğer cülûs kutlamalarında da farklı takvim uygulamasına gidilmeyip bu kutlamalar da hicrî takvime göre yapılmış olsaydı; 10 Şaban'da cülûs-ı hümâyûn, 15 Şaban'da Berat Kandili ve surre alayı merasimi, 16 Şaban'da ise velâdet-i hümâyûn kutlanacaktı. Cuma gününün Şaban'ın 11'i ile 14'üne denk geldiği günlerde ise Cuma selamlığı sebebiyle neredeyse haftanın yarısı peşpeşe merasimlerle geçirilecekti. Diğer taraftan cülûs ve velâdet kutlamalarında tek takvim uygulamasına gidilip aynı hafta içerisinde her ikisi de icrâ edilseydi kutlamalardan amaçlanan hedef gerçekleşmeyebilir, kutlamalar cazibesini yitirebilirdi. Bu sebepten hem merasimler arasına fasıla vermek hem de Abdülaziz döneminde olduğu gibi cülûs kutlamalarının devamlı yaz aylarında kutlanmasını temin etmek amacıyla farklı takvim uygulamasına gidildiğini söylemek mümkündür.

Saltanatı boyunca II. Abdülhamid'in doğum gününün tespiti konusunda da bir belirsizlik hâkim olup dönemin gazeteleri ve özellikle salnâmelerde sultanın doğum günü konusunda farklı tarihlerin yazıldığı görülmektedir. Bu durum muhtemelen ilk yıllardaki resmî yazışmalardan kaynaklanmış olmalıdır. 1296/1879 yılında Mabeyn başkitâbetinden başvekâlete gönderilen tezkirede Şaban'ın 17'sinde top atılacağı, 18'inde de rikâb resminin yapılacağı bildirilmiştir.[55] Merasimlerin iki güne yayılması bu konuda kafa karışıklığının oluşmasındaki muhtemel sebeplerdendir.

Süreli yayınlardan, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece *Mecmu'a-i Ma'ârif'in*[56] II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının hemen ardından gerçekleştirilen ilk velâdet-i

[55] BOA, Y.PRK.BŞK. 2/31, (15 Şaban 1296/4 Ağustos 1879).

[56] *Mecmu'a-i Ma'ârif*: 1284-1293 yılları arasında kimi zaman günlük, kimi zaman da Cuma ve pazar günleri hariç haftada 5 veya 6 gün olarak Hüseyin Hüsnü Efendi idaresinde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından çıkarılmıştır. Detaylı bilgi ve bulunduğu kütüphaneler için Bknz: Hasan Duman, *Osmanlı – Türk süreli Yayınları ve Gazeteleri*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara, 2000, C: 1, s. 539-540.

hümâyûna tesadüf eden gününde çıkarılan sayısında II. Abdülhamid'in doğum günü Şaban ayının 17'si olarak ifade edilmiştir.[57] Diğer gazetelerde ise velâdet günü/kutlama günü saray tarafından hususî bir irâde ile gazetelere bildirildiğinden farklı bir tarihe rastlanılmamış, saraydan çıkan irâdeye göre hareket edilmiştir.

Sultanın doğum tarihi açısından salnâmeler konusunda ise tam bir karışıklığın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Özel salnâmeler bir tarafa resmî devlet görevlileri tarafından hazırlanan ve güvenilirliği konusunda daha az hata payı olabileceğini düşündüğümüz devlet salnâmelerinde dahi II. Abdülhamid'in velâdet günü konusunda farklı tarihler kaydedilmiştir. 1293-1297 arasında neşredilen devlet salnâmelerinde 17 Şaban, 1298-1302 arası neşredilenlerinde 18 Şaban, 1303 ve sonrasında neşredilenlerde ise doğru tarih olan 16 Şaban sultanın doğum tarihi olarak verilmiştir. Vilayet ve özel salnâmelerin de içinde bulunduğu 40 farklı salnâmeden muhtelif tarihlere ait 400'e yakın salnâmeyi incelediğimizde genel itibarıyla hicrî 1310 yılından itibaren sultanın doğum tarihi olarak doğru olan 16 Şaban tarihinde karar kılınmışsa da önceki tarihlerde 13-15-16-17-18 Şaban gibi farklı tarihlerin yazıldığı görülmektedir. Üstelik sadece farklı yıllara ait salnâmelerde değil aynı yılın salnâmesinin giriş kısmında verilen genel takvimdeki tarih ile takip eden sayfalarında verilen tarihler arasında dahi uyuşmazlık bulunduğu görülmektedir.[58] Salnâmelerdeki bu kafa karışıklığı da muhtemelen yukarıda belirttiğimiz üzere II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda; 1296/1879'da Mâbeyn başkitâbetinden başvekâlete gönderilen tezkireden kaynaklanmaktadır. İhtimaldir ki bu yazışmanın vilayetlere de gönderilmesi vilayet salnâmelerinde on yıl boyunca sultanın doğum gününün tespiti konusunda kafa

[57] *Mecmu'a-i Ma'ârif*, Nr. 68, (17 Şaban 1293/7 Eylül 1876), s. 1.

[58] Mesela 1299 tarihli Suriye Vilayet Salnâmesi'nin giriş kısmındaki yıllık takvim cetvelinde velâdet-i hümayun 13 Şaban gününde gösterilirken, aynı salnâmenin "Cedvel-i Hulefâ ve Selâtîn-i Osmâniye" kısmında sultanın doğum tarihi 17 Şaban olarak yazılmıştır.

karışıklığına neden olmuştur. Salnâmeler konusunda bu hususta dikkat çeken diğer bir durum da 1294 senesi Tuna Vilayet Salnâmesi'nde göze çarpmaktadır. Salnâmenin daha önceki yıllara ait sayılarında dönemin sultanlarının velâdet tarihleri gün, ay ve yıl olarak tam şekilde yazılırken 1294 yılı Tuna Vilayet Salnâmesi'nde Sultan II. Abdülhamid'in doğum yılı yazıldıktan sonra mutad olduğu üzere ay ve gün yazılması gereken kısım, sultanın doğum günü konusundaki kafa karışıklığından olsa gerek, boş bırakılarak cümleye devam edilmiştir.[59]

II. Abdülhamid'in velâdet günü konusundaki bu farklılık ve belirsizlik merkez-taşra arasındaki iletişim zafiyetini göstermesi yanında beklenmedik şekilde Osmanlı tahtına oturan II. Abdülhamid hakkında Osmanlı bürokratlarının bilgi eksikliğini de göstermektedir. Şöyle ki, 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı tahtında 46 yaşındaki Sultan Abdülaziz (1830-1876), veliahd-ı saltanat makamında ise 36 yaşındaki yeğeni V. Murad (ö.1904) bulunmaktadır. Bu şartlar altında II. Abdülhamid'in yakın bir gelecekte taht için şansı hemen hemen hiç yok gibidir. Ayrıca Sultan Abdülaziz'in, yeğeni V. Murad yerine oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi (ö.1916) veliahd ilan edeceği şayiası[60] ilginin Yusuf İzzeddin Efendi ve çevresine kayarak II. Abdülhamid'in geri planda kalmasına neden

[59] *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Vilâyet Matbaası, 1294, s. 25.

[60] Bu konuda Sultan Abdülaziz'in doğrudan bir teşebbüsü olmadığı anlaşılıyor. Veraset değişikliği ile ilgili iddiaların Abdülaziz'in oğluna olan aşırı düşkünlüğü sebebiyle ortaya atılmış olması muhtemel görünmektedir. Bilgi için Bknz. Hasan Ünlü, *Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916),* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 46-49.

olmuştur.[61] Ayrıca II. Abdülhamid'in aile fertlerinden bazılarının genç yaşlarda ölümü[62] saray çevrelerinde II. Abdülhamid'e uzun bir ömür biçilme ihtimalini zayıflatmıştır. Hatta saray çevreleri bir tarafa Abdülhamid'in kendisinin dahi bu ihtimali aklının bir köşesinde tuttuğu görülmektedir.[63] Ancak kaderin bir cilvesidir ki çevresinin hatta kendisinin bile kendisine uzun bir ömür biçmediği II. Abdülhamid, Osmanlı sultanları arasında 75 sene ile en uzun yaşayanlar arasında birinci[64] ve 32 yıl 8 ay saltanat süresi ile de en uzun sultanlık yapan beşinci hânedan üyesi olacaktır.

1875 yazında Hersek'te patlak veren isyan ve ardından yaşanan hadiseler Abdülaziz'i tahtından etmiş, sonrasında tahta geçen V. Murad'ın da sağlık sorunları sebebiyle 3 ay gibi kısa bir sürede tahttan indirilmesi II. Abdülhamid'e belki kendisinin de aklının ucundan bile geçirmediği tahtın yolunu açmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz sebepler dolayısı ile yönetici zümrenin dikkatlerinin II. Abdülhamid'den uzak olması, tahta geçtiğinde doğum tarihi konusunda belirsizliğin yaşanmasını bir nebze olsun açıklar niteliktedir. Ancak her ne olursa olsun başta devlet salnâmeleri olmak üzere dönemin diğer salnâmelerinde sultanın doğum tarihi gibi en temel konuda bile muhtelif tarihlerin

[61] Ancak gözlerin II. Abdülhamid'den tamamen çevrildiğini de söyleyemeyiz. Abdülaziz'in 1867 Avrupa seyahatinde Sadrazam Ali Paşa'nın muhteris gördüğü II. Abdülhamid'i Sultan'ın yokluğunda tek başına İstanbul'da bırakmayıp onun da seyahate götürülmesine ikna etmesi II. Abdülhamid'e yönelik tedbir halinin de devam ettirilerek tamamen gözden ırak tutulmadığını göstermektedir. Bedii Şehsuvaroğlu, "Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1967, S: 1, s. 43.

[62] Annesi 34 yaşında veremden, babası 38 yaşında veremden, baba bir kız kardeşlerinden 12'si henüz 3 yaşına varmadan vefat etmişlerdir. Bknz. François Georgeon, *a.g.e.*, s. 31.

[63] II. Abdülhamid'in bu korkusunu sürgün günlerinde hususi doktoru Atıf Bey'e "Anam, babam veremden öldü, aceba ben de verem miyim?" şeklinde izhar ettiği görülüyor. Bknz. Atıf Hüseyin Bey, *a.g.e.*, s. 299.

[64] Osmanlı hânedan üyelerinden II. Abdülmecid 76 yıl yaşamış olsa da tahta çıkmadığından bu rekor II. Abdülhamid'de kalmıştır.

telaffuz edildiğinin görülmesi salnâmelerde verilen bilgilere ihtiyatla ve tenkit sürecinden geçirerek yaklaşılması gerektiğini de göstermektedir.

16 Şaban 1258/22 Eylül 1842 yılında dünyaya gelen II. Abdülhamid'in velâdet kutlamaları Şaban ayının 16'sında kutlanmakla birlikte bir istisna olarak 1296/1879 yılında bu kutlamaların 17 ve 18. günlere sarktığı da görülmektedir.[65] Bu hususta akla ilk gelen yazışmalardaki tarihlerin sehven yanlış yazılma ihtimalidir. Ancak hem sadaretten saraya gönderilen arz tezkiresinde hem de saraydan sadarete gönderilen irâdede bu tarihler belirtildiği şekilde 17 ve 18 olarak yazılmıştır. Yapılan yazışmalarda 1-2 günlük bu gecikme için herhangi bir sebep belirtilmemiş, resmî dairelerin kandillerle tezyin edilmesi Şaban ayının 17. günü, resmî erkânın tebrik için sultanın huzuruna çıkmaları ise 18. günü icra edilmiştir. Dönemin siyasî olaylarına baktığımızda bu şekilde gecikmeyi gerektirecek önemli bir hadisenin olmadığı görülmekle birlikte velâdet kutlamalarında gün tayininin tamamen sultanın tasarrufu ile belirlendiği anlaşılmaktadır.

Kutlamaların ilanı için yapılan yazışmalara bakıldığında Tanzimatla birlikte başlayan bürokratik ve idari değişimin[66] etkisi açıkça görülmektedir.[67] Tanzimat öncesi dönemde belgelerde kullanılan uzun dua ve elkâb cümleleri, Tanzimatın getirdiği reformlar neticesi kurulan yeni kurumların bürokrasideki işlem hacmini arttırmasına da

[65] BOA, Y.A.HUS. 165/15, (7 Şaban 1297/15 Temmuz 1880).

[66] Tanzimat dönemi Osmanlı Bürokrasisi hakkında detaylı bilgi için Bknz.: Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbıâli (1789-1922),* Çev. Latif Boyacı, İz Yay., İstanbul, 1994; Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

[67] Dönemin yazışmalarındaki bu değişimde Viyana sefirliği ve hariciye nazırlığı da yapmış olan Sadık Rifat Paşa'nın (1807-1857) Meclis-i Vâlâ reisi iken kaleme aldığı mazbatalar önemlidir. Bknz. Sadık Rifat Paşa, *Müntehebât-ı Âsâr,* Tarihsiz, 9. Kitap, s. 42-46.

bağlı olarak bu dönemde yerini daha sade bir dile ve ifadelere bırakmıştır.[68] Esasen sadeleşme öncesi dönemdeki belgelere bakıldığında belgelerin asıl ifade etmek istediği husus uzun elkâb ve dua cümlelerinin gölgesi altında kalmakta, hem yazan hem de okuyan için ciddi bir zaman kaybına yol açmakta; hatta resmî yazışmalarda gelen evrak ilgili makama sunulmadan önce özetini çıkarmak için ayrıca bir mesaî harcanmaktaydı.[69] II. Abdülhamid döneminde velâdet kutlamalarının ilanı için yapılan yazışmalarda da II. Abdülhamid'in yazışmalar konusundaki hassasiyetinden olsa gerek dua kısmında olmasa da[70] elkâb kısmında bu sadelik dikkati çekmektedir.[71] Resmî yazışmalarda sadelikten ve düzenli olmaktan yana olan II. Abdülhamid dönemine ait maruzât ve irâde kayıtlarının tutulduğu defterler incelendiğinde yazışmalar konusunda II. Abdülhamid'in son derece dikkatli davrandığı görülür. Kâtip hatası, tabirin gereksiz kullanımı veya belgede bir

[68] Sadık Rifat Paşa sadeleşmenin gerekçelerini şu satırlarla ifade etmektedir: *"...kâfiyeler ve tezeyyün-i elfâz edeyim niyetiyle lügat-ı garîbeler ile maslahat bayağı mealinden çıkmak ve layıkıyla kolayca anlaşılamamak derecesine varacağından imkân-ı mertebe teshîl-i maslahat için Türkî edalar ve rûz-merre açık ve vâzıh ibareler..."* *"...husûsiyle maslahat mektuplarında hulûsa dair elfâz karıştırılması münâsib olmayacağından ve isti'mâl olunduğu görülmekte olduğundan bu dahi münâsib ve muhtasar tabir ile mahalline göre îfâ kılınsa..."* Sadık Rifat Paşa, *a.g.e.,* s. 43.

[69] *"...mufassal ve muğlak tahrîrât olduğu halde okunamayıp hulâsâ ettirilmeye mecbur olunduğundan."* Sadık Rıfat Paşa, *a.g.e.,* s. 43.

[70] Velâdet günleri yaklaştığında kutlamaların icrası için yapılan yazışmalara baktığımızda elkâb kısmı kısa tutulurken (Devletlü Efendim Hazretleri/Atûfetlü Efendim Hazretleri), dua kısmının neredeyse yazışmanın yarısı kadar yer tutmakta olduğu görülür. Bu durumu II. Abdülhamid dönemine has bir durum olarak görmek gerekir. Oysa yine bir Tanzimat sultanı olan Sultan Abdülaziz'in velâdet yazışmalarına baktığımızda II. Abdülhamid dönemine nazaran dua cümlesinin asıl metinde cüz'i bir yer işgal ettiği görülür. Bknz. BOA, İ.DH. 533/36997-1,4,7, (22 Ramazan 1281/18 Şubat 1865).

[71] Mesela sehv-i kâtib için bknz: BOA, Y.EE.d. Nr. 186, s.15; tabirin gereksiz kullanımı için: BOA, Y.EE.d. Nr. 193, vr.4a; belgedeki bir eksiklik için: BOA, Y.EE.d., Nr. 186, vr. 64-66.

eksikliğin bulunması gibi sebeplerle kendisine gönderilen arzları "düzeltildikten sonra tekrar gönderilmek üzere" iade ettiği bu kayıtlarda görülmektedir.[72]

Velâdet kutlamaları için yapılan yazışmalarda olağan yazışmanın haricinde dikkat çeken farklı bir durumla da karşılaşılmaktadır. Genel olarak resmî yazışmalarda, yazışma konusunun haricinde hususî isteklerin dile getirilmemesi esastır. Ancak 1904 senesinde Bulgaristan Komiserliği başkitâbetinden İstanbul'a gönderilen telgrafta Komiser Ali Ferruh Bey (ö.1904) olağan yazışma dışında iki maaş alacaklı olduğundan bahsederek bunun bir an evvel ödenmesini istedikten sonra velâdet gününde şehrâyîn yapılıp yapılmayacağının kendisine bildirilmesini talep etmiştir.[73] Öncelikle birikmiş maaşını ifade ettikten sonra benzer yazışmalarda olduğu üzere velâdet şehrâyînînin hangi gün ve ne şekilde yapılacağını sormak yerine şehrâyîn yapılacak mı, yapılmayacak mı diye sorması maaşının ödenmemesi halinde velâdet kutlamalarını icradan geri duracağına yönelik İstanbul'a bir göndermede bulunduğunu akıllara getirmektedir. Nitekim bu telgraftan kısa bir süre sonra hayatını kaybeden Ali Ferruh Bey'in epey kabarık bir borç içinde bulunmasının kendisini bu ifadelere mecbur bıraktığı anlaşılmaktadır. Hayatta iken olamasa da ölümünden sonra birikmiş maaşından 24,816 frank 30 kuruşluk borçları kapatılmış, kalanı ise Ali Ferruh Bey'in ailesine teslim edilmiştir.[74] Ali Ferruh Bey'in birikmiş maaşını da ekleyerek velâdet kutlamasının yapılıp yapılmayacağını soran göndermeli yazısına İstanbul'dan da aynı şekilde göndermeli bir cevap gelmiş, böyle

[72] BOA, Y.EE.d. Defter No: 195, Kayıt No: 6546, s.41-42, (14 Receb 1312/11 Ocak 1895).

[73] "*Velâdet-i bâhiru's-saadet-i hazret-i şehriyârîye müsâdif rûz-ı firûzun şeref-hulûlü tekarrub ettiğinden mütedâhil iki maaş-ı âcizânemin bâ-telgraf tesviye ve i'tâsı esbâbının istikmâli ve bu yevm-i mes'adet-tev'emde sinîn-i sâbıka misillü icrâ-yı şehrâyîn edip edemeyeceğimin taraf-ı âcizâneme emr u iş'âr buyurulmasını istirhâm ederim*." BOA, A.MTZ.(04). 122/42, (14 Şaban 1322/24 Ekim 1904).

[74] BOA, A.MTZ.(04). 123/67, (23 Ramazan 1322/1 Aralık 1904); BOA, A.MTZ.(04). 124/36, (14 Şevval 1322/22 Aralık 1904).

mutlu bir günde geçmiş senelerde olduğu gibi şehrâyîn yapılmasının bir zorunluluk olduğu hatırlatılarak kendisinden gerekli işlemlerin yapılması istenmiş ve biriken maaşının da gönderileceği ifade edilmiştir.[75]

B. Kutlamaların İcrası

1. Kutlamaların Yapıldığı Yerler

Velâdet-i hümâyûn günlerinde sarayda resmî tören yapılmakla birlikte başta İstanbul olmak üzere bağlı prensliklerde, taşrada ve sefârethânelerde yerli ve yabancı devlet görevlilerinin ve halkın katılımıyla birtakım kutlamalar ve şenlikler gerçekleştirilmiştir. Velâdet kutlamaları için yapılan resmî törenler İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda ve şehir içerisinde, taşrada hükümet konakları, şer'i mahkemeler, mektepler, cami ve mescitlerde; Osmanlı'ya bağlı özel prensliklerde komiserliklerde[76], komiserliklere bağlı kitâbethânelerde[77] ve tüccar vekâlethânelerinde[78], yabancı ülkelerde ise sefârethânelerde gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu kutlama ve şenlikleri mekânlarına göre İstanbul'da, taşrada ve sefârethânelerde olmak üzere üç başlık altında ele almak mümkündür.

---

[75] "…rûz-ı mes'adet-bürûz-ı mezkûrda sinîn-i sâbıka misillü icrâ-yı şehrâyîn olunması vecîbeden bulunmakla…" BOA, A.MTZ. (04). 122/42, (13 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

[76] Komiserlik; işgal veya siyasi antlaşmalar neticesi elden çıkan Osmanlı topraklarında Türk halkının hukukunu muhafazaya çalışan ve Osmanlı'nın hükümranlık hakkını şeklen devam ettirmek için sadece Bulgaristan ve Mısır'da kurulan bir teşkilattır. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, TTK Yay., Ankara 1997, C. XVII., S: 21, s. 71.

[77] Filibe, Bergos ve Varna kitâbethâneleri Bulgaristan Komiserliği'ne bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir.

[78] Tüccar vekilleri; Osmanlı Devleti tarafından bağımsızlığı tanınmayan Vidin, Rusçuk ve Varna'da bir nevi konsolos görevini yapan, ticaretle meşgul olan Osmanlı vatandaşlarının hak ve hukukunu korumakla sorumlu memurdur. Ahmet Yüksel, "Oluşum ve İşleyişiyle Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekâleti", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi,* Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 435.

1.1.İstanbul'da Yapılan Kutlamalar

II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin bekasını dört şeye bağlı olarak görmektedir: Din-i İslâm'ın muhafazası, hânedan-ı saltanat-ı seniyye-i Osmâniye'nin bekâsı, Haremeyn-i Şerifeyn'in muhafazası ve son olarak da payitahtın İstanbul olarak kalması.[79] Üç kıtaya yayılan bir imparatorluğun hükümet merkezi olan İstanbul, fethi müteakip başkent olmasından sonra merasimlerin de başkenti olmuş ve hatta "merasimler kenti"[80] olarak anılagelmiştir. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde de bu gelenek devam etmiş, merasimlerin ilk adresi payitaht olması hasebiyle İstanbul olmuştur. Velâdet kutlamaları sultanın ikametgâhı olan Yıldız Sarayı'nda gerçekleştirildiği gibi şehir içerisinde muhtelif yerlerde de bugüne mahsus olarak bir takım şenliklerin yapıldığı görülmektedir.

1.1.1 Saray'da Yapılan Kutlamalar

Kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı'da farklı şehirlerde farklı binalar Osmanlı sultanlarına ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'un fethini müteakip devlet merkezinin İstanbul'a taşınmasıyla birlikte Osmanlı sultanları da İstanbul'da ikamet etmeye başlamışlardır. Tanzimatla birlikte zihnî modernleşme beraberinde mekânsal modernleşmeyi de getirmiş, XV. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar (1478-1856) yaklaşık 380 yıl boyunca 25 Osmanlı sultanına (II. Mehmed'den I. Abdülmecid'e kadar) ev sahipliği yapan Topkapı Sarayı yerini Batı mimari üslubuyla yapılmış Dolmabahçe Sarayı'na bırakmıştır.

II. Abdülhamid saltanatının ilk yılında 7 ay gibi kısa bir süre Dolmabahçe Sarayı'nı kullanmışsa da Nisan 1877'de Yıldız Sarayı'na geçerek saltanatının sonuna kadar burada

[79] Atilla Çetin, *Sultan İkinci Abdülhamid Han Devlet ve Memleket Görüşlerim 2*, Çamlıca Yay., İstanbul 2011, s. 142.

[80] Ahmet Önal, "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri", *Antikçağ'dan XXI. Yy'a Büyük İstanbul Tarihi III*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2015, s. 404.

kalmıştır. II. Abdülhamid'in Dolmabahçe'den Yıldız Sarayı'na geçişi ile ilgili olarak güvenlik endişesinin dile getirildiği görülmektedir.[81] Bunu haklı kılan sebepler elbette mevcuttur. Amcası Abdülaziz'in şüpheli ölümü, Çırağan vakası ve tüm bunların yanında daha saltanatının ilk yılından itibaren II. Abdülhamid'i tahttan indirmeye yönelik tertiplenen hadiseler[82] II. Abdülhamid'deki bu endişeyi destekler niteliktedir. Ayrıca XIX. yüzyılın son çeyreği dünya genelinde bir siyasî suikastler dönemidir. Bu dönemde birçok devlet başkanı suikast neticesinde hayatını kaybetmiştir. ABD Başkanlarından Abraham Lincoln 1865'te, James Garfield 1881'de, Rus çarı II. Aleksandr 1881'de, Fransa Cumhurbaşkanı Carnot 1894'te, İran Şahı Nasıreddin 1896'da, İspanya Başbakanı Antonio Canovas 1897'de, Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth 1898'de, İtalya Kralı I. Umberto 1900'de suikast neticesinde hayatını kaybeden devlet başkanlarından bazılarıdır. Hal bu şekilde olunca II. Abdülhamid'in güvenlikle ilgili endişelerini yersiz görmek ve onu korkaklıkla/vehimle itham etmek insaflı bir yorum olmaktan uzaktır. Bununla birlikte 25 Osmanlı sultanına ev sahipliği yapmış Topkapı Sarayı gibi daha korunaklı ve kompleks bir saray dururken II. Abdülhamid'in Yıldız'ı tercih etmesi onun sadece güvenlik nedeniyle buraya taşındığını açıklamakta da eksik kalacaktır.

II. Abdülhamid selefleri Osmanlı padişahlarının yaptığı gibi yeni bir saray, cami, köşk yaptırmak suretiyle kendi dönemine ait bir iz bırakmak istemiş olmalıdır. Ayrıca Yıldız tercihini II. Abdülhamid'in yeni yönetim anlayışının mekânsal tezahürü olarak görmek de mümkündür. Nitekim Tanzimat'ın simgesi Dolmabahçe'den ayrılmakla Tanzimat politikalarından koptuğunu, Topkapı'ya taşınmamakla da geleneksel yönetim anlayışına geri dönmek istemediğini sembolik bir şekilde dile getirmş olmalıdır. Zaten bu

[81] Osman Nuri, *a.g.e.,* C: 2, s. 449

[82] Nurdan İpek Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler". *Journal of Turkology,* S: 22/1, Temmuz 2012, s. 31-59.

durumun Yıldız'ın mimarisine yansıdığı da görülür. Yıldız'da geleneksel Osmanlı yapı tarzına pek rastlanmaz. Dahası Dolmabahçe ve Çırağan gibi gösterişli de değildir. Bu bakımdan Yıldız yeni bir anlayışın yansımasıdır.

II. Abdülhamid Yıldız'ı tercih etmekle birlikte devlet adamları tarafından tekrar Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmesi için uğraş verildiği de görülmektedir. Dönemin sadrazamı Ahmed Hamdi Paşa (ö.1885) II. Abdülhamid'e "Yıldız kasrında oturmanın zamanı değildir. Dolmabahçe Sarayı'na giderek tebaa-i sâdıkanın muhabbetiyle kendinizi koruyunuz"[83] diye telkinde bulunsa da bu telkinlerinden bir sonuca varılamadığı anlaşılmaktadır. Aslında II. Abdülhamid'in Dolmabahçe Sarayı'na gitmemesi için gayet makul bir sebebi vardır: "Amcam Abdülaziz ve bedbaht kardeşim Murad'ın acı hatıraları ile dolu bir sarayda kalmaya mecbur muyum?" der. Ayrıca Yıldız'ın temiz havası, yeşilliği, doğası, ferahlığı da II. Abdülhamid'in burayı tercih etmesi için makul sebepler arasındadır.[84]

II. Abdülhamid döneminde Ramazan ve Kurban Bayramı gibi merasimler Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilmekle birlikte[85] velâdet kutlamalarının adresi tahta çıkışının hemen ertesindeki kutlama hariç saltanatının sonuna kadar daima Yıldız Sarayı olmuştur. Tahta çıktıktan beş gün sonra doğumunun 35. sene-i devriyesi olması hasebiyle Sultan II. Abdülhamid ilk velâdet-i hümâyûn tebriklerini Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etmiştir.[86] Bu ilk velâdet kutlamasında belki Osmanlı tarihinde örneği daha önce görülmemiş protesto hadisesine de şahitlik edilmiştir. Dönemin sadrazamı Mehmed

[83] Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Haz. İsmet Miroğlu, Berekat Yay., İstanbul, 1983, s. 547; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 642.

[84] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 212.

[85] Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 201.

[86] *Mecmu'a-i Ma'ârif*, No: 69, (18 Şaban 1293/8 Eylül 1876).

Rüşdü Paşa (ö.1882) hem salı günü icra edilen velâdet kutlamalarına hem de perşembe günü gerçekleştirilen kılıç kuşanma alayına hastalığını bahane ederek katılmamıştır. Bu durumu Mecmu'a-i Ma'ârif gazetesi, sadrazamın "mîzâc-ı devletlerine ârız inhirâfın mübeddil-i sıhhat ve âfiyet" eylemesinden bahisle doktorların bir iki gün istirahat tavsiyesinde bulunduklarını söyleyerek sağlık sorunlarına bağlamış, sadrazamın velâdet kutlamasına katılamadığını ancak perşembe günü gerçekleştirilecek olan kılıç kuşanma alayına katılacağını söyleyerek idare etmeye çalışmıştır. Fakat Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'nın perşembe günü gerçekleştirilen kılıç kuşanma alayına da katılmamış olduğu görülmektedir. Damad Mahmud Celaleddin Paşa (ö.1903) ise iki önemli merasime katılmayan sadrazamın bu hareketinin II. Abdülhamid'e yönelik bir tavır olduğundan bahsederek gerçekte hastalık gibi bir durumunun olmadığını söylemektedir.[87] Rüşdü Paşa'nın muhtemelen padişaha arz ettiği hususların çoğunun kabul edilmediği gibi kabul edilenlerinin de arzın tam tersi yönünde irâde sadır olması, sadrazam olduğu halde üst rütbeli memurların azil ve tayinlerinin kendisinin bilgisi haricinde gerçekleştirilmesi, Kânûn-ı Esâsî hazırlanırken fikrinin sorulmaması gibi durumlar[88] dolayısı ile böyle bir protesto hareketine girişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı saraylarında gerçekleştirilen bu gibi törenlerin esasında sultana biat tazelemenin sembolik ifadelerinden biri olması hasebiyle Rüşdü Paşa'nın bu örtülü protestosu da sultan

[87] Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.,* s.164. Mahmud Celaleddin Paşa sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'nın hasta gibi görünmeyi ve kendini naza çekmeyi günlük alışkanlık haline getirdiğini de söylemektedir. (*a.g.e.,* s. 204).

[88] İbnülemin Mahmud Kemal, *a.g.e.,* 1. Cüz, s. 115-118.

tarafından not edilmiş ve 3,5 ay gibi bir süre sonra sadaretten istifasını[89] istemek zorunda kalmıştır.[90]

II. Abdülhamid öncesi dönemde cuma günleri sultanların namaza gidiş gelişleri şatafatlı merasim şeklinde icra edilmekten uzaktır. Hatta bu durum dönemin gazetelerinde haber değeri bile taşımaz. Ancak II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde Cuma selamlıklarının başkentin tüm ordusunun savaşa gidecekmiş gibi hazır bulunduğu, eşi benzeri olmayan, gösterişli[91] birer merasim haline geldiği görülür. Cuma selamlıklarının ertesi gün çıkan gazetelerdeki tasviri de selamlığın kendisi kadar şatafatlıdır:

> "*Âfitâb-ı cihân-tâb-ı burc-ı hilâfet ve şems-i tâbân-ı evc-i saltanat mefhar-i selâtîn-i İslâmiye el-müstenid-i tevfîkât-ı Rabbâniye veliyy-i ni'metimiz pâdişahımız efendimiz hazretleri dünki yevm-i mes'adet-tev'emde salât-ı cumayı edâ etmek niyet-i hüdâ-pesendânesiyle bir gerdûne-i şevket-âvâre şeref-efzâ-yi izz u iclâl oldukları halde cümle-i*

[89] Sultan II. Abdülhamid Mehmed Rüşdü Paşa'nın Mısır'dan gelerek Tuna'ya gidecek askerleri kış şartlarından dolayı Selimiye kışlasında konaklattırmasını amcası Abdülaziz'in hal'inde saray karşısında beklettirilen Mısır askerlerine benzeterek askerlerin derhal Tuna'ya gönderilmesini emretmiştir. Rüşdü Paşa Mısır Hidivi'ne söz verdiği gerekçesiyle askerlerin kış bitene kadar İstanbul'da kalmasını istese de sultan tarafından muvafık görülmemiş ve Rüşdü Paşa hakkındaki su-i zannın ziyadeleşmesine neden olmuştur. Bu hadise üzerine de Rüşdü Paşa hastalık ve yaşlılığını ileri sürerek istifasını istemiş ve istifası kabul edilmiştir. Bknz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.,* 1. Cüz, s. 116-117.

[90] II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında devlet adamlarının sultana karşı ciddiyetsiz tavırları dikkat çekicidir. Bu hareketi sergileyenlerden biri de İstanbul Şehremini'dir. 1295/1878 yılında (II. Abdülhamid bu tarihi 1293 olarak hatırlamaktadır) kâimenin değerinin düşmesiyle fırınların kapanması, halkın ekmeksiz kalması üzerine Sadrazam Hayreddin Paşa (ö.1890) sultanla görüşmeye gittiğinde beraberinde İstanbul şehreminini de yanında götürmüştür. Ancak Şehremini bu görüşmeye sarhoş bir halde gelmiş, bunu gören II. Abdülhamid ise onu huzurundan kovmuştur. Bknz. Atıf Hüseyin Bey, *a.g.e.,* s. 135.

[91] Yorgo, L. Zarifi, *Hatıralarım*, Literatür Yay., İstanbul, 2006, s. 341.

meberrât-ı ihsân-gâyât ve te'sîsât-ı diyânet-âyât-ı hazret-i hilâfet-penâh-ı a'zamilerinden olan Hamidiye Câmi'-i nur-lâmi'ine azîmetle salât-ı cumayı edâ ve iktisâb-ı füyûzât-ı cenâb-ı Hüdâ eyledikten sonra yine gerdûne-süvâr-ı şevket ve nebâhet olarak saray-ı sa'd-ihtivâ-yı cenâb-ı mülûkânelerine muâvedet-i pür-meymenet-i seniyyeleri şeref-vukû' bulmuştur."[92]

Velâdet-i hümâyûn günleri Cuma günü gerçekleştirilen ve II. Abdülhamid döneminde önemi daha da artan selâmlık resm-i âlisi ile aynı güne denk geldiği zamanlarda bu merasimlerin Cuma selamlıklarından önce gerçekleştirildiği görülmektedir.[93] 1896 yılında Cuma günü gerçekleştirilecek velâdet kutlamaları için sadaretten ilgili makamlara gönderilen yazıda velâdet merasiminin adeta aradan çıkarılmak istenircesine Cuma selamlığından önce "erkence" kutlanılması yönünde saraydan çıkan irâde Cuma selamlıklarının gölgede kalmamasına yönelik bir uygulama olarak anlaşılabilir. Döneme şahit olmuş kişilerce de cülûs ve velâdet günlerinin Cuma gününe tesadüf ettiği zamanlarda Cuma selamlıklarının daha parlak şekilde icra edildiği söylenmektedir.[94]

Cuma selamlıklarının öneminin farkında olan II. Abdülhamid saltanatının başından sonuna kadar -10 Ağustos 1906 tarihindeki Cuma selamlığı hariç- bütün Cuma selamlıklarında bulunmuştur. Cuma selamlıklardan bahseden hatıratların çoğunun saltanatı döneminde yazılması, bunların çoğunun Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin bugüne

[92] Mehmed Zeki Pakalın, "Cuma Selamlığı", *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 2004, C: 1, s. 307.

[93] Bknz. BOA, BEO. 736/55196, (15 Şaban 1313/31 Ocak 1896); BOA, BEO. 1248/93599, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898); BOA, BEO. 2211/165783, (13 Şaban 1321/4 Kasım 1903).

[94] Osman Nuri, *a.g.e.*, C: 2, s. 439.

kalan kısmında mevcudiyeti ve yabancı misafirlerin Cuma selamlığını seyretmesi için mabeyn dairesinin önünde hususi bir seyir alanı yapılması gibi hususlar[95] sultanın bu selamlıklara verdiği önemin göstergelerindendir.

Cuma selamlıklarının her hafta gerçekleştirilmesine rağmen senede bir defa gerçekleştirilen velâdet kutlamalarının geri plana itilmesi, Cuma selamlıklarında, sultanın içeride ve dışarıda takip ettiği siyasete uygun şekilde halife unvanının temsiline[96] daha uygun ortam sağlaması olarak okumak mümkündür. "Emîru'l-mü'minîn" unvanını "Osmanlı Sultanı" unvanından daha önemli gören II. Abdülhamid'in[97] Cuma selamlıklarına daha fazla ehemmiyet vermesine şaşırmamak gerekir. Yine Cuma selamlıklarında askerî birliklerin en gösterişli kıtalarının hazır bulunup dosta güven, düşmana korku verircesine arz-ı endâm etmesi varken II. Abdülhamid'in, maiyyetinde çalışanların kuru bir velâdet tebriğine çok fazla zaman ayırmak istememesi anlaşılabilir bir durumdur.

Velâdet kutlamaları sultanın kişisel kimliğini ilgilendiren bir husus olması ve bunun da ötesinde bu kutlamaların batı örnek alınarak Osmanlı'da uygulanmaya konulması, batı medeniyetini taklit etmenin hayırlı bir iş olmadığını düşünen[98] II. Abdülhamid'in velâdet kutlamalarına neden Cuma selamlıklarından daha fazla önem vermediğini açıklayan bir diğer husustur. "*İktidara geldiğimden beri bana gösterilen zelîlâne dalkavukluktan iğreniyordum. Söylendiği gibi insanlardan kaçıyorsam bu hayatta geçirdiğim şeylerin tabii bir neticesidir*."[99] diyen II. Abdülhamid anlaşıldığı kadarıyla şahsına yapılan

[95] Hakan Karateke, *a.g.e.,* s. 106.

[96] II. Abdülhamid'in hilafet siyaseti hakkında düşünceleri için Bknz. Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 171-185.

[97] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 180.

[98] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 171.

[99] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 208.

övgülerden/dalkavukluktan rahatsızdır. Bu sebeple de bu harekete meydan verecek durumlardan kaçınmaktadır. Nitekim diğer hususî günlerde uygulanagelen resmî dairelerin tatil edilmesi velâdet günlerinde uygulanmamış, bütün memurlar tebrik vazifelerini yerine getirdikten sonra işlerinin başına dönerek görevlerine devam etmişlerdir.[100]

Velâdet-i hümâyûn günü yaklaştığında saray ve çevresinde birtakım hazırlıkların yapıldığı görülmektedir. Tophâne-i Âmire müşirliği bu hazırlıkları yapmakla görevlendirilmiştir. Müşirlik 4-5 gün öncesinden hazırlıklara başlayarak Yıldız Sarayı bahçeleri ile diğer kamu binalarının düzenlenmesi ve süslenmesi için bünyesindeki zâbit ve serçavuşları emirlerindeki askerleri ile birlikte görevlendirmiştir. 1895 yılındaki kutlamalarda Tophâne-i Âmire'den 18 zabit ile birlikte başçavuş ve neferlerden 80 kişi olmak üzere toplam 98 kişi, 50 arabalık malzeme ile birlikte bu işle görevlendirilmiştir.[101] II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarına doğru bu işle görevlendirilenlerin rütbelerine ve sayılarına bakıldığında ise zaman içerisinde kutlamalara yönelik önem ve tedbirin arttığını söylemek mümkündür. Buna göre 1895 yılındaki velâdet kutlamalarında 18 zâbit/asteğmen ve başçavuş ile neferlerden 80 olmak üzere 98 kişi kutlama hazırlıklarında görev almışken 1909 yılındaki kutlamalarda 1 mirliva/tuğgeneral[102], 1 miralay/albay, 2 kaim-i makam/yarbay, 1 binbaşı, 1 kolağası/kıdemli yüzbaşı, 4 yüzbaşı, 6 mülazım-ı evvel/üsteğmen, 8 mülâzım-ı sâni/teğmen, 12 mülâzım-ı sâlis/asteğmen, 12 serçavuş/başçavuş ve 96 çavuş ile birlikte fişekhânede görevli 1 miralay, 1 binbaşı, 3 mülâzım, 2 istihkâm çavuşu, 1 serçavuş, 1 çavuş emrindeki 40 fişekçi, 48 de yardımcı

[100] *Tarîk*, Nr. 773, (16 Şaban 1303/20 Mayıs 1886).

[101] BOA, Y.PRK.ASK. 103/48-2, (10 Şaban 1312/6 Şubat 1895).

[102] Rütbelerin günümüz karşılığı için Bknz. Türker Geçer, "Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 2012, S: 411, s. 69.

amelesi ile birlikte toplam 241 kişi bu hazırlıklarda görev almıştır.[103] Önceki yıllarda bu işlerle görevlendirilen kişilerin sadece rütbe ve sayıları bildirilirken son velâdet kutlamalarında görev yapacak kişilerin rütbeleri ile birlikte isimleri de özellikle bildirilmiştir. Anlaşılan sultan tedbire daha fazla ehemmiyet vermektedir. Tahta çıkış öncesi ve sonrasında şahit olduğu hadiseler dolayısı ile zaten teyakkuzda olan sultana 30 Mayıs 1905'de Ahmed Celalettin Paşa tarafından Kahire'den gönderilen yazı güvenlik konusunda daha dikkatli olması için uyarı niteliğindedir: "*Hünkârım, her ne kadar teveccühünüzden mahrum kalıp, aleyhimde konuşulanlar yüzünden kırgın ve mağdur olsam da Cenova'da Jöntürk ve Ermeni komitalarının birleşerek size suikast düzenleneceği duyumunu aldım*."[104] Paşa'nın bu ikazda bulunmasının üzerinden henüz 2 ay geçmeden, 21 Temmuz'da meşhur suikast hadisesinin gerçekleşmesi II. Abdülhamid'in güvenlik tedbirlerini arttırmasını anlamlı kılmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere o dönemde dünya liderlerinin uğradığı suikastlerin etkisi, Cuma selamlığındaki bomba hadisesi ve ordu içerisindeki bazı hareketlenmelerin[105] sultanın kulağına gelmesinden olsa gerek son zamanlarda güvenlik tedbirlerinin had safhaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bir zamanlar yabancı misafirlerin Cuma selamlığını seyretmesi için hususî olarak inşa edilen seyir köşkünün suikast hadisesinden sonra yıktırılarak yabancıların selamlıklara kabul edilmemesi,[106] güvenlik ve teşrifat hazırlıklarının tamam olduğu kendisine bildirilmeden sultanın arabasına binmemesi[107] gibi hususlar son zamanlarda güvenlik tedbirlerine ne derece dikkat edilmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

[103] BOA, Y.PRK.SGE. 11/47, (30 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909).

[104] Tahsin Paşa, *a.g.e.,* s. 287.

[105] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 139-142.

[106] Mehmed Zeki Pakalın, "Cuma Selamlığı", *a.g.e.,*. I. Cilt, s. 307.

[107] Tahsin Paşa, *a.g.e.,* s. 201.

Velâdet günü için Tophâne-i Âmire müşirliği tarafından gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra yazışmalarda belirtildiği üzere genellikle sabah saat 4 veya 5 gibi[108] sarayda rikâb-ı hümayun resm-i âlisi denilen resmî tören icra edilmiştir.[109] Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla bu kutlamalar bir vecîbe olarak görülmüş ve resmî erkânın saraya giderek bu görevi yerine getirmeleri istenmiştir. Yazışmalarda dikkat çekilen ve belirtilen diğer bir husus ise törene katılacak kişilerin kıyafetleri ile ilgilidir. Osmanlı devlet erkânının giydikleri büyük, küçük ve âdi/gündelik olmak üzere üç türlü üniforma bulunmaktadır.[110] Merasim veya tören üniforması da denilen büyük üniforma hırka-i şerif ziyareti, bayramlar ve cülûs günlerinde giyilirken[111], "cumalık elbise" denilen küçük

[108] Yazışmalarda genellikle "emsali veçhile" "sene-i sabıka misillü" gibi saat belirtilmeden önceki senelere atıf yapılmışsa da bazı yıllar programın saati açıkça ifade edilmiştir. Bknz. Saat 4:00 için: BOA, BEO. 2436/182652, (14 Şaban 1322/24 Ekim 1904); saat 4:30 için: BOA, İ.DH. 1438/3, (14 Şaban 1323/14 Ekim 1905); saat 5:00 için BOA, İ.DH. 1469/89, (14 Şaban 1326/11 Eylül 1908).

[109] "Sabah saat 4'te" ifadesi ile "alaturka saat 4" kastedilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı'da gurûbî/alaturka ve vasatî/alafranga olmak üzere 2 farklı saat kullanılmıştır. Alaturka saat sisteminde gün güneşin batışı ile başlamak üzere 12 saatlik 2 zaman dilimine ayrılmıştır. İlgili metinlerde geçen "Alaturka saat 4" ifadesi güneşin batışından sonraki 12+4=16. saattir. Bu durumda Ocak ayında 17:45'de güneşin battığı varsayıldığında bu aya tesadüf eden velâdet kutlamaları günümüz saati ile 17:45 + 16:00 = 09:45'e denk gelmektedir. Alaturka ve alafranga saat konusunda detaylı bilgi için Bknz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, "Osmanlı Türkiye'sinde Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş", *X. Ulusal Astronomi Kongresi Bildirileri*, İstanbul, Eylül 1996, s.434-441; Avner Wishnitzer, *Reading Clocks, Alla Turka, Time and Society in the Late Ottoman Empire*, The University of Chicago Press, London, 2015, s. 32 vd.

[110] Üniformalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1325.

[111] Erkmen Mütevellioğlu, *Osmanlı Askeri Teşkilat ve Kıyafetleri*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yay., İstanbul, 1986, s. 25.

üniforma[112] adından da anlaşılacağı üzere Cuma selamlıklarında giyilmekteydi. Gündelik denilen üniforma ise Osmanlı resmî erkânının normal günlerde giymiş oldukları üniformadır.

1892 yılında icra edilen velâdet kutlamalarında tebrik için saraya gideceklerin gündelik üniforma ile gelmeleri istenmiştir.[113] Bu tarihten önceki kutlamalarda kıyafet konusunda bir kayda rastlanmamakla birlikte yazışmaların genelinde kullanılan "emsâli veçhile" ve "sene-i sâbıka misillü" gibi ifadelerden bu tarihten önce de tebrik için gidenlerin gündelik üniforma ile bu görevi yaptıkları anlaşılmaktadır. Her hafta icra edilen Cuma selamlıklarında küçük üniformaların giyildiği düşünüldüğünde senede bir defa kutlanılan velâdet kutlamalarında gündelik üniforma ile saraya gelinmesinin istenmesi daha önce de ifade ettiğimiz üzere Cuma selamlıklarına velâdet kutlamalarından daha çok ehemmiyet verildiğini gösteren bir diğer husustur. Bununla birlikte Osmanlı askerî üniformalarının işaretleri ve şeritlerinin çok çeşitli oluşu ve bunları ayırmakta çekilen güçlüğün de II. Abdülhamid'i sadeliğe yönelttiği düşünülebilir. Nitekim II. Abdülhamid'in "*nâzırlarımdan bazılarının en büyük merasimlerde bile pek sade olan "İstanbulin" (siyah redingot) giymeleri beni pek memnun ediyor*"[114] ifadeleri kendisi gibi maiyetindekilerin de giyim kuşamda sadelikten yana olmalarına yönelik bir tavsiyesi olarak okumak mümkündür.

[112] Sadık Tekeli, "II. Abdülhamid Dönemi Askeri Kıyafetleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C: 15, s. 536.

[113] BOA, DH.MKT. 1932/103, (15 Şaban 1309/15 Mart 1892). Gündelik elbiseleri ile gelmeleri bildirilen diğer belgeler için Bknz. BOA, DH.MKT. 209/27, (15 Şaban 1311/21 Şubat 1894); BOA, DH.MKT. 343/8, (15 Şaban 1312/11 Şubat 1895); BOA, Y.A.RES. 133/18, (12 Şaban 1323/12 Ekim 1905); BOA, Y.A.RES. 139/11, (12 Şaban 1324/1 Ekim 1906); BOA, DH.MKT. 1200/116, (14 Şaban 1325/22 Eylül 1907).

[114] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 87.

Velâdet günlerinde saraya kabuller de bir hiyerarşiye göre tertip edilmiştir. II. Abdülhamid dönemindeki protokol erkânı ve protokoldeki yerlerini görmek bakımından 1898 yılında sarayda gerçekleştirilen kabul törenine bakılabilir.[115] Bu seneki velâdet töreninde sultan tarafından kurenâ-yı sânî yani özel kalemi vasıtasıyla ilgililere gönderilen irâdede ilk olarak sadrazam, serasker paşa ve bahriye nâzırının tebriklerini iletmek üzere huzura kabul edilecekleri bildirilmiştir. Bunlardan sonra ise huzura kabul edilen kişi şeyhülislâmdır. Daha sonra sırasıyla mansûb ve ma'zûl vekiller, diğer devlet görevlileri, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, metropolid ve papazlar gibi rûhânî reisler de sultanın doğum günü için tebrik vazifelerini yerine getirecek protokol erkânı arasındadır. Rûhânî reislerin velâdet tebrikine davetleri konusunda bir belirsizlik yaşandığı da göze çarpmaktadır. 1297/1880 yılında gerçekleştirilecek velâdet kutlamaları için sadaretten saraya gönderilen tezkirede rûhânî reislerin o seneki yılbaşı tebriklerinde bulunduğundan bahsedilerek, bu durumun sadece yılbaşı tebriklerine mi mahsus olduğu yoksa bahsi geçen kişilerin velâdet kutlamalarına da katılıp katılmayacakları konusunda tereddüt yaşandığı bildirilerek konunun açıklığa kavuşturulması istenmiştir.[116] Saraydan verilen cevapta bu konuya temas edilmese de sonraki yıllarda gerçekleştirilen kutlamalara rûhânî reislerin de katıldıkları görülmektedir.[117] İstanbul'da bulunan büyükelçiler ise baş tercümanlarını teşrîfât nâzırına göndererek velâdet tebriklerini bildirmişler, teşrîfât nâzırı da büyükelçilerin tebriklerini sultana arz ettikten sonra ziyaretleri sebebiyle sultanın memnuniyetini sefâret baş tercümanlarına iletmiştir.[118] 1907 yılında Almanya, İtalya, Avusturya, İsveç, İspanya, Romanya, Felemenk (Hollanda), Amerika, İran, Rusya,

[115] BOA. İ.DH. 1248/93599, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898).

[116] BOA, Y.A.HUS. 165/15-1, (10 Şaban 1297/18 Temmuz 1880).

[117] *Tarîk*. Nr. 2167, (16 Şaban 1307/7 Nisan 1890).

[118] *Tarîk*, Nr. 774, (16 Şaban 1303/20 Mayıs 1886), s.1.; *Tarîk*, Nr. 1122, (17 Şaban 1304/10 Mayıs 1887).

Fransa, Belçika, Karadağ, Sırbistan, İngiltere ve Yunanistan baş tercümanlarının tebriklerini bildirmek için saraya geldikleri görülmektedir.[119]

Sultan gün boyunca Mâbeyn-i Hümâyûn'da resmî erkânı huzuruna kabul ile velâdet tebriklerini kabul ettikten sonra akşam da harem tarafına geçerek aile içi tebrikleri kabul etmiştir. Velâdet günlerinde sultanın aile efradı ve harem hizmetkârları en güzel elbiselerini giyinmiş ve nişanlarını takmış oldukları halde büyük salona giderek sultana tebriklerini bildirmişlerdir. Ayrıca yine bugünlerde haremin bahçesi ve haremdeki dairelerin önü fener ve bayraklarla donatılmış, kapıların üzerlerine "Padişahım Çok Yaşa" levhaları asılmıştır. Harem halkının birbirine ziyafetler vererek eğlendikleri velâdet geceleri müzik ve neşe içinde geç saatlere kadar devam etmiştir.[120]

Velâdet günlerinin gecelerinde de şehir içinde şehrâyînlerin[121] icra edildiği görülmektedir. Başta Yıldız Sarayı ve çevresi olmak üzere resmî daireler, paşa ve nazırların konakları, yerli yabancı gemiler ve isteyenler evlerinin bahçelerinde fener ve kandiller yakarak şehri nurdan şükûfeler açmış bir ravza-i semâvî[122] hâline getirmek suretiyle kutlamalara iştirak etmişlerdir.

1.1.2. Şehir İçinde Yapılan Kutlamalar

[119] BOA, Y.PRK.ASK, 250/56-9, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[120] Ayşe Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 83-84.

[121] Şehrâyîn yerine kullanılan diğer bir tabir ise "donanma"dır. Donanma tabiri, umuma ait bir meserretin ilanı için şehrin kandiller ve bayraklar ve sair şaşaalı şeylerle tezyini ve top ve tüfenk ve fişekler endahtıyla enva'-ı lu'biyatın icrası şeklinde tarif edilmiştir. Bknz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 912.

[122] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898).

Osmanlı törenlerini devlet ve saray töreni olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür.[123] Saray törenleri; beşik alayı, bed-i besmele ve sünnet merasimleri gibi saray içinde ve halktan uzak şekilde gerçekleştirilen törenlerden oluşmakla birlikte devlet törenleri daha çok devletin halkı ile buluştuğu cuma, kandil, bayram gibi törenlerdir. İncelemekte olduğumuz velâdet kutlamalarını, ileriki bölümlerde ayrıntılı ele alacağımız üzere, bir yönden sultanın halkın arasına karışmayıp sadece sarayda tebrikleri kabul etmesi dolayısıyla saray töreni; bir yönden de halkın katılım sağlaması dolayısıyla devlet töreni olarak görmek mümkündür.

Bir önceki bölümde anlatıldığı üzere saray ve çevresinde belirtilen minval üzere merasimler gerçekleştirilirken İstanbul'un muhtelif yerlerinde de bugüne özel şenlikler ve şehrâyînler gerçekleştirilmiştir. Resmî olarak yapılan törenler konusunda gerekli bilgileri yazışmalarda bulmak mümkün olmakla birlikte şehir içerisinde gerçekleştirilen şenlik ve şehrâyînler hakkında arşiv belgelerinde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Döneme şahit olmuş kişilerin daha sonra kaleme aldıkları hâtırat türü kitaplarda ise çok azı hariç şehir içerisinde gerçekleştirilen bu kutlamalardan hemen hemen hiç bahsedilmemektedir.[124]

İstanbul ve çevresinde gerçekleştirilen şenlikler hakkında daha çok dönemin gazeteleri bize zengin bilgiler sunmaktadır. Şu kadar var ki dönemin gazetelerinin sarayın ihsanları ile hayatını idame ettikleri göz önüne alındığında ve şehir içerisindeki şenlikleri

[123] Bu ikili ayrım, Osmanlı Teşrifât Tarihçisi Sayın Prof. Dr. Zeynep Ertuğ'un katıldığı bir televizyon programındaki ifadelerinden alınmıştır. *Tarih Söyleşileri*, TRT2, 41. Bölüm. Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=jSYb7HCotFs&ab_channel=TRT2 (Erişim tarihi: 16/08/2021)

[124] Mesela İngiliz Said Paşa yazmış olduğu günlüğünde Mabeyn Müşirliği vazifesinde iken 2-3 günde bir, Taşra'da valilik görevlerinde ise hemen her gün hadiseleri kayıt altına almasına rağmen sultanın doğum günlerine tesadüf eden zamanlarda bu konudan hiç bahsetmemiştir. Said Paşa, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, Haz. Burhan Çağlar, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2010.

mübalağalı bir dille anlattıkları görüldüğünde bu haberlerin sıhhati konusunda ciddi tereddütlerle karşılaşılmaktadır. İstanbul halkı, daha doğru bir ifade ile İstanbul ekâbiri, gerçekten bu kutlamalara anlatıldığı şekilde katıldı mı, yoksa bütün bunlar dönemin gazetelerinin hem saraya yaranmak hem de haber yaptıkları kişilerden/ekâbirden aldıkları ihsanların bir yansımasından mı ibaretti?

II. Abdülhamid dönemi maârif nâzırlarından Abdüllatif Suphi Paşa'nın (ö.1886) kızı Seniha Sami Moralı'nın (ö.1982) II. Abdülhamid devrine ait hatırladıklarını kaleme aldığı yazısı bu anlamda dikkat çekicidir. Yazı her ne kadar cülûs kutlamaları ile ilgili olsa da dönemin basınının haber alma/verme şeklini göstermesi bakımından ifadeleri önemlidir:

> "*Sakin ve yeknesak hayatımızın en neş'eli günü, cülûsun yıldönümü idi. Bu; 19 Ağustos, yani şimdiki takvime göre 1 Eylül'e tesadüf ediyordu. Çocuklar için bir sene pek uzundur. Nasıl beklerdik "donanma günü"nü. Boğaziçi kıyıları mumlu fenerlerin ışıkları içinde pırıldar, fişekler atılırdı. Bir iki gazete muhabiri evleri dolaşır, para toplardı. Ertesi gün gazetede okurduk. Beş kuruş veren için "Evini donatmıştır." diye yazardı. Bir Mecidiye verenlerin donanması daha şatafatlı yazılırdı. Bir lira verilirse «Kanâdîl-i süreyyâ-misîl ve tâk-ı zafer-nitâk» diye tarif edilir ve ilâve olunurdu: «Züvvâre şerbetler dağıtıldı ve tâ be-sabâh icrâ-yı şehrâyin edildi."*[125]

Moralı'nın sözlerini destekler bir duruma Servet gazetesinde de rastlamaktayız. Başta cülûs ve velâdet gibi günlerde para karşılığı haber yapılmasının[126] bir gelenek halini

[125] Seniha Sami Moralı, "Sultan Hamid Devrine Ait Hatırladıklarım", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1978, Y: 14, S: 2, s. 67.

[126] Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1975, s. 103.

alması ve bu işin dolandırıcılık diyebileceğimiz suistimale kapı aralaması gazeteyi okurlarına karşı uyarıda bulunmak zorunda bırakmıştır. Gazete hemen hemen çoğu velâdet kutlamalarının ertesinde "İhtâr-ı mahsûs" başlığı ile verdiği uyarı yazılarında "*Evvelki geceki şehrâyîn-i meserret-karîni vesîle ittihâz ile ve kartvizit göstererek bazı kişilerin matbaamıza mensup olduklarını iddia ile etrafa rahatsızlık verdiklerini haber aldığımızdan ve zaten matbaa çalışanlarımız bilindiğinden o gibi kişilerin matbaa ile münasebetleri olmadığı ve bundan sonra matbaanın mühürlü evrakını ibraz etmeyen kişilerin sözlerine kulak asılmamasını*" hususen rica etmişlerdir.[127] Anlaşıldığı kadarıyla bu iş gazete yönetimini günlerce meşgul etmişe benziyor. Ertesi gün tekrar bir hatırlatmada bulunarak "*Sahte Muhbirler*" başlığı altında velâdet-i hümâyûn vesilesi ile icra edilen şehrâyînin tafsilatını kamuoyuna bildirmek gazetenin fahrî bir hizmeti olduğu ve bunun için şehrin her tarafına masrafları gazete idaresi tarafından karşılanan muhbirler gönderildiği halde gazete ile ilgisi olmayan bazı kişilerin kartvizit göstererek cerr-i menfaat/çıkar sağlama amacıyla gazete adına dolaştıkları ve hatta bunlardan Hakkı ve Selim adlarında bir kaçının kartvizitleri ele geçirilerek haklarında takibat başlatıldığı okurlara bildirilmiştir.[128] Yine Servet gazetesinde İkdam gazetesinden iktibasla; Ahmed Hamdi isminde birinin İstanbul; Hüseyin isminde birinin de Kadıköy civarında İkdam gazetesi namına dolaşmakta oldukları ifade edilerek bu isimde birilerinin gazete ile irtibatları olmadığı konusunda okuyuculara bilgilendirme yapılmıştır.[129] Gerek Moralı'nın ifadeleri gerekse gazetelerin sahte muhbirler konusunda hemen hemen her velâdet günü sonrasında[130] yayınladığı ihtarlar bu gibi günlerin bir gelir kapısına dönüştüğünü, dolayısı ile gazetede yazılan haberlerde "taraflı" diyebileceğimiz bir bakış

[127] *Servet,* Nr. 910, (18 Şaban 1318/11 Aralık 1900).

[128] *Servet,* Nr. 911, (19 Şaban 1318/12 Aralık 1900), s. 3.

[129] *Servet,* Nr. 911, (19 Şaban 1318/12 Aralık 1900), s. 3.

[130] *Servet,* Nr. 1261, (17 Şaban 1319/28 Kasım 1901), s. 2.

açısının hâkim olduğunu, verilen haberlerin objektifliği konusunda bir şüphenin bulunduğunu göstermektedir.

Gerçekten de velâdet kutlamaları ile ilgili dönemin gazetelerine baktığımızda verilen bilgiler Moralı'nın ifadeleri ile örtüşmektedir. Ancak bu noktada dönemin gazetelerinin İstanbul içerisindeki kutlamalarla ilgili verdiği bilgilerin toptan reddedilmesini de doğru bulmamaktayız. Dönem hakkında bilgi veren hâtırat türü eserlerle gazetelerin bugünlerdeki anlatımlarının iç tenkidi yapıldığında kısmen benzerlik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, velâdet günlerinde İstanbul ekâbiri ve halkının kutlamalara katılımı doğru olmakla birlikte gazetelerdeki ifadelerin mübalağalı olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır.

Bununla birlikte gazete yazılarına temkinle yaklaşılması gerektiğini II. Abdülhamid'in ifadelerinden de anlıyoruz. Tahttan indirildikten sonra hem Selanik'te hem de Beylerbeyi'nde hususî doktorluğu görevinde bulunan Atıf Hüseyin Bey'le (ö.1924) karşılıklı konuşmalarında "*gazetelere para verilirse her şeyi yazarlar*"[131] şeklindeki beyanı dönemin gazetelerinin para karşılığı haber yaptıklarını ve dahası II. Abdülhamid'in de bunun farkında olduğunu göstermektedir. Times gazetesinin 1883 Kasım'ındaki bir haberinde de ifade edildiği gibi; II. Abdülhamid, basına, basında yazılanlara önem vermeyecek kadar uyanık ve bilgili bir kişidir.[132]

Burada yeri gelmişken 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Kafkas cephesinde başkomutanlık görevinde bulunan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın (ö.1912) torunu Emine

[131] Atıf Hüseyin Bey, *a.g.e.*, s. 410.

[132] "*Abdulhamid is too vigilant and enlightened a man not to attach importance to the press…*" *Times,* 12 Nov 1883, No: 30975, s. 3.

Fuat Tugay'ın (ö.1975) hâtıratındaki velâdet kutlamaları hakkındaki satırlarına[133] da değinmek yerinde olacaktır. Tugay, velâdet günlerinden şöyle bahsetmektedir:

> "*Her ev, bahçeler ile parklar bu doğum günü şerefine ışıklandırılır, binlerce küçük kandil evlerin cephelerini ve çiçek tarhlarını süsler, ağaçlar dallarından tepesine kadar donatılırdı. Şenlikten birkaç gün önce evimizdeki kandiller bu gibi işlerde tecrübeli Yahudiler tarafından temizlenmiş, camları parlatılmış ve içlerine mumlar yerleştirilmiş olurdu. Bu kimseler kandilleri düzenlemekte fevkalade zevk sahibiydiler; sonra da güneş batarken hepsini yakarlardı. Her şey hazır oluna bahçe kapıları açılır ve içeri girenler bahçenin yollarını doldururdu. Hizmetkârların tepsilerle taşıdığı şerbetleri yudumlayarak dolaşırlar, donanmayı seyrederlerdi. Bu kutlama için haremde önceden küpler dolusu şerbet hazırlanmış olurdu. Halk bütün diğer köşklerin bahçelerini de dolaşırdı. Köşk sahipleri alışılmadık güzel süslemeler için birbirleriyle rekabet halindeydiler*. "

Tugay'ın bu ifadeleri ile dönemin gazetelerindeki ifadeler benzerlik arzeder. Ancak burada anlatılan bilgileri kendi içerisinde bir tenkide tabi tuttuğumuzda yazarın yaşı itibarıyla bahsedilen dönemde çocuk yaşta olmasının[134] verdiği heyecanın anlatılarına etki ettiğini söylemek mümkündür. Eserin Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilişinden çok daha sonraki yıllarda; 1960'lı yıllarda kaleme alınması ve kaleme alınırken de birçok kaynaktan yararlanıldığının ifadesi velâdet kutlamaları ile ilgili anlatılarda dönemin

[133] Emine Fuat Tugay, *Bir Aile Üç Asır*, Çev. Şeniz Türkömer, İş Kültür Yay., İstanbul, 2015, s. 383-384.

[134] 1897 doğumlu olan yazar 1903 yılında anne-babasıyla Mısır'a yerleşerek 1908 yılına dek 5 sene Mısır'da yaşamıştır. Dolayısıyla bu kutlamalara şahitliği en fazla 5-6 yaşlarında olmalıdır.

gazetelerine müracaat edildiği düşüncesini vermektedir. Diğer taraftan köşklerini süsleme konusunda "en göze çarpan" kişi diye bahsettiği Müşir Fuad Paşa'nın Tugay'ın kayınpederi olması da bu anlatıma temkinli yaklaşmamız gerektiğini düşündüren bir başka husustur.

Velâdet kutlamaları açısından Tugay'ın sözlerindeki dikkat çekici bir diğer taraf ise bugünlerde köşk sahiplerinin yani İstanbul elitinin kapılarını halka açması hususudur. Anlaşıldığı kadarıyla bugünler İstanbul elitlerinin zenginliklerini sergilemesine, halkın da zenginlerin yaşayışı hakkındaki meraklarını gidermelerine vesile olmuştur. Ayrıca süslemeler konusunda köşk sahiplerinin birbirleriyle rekabete girmesi kendi aralarındaki üstünlük yarışı yanında saraya yaranma gayretlerini göstermesi bakımından da önemli bir husustur. İstanbul elitlerinin bu yarışını sultana sadakat gösterisi olarak okumak mümkün olduğu gibi velâdet günü vesile edilerek bir ihsan, taltif, terfi beklentisi nedeniyle böyle bir yarışa girildiği de düşünülebilir.

II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu ve Emine Fuat Tugay gibi bazı hâtırâtlar istisna tutulacak olursa II. Abdülhamid dönemini anlatan hâtırat kitaplarında velâdet kutlamaları ile ilgili sınırlı bilgi olmasına karşın dönemin gazetelerinin velâdet günlerinde çıkarılan sayılarında başta İstanbul olmak üzere taşra ve yurtdışında yapılan kutlamalar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Gazeteler böyle bir *yevm-i e'azz ve akdeste vücûb ve farz-ı ayn olanı neşr ve tahrîr etmekle zat-ı şâhâneye ta'zîm ve kulluk görevlerini* bildirmek kastında olduklarını[135] ve bugünün kutsal sayılıp yüceltilmesinin kendileri için boyun borcu olduğunu ifade etmektedirler.[136] Osmanlı tebaasının bugünlerde kutlamalara katılıp sevincini ortaya koyması nasıl vatandaşlık vazifesi ise gazeteler de halkın bu

[135] *Sıhhat*, Nr. 31, (20 Şaban 1302/4 Haziran 1885).

[136] *Zuhur*, Nr. 25, (16 Şaban 1307/7 Nisan 1890).

mutluluğunu okurlarına aktarmayı aynı şekilde bir görev olarak görmüşlerdir.[137] Hatta bazı gazeteler sadece haber aktarmakla kalmamış, velâdet günlerinde "özel sayı" çıkarmışlardır.[138]

Velâdet günlerinde Yıldız Sarayı ve çevresi kandil ve fenerlerle süslendiği gibi İstanbul genelinde de camiler, kuleler (Kızkulesi, Yangın kulesi, Galata kulesi), askerî mekânlar (Seraskerlik, Taşkışla, Gümüşsuyu kışlası ve hastahânesi), okullar (Mekteb-i Sultanî, Mekteb-i Tefeyyüz), telgrafhâneler, karakolhâneler, polis merkezleri, düyûn-ı umûmiye idaresi, postane, Sirkeci ve Haydarpaşa tren istasyonları, bakanlıklar, şehremaneti, sefârethâneler, eczâhâneler gibi mekânlar kandil ve fenerlerle süslenen yerlerdendir. Yine İstanbul'un muhtelif mevkilerinde özel mülkiyete ait ev, konak, köşk ve dükkân sahipleri de bulundukları mekanları süsleyerek bu kutlamalara katılmışlardır. Resmî ve özel mekânların bu şekilde fener, kandil vs. gibi eşyalarla süslenmesi ve bu süslerin şatafatı dönemin insanlarınca padişaha olan bağlılığın bir göstergesi olarak düşünülmüş ve bu konuda insanlar birbiri ile yarışır hale gelmiştir. Avrupalılar, Levantenler[139], Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Türklerin birlikte yaşadığı kozmopolit yerlerden ve doğunun en batılı semtlerinden[140] olan Beyoğlu'nda velâdet günlerinde sultana bağlılığını göstermek isteyen yerliler ve yabancılar arasında fener ve kandil süslemelerindeki rekabetin sokakları adeta ateşler içerisinde bıraktığından bahsedilmiştir.[141] Şehrin diğer kısımları da buralardan geri kalmayarak rengârenk fener

[137] *Tarîk*, Nr: 775, (17 Şaban 1303/21 Mayıs 1886).

[138] *Çocuklara Rehber Gazetesi*, Nr. 37, (17 Şaban 1316/31 Aralık 1898).

[139] Liman kentlerinde ticaretle uğraşan Hıristiyan tebaa.

[140] Bu tabir Muharrem Öztel'den iktibas edilmiştir. Muharrem Öztel, "Payitaht'ın Avrupalısı Beyoğlu'nda İdareci Olmak: Mutasarrıf Bahri Paşa'nın Zor Günleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2020/Güz, S: 16, s. 203.

[141] *Tarîk*, Nr. 775, (18 Şaban 1303/22 Mayıs 1886).

ve kandillerle süslenmiş, fener ve kandillerin ışığı samanyolundaki tüm gök cisimlerinin tamamen yeryüzüne indiği görüntüsünü vermiştir.[142]

Yabancı misafirlerin Osmanlı başkentinde yapılan bu şenlik ve gösterilerde aydınlatma araçlarını anlatırken kullandıkları hayranlık ifadeleri ve "Türk Biçimi Donanma" gibi tabirler[143] Osmanlıların süslemeler konusunda geldikleri seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Şirket-i Hayriye/Boğaziçi Taşımacılık Şirketi velâdet günlerinde Boğaziçi'ndeki şenlikleri denizden seyretmek isteyenler için gelirleri yardım amaçlı kullanılmak üzere bir arabalı vapuru kandillerle donatarak ücret mukabilinde halkın hizmetine sunmuştur. Gidiş-geliş ve mevkî dâhil 14 kuruş taşıma ücreti tarifesi ile gece yarısı Üsküdar'dan hareket eden vapur Galata köprüsü, Kabataş, Beşiktaş, Kuzguncuk ve Beylerbeyi iskelelerine uğradıktan sonra Emirgan açıklarına kadar gitmiş dönüşte yine aynı iskelelere uğrayarak Galata köprüsünde yolculuğu sonlandırmıştır.[144]

Gazetelerin kutlama tafsilatının tamamına sayfalarında yer vermesine imkân olmadığı gibi gazetede yazılanların hepsini de burada zikretmek de çalışmanın sınırlarını aşacağından, ancak İstanbul içerisinde yapılan kutlamaların nasıl gerçekleştirildiğini görmek açısından bazı pasajları aktarmak yerinde olacaktır. Aşağıda gazetelerden iktibasla aktaracağımız kutlamalara katılım gösteren zevatın bazısı dönemin önemli şahsiyetlerinden olmakla birlikte bazısı da alay kâtibi, şekerci, kitapçı gibi önemli bir mevki makam sahibi olmayan halktan kimselerdir. Dönemin gazetelerinin ihsan/ücret

[142] "*Kehkeşânın bütün ecrâmı tabanıyla zemine nüzûl etmiş olduğu*" *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/11 Ocak 1898), s. 1.

[143] De La Croix'den naklen, Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece*, Taç Yay., İstanbul, 1959, s. 156.

[144] *Tarîk*, Nr. 1121, (16 Şaban 1304/10 Mayıs 1887), s. 2.

karşılığı haber yazdığı göz önünde bulundurulduğunda gazetelerde isimleri geçen kişilere hususî bir önem atfedilmemesi yerinde olacaktır.

İstanbul'daki kutlamalara paşasından valisine, mualliminden tüccarına, müslümanından gayrimüslimine kadar geniş bir katılımın olduğu gözlenmektedir. Osmanlı paşalarından Abid Paşa Şehzadebaşı'ndaki konağını binlerce kandil ve fanusla süslemiş, konağın muhtelif yerlerine sultanı metheden levhalar astırmış, Osmanlı bayrağı ve armasını asarak kutlamalara katılmıştır.[145]

Langa'da[146] Cellad Çeşmesi'nde Mızraklı Süvari alayının alay kâtibi Hacı Faik Bey, kendi el yazısı ile padişaha hayır dualarını yazdığı levhanın üzerine Osmanlı arması ve kenarlarını da rengârenk fanuslarla süsleyerek mutluluğunu göstermiştir.[147]

II. Abdülhamid döneminde Şiî ve Sünnîler arasında bir yakınlaşmanın tesis edilmesi yönünde çalışma yapmak amacıyla 1892'de bizzat II. Abdülhamid tarafından İstanbul'a davet edilen Cemaleddin Afgânî (ö.1897) de kutlamalara katılanlar arasındadır. Afgânî Nişantaşı'ndaki konağında bir tâk üzerine "mahbûb-i külli'l-ümem Halifetullahi fi'l-âlem/Es-Sultan Abdülhamid Han el-A'zam" (Ümmetin Sevgilisi, Allah'ın dünyadaki halifesi/Büyük Sultan Abdülhamid Han) yazdırarak kutlamalara katılmıştır.[148]

Bank-ı Osmânî müdürü Sir Edgar Vincent (1889-1897) de konağını aydınlatmak suretiyle bu kutlamalara katılanlar arasında yerini almıştır.[149]

---

[145] *İkdâm*, Nr. 904, (18 Şaban 1314/21 Ocak 1897), s. 3.

[146] Günümüzde Fatih ilçesine bağlı Aksaray-Yenikapı semtleri arasındaki bölgededir.

[147] *İkdâm*, Nr. 904, (18 Şaban 1314/21 Ocak 1897), s. 3.

[148] *İkdâm*, Nr. 904, (18 Şaban 1314/21 Ocak 1897), s. 3.

[149] *İkdâm*, Nr. 904, (18 Şaban 1314/21 Ocak 1897), s. 3.

Osmanlı sadrazamlarından Said Halim Paşa'nın kardeşi ve o dönemde Şurâ-yı devlet azalığı yapan Abbas Paşa (ö.1934), Baltalimanı'ndaki sahilhânesini dörtbinin üzerinde kandil, üçbinin üzerinde fanus ile mükemmel bir şekilde donatmış, sahilhânesine gelen ziyaretçilere meşrubat ve çay ikram ederek kutlamalara katılmıştır.[150]

Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa (ö.1930) da konağını binlerce fener ve kandil ile şaşaalı bir şekilde donatarak konağın birçok yerine "Padişahım Çok Yaşa" levhalarını astırmış ve imtiyâz-ı mecidî ve osmanî nişanlarının resimlerini sergilemiştir. Ayrıca gelen misafirlerine şeker ve şerbetler ikram ederek kutlamalara katılım sağlamıştır. [151]

Yıldız Sarayı civarlarında oturan Gazi Osman Paşa (ö.1900) ve Şeyh Ebu'l-Hüda (ö.1909) Efendi'nin evleri binlerce kandil ve fenerlerle süslenmiş, Şeyh Ebu'l-Hüda konağının önüne yaptırdığı tâkın üzerine Osmanlı arması, tuğra ve nişanların resimleri ile birlikte celî hat ile "Padişahım Çok Yaşa" duasını da asarak padişaha olan bağlılığını izhar etmeye çalışmıştır.[152] Yine Beşiktaş'ta Yıldız caddesinde Şâzelî dergahı postnişîni Şeyh Muhammed Zâfir Efendi'nin (ö.1903) konağı da binlerce fenerle aydınlatılan yerler arasındadır.[153]

Abdülaziz'in kızları Saliha (ö.1896) ve Nazime (ö.1947) sultanların Mercan'daki ikametgâhları[154] da sayısız fener, kandil ve fanuslarla donatılmış olup gözalıcı

[150] *İkdâm*, Nr. 904, (18 Şaban 1314/21 Ocak 1897), s. 4.

[151] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 1.

[152] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 1.

[153] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 2.

[154] İstanbul Üniversitesi merkez kampüsünün doğu tarafında kalan ve "Ali Paşa Sarayı" olarak da bilinen bu mekân 1911 yılında çıkan yangın sonrasında bir süre atıl vaziyette kaldıktan sonra yıktırılmış ve daha sonraki dönemlerde katlı otopark yaptırılarak kullanıma açılmıştır. 2011 yılında bu yerin aslına döndürülmesi ile ilgili çalışma başlatılmış olmakla birlikte (https://www.aksam.com.tr/yasam/istanbula-

süslemelerle kutlama gününe katılmışlardır. Cadde tarafına kurulan tâk-ı zaferin iki tarafı imtiyâz, Osmanî ve Mecidî nişanlarının resimleri ve üstü de Osmanlı bayrakları ile donatılmıştır. Mûzika takımı başta Marş-ı Hamîdî olmak üzere terennüm ettikleri diğer ehviye-i neşât-âver/sevinç veren havalar ile bugüne ayrı bir renk katmıştır. Gelen ziyaretçilere şekerler, şerbetler, çaylar, kahveler ve sigaralar ikram edilerek onların da padişaha hayır dua etmelerine vesile olunmuştur.[155]

Şekercilerin kutlamalara katılımının tasvirindeki ifadeler de dikkat çekicidir. Bahçekapısı'ndaki şekercilerden Hacı Bekir Efendizâde Muhyiddin Efendi üçyüzden fazla fener ve kandil ile Şekerci Hacı İsmail Hakkı Efendi ikiyüz fener ve kandille, Şekerci Rıfat'ın ise emsaline fâik ve şân-ı ubudiyete lâyık bir şekilde dükkanlarını süslediği tasvir edilirken Şekerci Abdullah Efendi'nin dükkanı "donatılmıştı" denilerek tek kelime ile anlatılmıştır.[156] Abdullah Efendi'nin gerçekten basit bir süsleme mi yaptığı yoksa gazete muhbirlerine az ihsanda bulunduğundan dolayı mı bu şekilde geçiştirildiği bir muamma olarak kalmaktadır.

Cağaloğlu'ndaki Mekteb-i Tefeyyüz de fenerlerle aydınlatılmış, gelenlere şeker ve şerbetler ikram edilmiş, bir saz takımı sabaha kadar icrâ-yı âhenk etmiştir. Mektebin 5. sınıf öğrencilerinden 131 numaralı Hilmi Efendi tarafından orada bulunanlara bir konuşma yapılarak hâmi-i ulûm ve marifet olan sultana dualar edilmiştir.[157]

ikinci-ciragan--30911h/haber-30911) 2020 yılı itibarıyla bu yönde bir hareketliliğin olmadığı görülmektedir.

[155] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 1.

[156] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 2.

[157] *İkdâm*, Nr. 1254, (18 Şaban 1315/11 Ocak 1898), s. 3.

Asır Kütüphanesi de birçok kandil ve fenerlerle süslenmiş, kütüphane sahibi Kirkor Efendi tarafından velâdet-i hümâyûn gecesi şerefine halka kitaplar dağıtılmıştır.[158]

Balat'ta Tahtaminare caddesinde Vasilaki ve Nikolaki Efendilerin birlikte işlettikleri gazino da rengârenk birçok fenerle donatılmış ve gazino kapısı üzerine "Padişahım Çok Yaşa" levhası asılmıştır.[159] Şişli'de "Gülistân" birahânesi de mükemmel surette donatılan yerlerden biridir.[160]

Union de Paris Sigorta şirketinin[161] Galata'daki binası gözleri kamaştıracak derecede gayet güzel bir şekilde süslenmiş ve sigorta direktörü Simon Kayserliyan Efendi işlerini görmek üzere Bulgaristan'a gitmek istediği halde teba'a-i şâhânenin böyle bir günde yaşayacağı mutluluğa ortak olmak ve şirket tarafından gerçekleştirilecek şenliğe nezâret etmek için seyahatini ertelemiş ve gelen giden misafirlere şerbet ve şekerleme ikramında bulunarak gelenlerin hayır dualarını almıştır.[162] Kayserliyan Efendi'nin velâdet günü için seyahatini ertelemesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Bunun sebebini araştırdığımızda Kayserliyan Efendi'nin asıl maksadına dair ipuçları elde ediyoruz. 1828'de Paris'te kurulan bu şirket 1891'de İstanbul'da acentesini açmakla birlikte çevre vilayetlerde sigortacılık faaliyetinde bulunmasının yasal dayanağı bulunmamaktadır.[163] Muhtemelen Kayserliyan Efendi çevre vilayetlerde de sigortacılık yapma izni alabilmek

[158] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 2.

[159] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 2.

[160] *İkdâm*, Nr. 1254, (18 Şaban 1315/11 Ocak 1898), s. 3.

[161] Osmanlı'da mevcut Sigorta şirketleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Murat Baskıcı, "Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası 1860-1918", *Ankara Üniv. SBF Dergisi*, 2002, C: 57, S: 4, s. 3-33.

[162] *İkdâm*, Nr. 1254, (18 Şaban 1315/11 Ocak 1898), s. 3.

[163] Yunus Özger, "XIX. yy'da Kocaeli Yöresinde Sigortacılık Faaliyetleri", *Uluslararası V. Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi – Kültürü Sempozyumu Bildirileri,* Kocaeli, 2019, C: 2, s. 722.

için velâdet gününe katılımını bu şekilde gazeteye yazdırarak izin alma işlemlerini kolaylaştırmak istemiştir.

Abdülaziz'in oğullarından Yusuf İzzeddin Efendi'nin (ö.1916) Çamlıca'daki köşkü[164] yetmiş bine yakın kandil ve fanusla süslendiği gibi köşkün bahçesindeki ağaçlar da nûra gark olmuşçasına ışıklandırıldığı yazılsa da[165] Yusuf İzzeddin Efendi'nin oturduğu köşkün kapladığı alan ve köşkün ahşap olmasının verdiği tehlike, gazetede geçen "yetmiş bine yakın kandil ve fanus" ifadesinin kesretten kinaye olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Üsküdar Tekke kapısında kahveci İsmail Efendi müşterilerine meccanen kahve ve çay gibi içecekler ikram etmek suretiyle kutlamalara katılım göstermiştir.[166]

Darülaceze de üçbine yakın fener ve kandil ile donatılmış olup memurlar, görevliler ve burada ikâmet eden yaklaşık 1000 acezenin katılımı ile merasim icra edilmiş, merasimde vaiz Mustafa Asım Efendi dua ettikten sonra üç defa "Padişahım Çok Yaşa" denildiği gibi Darülaceze içerisindeki Rum ve Ermeni kiliseleri ile Ermeni Katolik ibadethânelerinde de padişaha ayrı ayrı dualar edilmiştir.[167]

İmkânı olan kimseler belirli ücret veya ihsan karşılığında gazete muhabirlerini ayarlayarak kutlamalara katılımını gazetelerde yazdırdığı gibi saray görevlilerinden tanıdığı olan kimseler de gazete muhabirleriyle uğraşmayıp katılımlarını doğrudan saraya

[164] Büyük Çamlıca'nın batı tarafında yaklaşık 23 dönüm arazi üzerinde yer alan bu ahşap köşk 3 katlı ve 60 odalıdır. 1988 yılında arazinin bir kısmına otel ruhsatı alınıp inşasına başlandıysa da tamamlanamamıştır. Günümüz itibarıyla özel mülkiyet (Prof. Dr. Ziya Aydın) altında bulunan bu yapı uzun mahkeme süreçleri dolayısıyla metruk ve harabe haldedir.

[165] *İkdâm*, Nr. 1253, (17 Şaban 1315/10 Ocak 1898), s. 2.

[166] *İkdâm*, Nr. 1254, (19 Şaban 1315/12 Ocak 1898), s. 4.

[167] *Servet*, Nr. 1266, (22 Şaban 1319/3 Aralık 1901), s. 2.

iletme gayretinde olmuşlardır. Velâdet kutlamalarına katılımını saray bendegânından Kantar Müfettişi Yakovalı Süleyman Sırrı aracılığı ile saraya ulaştıran Belediye başçavuşu Osman Efendi de bunlardan biridir. Osman Efendi, Fatih'te karakolhâne, belediye dairesi ve zabıta merkezinin bulunduğu alanı beklenilenin ötesinde kandil, fener ve levhalarla süsletmiş, kendi cebinden et, börek ve kadayıf alarak maiyetindekilere ve oralarda çalışan işçilere ikram etmiştir. Kendisinden daha üst makamlarda bulunanların yapması gerekeni kendisinin yapmış olması dikkat çektiği gibi bunu bir vesile ile saraya bildirme gayretine girmesi ve nihayet bunda başarılı olması da aynı şekilde dikkat çekicidir. Saraya sunulan raporda Osman Efendi ile alakalı "20 senedir belediye çavuşluk ve başçavuşluk görevinde bulunduğu, eski sadrazamlardan Hayrettin Paşa'nın ağalarından olması" gibi ayrıntı ve referanslar Osman Efendi'nin bir beklenti içerisinde olduğunu göstermektedir.[168] Anlaşılan bu gibi vesilelerle sadakat gösterilerinde bulunarak mevki makam taleplerinde bulunmak dönemin ve velâdet günlerinin karakteristik hareketlerinden biridir. Nitekim bu haberi saraya ulaştıran kantar müfettişi Yakovalı Süleyman Sırrı da "bazı hizmetlerde ibrâz-ı sadâkat" ettiğini söyleyerek bu hizmetlerinin karşılığı olarak Fatih Kumrulumescit mahallesi Bebek sokağında bulunan bir evin kendisine ihsan buyrulmasını istemiştir.[169]

Kutlamalardaki genel tasvir bu şekilde olmakla birlikte bu tasvirlerde geçen, sayıları on binleri bulan kandil ve fener süslemeleri ile sabahlara kadar şenliklerin icra edildiği gibi ifadeler dikkat çekicidir. Çünkü bahsi geçen kutlamaların Ocak ayının ortasında ve karakış/zemherî denilen kış mevsiminin en soğuk günlerine rastladığı düşünüldüğünde -ki alıntıladığımız haberler de genelde bu mevsimde kaleme alınan yazılardır- bugünlerde bahsi geçen binlerce kandilin donatılması, yakılması ve

[168] BOA, Y.PRK.SGE, 9/9, (17 Şaban 1318/10 Aralık 1900).

[169] BOA, Y.EE. 78, (1 Zilkade 1317/3 Mart 1900).

toplanılması gibi uğraşların fevka'l-hadd bir mesai gerektirmesi ve bu soğuk kış günlerinde insanların sabahlara kadar bahçelerde/sokaklarda dolaştığının yazılması gazete haberlerindeki abartılı üslubu görmek bakımından dikkat çekicidir.

Gazetelerin kutlamaları aktarım biçimi alıntıladığımız haberlerde de görüldüğü üzere mekân odaklı olmaktan ziyade şahıs odaklıdır. Ayrıca yine bu yazılarda bahsedilen kişilerin izhâr-ı sadâkat ve ubûdiyet ettiklerinin üzerine basılarak belirtilmesi padişaha bağlılık konusunda bir yarışa girişildiğini de göstermektedir. Ayrıca Moralı'nın ifadesinde de yer aldığı üzere bu haberlerin ücret mukabilinde gazetelerde yazdırılmasının büyük rolü olduğu gözlerden kaçmamaktadır.

Velâdet günlerinde gazetelerde resmî erkân ve ekâbirin kutlamalara katılımının aktarıldığı bu anlatımlar Osmanlı resmî erkânı başta olmak üzere dönemin tanınmış kişilerinin oturduğu semtleri, ikametgâhlarının mimari yapısını (devlethâne, konak, köşk, sahilhâne, sahilsaray… vb.), semtlerin dinî/etnik durumunu, ticarî yapıları vs. göstermesi sebebiyle İstanbul'un sosyal topoğrafyası hakkında bilgi vermesi bakımından da önemli tarihi kayıtlardır. Anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla klasik dönem seçkinlerinin oturduğu suriçi bölgesi tabiri caizse emekli semti haline gelmiş, dönemin gözde mekânı ise II. Abdülhamid iktidarının mıknatıs etkisinden mütevellid Yıldız, Şişli ve Nişantaşı gibi saraya yakın yerler olmuştur.

İstanbul'da Müslüman tebaa yanında gayrimüslim tebaanın da kutlamalara katılım sağladığı görülmektedir. Gayrimüslim halk ev ve işyerlerini süslemek suretiyle kutlamalara katılım sağlarken resmî vazifesi olan kimseler de kendilerine bağlı kilise ve okul gibi kurumlarda kutlamalara katılım sağlamış ve bu durumu bizzat saraya arz etmek ihtiyacını hissetmişlerdir. Resmî erkânın kiliselerinde veya okullarında bu şekilde velâdet kutlamalarına katıldıklarını saraya bildirmedeki amaçları konusunda; misyonerlik ve ayrılıkçı faaliyetlerin ayyuka çıktığı bir dönemde velâdet kutlamalarına katıldıklarını

hususî olarak saraya bildirmek suretiyle sadakatlerini mi izhar etmeye çalışmışlardır yoksa saraydan bir ihsan beklentisi ile mi böyle davranmışlardır net bir bilgi bulmakta zorlanılmaktadır. Ancak bu konuda 1894 yılında Kumkapı Rum mektebinde gerçekleştirilen velâdet kutlamalarında mektebin idare heyeti azasından Samuel Anastasyadi Efendi'nin îrâd ettiği nutuktan[170] bazı izler sürmek mümkün gözükmektedir. Anastasyadi Efendi velâdet gününde mektep talebelerine hitaben îrâd ettiği nutkunda gayrimüslim bir cemaat olarak kendilerini tanımlarken kullandığı "Osmanlılık" vurgusu dikkat çekicidir.

Osmanlıcılık politikası; yani ırk, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin eşit vatandaşlık haklarının verilmesi düşüncesinin II. Mahmud ile başladığı bilinmektedir. Hatta II. Mahmud'un "*Ben teba'amın Müslümanını camide, hıristiyanını kilisede, musevisini de havrada fark ederim, aralarında başka gûnâ bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavîdir ve hepsi hakiki evladımdır*"[171] sözleri bu politikanın temelini oluşturduğu söylenebilir. "Osmanlıcılık" politikası Tanzimat'la birlikte devletin siyasî ideolojisi haline gelmiş olsa da bu uzun soluklu olmamış, ayrılıkçı hareketlerin önüne geçerek çeşitli ırk, din ve mezhep mensuplarını Osmanlı kimliği altında toplamayı hedefleyen[172] bu politikadan istenilen başarı sağlanamamıştır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde bu siyasî ideolojinin yerine Osmanlı toprakları altındaki Müslümanları bir arada tutmayı hedefleyen "İslamcılık" konulmaya çalışılsa da dönemin sonlarına doğru bu politikadan da hedeflenen beklentinin gerçekleşmemiş olduğu görülüyor. Anastasyadi Efendi'nin nutkundaki bu vurgu Osmanlıcılık ideolojisinin üzerine küllerin serpildiği ve İslamcılık ideolojisinin ön planda olduğu bir

[170] BOA, Y.PRK.MF. 3/17, (16 Şaban 1311/22 Şubat 1894).

[171] Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, TTK Yay., Ankara, 2010, s. 100.

[172] Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset,* TTK Yay. Ankara, 1976, s. 19.

zamanda Osmanlılıklarını ön plana çıkararak devlete tutunma gayretlerinin izlerini göstermektedir. Bununla birlikte Anastasyadi Efendi'nin Osmanlılık ve teba'a-i sâdıka ifadeleri yanında çokça zikrettiği başka bir vurgu daha var ki o da dikkatlerden kaçmaz: *eltâf ve inâyât-ı bî-nihâye-i hazret-i veliyyi'n-ni'amî* yani sultanın sınırsız lütuf ve yardımları. Buradan anlaşılıyor ki Anastasyadi Efendi sultanın ihsanlarına olan teşekkür borcunu yerine getirmekte ve bundan sonra yapılacak ihsanlar için beklentisini ifade etmektedir.

İstanbul içerisindeki kutlamalar bu şekilde en ince ayrıntılarına kadar anlatılmışken, hatta tören esnasında gerçekleştirilen konuşmalar cümlesi cümlesine saraya aktarılmışken zihnimizi meşgul eden bir soru var ki cevabını bulmakta zorlanıyoruz: 33 yıl boyunca kutlanılagelen ve anlatılanlara göre büyük bir şaşaa ile gerçekleştirilen kutlamalar ile ilgili hem dönemin gazetelerinde hem de II. Abdülhamid tarafından çektirilen fotoğraflar arasında İstanbul'a ait kutlamaları gösteren bir fotoğraf karesine rastlayamamız manidardır.[173] Fotoğrafçılık bir yana, II. Abdülhamid'in Cuma selamlığı ile ilgili bir video kayıt[174] bile varken ve teknik imkânların bu derece ilerlemiş olduğu biliniyorken İstanbul'daki kutlamalara ait bir fotoğraf karesinin olmaması dikkat çekicidir. Ayrıca kendisini fotoğrafçıların hâmisi ilan eden ve hatta dönemindeki stüdyo fotoğrafçılarına bir unvan ihsân eden padişahın[175] bugünlerde hiç değilse şehir içindeki kutlamalara katılım ile ilgili bir fotoğraf karesi aldırması beklenirdi. Tahsin Paşa'ya: "*Bir*

[173] Elimizde bulunan fotoğraf kareleri İzmir, Hille (Irak), Çifteler (Afyon), Yanya, Kuneytra (Suriye) ve Manisa gibi yerlere aittir. Bu fotoğraf kareleri de genel itibarıyla yapılan şenlik ve törenleri göstermekten ziyade velâdet günlerinde açılışı yapılan yerler ile ilgilidir.

[174] Sultan II. Abdülhamid Han Cuma Selamlığı: https://www.youtube.com/watch?v=FWawxJOrnXY&ab_channel=Do%C4%9FruTarih Erişim Tarihi: 30.10.2020

[175] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2010, s. 307.

resim yüz sayfalık yazıyla ifade edilemeyecek siyasî ve hissî manaları telkin eder"[176] diyerek fotoğraf hakkındaki düşüncelerini aktaran sultanın başta Osmanlı kamuoyu olmak üzere dünya kamuoyunu etkilemek amaçlı bugünlerde çektireceği fotoğraflarla imaj çalışması yapmaması makul gelmemektedir. Nitekim British Museum'a gönderdiği fotoğraf albümlerinden iki tanesini İngilizlerin ata olan düşkünlüğünü bildiğinden İngiliz kamuoyunu etkilemek için atlara ayırarak imaj çalışması yapan[177] sultanın Osmanlı kamuoyunu etkileyecek böyle bir fırsatı değerlendirmek istememesi mantıklı gelmemektedir. Velâdet günlerine dair elimizde sadece birkaç köprü açılışı ve hükümet konağı gibi sınırlı sayıda fotoğrafın bulunması aslında gazetelerin yazdığı şekliyle abartılı süslemelerin gerçekleştirilmediği kanaatini oluşturmaktadır. Gazetelerin bu şekilde abartılı üslubu benimsemelerinde imparatorluk topraklarının en ücra köşelerinde yaşayan tebaaya veya yabancı ülke vatandaşlarına imparatorluk heybetinin ve ihtişamının en üst düzeyde hissettirilmesi çabasının yattığı akıllara gelmektedir.

1.2. Taşra'da Yapılan Kutlamalar

Velâdet kutlamaları Osmanlı sultanının ikametgâhı ve başkenti İstanbul'da gerçekleştirildiği gibi taşrada da icra edilmiştir. Osmanlı taşrasında gerçekleştirilen velâdet kutlamalarının tafsilatına geçmeden önce II. Abdülhamid dönemi Osmanlı taşrasının sınırları ve II. Abdülhamid nazarında bu bölgelerin hiyerarşik konumlarının bilinmesi kutlamaların buralardaki yansımasını anlamak açısından faydalı olacaktır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar, Bizans'a karşı fetih ve gazalarda bulunmuş, kısa zamanda topraklarını genişleterek bir devlet statüsü kazanmıştır. Osmanlı ilk dönem devlet teşkilatlanmasında

[176] Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 376.

[177] Muhammad Isa Waley, "Images of the Ottoman Empire: The Photograph Presented by Sultan Abdülhamid II", *The British Library Journal*, 1991, Vol: 17, No: 2, s. 122.

tek beylerbeyi[178] olmakla birlikte fetih hareketlerinin Rumeli'de genişlemesi ile birlikte buraların tek beylerbeyi ile idaresi mahzurlu görüldüğünden idarede kolaylık sağlamak amacıyla topraklar Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır.[179] Yine Osmanlı'da yargı ve eğitim teşkilatından sorumlu kazaskerlik kurumu da ilk dönemlerde tek bir kazaskerle idare edilirken Fatih döneminin sonlarına doğru[180] doğuda ve batıda gerçekleştirilen fetihler ve ilhaklar dolayısı ile Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yavuz'un doğu seferi ile birlikte Arap ve Acem kazaskerliği adı altında üçüncü bir kazaskerlik teşkil edilmişse de uzun ömürlü olmamış ve bu kazaskerliğin görevleri Anadolu kazaskerine devredilmiştir. Klasik dönemdeki bu idarî yapılanma Osmanlı yönetim erkinin taşra topraklarını coğrafi ve yönetim olarak Rumeli ve Anadolu şeklinde iki bölüme ayırdıklarını gösterir. Bu iki bölüm arasında ise ağırlık merkezini Rumeli tarafının teşkil ettiği görülmektedir. Rumeli kazaskerine birinci kazasker sıfatı verilmesi ve Rumeli kazaskeri olabilmek için Anadolu kazaskerliği yapmanın kural haline gelmesi gibi hususlar[181] Rumeli tarafının daha özel bir konuma sahip olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Beylerbeyliği konusunda da Rumeli Beylerbeyliği'nin Anadolu Beylerbeyliği'nden önce gelmesi Rumeli'ye verilen ehemmiyetin diğer bir göstergesidir. Rumeli, ileri karakol olma özelliği, verimli toprakları ve Osmanlı'nın batıya açılan penceresi mesabesinde olmasıyla bu önemi hak etmektedir.[182] XIX. yüzyıl başlarında Balkanlar olarak adlandırılan bu bölge sınırları

[178] Osmanlı taşra teşkilâtında en büyük idarî birim olan eyaletin askerî ve idarî âmiri.

[179] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, I. Cild, s. 502.

[180] Mehmet İpşirli, Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yy'a kadar), *Belleten*, Aralık 1997, C: LXI, S: 232, s. 609.

[181] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 152.

[182] Rumeli'nin Osmanlı açısından ehemmiyetine dair ayrıntılı bilgi için Bknz. Caner Sancaktar, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2011, C: 2, S: 2, s. 27-47.

içerisinde Osmanlı yönetimi altında Doğu Trakya, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Bosna ve Hersek'in tamamı, Romanya ve Sırbistan'ın büyük bölümü bulunmaktayken XIX. yüzyılın son çeyreğine; II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde bu bölgede Osmanlı'nın elinde -mutlak bir egemenliğe de sahip olamadığı- çok daha küçük toprak parçaları bulunmaktaydı.[183] II. Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarında bulunan 29 vilayetin 6 tanesi[184] Rumeli'de geri kalan 23 vilayetin bir tanesi adalardan müteşekkil Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti olmakla birlikte 13 tanesi[185] Anadolu'da, 9 tanesi[186] de Arap topraklarında bulunmaktadır.

II. Abdülhamid döneminde vilayetler arasındaki hiyerarşik yapının da esaslı bir değişime uğradığı görülmektedir. Topraklarını *Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne* yani padişahın korunmuş toprakları olarak sahiplenen Osmanlı sultanlarının hâkimiyeti altındaki toprakların bir kısmını diğer kısmından üstün tutması veya bir kısmını gözden çıkarması gibi hususlar her türlü su-i tasavvurdan uzaktır. Özi Kalesi'nin düştüğü kendisine haber verildiğinde üzüntüden sağ tarafına inme (felç) inen I. Abdülhamid'in durumu yakın bir örnekliktir. II. Abdülhamid döneminde okullarda okutulan coğrafya kitaplarına ve çizilen haritalara[187] bakıldığında da vatan anlayışının ilkokuldan itibaren

[183] Hidayet Kara, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkanları Üzerine Bir Değerlendirme: Goltz Paşa'nın Balkan Meselesine Dair Görüşleri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mart 2020, C: 8, S: 2, s. 546.

[184] Edirne, İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayetleri.

[185] Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Hüdavendigar, Kastamonu, Konya, Mamuretülaziz, Sivas, Trabzon ve Van vilayetleri.

[186] Bağdat, Basra, Beyrut, Halep, Hicaz, Musul, Suriye, Trablusgarp ve Yemen vilayetleri.

[187] Önceleri farklı kıtalardaki Osmanlı toprakları ayrı ayrı haritalarda gösterilirken, II. Abdülhamid döneminde bütün Osmanlı toprakları tek haritada gösterilmeye başlanmıştır. Bknz. Benjamin Carr Fortna, *Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 206-242.

genç dimağlara yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Yine Osmanlı yönetiminden çıkan Tunus ve Bosna-Hersek gibi toprakların da "muvakkaten" kaydıyla Fransa ve Avusturya-Macaristan idarelerinde gösterilmeleri II. Abdülhamid'in vatan anlayışı ve politikası konusunda yeterli bilgi verir niteliktedir. Ancak II. Abdülhamid'in vilayetler konusundaki yaklaşımına bakıldığında bir değişimin olmadığını söylemek de mümkün değildir. Devlet salnâmelerindeki vilayet sıralamasının ilk ve son yıllardaki değişimi bu bakımdan dikkat çekicidir. Gözde Rumeli vilayetlerinin yerini II. Abdülhamid döneminde Arap ve Anadolu vilayetleri almıştır. Tahta çıktığı yıl yayınlanan devlet salnâmesinde[188] seleflerinden intikal eden anlayışın bir eseri olarak ilk sıralara Rumeli vilayetleri (Edirne, Tuna, Sofya, Selanik, Bosna, Hersek, Manastır, Yanya, İşkodra, Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Girit), ardından Anadolu vilayetleri (Hüdavendigar, Aydın, Ankara, Konya, Kastamonu, Sivas, Trabzon, Erzurum, Van, Diyarbakır, Mamuretülaziz), son kısımda ise Arap vilayetleri (Suriye, Halep, Trablusgarp, Bağdat, Basra, Yemen, Hicaz) yer almaktadır. Saltanatının son yıllarında yayınlanan salnâmelere bakıldığında ise bu sıralamanın Arap vilayetleri lehine değiştiği görülmektedir.[189] Öyle ki valilerin maaşları konusunda da Arap vilayetindeki valiler Anadolu ve Rumeli'deki valilere göre daha ayrıcalıklı hale gelmiştir.[190] Vilayet hiyerarşisindeki bu değişimler aynı zamanda II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca takip edeceği/ettiği siyasetin de bir yansımasıdır.

---

[188] *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye*, 1294 (1877), İstanbul, 1877, s. 426-508.

[189] Salnâmede vilayetlerin sıralaması; Hicaz, Yemen, Basra, Bağdat, Musul, Halep, Suriye, Beyrut, Trablusgarp, Hüdavendigar, Konya, Ankara, Aydın, Adana, Kastamonu, Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Erzurum, Mamuretülaziz, Van, Trabzon, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Girit, Edirne, Selanik, Kosova, Yanya, İşkodra ve Manastır şeklindedir. Bknz. *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye*, 1326 (1908), İstanbul, 1908, s. 6-7.

[190] "Ma'âşât Kararnâmesi", 17 Cemaziyelevvel 1297 (27 Nisan 1880), *Zeyl-i Düstûr*, C: 1, s. 44-45; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1962, C: 8, s. 331.

II. Abdülhamid'i seleflerinden farklı olarak Anadolu ve Arap toprakları öncelikli bir yaklaşım tarzına götüren ekonomik, dinî ve siyasî sâiklerin olduğu muhakkaktır. İlk olarak Balkanların içerisinde bulunduğu siyasi durum II. Abdülhamid'i böyle bir politika değişikliğine sevketmiş olmalıdır. II. Abdülhamid, Balkan topraklarını idaresi güç yerler olarak görmekte, bu toprakların milli gücü yiyip bitirdiğinden yakınmaktadır.[191] Bunda şüphesiz milliyetçilik akımlarının etkisiyle Balkan topraklarındaki bağımsızlık hareketlerinin devleti zihnî ve mâlî yönden meşgul etmesinin etkisi büyüktür. Ayrıca XIX. yüzyıl başlarından itibaren Balkanlardaki kayıplar -ki Berlin Antlaşması imzalandığında Rumeli'deki toplam toprak kaybı 200,000 kilometrekare, nüfus 5,5 milyon civarındadır- dolayısı ile Osmanlı topraklarının ağırlık merkezinin Balkanlar'dan Anadolu tarafına kayması, Anadolu'nun daha çok ön plana çıkmasının sebeplerinden biri olmuştur. II. Abdülhamid dönemi ile birlikte eğitim, enerji, sanayi, ulaştırma, ziraat, imar ve bayındırlık gibi hizmetlerde Anadolu'ya Balkanlar'a nispetle daha fazla ağırlık verildiği de görülür. Mesela II. Abdülhamid öncesi dönemde Osmanlı topraklarında inşa edilen demiryolunun 2/3'ü gibi büyük bir kısmı Balkanlar'da yapılmışken II. Abdülhamid döneminde inşa edilen demiryollarının sadece %15'i burada gerçekleşmiştir. Benzer şekilde okul, cami, mescid, saat kulesi, askeri ve kamu kurumu, baraj, sulama kanalı ve fabrika inşası gibi bütün alanlarda[192] Anadolu, Balkanlar'a nispetle daha fazla öne çıkmaya başlamıştır.

II. Abdülhamid'i Anadolu ve Arap coğrafyası öncelikli politika değişikliğine sevk eden diğer bir nedenin ise ekonomik temellidir. Rumeli'de meydana gelen savaşlar ve bağımsızlık hareketleri sonucunda buralardaki toprakların elden çıkması Osmanlı için

[191] Sultan Abdülhamid, *a.g.e.,* s. 101.

[192] II. Abdülhamid dönemi imar ve inşa faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için Bknz. Aydın Talay, *Eserleri ve Hizmetleriyle II. Abdülhamid,* Ensar Yay., İstanbul, 2016.

buralardan elde ettiği ticaret ve tarım gelirlerinde kayıp anlamına da gelmekteydi. Bu kayıpların bir şekilde telafi edilmesi gerekiyordu. Cevdet Paşa (ö.1895) Balkanlar'da yaşanan bu kayıpların Anadolu ve Arap coğrafyasının zenginliğinin artırılarak bu bölgelerin müreffeh hale getirilmesiyle telafi edilebileceğine yönelik kanaatleri[193] II. Abdülhamid'in bu politika değişikliğinde etkili olsa gerektir. Nitekim Anadolu ve Arap coğrafyasında sultanın şahsi mülk ve yatırımlarının (emlâk-i hümâyûn, çiftlikât-ı hümâyûn) artış göstermesi[194] bu politikanın işlerlik kazandığını teyit eder niteliktedir. Bununla birlikte petrolün enerji kaynağı olarak önem kazanmasıyla birlikte Arap coğrafyasının da zengin petrol yataklarına sahip olması[195] ve Anadolu'daki zengin maden yataklarının mevcudiyeti[196] II. Abdülhamid'in Anadolu ve Arap coğrafyasına yönelişinde etkili olan ekonomik hususlardandır.

II. Abdülhamid döneminde Rumeli coğrafyasından Anadolu ve Arap coğrafyasına yönelişin dinî-siyasî bir temelinin olduğu da muhakkaktır. Anadolu ve Arap coğrafyasındaki Müslüman nüfus yoğunluğu buralarda hilafet politikasına rahat uygulama alanı sağlamaktaydı. Diğer taraftan Arap vilayetlerindeki hilafet iddiaları[197] da II. Abdülhamid'i bölge hakkında daha dikkatli olmaya, bölgeye daha fazla eğilmeye

---

[193] François Georgeon, *a.g.e.* s. 251.

[194] Bknz. Gökhan Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminde Irak'ta Osmanlı İdaresi***,** Küre Yay, İstanbul, 2020, s. 57; Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s. 168-181.

[195] Veli Sırım, "Sultan II. Abdülhamid'in Petrol Politikası", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 6, S: 12, s. 125-132.

[196] Ertan Gökmen, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899), *Belleten*, 2007, C: 71, S: 262, s. 969-996.

[197] Azra Levent, *19. Yüzyılda Osmanlı Hilafet Kurumuna Karşı Muhalif Düşünceler (Abdurrahman b. Ahmed Kevakibi Örneği)*", İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 27 vd.

sevketmiş olmalıdır. Nitekim Hicaz Demiryolu'nun[198] kutsal topraklara ulaşımı kolaylaştırması gibi dinî bir etken yanında isyan durumunda bölgeye intikalin hızlandırılmasına yönelik askerî amaç da bu açıdan önemli verilerdir.

Bununla birlikte II. Abdülhamid Rumeli'den büsbütün yüz çevirmiş de değildir. Dönemindeki yatırımlara bakıldığında Rumeli vilayetlerinin de yatırımlarda yer aldığı görülür. Tahta geçişinden itibaren 1900 yılına kadar hayrâtının kaydedildiği 1318 tarihli Bağdat Vilayet salnâmesindeki istatistiklere göre Hicaz ve İstanbul'dan sonra vilayetler arasında II. Abdülhamid'in hayır ve hasenatından en fazla nasiplenen yerlerden biri Edirne'dir. Rumeli'deki İşkodra, Yanya, Kosova, Çatalca, Manastır ve Selanik gibi diğer vilayetleri de hesaba kattığımızda II. Abdülhamid'in hayır ve hasenatının neredeyse dörtte birlik kısmının (%23,07) Rumeli topraklarında gerçekleştiği görülür. Bu hayır işlerinde II. Abdülhamid'in hilafet politikasını tahkim edecek başta cami ve mektep inşası olmak üzere bunların yanında bayındırlık işleri ilk üç kalemi oluşturmaktadır.[199] Aynı salnâmede Berlin Antlaşması sonrasında özel statüye kavuşan bağlı prensliklerde gerçekleştirilen yatırımlara dair bir bilgi ise bulunmamaktadır. Bunun tersi olarak velâdet ve cülûs gibi günlerde gerçekleştirilen harcamalara bakıldığında ise merkeze bağlı Rumeli vilayetlerinde bir harcama kalemine rastlanılmazken bağlı prensliklerde bugünler için ayrılan tahsisat dikkatleri çeker. Komiserhâne ve vekâlethânelerde gerçekleştirilecek törenlerin masrafı için para gönderildiği gibi[200] bugünlerde Müslüman ahaliden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere[201] ayrıca ihsanda bulunulduğu da görülmektedir.

---

[198] Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yay., İstanbul, 2007, s. 202.

[199] Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s. 185-194.

[200] BOA, A.MTZ.04. 104/3, (20 Rebîülevvel 1321/16 Haziran 1903); BOA, A.MTZ.04. 170/17, (13 Receb 132611 Ağustos 1908).

[201] BOA, HR.SFR.04. 803/89, (24 Şaban 1323/23 Ekim 1905).

Bu bilgiler ışığında II. Abdülhamid'in Rumeli politikasını iki düzlemde gerçekleştirdiği sonucuna da varılabilir: doğrudan bağlı vilayetlerde bayındırlık yolu ile hâkimiyet tahkim edilirken bağlı prensliklerde velâdet ve cülûs gibi kutlamalar ve bu kutlamalarda yapılan ihsanlarla kolektif şuur inşası yoluyla hâkimiyet tesis ve tahkim edilmeye çalışılmıştır.

Rumeli'de yapılan kutlamalarla ilgili elimizdeki belgeler daha çok 1900'lü yıllara ait olup 1900'lü yıllardan önce buralarda gerçekleştirilen kutlamalarla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Rusçuk tüccar vekili Hami Bey'in Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği 2 Ocak 1899 tarihli tahrirâtta velâdet kutlamalarının Rusçuk'ta ilk defa gerçekleştirildiğine dair ifadeleri[202] bu tarihten önce buralarda velâdet kutlamalarının gerçekleştirilmediğini teyit eder niteliktedir. Aynı tahrirâtta Hami Bey, seleflerinin bu hususa dikkat etmediğinden yakınarak buradaki Müslüman ahali ile Osmanlı sultanı arasında olması gereken manevî ve siyasî bağların mahvolmaya yüz tuttuğunu ifadeden de geri kalmamıştır. Yaklaşık 25 yıl boyunca buralarda velâdet kutlamalarının gerçekleştirilmemesi dikkat çekici bir husustur. Dahası, 25 yıl sonra ne olmuştur ki buralarda da Osmanlı sultanının doğum yıldönümleri kutlanılmaya başlanmıştır.

Elimizde bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ihtimalleri değerlendirildiğinde, özel statüye sahip olan bu gibi yerlerde Osmanlı tabiiyetini ihsas ettirecek hareketlerden kaçınılması amaçlanmış olabilir. Nitekim II. Abdülhamid'e göre Rusya, yirmi otuz seneden beri –bu sözler söylenildiğinde tarihler 1894'tür- Rumeli'yi karıştırmak suretiyle bölgenin devlet merkeziyle olan bağlarını gevşetmiş, ihtilal ve savaşlar yoluyla burada küçük hükümetler teşkil edip bunları korumak bahanesiyle devletin başına gaileler çıkarmıştır.[203] II. Abdülhamid'in yatırım planlarında bu

[202] BOA, Y.A.HUS, 392/93-1, (19 Şaban 1316/2 Ocak 1899).

[203] Mehmet Hocaoğlu, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yay., İstanbul, ty., s. 145.

bölgelerin eskiye nazaran daha çok yer tutmaması da muhtemelen bölgede takip edilen bu hassas siyasetin bir gereğidir. Hıristiyan bir valinin idaresi altındaki Müslüman toplumun velâdet ve cülûs günlerinde görkemli şenlikler tertip etmesi göze batabilir, kışkırtıcı hareketler olarak algılanabilir, öngörülemez hadiselere yol açabilirdi. Diğer taraftan 1899'dan itibaren buralarda kutlamaların yapılmaya başlanmasında muhtemelen 1897 yılında kazanılan Yunan muharebesinin katkısı olmalıdır. "Hasta adam(!)"ın Yunanlılar karşısında aldığı zaferle birlikte Osmanlı yöneticileri ve toplumun kendilerine güvenleri gelmiş, bu tarihten itibaren bölgede eskiye nazaran daha rahat hareket etmeye başlamış olmalıdırlar. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1895 sonrası açıktan muhalefet hareketine girişmesi de bu yönde politika değişikliğine gidilmesini etkilemiş olmalıdır.[204]

Rumeli'deki velâdet kulamaları ile ilgili söylenecek diğer bir husus da Anadolu'da icra edilen kutlamaları yerel gazete haberlerinden öğrenirken Rumeli'deki bağlı prensliklerde gerçekleştirilen kutlama tafsilâtına daha çok resmî kaynaklardan ulaşılmaktadır. Sultan her ne kadar yönünü Anadolu'ya çevirse, yatırımını Anadolu'dan yana yapsa da Rumeli'deki, bağlı prensliklerdeki kutlamalar Anadolu'ya nazaran daha çok dikkatini çekmekte, velâdet merasimlerinin nasıl geçtiğini merak ederek ne olup bittiğini sormaktan[205] kendisini alamamaktadır.

Osmanlı taşrasında yapılan kutlamaları klasik dönemden beri devam edegelen ikili ayrım esas alınarak Rumeli'de ve Anadolu'da gerçekleştirilen kutlamalar olmak

[204] Abdülhamid Kırmızı, *a.g.e.*, s. 9.

[205] Velâdet kutlamaları ile ilgili raporlar merkeze gönderilirken "*emr-i nezâret-penâhîleri üzere*" veya "*emr-i telgrafi-i nezâret-penâhîlerine imtisâlen*" gibi tabirler bu raporların merkezden gelen bir talimatla kaleme alındıklarını göstermektedir. Bknz. BOA, Y.A.HUS. 234/141, (17 Şaban 1307/8 Nisan 1890).

üzere iki başlık altında ele almak mümkündür. Anadolu'da gerçekleştirilen kutlamalar da Anadolu toprakları ve Arap toprakları olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

1.2.1. Rumeli'de Yapılan Kutlamalar

II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında gerçekleşen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı ve ardından imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Rumeli'si; Bulgaristan Prensliği, Şarkî Rumeli Vilayeti ve Makedonya olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştı. Filibe merkezli Bulgaristan Prensliği Osmanlı Devleti'ne tabi olmakla birlikte iç işlerinde serbest, prensleri halk tarafından seçildikten sonra Osmanlı tarafından tasdik edilip büyük devletlerin onayı ile tayin edilen bir yapıdaydı. Şarkî Rumeli vilayeti idarî yönden bağımsız, siyasî ve askerî yönden Osmanlı Devleti'ne tabi olup Hıristiyan bir vali tarafından yönetilen bölge olmakla birlikte 1885 yılında Bulgaristan Prensliği'ne ilhâk olunmuştur. Makedonya ise ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin bulunduğu bölgeden ibaret idi.

Rumeli'deki velâdet kutlamaları ile ilgili yazışmaların büyük kısmının Bulgaristan Komiserliği ile yapıldığı görülmektedir. Prensliğe bağlı kazalarda gerçekleştirilen kutlamalar müftüler veya tüccar vekilleri tarafından komiserliğe bildirilmiş, komiserlik de bu bilgileri Hariciye Nezâreti ile paylaşarak buradaki kutlama tafsilatı sultanın bilgisine sunulmuştur. İstisna olarak tüccar vekillerinin bağlı oldukları komiserliği aradan çıkararak doğrudan Hariciye Nezâreti ile yazışma yaptığı da görülmektedir.[206] Yine bir istisna olarak Karlova Rüşdiye ve İbtidaî mekteplerinde yapılan kutlamalar Hariciye Nezâreti ile değil de Maarif Nezâreti vasıtasıyla sultana iletilmiştir.[207] Bulgar eksarhının[208] da bir ayrıcalığa sahip olduğu, nezâretleri de aradan

[206] Bknz. BOA, HR.SFR.04. 750/79, (17 Şaban 1313/2 Şubat 1896).

[207] BOA, MF.MKT. 816/16, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904).

[208] Eksarh; Bulgarların başpapazları hakkında kullanılan tabirdir.

çıkararak velâdet kutlamaları ile ilgili tafsilatı doğrudan padişaha yazdığı görülmektedir.[209]

Rumeli'de gerçekleştirilen velâdet kutlamalarında mekânsal çeşitlilik göze çarpmaktadır. Komiserlikler,[210] vekâlethâneler,[211] hükümet konakları,[212] camiler[213] ve mektepler[214] bu çeşitlilik içerisinde yer alan mekânlardandır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde biri Bulgaristan biri de Mısır'da olmak üzere iki yerde bulunan Komiserlik teşkilâtı, siyaseten elden çıkmış veya çıkmakta olan bölgelerde yaşayan Osmanlı Türk toplumunun hukukunu muhafaza görevini yerine getirme amacıyla teşkil edilmişlerdir.[215] Merkezi Sofya'da bulunan Bulgaristan Komiserliği her ne kadar ilk başlarda Türk vakıflarının işlerine nezâret etme amaçlı olarak "evkâf komiseri" namıyla faaliyetlerine başlasa da sonraları buralarda yaşayan Türk toplumunun hemen hemen bütün sorunları ile yakından ilgilenerek devletin menfaatini gözetmeye çalışmışlardır. Esasında bu şekilde adlandırılmış olmasalar da komiserlerin büyükelçilik, tüccar vekillerinin de konsolosluk vazifelerini yerine getirdikleri görülmektedir. Mesela tüccar vekillerinin görev tanımları ile ilgili defalarca[216] talimatnâme hazırlanmasına

[209] BOA, Y.PRK.ASK. 250/56, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[210] BOA, HR.SFR.04. 384/110, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

[211] BOA, A.MTZ.04. 72/96, (29 Şaban 1319/11 Aralık 1901).

[212] BOA, Y.PRK.UM. 26/62, (20 Şaban 1310/9 Mart 1893).

[213] BOA, HR.SFR.04. 718/148, (17 Şaban 1304/11 Mayıs 1887); Y.A.HUS. 392/93, (19 Şaban 1316/2 Ocak 1899).

[214] BOA, MF.MKT, 816/16, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904).

[215] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, TTK Yay., Ankara 1997, C. XVII., S. 21, s. 71-120.

[216] 1883, 1886, 1890, 1898 yılları olmak üzere dört defa tüccar vekillerinin görevleri konusunda talimatnâme hazırlanmasına teşebbüs edildiği görülmektedir.

rağmen her defasında bu çalışmalar sonuçsuz kalarak hazırlanan talimatlar yürürlüğe girememiş, tüccar vekillerinin görevleri konusu açıklığa kavuşturulamamıştır. Nitekim bu konuda ilk talimat layihası hazırlanıp Meclis-i Vükelâ'ya sunulduğunda meclis, tüccar vekillerine konsolosluk sıfatı yüklenildiğine hükmederek bunun Osmanlı'ya bağlı bir prenslikte kullanılmasının hukuken sakıncalı olacağı gerekçesiyle reddetmiştir. Bulgaristan'da teşkil edilen ve komiser, tüccar vekili gibi isimlerle anılan bu müesseseler kağıt üzerinde bağlı olan bu gibi topraklardaki Osmanlı hükümranlığına halel getirmemek için bulunan bir ara formülden ileri gidememiş, nitekim 1908 yılında Bulgaristan Prensliği'nin ilan edilmesiyle de tamamen varlıklarını kaybetmişlerdir.

Bu mekânlarda resmî erkânın yanı sıra konsoloslar, müslüman ve gayrimüslim ahali ile okul öğrencileri gibi farklı kesimlerin velâdet kutlamalarına katılım sağladığı görülmektedir. İstanbul'da gerçekleştirilen kutlamaların genellikle resmî ve şahsî mekânlarda olmasının yanında Rumeli'deki kutlamalarda resmî mekânların yanında cami gibi dinî mekânların da bulunması Müslümanların azınlık durumuna düştüğü bu bölgelerde toplumdaki dinî hassasiyetin diğer bölgelere nazaran daha fazla öne çıktığını gösteren hususlardan biridir. Bu durum bürokratların velâdet günlerine bakışında da kendisini göstermektedir. Filibe Komiserlik kâtibine göre velâdet günleri Ramazan ve Kurban bayramları gibi müslümanların bayramları arasındadır.[217] Yine Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey tarafından Sofya müftülüğüne, Sobranya[218] üyelerine, kitâbethâne ve tüccar vekillerine gönderilen yazıda Ramazan ve kandil gecelerinde cami ve mescid minarelerinde kandiller yakıldığı gibi cülûs ve velâdet gecelerinde de kandiller yakılmasının yüce şeriatın bir hükmü ve İslamın güzel âdetlerinden biri olduğu ifade

[217] BOA, HR. SFR. 04. 393/75-4, (21 Şaban 1321/12 Kasım 1903).

[218] Bulgar millî meclisi. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C: 11, S: 25, s. 99-109.

edilmiştir. Ayrıca komiserliğe bağlı bütün belde ve kasabalarda dünya ve ahirette sevap kazanmaya ve övünmeye vesile olacak bu uygulamaya riayet edilmesi için ilgililere kesin bir şekilde tenbihte bulunulması istenmiştir. Aynı yazıda bu hususta özensiz davrananların maddî ve manevî mesuliyetten kurtulamayacakları da bildirilmiş olup vecâib-i dindârâne ve sâdıkâneden/dinî ve vatandaşlık görevlerinden biri olan bu işlemin titizlikle yerine getirilmesi istenmiştir.[219] Nitekim ilgili yazı için yapılan geri dönüşlerde velâdet ve cülûs günlerinde zaten kandillerin yakılmakta olduğundan bahsedilmiş ve bundan sonra bu kandillerin daha parlak şekilde yakılacağı hususî olarak ifade edilmiştir.[220]

1.2.1.1. Merkeze Bağlı Vilayetlerde Yapılan Kutlamalar

II. Abdülhamid devrinin başında Osmanlı Rumeli'si Edirne, Tuna, Sofya, Selanik, Bosna, Hersek, Manastır, Yanya ve İşkodra vilayetlerinden oluşmaktayken 1877-78 Osmanlı-Rus harbi sonrasında Osmanlı'nın elinde Edirne ile birlikte Rodop dağlarından Ege Denizi'ne kadar uzanan topraklardaki Selanik, Kosova, Yanya ve İşkodra vilayetleri kalmıştı.

Vilayetlerde kutlama mekânı doğal olarak hükümet konakları olmuştur. Asker, jandarma, okul talebeleri, ruhanî reisler, mülkî memurlar, ulemâ, meşâyih, vilayetin ileri gelenleri ve halkın katılımı ile hükümet konağı önünde askeri bando takımı eşliğinde resmî törenler düzenlenmiştir. Günün ehemmiyetine dair vali tarafından bir konuşma yapıldıktan sonra müftü tarafından da dua edilerek bando takımının çaldığı selam marşı ile birlikte 3 defa "Padişahım Çok Yaşa" duası yapılmış, asker, jandarma ve öğrenciler

[219] BOA, HR.SFR.04. 393/75-7, (25 Şaban 1320/27 Kasım 1902).

[220] BOA, HR.SFR.04. 393/75-12, (9 Ramazan 1320/10 Aralık 1902).

tarafından resm-i geçit icra edilmiştir. Daha sonra gayrimüslim erkânın tebrikleri kabul edilmiş, gelenlere kahve, sigara ve şekerlemeler ikram edilmiştir.

Hükümet konağı, kışla, adliye, belediye daireleri, düyûn-ı umumiye ve reji idareleri, banka şubeleri, karakolhâneler, mülkî ve askerî hastahâneler, okullar, saat kuleleri, cami ve mescid minareleri, metropolidhâneler, kıraathâneler ve oteller ile mülkî erkânın hâneleriyle birlikte gayrimüslim mabedleri[221] de velâdet günlerinde kandil ve fenerlerle süslenen yerler arasındadır. Süslemelerin derecesini görmek bakımından gazetede neşredilen şu bend dikkat çekicidir: "*Vaktâ ki hurşîd-i dırahşân ufuktan gârib oldu (güneş battığında), ahalimiz bu leyle-i meserreti bir rûz-i rûşene (parlak bir güne) tahvîl için meydan-ı müsabakaya çıkmış gibi taraf taraf îkâd-ı kanâdîle başlamış, şehrin her tarafı o kadar mükemmel donanmıştı ki, zemin semâya rekabet ediyor zannolunabilirdi*."[222]

Rumeli vilayet gazetelerine baktığımızda İstanbul gazeteleri gibi şahıs odaklı mekân süslemelerini aktarmaktan ziyade vilayete bağlı mutasarrıflıklar ve kaymakamlıklar gibi idarî bölümlerde gerçekleştirilen kutlamaların genel olarak tasvir edildiği görülmektedir. İstanbul eşrâfının, özellikle de Yıldız çevresi sakinlerinin bir ihsan veya makam beklentisiyle gazetelere ismini yazdırması âdetinin merkezden uzaklaştıkça önemsizleştiği görülmektedir. Örneğin Yeni Edirne Gazetesi 16 Şaban 1326/13 Eylül 1908 tarihine tesadüf eden 34. sayısında velâdet-i hümâyûnla ilgili İstanbul gazeteleri gibi ayrıntılı bilgi vermek yerine adeta birkaç satırla yetinmiş gibidir:

"Bugün Müslümanların mukaddes halifesi Osmanlıların hürriyet-perver padişahı Sultan Hamîd-i Sâni hazretlerinin yevm-i velâdet-i hümâyûnlarına müsâdif olmakla bir îd-i millîdir. Bu sebeple Yeni Edirne, milletine hürriyetini, evlatlarına insanlıklarını

[221] *Manastır*, No: 1151, (17 Şaban 1325/25 Eylül 1907).

[222] *Asır*, No: ?, (17 Şaban 1313/2 Şubat 1896).

bağışlayan bu muhterem babayı kemâl-i ihtirâmla tebrik eder."[223] Muhtemelen bu seneki velâdet kutlamaları 24 Temmuz 1908'de ilan edilen Kanûn-ı Esasi kutlamalarının gölgesinde kaldığından olsa gerek şehirde yapılan şenliklerden hiç bahsedilmemiştir.

1.2.1.2. Komiserliklerde Yapılan Kutlamalar

Komiserliklerde yapılan kutlamaların sabah saatlerinden başlayarak gece yarılarına kadar devam ettiği görülmektedir. Konsoloslar, müslüman mebuslar, mülkî ve askerî memurlar, beldenin ileri gelenleri, müslüman ve gayrimüslim ahali ile prenslik erkânı[224] sabah saatlerinden itibaren komiserhâneye gelerek tebrik görevini yerine getirenler arasındadır. Müftü efendiler tarafından komiserhânede sultanın uzun ömürlü olması ve şanının yükselmesi için dua edilip "Padişahım Çok Yaşa" denildikten sonra camilerde de bugünün bereketinden istifade amaçlı olarak mevlid-i nebi okutturulmuştur.[225]

Tebrik için komiserhâneye gelen misafirlere ikramda bulunularak gönülleri hoş tutulmuş, aynı günün akşamında da komiserhâne elektrik ve kandillerle aydınlatılarak sadece Müslüman ahalinin ileri gelenlerine mahsus olmak üzere bir ziyafet tertip edilmiştir. Yine bugüne mahsus olmak üzere komiserlik tarafından sadaka-i ser-meâlî efser-i hazret-i pâdişâhî/padişahın başının sadakası olarak müftülere belirli bir miktar para verilerek fukaraya dağıtmaları ve bu vesile ile fukaranın da padişaha hayır duada bulunmaları istenmiştir.[226]

---

[223] *Yeni Edirne*, Nr. 34, (16 Şaban 1326/13 Eylül 1908).

[224] Genellikle prensin seryâveri ile prenslik başkâtibinin bu kutlamalara prens adına katıldığı görülmektedir. BOA, A.MTZ.04. 85/2-1, (15 Şaban 1320/17 Kasım 1902).

[225] BOA, A.MTZ.04. 72/86-5, (15 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[226] BOA, HR.SFR.04. 384/110, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904)

Komiserlikte yapılan bu tören ve tafsilatı sultana arz edilmek üzere telgrafla İstanbul'a bildirilmiş, İstanbul'dan da karşı bir cevap yazılarak icra edilen bu törenler vesilesi ile sultanın memnun ve hoşnut olduğunun katılanlara tebliğ edilmesi istenmiştir.[227]

Komiserliğe bağlı Pazarcık, Hasköy, Karlova, Şumnu, Kazanlık, Zağra-i Atik, İslimye gibi müftülüklerde de kutlamalar gerçekleştirilmiş ve bu kutlamalar müftüler tarafından komiserliğe bildirilerek saraya iletilmesi hususunda aracılık etmeleri istenmiştir. Komiserliğe bağlı bu müftülüklerdeki kutlamalar cami, şer'i mahkeme ve rüşdiye mekteplerinde gerçekleştirilmiştir. Menkıbe-i velâdet-i peygamberî okunmasıyla başlanan bu kutlamalarda padişaha dualar edilmiş, okul talebeleri tarafından Hz. Peygamber ve padişahın sıfatlarından bahseden ve bunlara övgü içeren kaside ve manzumeler okunduktan sonra "Padişahım Çok Yaşa" duası ile merasimler noktalanmıştır. Akşamında ise âdet olduğu üzere bugünün şerefine cami ve mescidler kandil ile donatılmıştır. Müftüler tarafından kutlama tafsilatının komiserliğe gönderildiği raporlarda abartılı ifadeler yerine daha sade dil kullanılması ve padişahtan bahsedilirken abartılı unvanlar yerine "nev-i benî âdem padişahımız" diye bahsedilmesi dikkat çekici hususlardandır.[228]

1.2.1.3. Kitâbethânelerde Yapılan Kutlamalar

[227] BOA, HR.SFR.04. 803/89-5, (19 Şaban 1323/19 Ekim 1905).

[228] Müftülüklerde yapılan kutlamalar için Bknz. Hasköy: BOA, HR.SFR.04. 786/119, (18 Şaban 1321/9 Kasım 1903), HR.SFR.04. 794/38, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904); Karlova: MF.MKT. 816/16, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904), HR.SFR.04. 794/37, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904); Kazanlık: HR.SFR.04. 786/119, (17 Şaban 1321/8 Kasım 1903); Şumnu: HR.SFR.04. 393/75, (29 Ramazan 1320/30 Aralık 1902); Pazarcık ve Rusçuk: HR.SFR.04. 786/119, (16 Şaban 1321/7 Kasım 1903).

Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusun yoğunluğu ve buna bağlı olarak da iş yükünün fazla olması Bulgaristan'ın diğer şehirlerinde de Sofya'daki komiserhâneye bağlı olarak çalışacak kitâbethânelerin teşkilini zorunlu kılmıştı. Bu amaçla Filibe ve Bergos'ta kitâbethâneler kurulmuş, bu kitâbethâneler başta Türk nüfusun işleri olmak üzere Bulgaristan'ın askerî faaliyetleri, sınır anlaşmazlıklarının halli, komitacıların faaliyetlerinin takibi gibi muhtelif konularla ilgilenmiş ve bu hususdaki bilgileri merkeze bildirmiştir.[229]

Komiserliğe bağlı olarak çalışan Filibe ve Bergos kitâbethânelerindeki velâdet kutlamaların ayrıntılı ve süslü cümlelerle bezenmiş belgeler aracılığıyla komiserliğe rapor edilmiştir. Bu durum raporu hazırlayan katiplerin şahsi tutumlarıyla bağlantılı olmalıdır.[230] Nitekim Komiserlik Kâtibi Ali Hilmi Bey her ne kadar gönderdiği raporlarda "arîza-i mezkûre merâsim-i kabûliyenin sûret-i cereyânını namuslu bir memura yakışacak sûrette kat'iyyen mübâlağa etmeksizin tasvîr etmektedir" dese de[231] bu ifadeden, farklı kişiler tarafından velâdet kutlamaları ile ilgili merkeze bildirilen raporlarda mübalağalı ifadelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Filibe'de çıkarılan Hamiyet gazetesinin[232] ilk sayfasında "Resm-i kabûl" başlığı altında Ali Hilmi Bey'in raporlarına benzer şekilde kutlama tafsilatının aktarılması[233] ve yine II. Abdülhamid muhalifi bir

[229] Bulgaristan'daki askeri faaliyetlerden bahseden belgelerden birkaçı için bknz.: BOA, A.MTZ.04. 44/18, (4 Zilhicce 1314/6 Mayıs 1897); Sınır meseleleri konusunda bkz.: BOA, A.MTZ.04. 77/32, (7 Safer 1320/16 Mayıs 1902), Komitacılık faaliyetleri: BOA, A.MTZ.04. 53/84, (21 Şevval 1315/15 Mart 1898).

[230] Bergos Kitâbetindeki kutlamalar için Bknz. BOA, Y.PRK ASK. 117/60-2, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901), HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905); Filibe Kitâbeti: HR.SFR.04. 393/75-4, (19 Şaban 1321/12 Kasım 1903); BOA, HR.SFR.04. 818/122-4, (17 Şaban 1325/25 Eylül 1907).

[231] BOA, HR.SFR.04. 393/75-4, (19 Şaban 1321/12 Kasım 1903).

[232] Sezgin Topal, *Filibe Türklerinin Sesi Hamiyet Gazetesi (R.1312-1313/M.1896-1897)*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

[233] *Hamiyet,* Nr. 11, (23 Şaban 1314/14 Kânûn-ı Sâni 1312), s. 1.

Jöntürk olan Edhem Rûhî riyasetinde çıkarılan Balkan gazetesinde de[234] "Velâdet-i Hümâyûn" başlığı altında merasimle ilgili satırların[235] Ali Hilmi Bey'in raporları ile paralellik arzetmesi velâdet kutlamaları ile ilgili Filibe'den gönderilen raporların doğruya yakın olduğunu, belirtilen şekilde kutlamaların gerçekleştirildiğini teyit edici niteliktedir.

Kitâbethânelerin bulunduğu şehirlerde usûlen Osmanlı ve Avrupa hükümdarlarının yevm-i mahsûs denilen cülûs veya velâdet günlerinden sadece birisinde konsoloslar arası tebrikleşmenin yapılması âdet haline getirilmiştir. II. Abdülhamid'in cülûs günleri bu anlamda tebrik kabulü için seçildiği halde konsolosların cülûs günlerinde tebrikte bulunmakla birlikte velâdet günlerinde de kendilerine tebligat yapılmadığı halde tebrik için kitâbethâneye geldikleri görülmektedir. Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Rusya ve Yunan konsolosları her iki özel günde kitâbethâneye gelerek tebriklerini iletenler arasındadır. Osmanlı'nın hasta adam olarak nitelendiği bir dönemde konsolosların bu hareketi devletlerarası arenada Osmanlı ve özellikle de II. Abdülhamid'in sahip olduğu konumu görmek bakımından dikkat çekicidir. II. Abdülhamid'in, aynı zaman diliminde hüküm süren kral ve imparatorlarla tesis ettiği şahsi dostlukları da buna etki eden hususlardan biridir.

1.2.1.4. Vekâlethânelerde Yapılan Kutlamalar

Vekâlethâneler, Bulgaristan'da ticaretle uğraşan Osmanlı tüccarlarının haklarını korumak amacıyla teşkil edilen bir müessese olup başında bulunan tüccar vekili

[234] Levent Düzcü, Balkan Gazetesi'nin Yazar ve Okur Köşesinden Bulgaristan Türklerinin Sorunları (1906-1908)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: 4, S: 5, s. 33-81.

[235] *Balkan Gazetesi*, Nr. 56, (15 Şaban 1324/21 Eylül 1322), s. 2-3.

tarafından idare edilmektedir. Vidin, Rusçuk, Varna gibi yerlerde teşkil edilen bu Vekâlethânelerde de velâdet günleri kutlanmıştır.[236]

Vekâlethânelerde gerçekleştirilen kutlamalarda komiserlik veya kitâbethânelerden farklı olarak dikkati çeken bir husus vardır ki; komiserliklerde veya kitâbethânelerde müslüman ve gayrimüslimler beraberce kutlamalara katılıp tebrikte bulunurlarken Vekâlethânelerde müslümanlar ve gayrimüslimler için farklı vakitler tahsis edilmiştir. Sabah vakti müslümanlara ayrıldığında gayrimüslimler öğleden sonra tebrik için kabul edilmiş; gayrimüslimlere ayrıldığında ise müslümanlar öğleden sonra Vekâlethâneye gitmişlerdir.[237] Kutlamalar genel itibarıyla Vekâlethânede yapılmakla birlikte camide dinî bir tören tertip edildikten sonra devamının Vekâlethânede gerçekleştirildiği durumlar da olmuştur.

Camide başlayan tebrik kutlamalarına öncelikle cami havlusunda selâm resmi tertip edilerek başlanmıştır. Ardından cami içerisinde ulemâ, meşâyih, imamlar ve hafızlar tarafından oluşturulan büyük bir halkanın ortasına kıymetli şal ve sırma işlemeli örtü ile süslenmiş bir hulle[238] konularak mevlid-i nebi ve padişahı metheden manzumeler

[236] Vidin Tüccar vekâletindeki kutlamalar için Bknz. BOA, HR.SFR.04. 750/79, (17 Şaban 1313/2 Şubat 1896), A.MTZ.04. (29 Şaban 1319/11 Aralık 1901), HR.SFR.04. 786/132, (23 Şaban 1321/14 Kasım 1903), HR.SFR.04. 786/119, (17 Şaban 1321/8 Kasım 1903). Rusçuk için Bknz. Y.A.HUS. 392/93, (19 Şaban 1316/2 Ocak 1899), HR.SFR.04. 393/75, (24 Şaban 1321/15 Kasım 1903).

[237] BOA, HR.SFR.04. 393/75-5,6, (12 Şaban 1320/14 Kasım 1902);

[238]"Hulle, belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere rida gibi iki parçadan oluşan astarlı elbiseye denir. Kültür ve edebiyatımızda daha çok cennet elbisesi olarak bilinir. Cennette hurilerin giydiği elbisedir." Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine bir Deneme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2010, S: 4, s. 133. Burada halkanın ortasına konulan hullenin Hz. Peygamber'e veya padişaha ait elbiseden bir parça olup olmadığı konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. Anadolu kültüründe böyle bir âdetin varlığına rastlanılmamakla birlikte yöresel bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır.

okunduktan sonra Müftü Efendi tarafından padişaha dualar edilmiş, edilen dualara gözyaşları ile âminhân olunduktan sonra üç defa "Padişahım Çok Yaşa" duası ile nihayet verilmiştir. Gelen misafirlere cami çıkışında şeker ve şerbetler ikram edilmiştir.[239]

Cami minareleri kandillerle süslendiği gibi Vekâlethâneler de aynı şekilde fenerlerle süslenmiş, kandiller yakılmış, havai fişekler atılmıştır. Bando ve musika takımı latif havalar terennüm ederek Vekâlethâneye gelenlerin gönülleri hoş edilmeye çalışılmıştır.

Müslüman ve gayrimüslim topluluklar ayrı zamanlarda Vekâlethâneye geldikleri için programın içeriği kadar misafirlere yapılan ikramlardaki farklılık da göze çarpar. Müslüman misafirlere şerbet, şekerleme, bisküvit, kahve ve sigara ikram edilirken gayrimüslimlere bunların yanında bira ve şampanya da ikram edilmiş ve padişahın sıhhat ve afiyetine kadeh kaldırılmıştır.[240] 1902 yılında gerçekleştirilen velâdet kutlamalarında bazı kimselerin sarhoş olarak bazen politika bazen de malayani şeylerden dolayı birbirleri ile münakaşaya tutuşmaları ve makamın saygınlığını zedeleyecek harekette bulunmaları sebebiyle gelen misafirlere bu tarihten itibaren alkollü içecek ikramı kaldırılmış, dahası Vekâlethâne içerisine misafir alınması uygulamasına da son verilmiştir.[241]

Farklı tarihlerde farklı tüccar vekilleri tarafından bağlı oldukları komiserliğe sunulan raporlar incelendiğinde Vekâlethânelerde gerçekleştirilen törenlerin komiserlik ve kitâbethânelerdekine göre daha duygusal ve samimî ortamda cereyan ettiği dikkatleri çekmektedir. Bunda tüccar vekillerinin rolü gözden kaçmamakla birlikte özellikle sözü

[239] BOA, Y.A.HUS. 392/93-3, (19 Şaban 1316/2 Ocak 1899).

[240] BOA, HR.SFR.04. 786/132-1, (23 Şaban 1321/14 Kasım 1903).

[241] BOA, HR.SFR.04. 393/75-6, (23 Şaban 1321/14 Kasım 1903).

edilen şehirlerde Müslüman nüfusun diğer şehirlere nazaran daha yoğun olmasının[242] etkisi de uygulamada etkili olan hususlardandır. Rusçuk tüccar vekilinin 1899'da Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği rapor bu anlamda dikkat çekicidir. Tüccar Vekili Hami Bey (ö.?) kendisinden önceki vekiller zamanında manevi ve siyasi bağların kopma noktasına geldiğini söyleyerek "*revâbıt-ı mukaddese-i dîniye ile merbût*" oldukları halife hazretlerinin velâdet gününde icra edilen bu törenlerin halkta olumlu tesir bıraktığını belirtmiş, padişahın hükümranlık hakkının devam ettiği Bulgaristan gibi Müslüman nüfusun çok olduğu yerlerde bu gibi günlerde padişahın şanına yaraşır sûrette törenlerin yapılmasının birçok faydasından bahsetmiş ve bu merasimlerin manevî ve siyasî birçok tesirinin olacağını vurgulamıştır.[243] Benzer şekilde Vidin Tüccar Vekili Ali Kemal Efendi (ö.?) de bu şekildeki hareketinin dayanak noktası olarak "Hükûmet-i muazzama-i Osmâniye'nin Bulgaristan Emâreti üzerindeki hukûk-ı hükümrânî ve metbûiyetine en ufak meselelerde bile riayet olunmasına dikkat ve itina etmek" olduğunu vurgulamış, amacının "şân-ı celîl-i metbûiyyetin i'lâsına çalışmak" olduğunu ifade etmiştir.[244]

Gerek komiserlik gerekse kitâbethâne ve Vekâlethânelerdeki kutlama tafsilatının anlatıldığı raporlardaki ifadeler Balkan toplumu ve yönetici elitinin sultan ve halife algısı konusunda ipuçları vermektedir. Söz konusu raporlarda sultanın İslamî konumu yanında ihsân ve koruyuculuk sıfatlarının da yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hilâfet-penâh sıfatı merkez veya taşra fark etmeksizin hemen hemen bütün yazışmalarda kullanılan bir sıfat olmakla birlikte velâdet-i hümâyun ile ilgili Rumeli'ye ait belgelere baktığımızda genel itibarıyla şu sıfatların da sıklıkla kullanılmış olduğu görülmektedir:

[242] Aşkın Koyuncu, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", *Turkish Studies*, 2014, Volume 9/4, s. 729-730.

[243] BOA, Y.A.HUS. 392/93-3, (19 Şaban 1316/2 Ocak 1899).

[244] BOA, HR.SFR.04. 393/75-6, (12 Şaban 1320/14 Kasım 1902).

Kıblegâh-ı islâmiyân[245](darlıkta olan müslümanların başvurduğu kapı); *tâc-dâr-ı bî-imtinân*[246] *(*verdiği nimetleri başa kakmayan padişah); *şehinşâh-ı hâmi-i zîr-destân*[247] (elinin altındakileri, tebaasını koruyan); *kîtîsitân*[248] (dünyayı zapteden); *dürr-i yektâ-yı hilâfet*[249] (hilafetin eşsiz incisi); *hâmi-i yegâne-i İslâmiyet*[250] (İslamiyetin tek koruyucusu); *halîfe-i rasûl-i rabb-i mennân*[251] (ihsanı çok olan Allah'ın peygamberinin halifesi); *tâc-dâr-ı erham ve a'zam*[252] *(*pek merhametli ve yüce padişah); *tâc-dâr-ı asdıkâ-perver/teb'a-perver*[253] (kendisine sadık tebaasını koruyan, gözetleyen padişah); *pâdişâh-ı maârif-güster*[254] *(*eğitimi yayan, eğitim müesseselerini çoğaltan padişah); *padişâh-ı adâlet-güster*[255] (adaleti yayan); *hâkân-ı ma'âli-gufrân-ı Osmâniyân*[256] *(*Osmanlıların en merhametli padişahı); *emîru'l-mü'minîn*[257] (mü'minlerin emiri); *zât-ı kerrûbî-sıfât*[258] *(*melek sıfatlı); *merdümek-i çeşm-i iftihâr-ı İslâmiyet*[259] *(*İslam'ın övünülen gözbebeği);

---

[245] Kıble kelimesi "namazda dönülen yer" anlamına gelmekte birlikte "darlıkta başvurulan kapı" anlamına da gelmektedir. (Bknz. Ferit Devellioğlu, "Kıble", *a.g.e.*, s. 514).

[246] BOA, Y.PRK.ASK. 177/60-3, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[247] BOA, Y.PRK.ASK. 177/60-3, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[248] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[249] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[250] BOA, Y.PRK.ASK. 177/60-3, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[251] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[252] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[253] BOA, Y.PRK.ASK. 250/56-10, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[254] BOA, HR.SFR.04. 786/119-5, (18 Şaban 1321/9 Kasım 1903).

[255] BOA, HR.SFR.04. 786/119-5, (18 Şaban 1321/9 Kasım 1903).

[256] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[257] BOA, HR.SFR.04. 818/122-4, (17 Şaban 1325/25 Eylül 1907).

[258] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[259] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

pâdişâh-ı kadr-dân[260] *(*kıymet bilen padişah); *sebeb-i mes'adet-i ümmet-i Muhammediye*[261] (Muhammed ümmetinin bahtiyarlık sebebi); *bais-i umran-ı memâlik-i Osmaniye*[262] *(*Osmanlı şehirlerinin imarının müsebbibi); ve *veliyy-i ni'met-i bî-minnet*[263] (yaptığı iyilikleri gücendirici bir şekilde hatırlatmayan padişah).

Melâike-i mukarrebîne[264] nispetle "zât-ı kerrûbî-sıfat/melek sıfatlı" veya diğer insanüstü vasıflamalardan rahatsızlık duyulmuş olsa gerek ki özellikle müftüler tarafından "nev-i benî âdem padişahımız" şeklinde, padişahın bir insanoğlu olduğunu hatırlatan sıfatların kullanıldığı da görülmektedir.[265]

Rumeli ile yapılan yazışmalarda dikkati çeken bir husus ise buradaki bürokratların ve toplumun halifeye/hilafete olan bağlılıklarının velâdet kutlamaları vesilesi ile de ifade edilmiş olmasıdır. Bu ifadeleri Müslüman Türk varlığının silinmeye çalışıldığı bir dönemde bölgedeki İslamî hassasiyetin artması olarak da okumak mümkündür. Filibe sancağında 1875 yılında 300,000 olan Türk nüfus –ki Balkanlarda "Türk" kelimesi "Müslüman" kelimesi ile eşanlamlıdır[266]- 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasi yapı neticesinde zorunlu veya gönüllü göçler sonucunda 15,000'e kadar

[260] BOA, HR.SFR.04. 803/89-8, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[261] BOA, A.MTZ.04. 72/86-9, (15 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[262] BOA, A.MTZ.04. 72/86-9, (15 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[263] BOA, Y.PRK.ASK. 250/56-10, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[264] Makam itibarıyla Allah'a yakın olan melekler.

[265] BOA, HR.SFR.04. 786/119, (18 Şaban 1321/9 Kasım 1903); BOA, HR.SFR. 794/38, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904).

[266] Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s. 241; Ayrıca XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar batı sözlüklerinde "Türk" ve "Müslüman" kelimelerinin aynı anlama geldiği görülmektedir. Bknz. Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, İmge Yay., Ankara, 2010, s. 80.

düşmüştür.[267] Azınlık durumuna düşmenin verdiği bu durum bölgedeki toplum ve devlet adamlarının dinî söylemlerini etkilememesi elbette kaçınılmazdır. Muhtemeldir ki bunda Hıristiyan bir valinin idaresi altında bulunmak da etkili olmuştur. Osmanlı payitahtı ile siyaseten zayıflayan bu halkla münasebetler hilafet gibi dinî kavramlara ağırlık verilerek takviye edilmeye çalışılmıştır. Bergos Kitâbeti İkinci Komiseri Hüseyin Sabri Efendi, velâdet kutlamaları için kitâbethâneye gelen müslüman toplumun kendisinden "*merkez-i hilâfet-i mukaddeseye olan derece-i merbûtiyet ve ubûdiyetlerinin atabe-i felek-mertebe-i cenâb-ı emîru'l-mü'minîne arz u i'lâsını istirhâm*" eylemeleri dikkat çekicidir. Onların bu hareketine kendisi "*maddî ve manevî her türlü eltâf ve inâyât-ı mülûkânelerini bura ahâli-i İslâmiyesi hakkında dahi ebzâlden geri kalmayan veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerinin evsâf-ı âliye ve mehâmid-i seniyye-i cenâb-ı mülûkânelerinden bâhis elfâz-ı seniyye ile*" karşılık vermiştir.[268] Yine Filibe kitâbetinde görevli Ali Hilmi Bey de velâdet gününde Filibe'de Müftü Efendi tarafından emîru'l-mü'minîne itaat etmenin dünyevî ve uhrevî faziletlerinden bahseden bir konuşma yaptığını komiserliğe bildirmektedir.[269]

Her ne kadar bu kutlamalarda İslâmî motiflerin yoğunluğu göze çarpsa da diğer taraftan havai fişekler, askeri geçit törenleri, ışıklandırmalar, kadeh kaldırmalar, musiki eşliğinde yemek ziyafetleri, dualar ve nutuklar bakımından Avrupa'da gerçekleştirilen törenlerle[270] benzerlik de gözlerden kaçmamaktadır. Osmanlı bürokratları arasında Avrupa ile olan fikrî yakınlığın yanında coğrafî yakınlığın, dahası müşterek yaşamın bu davranışlarda etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim aynı dönemlerde Bulgaristan'da

[267] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, s. 119.

[268] BOA, HR.SFR.04. 803/89-7, (20 Şaban 1323/20 Eklim 1905).

[269] BOA, HR.SFR.04. 818/122-4, (17 Şaban 1325/25 Eylül 1907).

[270] Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *Geleneğin İcadı*, Çev. Mehmet Murta Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 208.

velâdet günleri kutlanan kişi sadece Osmanlı sultanı değildir; Prens Ferdinand'ın (1887-1908) doğum günleri de kutlanılmaktadır.[271] Bu yolda herhangi bir rekabet veya benzeşme gayretlerine rastlamasak bile bir etkileşimin olmadığını söylemek de mümkün gözükmemektedir.

Rumeli'deki velâdet kutlamalarının bölgedeki yöneticiler arasında bir münakaşa alanına çekildiği de görülmektedir. Berlin Antlaşması ile mümtaz vilayet haline getirilen Şarkî Rumeli eyaleti siyasî ve askerî bakımdan Osmanlı'ya bağlı olup, Hıristiyan bir vali tarafından yönetilmekteydi.[272] Bunların yanında bir de Osmanlı yönetimi tarafından buradaki vatandaşlarının hukukunu korumak için teşkil ettiği bir komiserlik bulunmaktaydı. Avrupalı devletlerin onayı ile atanan vali, siyasî ve askerî yönden Osmanlı Devleti'ne tabi olsa da Osmanlıların bayram olarak kabul ettikleri velâdet günlerine katılımda isteksiz davrandığı anlaşılmaktaydı. Valinin bu isteksizliğine jandarma kumandanı kayıtsız kalmamış ve emrindeki askerlerle birlikte valiye nispet edercesine kutlamalara katılım sağlamıştır. Bölgedeki Osmanlı komiseri Pertev Efendi'nin (19 Kasım 1878-20 Aralık 1879) Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği telgraftan[273] anlaşıldığına göre Şarkî Rumeli'de ilk jandarma kumandanlığı görevinde bulunan Vitalis Paşa (12 Şubat 1879-10 Ağustos 1879) kısa süren kumandanlık görevinde ilk ve son kez katıldığı velâdet gününde Meriç sahilinde 21 pare top attırmış, Filibe'deki askerlere büyük üniformalarıyla bir resm-i geçit icrâ ettirmiş, ardından askerlere kahvaltı ikram ederek sultanın sağlığı için kadeh kaldırmıştır. Paşa daha sonra Osmanlı komiseri nezdine de gelerek velâdet tebrikinde bulunmuş, komiserden sultana olan bağlılığını İstanbul'a

[271] BOA, HR.SFR.04. 755-30, (13 Şaban 1314/17 Ocak 1897); BOA, Y.PRK.NMH. 10/43-25, (28 Receb 1325/6 Eylül 1907).

[272] *Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1298, s. 29-39.

[273] BOA, HR.TO. 556/84-1, (16 Şaban 1296/5 Ağustos 1879).

iletmesini istemiştir.[274] Osmanlı komiseri, jandarma kumandanının kutlamalara katılımını bir jest olarak görmüş ve bu durumu Hariciye Nezâreti'ne bildirerek konunun sultana aktarılmasını ve sultanın bu hususstaki memnuniyetini bildirir bir irâde-i seniyyenin kaleme alınmasının uygun olacağını ifade etmiştir.

Kutlamalara gerekli özeni göstermediği nedeniyle itham edilen Vali Aleko Vogorides Paşa ise nezârete gönderdiği hususî bir tahrîrât[275] ile işin boyutunun Osmanlı komiserinin merkeze aktardığından farklı olduğunu iddia etmiştir. Vali Aleko Paşa'nın ifadelerine göre velâdet gününde jandarma kumandanının padişahın sağlığına kadeh kaldırması konusunda *Filibepolis* gazetesinde neşredilen yazı bazı zabitân tarafından tekzip edilmiştir. Kahvaltının verildiği doğru olmakla birlikte bu kahvaltı velâdet-i hümayun şerefine değil, milis ve jandarmaya ait hem yerli ve hem de küçük subayların talimlerini yaptırmak ve askeri tesislerin idaresini temin etmek amacıyla teşkil edilen Numune taburu[276] şerefine verilmiştir. Kadehler de Şarkî Rumeli vilayetinin meşrû hükümdarı olan Osmanlı padişahına değil Rusya imparatoriçesine kaldırılmıştır. Hatta kahvaltının Osmanlı padişahının velâdet günü şerefine verildiğine dair diğer gazetelerde tek satır bir haber dahi yer almamaktadır.

Birbirini tekzip eder mahiyette bulunan bu ifadelerden Osmanlı komiseri, Şarkî Rumeli valisi ve jandarma kumandanı üçgeninde birtakım problemlerin olduğu anlaşılmaktadır. Jandarma kumandanı Vitalis Paşa, Şarkî Rumeli valisi Aleko Paşa ile yüzleşmek istediği uzun yazısında bu hususa da değinmiş ve velâdet günü yaşanan

[274] BOA, HR.TO. 556/84, (16 Şaban 1296/5 Ağustos 1879).

[275] BOA, HR.TO. 380/23, (27 Şaban 1296/16 Ağustos 1879).

[276] Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1989, s. 103-105.

hadiseyi ayrıntısı ile anlatmıştır:[277] Jandarma kumandanının ifadelerden anlaşıldığına göre Avrupa devletlerinin tasvipleriyle atanan Şarkî Rumeli valisinin II. Abdülhamid'in velâdet günlerinde kutlamalar yapılmasını pek tasvip etmemiş ve kutlamalardan geri durmuştur. Buna karşılık bölgenin jandarma kumandanı Vitalis Paşa valinin bu tavrına rağmen emrindeki askerlerle birlikte sultanın velâdet kutlamalarına katılmıştır. Aleko Paşa'dan sonra Doğu Rumeli valiliğine getirilen Gavril Paşa (Mayıs 1884- Eylül 1885) zamanında da yine velâdet kutlamaları ile ilgili bir sıkıntının yaşandığı görülmektedir. İstanbul'da yayınlanan Rumca Neologos gazetesinde[278] Vali Gavril Paşa'nın vilayetteki Müslüman ahalinin velâdet gününde şehrâyîn yapmalarını engellediğine dair haber çıkmıştır. Dahiliye Nezâreti'nden Edirne valisine gizli bir yazı yazılarak bu meselenin araştırılması istenmiş, Edirne valisi de yaptığı tahkikat neticesinde bu haberin aslının olmadığını, velâdet gününde Gavril Paşa ile birlikte konsoloslar, Müslüman ve Hıristiyan toplumun ileri gelenlerinin resmî elbiseleri ile hükümet konağına gelip tebrikte bulunduklarını, 21 pare top atıldığını ve aynı günün akşamında da cami, hükümet konağı ve sair yerlerin aydınlatıldığını bildirmiştir.[279]

1.2.2. Anadolu'da Yapılan Kutlamalar

II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanatı süresince Anadolu'daki vilayet sayıları değişime uğramakla birlikte dönemin sonunda Anadolu'da; Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Hüdavendigar, Kastamonu, Konya, Mamuretülaziz, Sivas, Trabzon ve Van olmak üzere 13 vilayet bulunmaktaydı. Vilayetlerin teşkilinden itibaren buralara vali atamaları sadaret kethüdası tarafından hazırlanan listenin sadrazamın onayından geçtikten sonra padişaha sunulması ve padişahın da bu yöndeki fermanı ile

[277] BOA, HR.TO. 466-44. Varak 27-28, (26 Cemaziyelevvel 1297/6 Mayıs 1880).

[278] Ali Arslan, "Türkiye'de Rum Basını", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S: 2, s. 83-84.

[279] BOA, Y.A.HUS. 182/22, (19 Şaban 1302/3 Haziran 1885).

gerçekleşmekteydi. Dahiliye Nezâreti'nin kurulması ile birlikte bu atamaları doğrudan nezâret tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır.[280] II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise vali atamaları doğrudan saray tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır.[281] 1839-1876 yılları arası, yani Tanzimat dönemi, Osmanlı'da bürokrasinin daha ön planda olduğu dönemdir. Ancak şu da bir gerçektir ki padişahlık makamının gücünü kaybedip bürokrasinin gelişim gösterdiği bu dönem Rus ve Mısır ordularının başkentin hemen yanında boy gösterdikleri[282] ve aynı zamanda büyük toprak kayıplarının yaşandığı bir dönemdir. İçerisinde bulunulan şartlar dolayısıyla bürokrasinin bu denli ön plana çıkmasının getirmesi muhtemel zararları öngören II. Abdülhamid'in bürokrasiyi güçlendirmek yerine padişahlık kurumunu eski gücüne kavuşturmak için devlet yönetimini yeniden saraya, Yıldız'a taşımıştır. Avrupa devletlerinin Arap ve Doğu vilayetlerine yönelik ilgileri de II. Abdülhamid'in vali atamalarında kontrolü Yıldız'a taşımasının sebeplerinden birisi olmuştur. Vilayetteki bir meseleye anında müdahale edilmediğinde konu uluslararası bir sorun haline gelmekte, Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine müdahalesine zemin hazırlayabilmekteydi. Zira bürokratik işleyişe göre valiler bir mesele hakkında önce nezâretle iletişime geçecek, nezâret durumu sadarete bildirecek, sadaret de konuyu mâbeyne ileterek sultana arz edilmesini bekleyecek, sultandan gelecek haber de yine aynı prosedürle valiliklere bildirilecekti. Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine müdahele için hazır kıta olarak beklediği bir dönemde bu yazışma trafiği hızlı

[280] Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: XXVIII, S: 45, s. 45.

[281] Mülkî ve askerî memurların atamalarının sadaretten alınıp mâbeyne verilmesinin bir rahatsızlığa da yol açtığı görülmektedir. Sadrazam Ahmed Cevat Paşa (1891-1895) bu rahatsızlığını saraya bildirenlerden biridir. Bknz. BOA, Y.A.HUS. 320/15, (21 Şaban 1312/17 Şubat 1895).

[282] Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 108.

karar alınmasını engelleyebilir, karar alınıp ilgililere ulaştırılana kadar iş işten çoktan geçmiş olabilirdi. Sultan böyle yaparak valiler üzerindeki kontrolü arttırmaya çalışmış, vilayetlerle doğrudan ve hızlı bir şekilde iletişime geçmeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan; Aydın valiliği ve daha sonra sadrazamlık da yapmış olan Kıbrıslı Kamil Paşa'nın (ö.1913) Bâbıâli'nin vilayetlerle olan irtibatındaki özensizlik ve ihmalkârlığı hakkındaki şikâyetleri[283] sarayın bu işi uhdesine almasında ve valilerin nezâreti aradan çıkararak doğrudan sarayla yazışmalar yapmasında bir diğer ana etkendir. Doğrusu valiler de her ne kadar nezâretlerle yazışma yapsalar dahi nihai karar merciinin saray olduğunun bilincinde olmaları onları doğrudan sarayla yazışma yapmaya sevketmiştir.

Vali atamalarında Mekteb-i Mülkiye eğitimi önemli bir kriter olmakla birlikte bu mektebin 1859'da bir yıllık program olarak açılması ve ancak 1877'de eğitim programının dört yıla yükseltilmesi ilk yıllarda donanımlı insan kaynağı eksikliğini derinden hissettirmektedir. Bu eksiklik beraberinde adam kayırmacılığını getirmiş, saray ve çevresi ile ilişkileri iyi olanların atamalarda öne geçmesine neden olmuştur.[284] Atanan valiler konumlarını muhafaza etme ya da sultanın gazabına uğramamak için saray ve erkânı ile aralarını daima iyi tutmaya çalışmışlardır. Merkeze olan bu sadakatleri ve görevlerinde gösterecekleri başarıların kendilerini nazırlığa hatta sadrazamlığa kadar

[283] BOA, Y.EE. 86/33, (14 Rebîülâhir 1324/7 Haziran 1906).

[284] Yıldız'da kâtiplik ve sonrasında muhtelif vilayetlerde valilik görevinde bulunan Mehmed Tevfik Biren'in anlattığına göre saray hademelerinin sadrazamlara, vükelaya ve diğer büyük rütbe sahibi memurlara tavsiye ve iltimasta bulundukları, bunların semeresini de aldıkları vakıadandır. Bknz. Fatma Rezan Hürmen, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Pınar Yay., İstanbul, 2006, C: 1, s. 180.

ulaştıracaklarının bilincindedirler.[285] Esasen dönemin şartları bürokratların liyakati yanında padişaha sadık olmalarını da zaruri kılmaktadır.

Sultan ve bürokratları arasındaki bu ilişki ağı bürokratların saraya sadakatlerini bildirmeye vesile olabilecek bütün fırsatları kollamalarını da beraberinde getirmiştir. Yeni inşa edilen bir hastahâne[286], cami[287], köprü[288], medrese[289] veya benzeri yapılara sultanın adına nispetle "Hamidiye" isminin verilmesi merkeze sadakat gösterisinde bulunmak için kaçırılmayacak fırsatlardandır. Kimi zaman da vilayetin ileri gelenlerini yanına çekerek kendileri hakkında müteşerri' ve mütedeyyin oldukları, konaklarında hususî imam ve hafız bulundurarak dinî vecibelerini tam anlamıyla yerine getirdikleri ve kendi ceplerinden mahalle mescid ve camilerini tamir ve tefriş ettirerek padişaha dua edilmesine vesile oldukları yönünde övücü mektupların[290] saraya iletilmesi gayretinde de bulunmuşlardır.[291] Açılış merasimleri, cülûs yıldönümleri, kandiller ve bayramlar gibi

[285] Konya Valisi Mehmed Ferid Paşa (ö.1914) padişaha olan sadakatiyle valilikten sadrazamlığa, yine Konya, Sivas ve Ankara valiliklerinde bulunan Memduh Paşa (ö.1925) yaptığı hizmetleriyle valilikten Dahiliye nâzırlığına yükselenler arasındadır.

[286] BOA, DH.MKT. 2263/15, (24 Cemaziyelahir 1317/30 Ekim 1899).

[287] BOA, İ.DH. 1171/91571, (20 Receb 1307/12 Mart 1890); BOA, Y.A.HUS. 343/27, (18 Receb 1313/4 Ocak 1896); BOA, İ.DH. 1468/11, (5 Receb 1326/3 Ağustos 1908).

[288] BOA, İ.DH. 1108/86763, (20 Rebîülevvel 1306/24 Kasım 1888).

[289] BOA, DH.MKT. 331/32, (13 Receb 1312/10 Ocak 1895).

[290] BOA, Y.PRK.AZJ. 21/62, (22 Şaban 1309/22 Mart 1892).

[291] Burada halkın gerçekten validen memnun olduğu da düşünülebilir. Ancak bu teşekkür telgraflarının valinin zulmünden şikâyet edilen telgraftan sonra gönderilmesi işin iç yüzünün farklı olduğunu göstermektedir. Şikâyet telgrafı için Bknz. BOA, Y.PRK.AZJ. 21/6, (8 Cemaziyelahir 1309/9 Ocak 1892).

velâdet yıldönümleri de bürokratların saray ve erkânı[292] ile haberleşme, sadakatlerini bildirme için fırsat kolladıkları günlerden biri olmuştur.

Anadolu vilayetlerindeki velâdet kutlamalarının yazışmalara yansıması da Rumeli'deki yazışmalara göre farklılık göstermektedir. Rumeli'nin Anadolu coğrafyasına göre etnik ve dinî açıdan daha kozmopolit yapıya sahip olması sultanın bölge halklarının davranışlarıyla daha yakından ilgilenmesini gerektirmiştir. Rumeli'de velâdet günlerinde sabahtan akşama kadar nerelerde, kimlerin katılımıyla, ne tür merasimlerin yapıldığı ile ilgili tasvir ağırlıklı yazışmalar Anadolu vilayetlerinde yerini görece olarak daha sade yazışmalara bırakmıştır. Rumeli'den gönderilen raporlardaki "*Sebeb-i mes'adet-i ümmet-i Muhammediye, pâdişâh-ı âlem-penâh ve şehinşâh-ı mekârim-iktinâh, emîru'l-mü'minîn, imâmu'l-müslimîn, halîfe-i rasûl-i rabbi'l-âlemîn*" şeklindeki uzun dua cümleleri veya kutlamaların tasvirindeki "*emsâli görülmemiş/emsâline nispet kabul etmeyecek derecede*" gibi abartılı ifadeler Anadolu'dan gönderilen telgraflarda pek rastlanmayan hususlardır.

Anadolu vilayetlerinden saraya gönderilen telgraflarda/raporlarda Konya vali vekili Esad Efendi'nin aşağıdaki telgrafında da görüleceği üzere daha sade bir dil kullanılmıştır. Esad Efendi 1307/1890 tarihindeki kutlamaları Dahiliye Nezâreti vasıtasıyla saraya şu cümlelerle rapor etmiştir:[293]

"*Velâdet-i hümâyûn-ı meymenet-makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhînin yevm-i mes'ûduna müsâdif olan işbu Pazar günü resm-i*

[292] Vali ve mutasarrıfların sadece sultana değil saray erkânına da bayram tebrikleri, hulûs/yaranma mektupları yazdıkları, hediyeler gönderdikleri anlaşılıyor. Hatta Tahsin Paşa'nın bayram tebrikleri göndermediği için Tevfik Bey'e öfkelendiğini Tevfik Bey hatıralarında anlatılmaktadır. Mehmed Tevfik Biren, *a.g.e.*, s. 189.

[293] BOA, Y.A.HUS. 234/141, (17 Şaban 1307/8 Nisan 1890).

tebrîk daire-i hükümette mükemmel sûrette îfâ ve gecesi dahi kâmilen devâir-i emîriye ve büyût ve emâkin-i sâire envâ'-ı sanayi'-i nâriye ile tenvîr ve tezyîn ve umûm tarafından da'avât-ı temâdi-i ömr ve şevket-i cenâb-ı cihân-bânî tekrar ve kemâl-i meserret ve şâdumânî izhâr ile fevkalade şehrâyîn icrâ kılındığı ma'rûzdur."

Yazışmaların sadeliğine bakılarak kutlamaların da gayet sade geçtiğini düşünmek yanıltıcı olabilir. Müslüman nüfus ağırlıklı Anadolu coğrafyasında sultanın velâdet yıldönümünde umumi bir sevincin olmaması elbette düşünülemez. Resmî yazışmaların aksine vilayet gazeteleri kutlamaları daha canlı bir şekilde resmetmiştir. Bu haberlerden anlaşıldığı kadarıyla velâdet gününün sabahında vilayetlerde askerî ve mülkî memurlar, ulemâ, vilayetin ileri gelenleri, konsoloslar ve ruhanî reisler resmî elbiseleri ve nişanlarını takmış oldukları halde tebrik vazifelerini yerine getirmek üzere hükümet konağına gelmişlerdir. Misafirler muzıka takımı tarafından seslendirilen marş eşliğinde karşılanıp müftü tarafından dua edildikten sonra padişah adına tebrikleri kabul eden valinin huzuruna çıkarak tebriklerini bildirmişlerdir. Gemlik'te Müslüman, Ermeni ve Rum okul talebeleri hükümet konağı önünde padişahın vasıfları ve övgülerini içeren kasideler okudukları görülmektedir.[294] Adet olduğu üzere öğle vaktinde bir nevbet top atılmış, gecesinde de bilumum resmî daireler, kışlalar, camiler ve gayrimüslim mabetleri yanında Osmanlı Bankası, Gaz, Rıhtım, Demiryolu ve Tramvay idarehâneleri gibi yerler kandil ve fenerlerle donatılmıştır.[295]

---

[294] *Bursa Gazetesi*, Nr. 113, (25 Şaban 1310/14 Mart 1893).

[295] Muhtelif vilayetlerde gerçekleştirilen kutlamalar için Bknz. Adilcevaz: BOA, Y.A.HUS. 345/3, (18 Şaban 1313/3 Şubat 1896); Aydın: BOA, Y.A.HUS. 224/67, (18 Şaban 1306/20 Nisan 1889); Bursa: BOA, Y.PRK.ASK. 140/47, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898); Diyarbakır: BOA, Y.PRK.ASK. 187/2, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902); Hakkâri: BOA, Y.A.HUS. 182/23, (22 Şaban 1302/6 Haziran 1885); Konya: BOA, Y.A.HUS. 234/141, (17 Şaban 1307/8 Nisan 1890); Kayseri: BOA, Y.MTV. 75/212, (26 Şaban 1310/15

Velâdet kutlamaları sadece bir eğlence ve şenlikten ibaret sayılmamış yerine göre yabancı devletlere karşı bir gövde gösterisi veya bir mesaj verme olarak da telakki edilmiştir. Diyarbakır'da 1896 yılında gerçekleştirilen kutlamalar buna bir örnektir. 1895 yılı Kasım ayı başında Diyarbakır'da Müslümanlarla Ermeniler arasında meydana gelen hadiseler[296] şehirde çatışma, yağmalama ve ölümlere sebep olmuştur. Müslümanlar Cuma namazındayken Ermeni komitacılar başta Diyarbakır Ulu Cami olmak üzere merkezdeki diğer büyük camilere saldırmış ve savunmasız Müslümanların cami içinde ve bahçesinde hayatını kaybetmelerine sebep olmuştur. Müslümanların da Ermeni komitacıların bu hareketine mukabelede bulunmasıyla şehirde üç gün boyunca büyük bir karışıklık meydana gelmiş, çarşı ve dükkânlar Ermeni komitacılar tarafından ateşe verilmiş, dahası yangını söndürmeye gelen asker ve tulumbacılara dahi Ermeni hanelerinden ateş açılmıştır. 3 Kasım'da sıkıyönetim ilan edilmesiyle şehirde sükûnet sağlanmış ve hayat normale dönmeye başlamıştır.

Meydana gelen bu hadise sebebiyle yapılan yazışmalarda Fransız Konsolosluğu'nun "*Polis ve Jandarmalar sokak aralarında rast geldikleri Hıristiyanları katlettiler*" diyecek kadar kışkırtıcı ve aktif bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim konsolosluğun bu iddiaları sadaret tarafından vilayete sorulmuş vilayet de "*Diyarbakır hadisesinin vukûu hakkında Fransa Sefâreti'nden vâki' olan ihbâr doğru değildir*" cevabını vererek söylentilerin aslı olmadığını bildirmiştir.[297]

Mart 1893); Maraş: BOA, Y.PRK.UM. 44/91, (21 Şaban 1316/4 Ocak 1899); Sivas: BOA, Y.MTV. 4/56, (17 Şaban 1297/25 Temmuz 1880); Trabzon: BOA, Y.A.HUS. 525/15, (20 Şaban 1326/17 Eylül 1908).

[296] 1895 Diyarbakır Ermeni hadiseleri için Bknz. Oktay Bozan**,** *Arşiv Belgeleri Işığında Diyarbakır Vilayetinde 1895 Ermeni Olayları*, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006; Oktay Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları (1878-1920),* Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2012, s. 146 vd.

[297] BOA, HR.SYS. 2812/1, (21 Cemaziyelevvel 1313/9 Kasım 1895).

Diyarbakır Ermeni hadisesinin vukuundan yaklaşık üç ay sonra; Şubat 1896'daki velâdet kutlamaları bu bakımdan daha önemli hale gelmiştir. Vilayet idaresinin velâdet kutlamalarını Fransız Konsolosluğu'nun aleyhte propagandasına karşılık fırsata çevirmeye çalıştığı görülür. Padişahın doğum yıldönümünde diğer vilayetlerde olduğu gibi Diyarbakır'da da şenlikler ve şehrâyînler yapılmış, Müslüman ve Hıristiyan halk beraberce şehir meydanına toplanmış, çalgılar çalarak halay çekmişlerdir. Ermeni kilisesinin üstü ve çan mahalli Diyarbakır'da benzeri görülmemiş şekilde Osmanlı sancaklarıyla süslenmiş, baştanbaşa kandillerle donatılmıştır. Velâdet şenliklerine katılan Hıristiyan ve Müslüman ahalinin bu birlikteliğini göstermek amacıyla Fransız Konsolosu'na şehrin muhtelif yerleri gezdirilmiştir. Fransız konsolosu halkın bu birlikteliğine çok şaşırmış ve kanlı bıçaklı olan iki halk arasında kısa zamanda bu kaynaşmayı sağlayan padişahın başarısını tebrik etmek zorunda kalmıştır. Konsolos "*Bu vesîle-i celîle ile dahi hakikate müstenid olmadığını anladığından efkâr ve zehâblarını tashîh eylemiştir.*"[298]

Rumeli'de olduğu gibi Anadolu vilayetlerinde de bürokratlar arasındaki fikir ayrılığının velâdet günü kutlamalarına yansıdığı görülmektedir. Diyarbakır'da 1902 yılında gerçekleştirilen kutlamalarda hükümet konağı önünde Müftü Efendi tarafından dua edilirken padişahla birlikte Vali Faik Paşa (Nisan 1902-Şubat 1903) ile Ferik Mehmed Kamil Paşa'nın (ö.?) da isimlerinin okunması bir rahatsızlığa neden olmuştur.[299] Ferik Mehmed Kamil Paşa, valinin her şeyde kendini ön plana çıkardığından şikayetle "*padişahın isminin anıldığı bir yerde başka birine dua etmek edebe ve sadakate aykırıdır*" diyerek bu duruma itiraz etmiştir. Padişahın şanına yaraşır şekilde hareket etmeyi halka bizim göstermemiz gereken yerde hele de Suriye ve Irak gibi kürt ve Arap nüfusun

[298] BOA, Y.A.HUS. 345/3, (13 Şaban 1313/3 Şubat 1896).

[299] BOA, Y.PRK.ASK, 187/2, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

çoğunlukta olduğu bir bölgede padişahtan başkasının ismini ön plana çıkarmak nefrete sebep olabilir diyerek durumu telgrafla Yıldız'a bildirmiştir. Paşa'nın ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bir vali veya başka birinin bölgede kendisini ön plana çıkarması milliyetçilik duygusunun köpürtülmeye çalışıldığı bu gibi yerlerde aksi tesirde bulunabilir, toplumda hoşnutsuzluğa neden olabilirdi. Halkının kozmopolit yapıda olduğu bu gibi yerlerde toplumu devlete bağlayan yegane kuvvetin II. Abdülhamid'in şahsı manevisi olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.3.Arap Vilayetlerinde Yapılan Kutlamalar

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde Arap vilayetlerinin öneminin artmaya başlaması bir gerçekliktir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Devlet salnâmelerinde vilayet sıralamasında Rumeli vilayetleri yerine Arap vilayetlerinin ön plana geçmesi bunun en bariz göstergelerinden biridir.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde yaşanan gelişmeler, özellikle de 1789 Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan milliyetçilik akımı sadece Fransa'yı değil Osmanlı gibi çok uluslu devletleri de derinden etkilemiş, Osmanlı bürokratları bu duruma çareler aramaya başlamışlardır. İlk olarak Osmanlılık düşüncesi ileri sürülmüş, bu düşünceyle Osmanlı topraklarındaki müslim ve gayrimüslim ahaliye eşit siyasî ve dinî haklar tanınarak toplumu "Osmanlı Milleti" adı altında bir araya getirmek ve devleti mevcut hudutlar dahilinde muhafaza etmek amaçlanmıştır.[300] Ancak bu düşünce uzun vadede pek de başarılı olamamıştır. Tanzimat Fermanı ile bu amaca yönelik atılan adımlar ilk başta Müslüman Türk nüfusun tepkisine neden olmuştur. Altı asır boyunca hâkim konumda olan Müslüman Türk zümre bu ayrıcalıklarını, reaya olarak gördüğü kesim ile paylaşmak istememiş, İslam'ın ilk devirlerinden itibaren "zımmî" olarak görülen ve

[300] Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yay., Ankara, 1976, s. 19-20.

koruma altına alınan bir toplumla eşit haklara sahip olmayı sindirememişlerdir. Gayrimüslim unsurlara gelince; onların da yaşadıkları toplumda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri, cizye ve haraç ödemeleri ve bir zamanlar var olan kudretli mazilerine geri dönme hayalleri kendilerini Osmanlılık düşüncesi etrafında müslümanlarla bir araya gelmeyi engelleyen hususlardandır. Milliyetçilik düşüncesinin daha ağır basması neticesinde Osmanlılık düşüncesi tatbik sahasına geçemeyince Osmanlı bürokratları bu sefer de toplumu İslam düşüncesi etrafında bir araya getirmeyi hedefleyen islamcılık düşüncesine yönelmişlerdir. Bu düşünceyle dünya üzerindeki müslümanlar halife etrafında bir araya getirilerek güçlü bir müslüman birliği kurulması amaçlanmıştır.

Abdülaziz döneminde söylem olarak ortaya çıkan bu düşüncenin II. Abdülhamid döneminde eyleme geçtiği görülmektedir. Esasen Balkanlar'daki toprak kayıpları sonucu Osmanlı Devleti'nin ağırlık noktasının müslüman nüfusun yoğun olduğu Anadolu ve Arap vilayetlerine kayması da II. Abdülhamid'i böyle bir politika değişikliğine sevketmiş olmalıdır. Ayrıca Tanzimat'la birlikte gayrimüslimlerle eşit haklara sahip olmayı kabullenemeyen Müslüman Türk toplumundaki kimlik krizini aşmanın diğer bir yolu da bu politikadan geçmekteydi. Nitekim tahta çıktığında ilan ettiği Kanûn-ı Esâsî'nin üçüncü ve dördüncü maddelerine "*Saltanat-ı seniyye-i Osmaniye hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyeyi hâiz olarak sülâle-i âl-i Osman'dan usul-i kadîmesi veçhile ekber evlada aittir*" ve "*Zât-ı hazret-i padişahî hasbe'l-hilâfe dîn-i İslâm'ın hâmîsi ve bi'l-cümle teb'a-i Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır*" ifadelerini derc ettirmesi saltanatı boyunca izleyeceği politikayı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

II. Abdülhamid'in bu politikasının izlerini Arap vilayetlerinde gerçekleştirilen velâdet kutlamalarında da görmek mümkündür. II. Abdülhamid, milliyetçilik rüzgârının şiddetli estiği vilayetlere dikkatini teksif etmiş, Rumeli'de olduğu gibi Arap

vilayetlerinde de velâdet günlerinde "ne sûretle"[301] kutlamalar yapıldığını merak ederek yetkililerden kutlamalarla ilgili bilgi istemiştir. II. Abdülhamid'in Arap vilayetlerinde, özellikle de Hicaz'daki kutlamalara ilişkin bu merakı izlemiş olduğu hilafet politikasının da bir yansımasıdır. Hicaz, dünya üzerinde her ırk ve milletten bütün Müslümanların buluşma noktası olması hasebiyle burada yapılan kutlamalar bir Anadolu vilayetinde yapılan kutlamadan daha tesirli ve önemli olacaktır. Buralarda yapılacak hilafet propagandası sadece şehri değil bütün dünyayı etkileyecek nitelikte olacağından bu bölgedeki kutlamalara daha çok dikkat edilmiştir. Hatta Hicaz ve Hicaz'a bağlı Medine[302], Taif, Büreyde gibi şehirlerde yapılan kutlamalar sadece saraya bildirilmekle sınırlı kalmamış, gazetelere de yazdırılması istenerek halkın bilgilendirilmesi sağlanmıştır.[303]

Hicaz'da kutlamaların ilk adresi Harem-i Şerif olmuştur. Burada binlerce kişinin katılımıyla ikindi namazından sonra velâdet-i hümâyûn hürmetine Kabe'nin kapıları açılmış, Kabe önünde padişaha dualar edilerek tebrik vazifesi yerine getirilmiştir. Aynı günün akşamında başta hükümet konağı olmak üzere kaleler, resmî daireler ve kışlalar kandil ve fenerlerle aydınlatılmıştır.[304] Osmanlı padişahlarının doğum günlerinin kutlanmaya başlanması her ne kadar Avrupa menşe'li olsa da Harem-i Şerif'te yapılan velâdet kutlamaları makama layık bir şekilde dualar edilerek dinî bir hüviyette icra edilmeye çalışılmış, uygunsuz hareketlere meydan verilmemiştir. V. Mehmed Reşad'ın velâdet kutlamalarında resmî erkânın Kâbe önünde fotoğraf çektirmesi müslümanlar arasında su-i tesir bıraktığı için uygunsuz bir hareket olarak görülmüş, başta Kabe

[301] BOA, DH.MKT. 1356/106, (22 Şevval 1303/24 Temmuz 1886); BOA, DH.MKT. 1509/119, (18 Ramazan 1305/29 Mayıs 1888).

[302] BOA. DH.MKT. 1025/36, (18 Şaban 1323/18 Ekim 1905).

[303] BOA, DH.MKT. 1356/106, (22 Şevval 1303/24 Temmuz 1886).

[304] BOA, Y.A.HUS. 214/45, (20 Şaban 1305/2 Mayıs 1888).

miftâhdârı olmak üzere fotoğraf karesinde yer alan kaymakam ve diğer bütün resmî erkân görevlerinden uzaklaştırılmıştır.[305] Velâdet kutlamaları için dahi olsa böyle bir hareketin hoş karşılanmaması Osmanlı sultanlarının mukaddesata yönelik saygı ve özenini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Cidde'de gerçekleştirilen velâdet kutlamalarında mahallî memurlar, askerler, şehrin ileri gelenleri ve şehirde bulunan konsoloslar resmî elbiseleriyle hükümet konağına giderek tebrik vazifelerini yerine getirmişlerdir. Cidde'de bulunan bütün konsolosluklara tören sancakları çekildiği gibi Cidde limanında bulunan başta Muzaffer korveti olmak üzere limandaki yerli yabancı bütün gemilere Osmanlı sancakları çekilmiş, öğle vakti korvet ve kalelerden toplar atılmıştır. Hükümet konağının bahçe kapısı üzerine karşılıklı iki yarım ay ve ortasına "Padişahım Çok Yaşa" duası yazılı olan levha astırılmış, bahçede de bando takımı Marş-ı Hamîdî'yi çalmıştır. Bugünün akşamında da yabancı memurlar ile mahalli memurlar ve ileri gelenlere yemek verilmiştir. Gece geç saatlere kadar hükümet konağının bahçesi Hindistan, Endonezya ve sair memleketlerden gelen ziyaretçi ve hacılarla dolup taşmış, "Allahu yensur Mevlânâ el-halifete'l-a'zam/Allahım, yüce halifemize yardımcı ol" duası dillerden düşmemiştir.[306]

Mısır, İskenderiye, Suriye ve diğer Arap vilayetlerinde de velâdet kutlamaları benzer şekilde gerçekleştirilmiştir.[307] Mısır'da 1892 yılında gerçekleştirilen kutlamalara Fransızların katıldığının gazetede yazılması II. Abdülhamid'in, velâdet günlerini politik amaçlarla kullandığını da göstermektedir. Bilindiği üzere işgal veya siyasi anlaşmalar neticesinde elden çıkan Bulgaristan ve Mısır'da Müslüman Türk nüfusun haklarını

[305] BOA, DH.SYS. 32/3, (9 Safer 1330/29 Ocak 1912).

[306] BOA, Y.A.HUS. 214/45, (20 Şaban 1305/2 Mayıs 1888); BOA, Y.PRK.UM, 40/104, (17 Şaban 1315/11 Ocak 1898).

[307] BOA, Y.A.HUS. 165/43, (19 Şaban 1297/27 Temmuz 1880).

korumak ve hâkimiyet hakkını şeklen sürdürmek için komiserlikler kurulmuştu. Mısır 1882'de İngilizler tarafından işgal edilince buradaki hükümranlık hakkının devam ettiğini göstermek için Bulgaristan'da olduğu gibi bir ara formül bulunmuş ve 1885'te Mısır'da da komiserlik teşkil edilmiştir.[308] Mısır; aynı zamanda Devlet-i Aliyye'nin eczâ-yı mütemmimesi olması[309] ve nüfusunun çoğunun Müslümanlığı dolayısıyla II. Abdülhamid'in hilafet politikası için önemli bir konumdadır. Mısır'ın İngilizler tarafından işgali karşısında eli bağlı durmak, II. Abdülhamid'in Müslümanların hamisi imajının ve takip etmeye çalıştığı hilafet/İslam birliği politikasının saygınlığının zedelenmesi anlamına gelmekteydi. Bu sebepten Mısır'ın istirdadı için II. Abdülhamid çareler aramaya koyulmuş, İngiltere'ye karşı Fransa'yı yanına çekmek istemiştir.[310] Muhtemeldir ki bu politika ile bağlantılı olarak La Liberte gazetesinde çıkan bu yazıda velâdet gününde Mısır'daki Fransızların şenliklere katıldığı bildirilerek birliktelik mesajı verilmek istenmiştir.[311]

1.3. Sefârethânelerde Yapılan Kutlamalar

Osmanlı kuruluş dönemindeki ilk muhatapları komşu Türk beylikleri ve Bizans olduğu için Avrupa veya Balkan ülkeleri ile diplomatik bir münasebet tesis edilmemiştir. Ancak Balkanlar ve Avrupa'daki fetih hareketleri ve özellikle de İstanbul'un fethi ile birlikte Avrupa devletleri ile daha yakın temasa geçilmiştir. Yükseliş dönemindeki bu temaslar karşılıklı olmaktan ziyade tek taraflı olarak gelişme göstermiştir. Osmanlı'nın askeri gücü ve hiç bir Avrupalı Hıristiyan devleti kendisi ile eşit haklara hâiz muhatap

[308] Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, Ankara, 2004, C: 29, s. 570. Ayrıca Mısır'a komiser atanması için İngiltere ile imzalanan mukavele metni için Bknz. BOA, A.DVN.NMH, 29/6, (16 Safer 1303/24 Kasım 1885).

[309] BOA, Y.EE, 127/6, (11 Zilkade 1308/18 Haziran 1891).

[310] Musa Gümüş, *Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Politikası*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2013, s. 169.

[311] BOA, Y.PRK.TKM, 24/37, (20 Şaban 1309/20 Mart 1892).

kabul etmemek[312] şeklindeki sarsılmaz üstünlük anlayışı Osmanlı'nın bu dönemlerde yabancı bir ülkeye elçi göndermekten imtina etmesine neden olmuştur. Bir diğer sebep ise Osmanlıların gayrimüslim topraklarında yaşamakla ilgili dinî kaygılarından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Paris'e gönderilen Abdurrahim Muhib Efendi'ye (ö.1821) gittiği ülkede şeriatın dışına çıkmamak, farzları yerine getirmek ve gayrimüslimlerle ilişkiler noktasında şer'î kurallara dikkat etmek konusunda yapılan tenbihler[313] yabancı ülkelerde daimî elçiliklerin açılmamasının dinî bir temeli olduğunu da göstermektedir.[314] 1793 yılında daimi elçilikler açılana kadar Osmanlı bu ülkelere belirli bir işle görevlendirilmiş muvakkat elçiler göndermiş, bu elçiler görevlerini tamamladıktan sonra hemen İstanbul'a dönmüşlerdir.

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile - her ne kadar XVIII. yüzyılın ilk yarısında kaybedilen topraklar geri alınmış olsa da- Osmanlı, Avrupa'da büyük çapta toprak kaybı yaşamış, yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı taarruz durumundan savunma durumuna geçmek zorunda kalmıştır.[315] Bu ise Osmanlı'nın uzun süredir takip ettiği tek taraflı diplomasi devrinden zorunlu olarak vazgeçmesine ve çift taraflı diplomasi devrini başlatmasına neden olmuştur. III. Selim döneminde başlayan yenilik hareketleri (Nizâm-ı Cedîd) ile birlikte Avrupa'da daimî elçilikler açılmaya başlanmış,

---

[312] Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay., İstanbul, 2007, s. 39.

[313] Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayunları: Nizam-ı Cedit 1789-1807*, TTK Yay., Ankara, 1946, s. 198.

[314] Fransız diplomat Maurice Herbette de Fransa'ya gönderilen ilk daimî elçi Seyyid Ali Efendi'yi anlattığı eserinde Osmanlıların aynı dinden olmadıkları Avrupalılar arasında yaşamayı zor ve günah saydığı için ikâmet elçisi bulundurmadıklarından bahsetmektedir. Maurice Herbette'den naklen Bknz. Zeynep Bostan, *Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 21.

[315] Mehmet Genç, ""18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 213 vd.

Londra (1793), Paris (1797), Viyana (1797) ve Berlin'de (1797) Osmanlı devleti büyükelçiler vasıtasıyla temsil edilmiştir.

Büyükelçiler; bulunduğu ülke yöneticileri nezdinde Osmanlı Devleti'ni temsil etmek, siyasi ilişkileri yürütmek, gittikleri ülkelerle ilgili istihbarî faaliyetlerde bulunmak, bulundukları ülke basınını takip ederek aleyhte çıkan yazılara gerektiğinde müdahalede bulunmak ve Osmanlı Devleti'nin tanıtımını yapmakla görevlendirilmişlerdir.[316]

Şehbenderlikler, yani konsolosluklar da ilk büyükelçiliklerin açıldığı tarihlerden itibaren liman kentlerinde kurulmaya başlamış, şehbenderler buralarda ticaretle meşgul olan Osmanlı tebaasının hukukunu korumak ve ticari iş ve ilişkilerine nezâret etmekle görevlendirilmişlerdir.[317] Şehbenderler aynı zamanda Osmanlı bayraklı gemilerin ve Osmanlı bayrağının itibarını korumak, bulundukları yerlerdeki gelişmeler hakkında istihbarî bilgiler toplayarak merkeze bildirmek ve anlaşmazlıklarda Osmanlı tebaasını temsil ve hukukunu müdafaa etmekle görevlendirilmişlerdir.[318]

II. Abdülhamid döneminde Bâbıâli ve nezâretlerin etkin olduğu Tanzimat devri yönetim tarzından, saray merkezli yönetim tarzına geçildiği bir vakıadır. Bununla bağlantılı olarak büyükelçi ve konsolos atamaları da Bâbıâli veya Hariciye Nezâreti yerine II. Abdülhamid ve mâbeyn görevlileri tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.[319] Osmanlı arşiv tasnifinde Yıldız Perakende Evrakında "Elçilik,

[316] Zeynep Bostan, *a.g.t.*, s. 44.

[317] Şehbender kelimesi Farsça baş/padişah anlamına gelen "şeh/şah" ile liman kenti anlamına gelen "bender" kelimesinden oluşturulmakla birlikte liman kentlerindeki tüccarların başı anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, *a.g.e.,* s. 790.

[318] Tayyip Gökbilgin, "Konsolos", *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1977, C: 6; s. 840.

[319] Atamalar konusunda yetkiyi devretmek istemeyen Bâbıâli ile Saray arasında bir çekişme yaşanmış, konsolosların bâ-irâde-i seniyye ba's ve tayin olundukları Bâbıâli'ye hatırlatılarak bundan sonra hukûk-ı

Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik" ile ilgili ayrı bir fon bulunması elçi ve konsolosların Hariciye Nezâreti yanında doğrudan saray ile iletişimde olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

II. Abdülhamid elçi ve konsolosların tayininde liyakat yanında kendisine sadık olanların görevlendirilmesine de özen göstermiştir. II. Abdülhamid döneminde sefirler ve konsoloslar yukarıda saydığımız siyasî ve istihbarî görevlere ek olarak; muhalif oluşumların (Jön Türk ve Ermeniler), Osmanlı tebaasının ve yabancı basının takibi[320], bulunduğu ülke yöneticilerinin yılbaşı, doğum günü, bayram veya sair hususî günlerdeki davetlerine katılım ve Osmanlı'ya ait velâdet gibi hususî günlerde onları sefârethânede ağırlamak görevlerini de yerine getirmişler, II. Abdülhamid tarafından devlet başkanlarına gönderilen tebrik mesajlarını kendilerine iletme ve onlar tarafından II. Abdülhamid'e gönderilen tebriklerin iletilmesinde aracılık vazifesini de görmüşlerdir.[321]

II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında Londra, Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg'da Osmanlı devletini büyükelçiler, Tahran, Roma, Washington, Atina ve Brüksel'de ortaelçiler temsil etmekteydi. Sonraki yıllarda Tahran (1879), Roma (1881) ve Washington (1908) elçilikleri büyükelçiliğe dönüştürülmekle birlikte Stockholm, Lahey, Madrid, Bükreş, Belgrad, Çetine ve Bern'de orta elçilikler kurulmuştur.[322] Büyükelçilik ve orta elçilikler arasında temelde büyük fark olmamakla birlikte gönderildikleri ülkenin öneminden dolayı bu sıfatlarla anılmışlardır.

---

hazret-i padişahiye müteallik hususâtta bu gibi hata vukua gelmemesine dikkat edilmesi konusunda uyarılmıştır. Bknz. BOA, Y.EE.d, Nr.195, s. 41-42.

[320] Zeynep Bostan, *a.g.t.*, s. 180-192.

[321] Kutlamalara Özel Uygulamalar bölümünde "Tebrikler" başlığı altında konu hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

[322] Zeynep Bostan, *a.g.t.*, s. 122.

Velâdet günlerinde büyükelçilik veya orta elçilik şeklinde bir ayrım yapılmamış, bütün elçiliklerde kutlamalar gerçekleştirilmiştir. Sefirler bulundukları ülkede Osmanlı'nın ve II. Abdülhamid'in en üst temsilcisi olmaları sebebiyle buralarda gerçekleştirilen velâdet kutlamalarına temsiliyet noktasında ayrı bir önem vermişler, devletin şan ve itibarını göstereceğinden dolayı[323] kutlamaların özenle gerçekleştirilmesine dikkat etmişlerdir. Elimizdeki bilgiler ışığında Amerika, Almanya, İspanya, Romanya, İngiltere, Fransa, Sırbistan, Yunanistan, İran, İtalya, Singapur ve Avusturya'da velâdet kutlamaları gerçekleştirilmiş ve sefirler tarafından kutlamaların nasıl cereyan ettiği İstanbul'a ayrıntılı olarak rapor edilmiştir.

1.3.1. Amerika

1776'da bağımsızlığını kazanan Amerika ile Osmanlı'nın gayriresmî ilk karşılaşması yaklaşık 20 yıl sonra; 1797 yılında İzmir limanına gelen Amerikalı tüccarlar vasıtasıyla olmuştur. 1830 yılında iki devlet arasında ticari anlaşma imzalanıncaya kadar Amerikan gemileri İngiliz gemilerine tanınan haklardan yararlanarak Osmanlı topraklarında ticarî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Amerika'da ilk Osmanlı konsolosluğu Boston eyaletinde Osmanlı gemilerinin bu limandaki ticari faaliyetlerini takip etmek ve haklarını korumak amacıyla 1845 yılında açılmıştır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde Washington'da büyükelçilik; New York, Baltimore, Chicago, Boston, Philadelphia ve New Orleans şehirlerinde konsolosluklar; New Orleans ve Norfolk şehirlerinde fahri konsolosluklar bulunmaktadır.[324]

[323] BOA, BOE, 1062/79598, (6 Şaban 1315/31 Aralık 1897).

[324] Çağrı Erhan, *a.g.e.,* s.152.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Amerika'da Washington, New York ve Batavia şehirlerinde velâdet kutlamalarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Buralarda sefârethâne ve konsolosluklar yanında kiliselerde de kutlamalar yapılmıştır.

Sefârethâne ve konsolosluklarda müslüman toplum gündüz vakti gelerek tebriklerini bildirmişlerdir. Akşamında da bazı dost ülke konsolosları ile şehrin ileri gelenlerine (sâdât-ı kirâm) bir ziyafet verilmiş, padişaha dualar edilmiştir. Batavia şehbenderliğinde Seyyid Ahmed bin Abdülaziz (?) isimli şahıs tarafından gerçekleştirilen aşağıdaki arapça nutuk konsolos tarafından Hariciye Nezâreti'ne bildirilmiştir:[325]

"Bugün; tebrik, mutluluk ve dünyaların sultanının doğum günü olması sebebiyle tebrik görevimizi yerine getirmek için bugünü fırsat bildik, elhamdülillah.

Sultan Abdülhamid müminlerin emiri ve Allah'ın halifesi iken biz bu günden nasıl gaflette olalım. Allah onun gücünü daim, hilafetini muktedir kılsın.

Biz buraya toplanmış Müslümanlar olarak müminlerin emiri Abdülhamid'in faziletini ifade ediyor ve Allah'tan onun hilafetini güçlendirmesini istiyoruz."[326]

Osmanlı ile Amerika arasında 1830'da imzalanan ticaret anlaşmasıyla Amerika'ya en ayrıcalıklı devlet statüsü tanınmış ve her milletten ve dinden aracı kullanma hakkı verilmişti. Amerika'ya tanınan bu haklar Amerikalıların Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim Rum ve Ermenilerle yakınlaşmasını sağlamış, bu

[325] BOA, Y.A.HUS. 382/52, (10 Şevval 1315/4 Mart 1898).

[326] حيث إن هذا اليوم يوم التهاني يوم اسرور يوم عيد ولادة ولي النعم و سلطان سلاطين العالم فاغتنمنا هذه الفرصة لتقديم واجبات التهنئة الحمدلله

فكيف نغفل وهو امير المؤمنين و خليفة رسول رب العالمين حضرة ذى الشوكة والمهابة سيدنا و مولانا السلطان غازى عبد الحميد خان ادام الله شوكته و ايد خلافته آمين ثم آمين

و نحن خصوصا و عموما في اقطار الجاوية من المسلمين معترفون بفضل أمير المؤمنين و سائلون الي الله تعالي بتأييد الخلافة العظمي لجلالته ايده الله و ادامه

yakınlaşma himaye etme ve vatandaşlık vermeye kadar ilerlemiştir.[327] Amerika'nın misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşullardan dolayı 1880'li yılların başından itibaren Osmanlı topraklarından Amerika'ya göçlerin başladığı görülmektedir.[328] Ermeni din adamları, öğrenciler ve tüccarlarla başlayan göç dalgasına bütün engellemelere rağmen sıradan halk da katılmaya başlamıştır.[329] Amerika'ya göç eden bu gayrimüslim toplumlardan olan Mârûnîlerin Osmanlı sultanının velâdet gününe katılımı dikkatleri çekmektedir. Ancak işin organizatörlerine bakıldığında bu katılımın Osmanlı'ya, sultana olan bir özlemden veya sadakat izharından ziyade çıkar amaçlı olduğu düşüncesi daha ağır basmaktadır.

V. yüzyılda Suriye'nin batısında Aziz Maron (Mârûn)'un kabri etrafında toplanan bir cemaat olan Mârûnîler[330] sonraları Lübnan dağlarına göç etmişler ve buradaki en kalabalık Hıristiyan topluluk haline gelmişlerdir. XVI. yüzyılda Lübnan'ın fethiyle Osmanlı egemenliği altına giren Mârûnîler Osmanlı'nın sağlamış olduğu hoşgörü ortamı sayesinde asırlar boyunca rahat bir hayat sürmüşlerdir. Ancak XIX. yüzyıl ortalarına doğru Dürzîlerle aralarındaki mücadeleler iç savaşa yol açmış ve çok sayıda Mârûnî nüfus buradan ayrılarak Avrupa ve Amerika'ya göç etmiştir. New York'ta Mârûnî kilisesinde 1894 yılında gerçekleştirilen kutlamalar bu bakımdan dikkati çekmektedir. Hatta

---

[327] Nejla Günay, "Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri", *Gazi Akademik Bakış*, 2008, C: 1, S. 2, s. 107-109.

[328] Osmanlı topraklarından Amerika'ya olan göçler için Bknz. Kazım Baycar, Küresel Göç Çağında Osmanlı Transatlantik Göçleri ve Sebepleri (1870-1914), *Divân*, C: 21, S: 40, s. 1-32.

[329] Çağrı Erhan, *Türk – Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 305.

[330] Mârûnîler ve Mârûnî-Dürzî mücadeleleri için Bknz. Olcay Duman, "Lübnan'da Mârûnî-Dürzî Çatışmaları ve Osmanlı'nın 19. Yy Ortadoğu Siyaseti", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007, C: 4, S: 8; Yunus Ekici, "Osmanlı Yönetiminden Fransız Manda İdaresine Kadar Lübnan'da Dürzî-Mârûnî Mücadelesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz 2020, C: 30, S: 2, s. 555-565.

büyükelçinin bildirdiğine göre Amerika'da böyle bir kutlama ilk defa gerçekleştirilmiştir.[331] Kutlamaların organizatörlüğünü ise New York'ta, II. Abdülhamid muhalifi el-Asr gazetesi nâşiri ve muharriri gazeteci Naum Moukarzel (?) yapmıştır. Moukarzel'in çıkardığı El-Asr gazetesi kuruluşundan itibaren sarayın takibinde olmuş, matbaasının âlet edevâtının Osmanlı'dan gönderilmesine mani olunmuş,[332] gazetenin Osmanlı memleketine sokulması yasaklanmış[333], hatta müşterisi olduğu matbaa âlet ve edevâtı Osmanlı sefâreti tarafından satın alınmak suretiyle faaliyetlerine engel olunmak istenmiştir.[334] Dahası bunlarla da yetinilmemiş Moukarzel'in memleketi Lübnan'da irtibatta olduğu kişiler araştırılarak kendisine nasihatta bulunmaları konusunda uyarılmıştır.[335] Sarayın bu yöndeki çalışmaları netice vermiş gazetesi bir süre sonra kapatılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde yerli muhalif basın ikaz, tatil ve kapatmalarla kontrol altına alınmaya çalışılırken yabancı muhalif basın da çıkarıldığı ülkede resmî makamlara başvurularak, Osmanlı'ya girişi yasaklanmış veya sahiplerine ve yazarlarına sus payı olarak nakdî yardımlar yapılmak suretiyle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.[336] El-Asr

[331] Kilisede yapılan kutlamaların mı ilk olduğu yoksa Amerika'da mı ilk defa kutlamaların yapıldığı konusunda net bilgiye sahip değiliz. Ancak Amerika ile ilgili elimizdeki belgelerin 1894 sonrasına ait olması kutlamaların Amerika'da ilk olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

[332] BOA, BEO. 304/22800, (22 Rebîülâhir 1311/2 Kasım 1893).

[333] BOA, DH.MKT. 168/42, (6 Cemaziyelevvel 1311/15 Kasım 1893).

[334] BOA, Y.A.HUS. 285/124, (28 Cemaziyelevvel 1311/7 Aralık 1893).

[335] Araştırma neticesinde Moukarzel'in 1884 yılında babası ile arasının açılmasından dolayı Amerika'ya gittiği, yaklaşık 8 yıldır babası ile görüşmediği, ancak son iki yıldır irtibatta olduğu anlaşılmıştır. Babasına gerekli nasihatlerde bulunarak oğlu ile konuşacağına dair söz alınmıştır. BOA, HR.TH, 137/88, (18 Receb 1311/25 Ocak 1894).

[336] Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007; Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s. 99 vd.

gazetesi sahibi Moukarzel de muhtemelen bu yardımlardan payını almak, gazetesini yeniden neşretmek amacıyla velâdet gününde boy göstermiştir. Üstelik Moukarzel sade bir katılımcı da olmamış, velâdet gününe özel makale ve manzûme yazarak Osmanlı sultanına övgülerini sıralamıştır.[337] Moukarzel'in organizasyonuyla Osmanlı büyükelçisi ve konsolosunun da davet edildiği Mârûnîlere ait kilisede düzenlenen törene 300'den fazla Suriyeli/Lübnanlı katılmış, ziyafetler tertip edilmiş, konuşmalar yapılmış ve dualar edilmiştir. Bu törende Naum Moukarzel de arapça bir konuşma yaparak şu mealde sözler söylemiştir:[338]

> *"Vatan sevgisi ile mütehassis olanlarca vatan gayet sevilir. Vatan sevgisi, Allah sevgisinden sonra birincidir. İnsan-ı kâmil olanlar vatanları uğrunda kanlarını döker, mal ve mülklerini feda ederler. Çünkü vatan sevgisi insanda yaratılıştandır. Sebebi daima vatanına hasretkeş olmasıdır. Vatan, bir bayrak altında hür ve müstakil olursa orada yaşayanlar vatanını ziyadesiyle sever ve böyle bir vatanda bulunmaktan dolayı mutlu olurlar. Fakat vatan bir mütegallibenin tahtında olursa orada yaşayanlar vatan sevgisi noktasında zayıf kalırlar. Böyle bir vatan kiralık bir eve benzer ki küçük bir sebepten dolayı çıkıp gidilebilir. Ancak bulunduğu vatanı sahiplenenler için bu böyle değildir. Onlar her gün vatanlarının tamir ve tezyîni için uğraşarak vatanlarını daha da güzelleştirirler. Osmanlı ahalisinden olan Suriyelilere göre vatan sevgisi diğer milletlerle asla kıyaslanamaz. Fakat geçmiş zamanlarda ticaretin azlığı sebebiyle zaruret hâsıl olması neticesinde Suriyeliler maişetlerini temin ve*

[337] BOA, Y.A.HUS. 292/119, (25 Ramazan 1311/1 Nisan 1894).

[338] BOA, Y.A.HUS. 292/121, (25 Ramazan 1311/1 Nisan 1894).

servet elde etmek için vatanlarından uzaklaşmışlardır. Her ne kadar uzak diyarlarda olsalar da vatanlarını ve padişahlarını asla unutmamışlardır. Bu kutlu çağ, hilafetin Allah tarafından padişahımıza ihsan buyrulduğu bir çağdır. Padişahımız aciz ve çaresizlere evler inşa etmek, eğitimi yaygınlaştırmak, ahlakı güzelleştirmek gibi konularda gece gündüz çalışmakta, kazanç yollarını çoğaltıp kolaylaştırarak her yönden tebaasını nimetlere boğmaktadır. Özellikle Suriye ahalisinin kullanımına sunduğu rıhtımlar, demiryolları ve telgraf hatları padişaha şükür vesilelerindendir. Adalet ve ihsân-ı şâhâneleri sayesinde her ferd emniyet altındadır. Vatanımızdan uzak olsak da kalben vatanımıza yakın olduğumuzdan Gazi Sultan Abdülhamid Han efendimizin kıyamete kadar tahtında kalması için dua ediyor, ona olan bu bağlılığımızı New York şehbenderi vasıtasıyla atabe-i ulyâya arz u takdîme cesaret ediyoruz."

Amerika'da uzun yıllardan sonra ilk defa velâdet kutlamalarının yapılmasında 1893 Şikago Dünya Fuarındaki cülûs kutlamalarının örnek olması da ihtimal dâhilindedir. Cülûs yıldönümüne denk gelen günde fuarda Kahire Sokağı ve sergi şubesi bayraklar ve kandillerle donatılmış, 600 kişiye ziyafet verilmiş, akşamında da Jackson Parkı'nda yaklaşık 1200 kişiye konser verilmiştir.[339] Muhtemelen Şikago fuarında cülûs günündeki bu kutlamalar Amerika'da uzun yıllar sonra velâdet yıldönümü kutlamalarının yolunu açmıştır.

1.3.2. Avusturya

[339] BOA, Y.A.HUS. 279/153, (23 Safer 1311/5 Eylül 1893).

Osmanlılar ile Avusturyalılar arasındaki ilk ilişkiler Mohaç Meydan Savaşı (1226) sonrası iki ülke arasındaki Macar topraklarının ele geçirilmesiyle başlamış ve bu tarihten itibaren artarak devam etmiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler sadece savaş meydanlarında cereyan etmemiş, entelektüel ve kültürel alanlarda da kendisini göstermiştir.[340] Nitekim Osmanlı'da padişahların velâdet kutlamalarının ilk icraya konulmasında örnek alınması istenen şehirlerden birinin Viyana olması[341] iki ülke arasındaki etkileşimi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Avusturya'daki velâdet kutlamaları sefârethâne ile konsolosluklar yanında kilise ve sinagoglarda da gerçekleştirilmiştir. Sefârethânedeki kutlamalara Avusturya Devleti tarafından en üst düzeyde katılımın olduğu görülmektedir. Prens Hohenlohe (ö.1901), hariciye nazırı, başvekil, saray erkânı, vekiller, Avusturya'daki diğer sefirler ile önde gelen askerî ve idarî memurlar velâdet günü akşamında sefârethânede tertiplenen kutlamalara üniformaları ile katılmışlardır.[342] Osmanlı sultanının velâdet gününe Avusturya Devleti tarafından üst düzeyde böyle bir katılımın olması iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin seviyesini de göstermektedir. Osmanlı tarafından "dost-ı kadîm"[343] olarak tanımlanan Avusturya, Osmanlı ile dostane ilişkilerde bulunmak istemiş, "*münâsebât-ı dostâne-i mütekâbile tesis ve takarrur eyledikçe hükümeteyn meyânında mevcûd olan i'tilâf-ı efkâr o nispette kesb-i vüs'at eder*"[344] diyerek bu dostluğun olumlu sonuçlarının olacağını ifade etmiştir.

---

[340] Halide Aslan, "Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı-Avusturya Arasındaki Hediyeleşmelerin Entelektüel/Kültürel Boyutu", *Dinî Araştırmalar*, 2012, C: 15, S: 40, s. 134.

[341] BOA, HAT. 1342/52458 (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

[342] BOA, Y.A.HUS. 321/89, (12 Ramazan 1312/9 Mart 1895).

[343] BOA, Y.PRK.BŞK. 8/4, (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

[344] BOA, Y.PRK.EŞA. 5/82, (29 Zilhicce 1303/28 Eylül 1886).

Viyana'daki Rum Ortodoks Kilisesi ve Musevi Sinagogu'nda da Osmanlı sefirinin katılımıyla padişaha dualar edilerek velâdet kutlamaları gerçekleştirilmiştir. Saat 10:00'da Rum Ortodoks kilisesinde sefârethâne heyeti ve Osmanlı tebası Rum Ortodoks cemaatinin katılımıyla padişaha dualar edilmek suretiyle kutlamalara başlanmış, 11:30'da da Osmanlı tebası Musevilere ait sinagogda kutlamalar gerçekleştirilmiştir.[345] Sefâret heyetinin sinagoga gidişinde sinagog kapısında onları güzel elbiseler giyinmiş otuz çocuk karşılamış ve onlara "Marş-ı Hamidî"yi okumuştur. İçeri girildiğinde haham tarafından padişaha dualar edilmiş, orada bulunanlar tarafından duaya mukabele etmişlerdir. Viyana sefiri Yusuf Ziya Paşa İstanbul'a gönderdiği raporda velâdet kutlamalarının Viyana'da bulunan ecnebilere güzel tesirler bıraktığını özellikle belirtmek ihtiyacını hissetmiştir. Kilise ve sinagogda yapılan merasimlerden sonra Rum ve Musevilerin önde gelenlerine Osmanlı büyükelçisi tarafından sefârethânede bir ziyafet de tertip edilmiştir.[346]

1.3.3. Fransa

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti kadar Osmanlı aydını arasında da Fransa önemli bir yere sahip olmuştur. İlk daimi büyükelçi buraya atanmış, son dönem

[345] Avusturya'da hem Osmanlı tebası Musevilerine hem de Avusturya tebaası Musevilerine ait sinagog bulunmaktadır. Osmanlı tebaası tarafından yaklaşık bir milyon frank harcanarak 1887'de tamamlanan ve "Türk mabedi" olarak anılan sinagog Avusturya tebasının sinagoguna göre hem daha büyük hem de daha güzel olduğu rivayet edilmektedir. Giriş kapısında altın yaldızla Osmanlı sultanının ismi yazılı olmakla birlikte içerisinde de hem Avusturya imparatorunun hem Osmanlı sultanının büyük boy resimleri bulunmaktadır. 1938 yılında Yahudi karşıtı şiddet olaylarında yakılarak yıkılmıştır. Bknz. Naim A. Güleryüz, "Viyana Türk Yahudi Cemaati ve Sinagogu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S: 230, Şubat 2003; BOA, Y.A.HUS. 257/146, (29 Şaban 1309/29 Mart 1892).

[346] Avusturya'daki kutlamalar için Bknz. BOA, Y.A.HUS. 291/78, (27 Şaban 1311/5 Mart 1894); BOA, Y.PRK.HR. (8 Ramazan 1311/15 Mart 1894); BOA, Y.A.HUS. 345/123, (29 Şaban 1313/14 Şubat 1896).

Osmanlı aydınları tarafından kaleme alınan sefâretnâmeler, seyahatnâmeler, romanlar ve şiirlerde Paris ilgi odağı haline gelmiştir. Hoca Tahsin Efendi'nin (ö.1881)

"*Paris'e git bir gün evvel, akl u fikrin var ise,*
Âleme gelmiş sayılmaz gitmeyenler Paris'e"[347]

mısralarında ifadesini bulduğu üzere Paris resmî erkân yanında son dönem Osmanlı aydınları için de bir rüya şehir konumuna gelmiştir.

II. Abdülhamid döneminde de Paris'in ayrı bir yere sahip olduğu görülmektedir. II. Abdülhamid dönemi muhalif hareketlerden Jön Türklerin, Paris'i muhalefet üssü yapmaları II. Abdülhamid'in burası ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki buradaki velâdet kutlamalarına ayrı bir önem verilmiş ve tespit edebildiğimiz kadarıyla velâdet kutlamaları masrafları için sefâretler arasında en çok talep buradan gelmiştir.[348]

Paris'teki velâdet kutlamalarında Osmanlı sefâreti/sefiri kadar başka bir isim daha öne çıkmaktadır ki o da Osmanlı tebaasından İstanbullu bir Rum olan gazeteci Nicolas Nicolaides'tir (ö.?). Nicolaides'in 1888'de çıkarmaya başladığı L'Orient gazetesi ilk başlarda Rumların hukukunu savunan siyasî ve iktisadî bir yayın politikası takip etmiştir. 1892 yılında II. Abdülhamid ile yolu kesişen Nicolaides'in bu tarihten sonra Osmanlı yanlısı bir yayın politikasına geçiş yaptığı görülmektedir. Hatta bu tarihten sonra çıkan

[347] İnci Enginün, *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, Dergâh Yay., İstanbul, 1994, s. 29.

[348] Velâdet kutlamaları masrafları konusunda yapılan yazışmalar için Bknz. BOA, İ.DH. 1265/99406, (15 Receb 1309/14 Şubat 1892); BOA, İ.HR. 352/63, (15 Rebîülevvel 1314/24 Ağustos 1896); BOA, HR.TH. 220/128, (15 Şaban 1316/29 Aralık 1898); BOA, BEO. 1253/93906, (25 Şaban 1316/8 Ocak 1899).

gazete sayılarında, gazete logosunun altına II. Abdülhamid'in tuğrası ile birlikte yardımlarından dolayı kendisine teşekkür edilen bir kısım dahi eklenmiştir.[349]

II. Abdülhamid döneminde "matbuât kanun dairesinde serbesttir" hükmüyle[350] yerel basının zararlı yayınları kontrol altına alınmaya çalışılmış olmakla birlikte yabancı basının aleyhteki propagandalarını kontrol o kadar kolay olmamıştır. Yabancı basının aleyhteki bu faaliyetlerine doğrudan karşı koyamayan II. Abdülhamid kimi zaman tekzip yoluyla, kimi zaman muhalif yayınları Osmanlı sınırlarına sokmayarak, kimi zaman da yabancı gazete ve gazetecilere ihsanlar dağıtarak kontrol altına almaya, zararlı yayınlarını engellemeye çalışmıştır.[351] II. Abdülhamid'in yabancı basın konusundaki bu hassasiyeti yabancı gazeteciler tarafından fark edilmiş olmalı ki bu durumu kendileri için gelir kapısına çevirmeye çalışmışlardır. Bir gazeteci olarak Nicolaides'in de II. Abdülhamid'in bu hassasiyetini kullananlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. Nicolaides'in, gazetecilik faaliyeti başta olmak üzere velâdet ve cülûs yıldönümleri gibi vesilelerle II. Abdülhamid'den ihsân-ı şâhâne koparmak gayretinde olduğu görülmektedir.[352] Velâdet gününde ziyafet ve konser tertip etmek için ilk defa tahsisât istediğinde sarayda bir değerlendirme yapılmış ve resmî sıfatı olmaması nedeniyle böyle bir organizasyon yapmasının münasip olmayacağı konuşulmuştur. Bununla birlikte Paris'te Osmanlı lehine neşriyata devam etmesi için de atiyye-i şâhâneden kendisine 5000 kuruş ihsanda

[349] Erdoğan Keskinkılıç, *Bir Gazetecinin Gözüyle II. Abdülhamid*, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2013, s. 13-14.

[350] Kanûn-ı Esâsî, Madde 12.

[351] II. Abdülhamid döneminde dış basınla mücadele konusunda ayrıntılı bilgi için Bknz. Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007, s. 107 vd.

[352] BOA, İ.HR. 352/63, (15 Rebîülevvel 1314/24 Ağustos 1896); BOA, İ.HR. 340/43, (9 Şaban 1310/26 Şubat 1893); BOA, HR.TO, 632/38, (10 Cemaziyelahir 1309/11 Ocak 1892); vd.

bulunulması kararlaştırılmıştır.[353] Ancak Nicolaides talebinde ısrarcı olmuş, velâdet gününde Pariste'ki okulların öğretmenleri ve öğrencilerinden oluşan 6000 kişinin kutlamalara katılacağını, kız öğrencilerden 250-300 kadarına şeker dağıtacağını söyleyerek hiç olmazsa bu şekerlerin kutularının parasının ödenmesini istemiştir. Nicolaides'in bu talebi, kutlamalar esnasında Osmanlı'nın tarafsızlığına gölge düşürecek siyasî konuşmalar yapmaması yolunda elçilik tarafından uyarılması şartıyla kabul edilmiştir. Ayrıca Nicolaides'in kutlamalar esnasında yapacağı konuşmada memâlik-i şâhânedeki ilmî ve sınaî gelişmelerden bahsetmesinde bir mahzur görülmemiş, bu yönde bir konuşmanın Osmanlı aleyhindeki iftiracılara karşı da etkili olacağı düşüncesiyle olumlu karşılanmıştır. Bahsettiği şeker kutularının masrafının da cüz'î bir miktar tutması nedeniyle parasının ödenmesi kararlaştırılmıştır.[354]

Nicolaides her ne kadar yaptığı işler dolayısıyla ihsân-ı şâhâneye mazhar olsa da Osmanlı ricâli nezdinde asla muteber biri olarak görülmemiştir. Bütün hükümdarlar tarafından kemâl-i ta'zim ile anılan padişahın isminin böyle değersiz bir adam tarafından her fırsatta zikredilmesinin vicdanları yaraladığı, Paris asilzâdegânının zaten zât-ı şâhânenin kıymetini bildiklerinden Nicolaides gibi haysiyet-i şahsiyeden mahrum ve şarlatanlıktan başka bir şey bilmeyen kimsenin padişahın adını kullanmasına karşı dikkatli olunması yönünde saraya raporlar gönderilmiştir.[355]

Nitekim Nicolaides'in kendi ifadesine göre de Osmanlı Matbuat İdaresi ve Hariciye Nezâreti daima kendisinin aleyhinde olmuş, Paris'ten İstanbul'daki kardeşine gönderdiği gazeteler hep alıkonulmuş, hatta gazetesinin isminin söylenilmesi bile

[353] BOA, İ.DH. 1265/99406, (15 Receb 1309/14 Şubat 1892).

[354] BOA, İ.DH. 1263/99280, (17 Receb 1309/16 Şubat 1892).

[355] BOA, Y.PRK.TKM. 31/51, (29 Zilhicce 1311/3 Temmuz 1894).

yasaklanmıştır.[356] Cülûs ve velâdet günlerinde tertip eylediği ziyafetlere de padişahın şanına yakışmadığını gerekçe göstererek sefâret görevlileri katılmamışlardır.[357]

Nicolaides, saray ve Osmanlı bürokratları tarafından her ne kadar güvenilir birisi olmasa da maddi anlamda kendisine destek çıkılmaktan da geri kalınmamıştır. Maddi destek yanında cülûs ve velâdet günlerinde tertip ettiği ziyafetlere katılanlara nişan ve madalyalar verilmek suretiyle zımnî bir desteğin verildiği de görülmektedir.[358] Daha doğrusu Nicolaides bulduğu her fırsatta ihsân-ı şâhâneyi celb edecek davranışlar sergilemekten geri durmamıştır. 1892 senesi cülûs kutlamalarında da yine ziyafet tertip edeceğini, bu ziyafete Osmanlı muhibbânı Fransalılardan katılımın olacağını söyleyerek 2000 frank istemiş ve isteği yerine getirilmiştir.[359]

Fransa'da II. Abdülhamid tarafından desteklenen bir diğer gazeteci ise Ebu Nazzâre takma adı ile şöhret bulmuş ve 1877'de bu adla gazete çıkarmış olan olan Mısırlı James Sanua'dır (ö.1912).[360] Sanua'nın çıkarmış olduğu gazete de ilk zamanlar yasaklı gazeteler arasında olup kendisi de makbul birisi olarak görülmemektedir.[361] Ancak bir süre sonra Ebu Nazzâre'nin Devlet-i aliyye lehine hizmet etmek isteyenler arasına girerek ihsân ve iltifât-ı şâhâneye mazhar olmaya çalıştığı görülmektedir.[362]

---

[356] BOA, Y.PRK.MYD. 12/43, (19 Receb 1310/6 Şubat 1893).

[357] BOA, HR.TO, 85/93, (19 Zilhicce 1310/4 Temmuz 1893).

[358] BOA, HR.TO, 85/93, (19 Zilhicce 1310/4 Temmuz 1893).

[359] BOA, Y.A.HUS. 264/52, (7 Safer 1310/31 Ağustos 1892).

[360] Isidore Singer; Richard Gotteil, *The Jewish Encyclopedia***,** London, 1901-1906, C: 11, s. 50-51; https://www.jewishencyclopedia.com/articles/13186-sanua-james (Erişim Tarihi 30/03/2022).

[361] BOA, DH.SFR. 125/1, (26 Cemaziyelevvel 1302/13 Mart 1885); BOA, İ.DH. 946/74871, (2 Cemaziyelahir 1302/19 Mart 1885).

[362] BOA, Y.PRK.TKM, 23/50, (20 Cemaziyelevvel 1309/22 Aralık 1891).

II. Abdülhamid'in maddi olarak da desteklediği Sanua ve Nicolaides'in tertiplediği kutlamaların sefârethânede gerçekleştirilen kutlamalara göre daha çok dikkat çektiği görülmektedir. Paris matbuatı sendikası üyelerinden avukat Louis Argoud (آرغو) Paris'teki velâdet kutlamalarının İstanbul'da yapılan kutlamalar gibi olduğundan bahsederek saraya arz edilmek üzere kaleme aldığını söylediği hatırâtında Sanua ve Nicolaides'in öncülük ettiği kutlamaları ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Hatırâtına Sultan II. Abdülhamid ve icraatlarından bahsederek başlayan Argo, ilk olarak velâdet günü gündüz vaktinde Ebu Nazzâre'nin, sonrasında akşam vaktinde Nicolaides'in verdiği ziyafetlerden bahsetmiştir.

"*Biz, Osmanlıları ve Abdülhamid'i yalnız bugün anıyor değiliz*" ifadeleriyle sözlerine başlayan Argoud, Osmanlıların sanayi ve fen alanındaki ilerlemelerinin dikkatleri üstüne çektiğinden bahsederek bunların müsebbibi olan II. Abdülhamid'in Paris 'te gerçekleştirilen gösterişli velâdet kutlamalarına şaşırmamak gerektiğini belirtir.

Louis Argoud'un anlatımıyla Ebu Nazzâre velâdet günü, Paris'te olan hemşerilerine bir ziyafet vermiş ve Mısırlıların Osmanlı'ya sadakat ve bağlılıklarının devam ettiğini ifade eden şu mealde bir konuşma yapmıştır:

> "*Osmanlılar ve bütün dünya müslümanlarının sultanın velâdet gününü kutladığı şu günde biz Mısırlılar da aynı şekilde velâdet kutlamalarına iştirak ile sadakatimizi ifade ederiz. Ne entrikalar, ne tehditler Mısır'ı Türkiye'ye bağlayan münasebeti kesemez. İngilizlerin Mısır için artık Dersaadet'ten ümit ve fayda gelmeyeceği yönündeki iddiaları boştur. Osmanlı'ya olan sadakatimizi ve bağlılığımızı hiçbir şey ihlal edemez. Bu velâdet günü vesilesi ile hayır dualarımızı tekrar ederiz.*"

Louis Argoud daha sonra Türkiye ile Fransa dostluk ilişkilerinin gelişmesine gayret eden ve senede iki defa doğu-batı dostlarını bir araya getiren Nicolaides tarafından tertip edilen ziyafetin ayrıntılarını şu cümlelerle aktarmıştır:

"Akşam saat 7'de Paris sosyetesinin buluşma mekânı olan Türk kahvehânesinin önüne şark ve Fransız arabaları gelmeye başladı. Genç, güzel ve süslü kadınlar arkadaşlarıyla arabalardan indiler. Mösyö Nicolaides ve eşi Osmanlı armalarını takmış oldukları halde ziyafet salonunun bitişiğindeki odada misafirleri kabul ettiler.

Siyasetçi, diplomat, yazar ve gazeteciler toplanınca yemeğin hazır olduğu haber verildi ve gayet mükellef olan yemek salonuna geçildi. 60 kişilik 4 sofra, at nalı şeklinde dizayn edilmiş ve orta kısmına matbuât heyeti için sandalyeler konulmuştu. Bir köşeye padişahın resmi asılmış, salon Osmanlı ve Fransız bayrakları ile donatılmıştı.

Saat 8'de yemeğe başlandı. Tas kebabı, pilav gibi alaturka yemekler gayet nefis olup bir İstanbul aşçısı tarafından hazırlanmıştı. Evvela 100 muzıkacı tarafından marş-ı Hamidî, ardından Fransız marşı çalındı ve orada bulunanlar "Yaşasın Türkiye", "Yaşasın Fransa" diye nida ettiler.

Yemekten sonra şaraplar içilip kadeh kaldırıldıktan sonra muallim Mösyö Kont padişahın resmi önünde eğildikten sonra şu konuşmayı yaptı:

'Bu akşam velâdet-i hümâyûnları şerefine icrâ-yı şâdumânî eylediğimiz zât-ı şehriyârînin sıhhat ve afiyetlerine bâde-nûş olalım. Memâlik-i şâhânede bugün görülen bunca terakkiyât-ı sanayi', ticarî, ulûm ve fünûn-ı ziraat ve bahriye zât-ı hazret-i şehriyârînin âsâr-ı meşkûrelerindendir. Üç asırdan beri yani I. François ile Sultan Süleyman Kânûnî hazretleri zamanında Türkiye ile Fransa arasında peydâ olan dostluk ilişkileri zât-ı hazret-i padişâhînin sayelerinde devam etmektedir.

Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin taht-ı saltanatlarında daim ve bâkî olmaları temenniyâtıyla sözlerimi bitiririm.'

Bu nutuk şiddetle alkışlandı.

Mösyö Nicolaides'in zevcesi ayağa kalkarak: 'Reis-i cumhur Mösyö Carnot[363] (1887-1894) ve Madam Carnot'un şerefine bâde-nûş oluyorum' dedi.

Derhal bu nutuk dahi alkışlandı.

Nasyonal gazetesi muharriri Mösyö Ernest ayağa kalkarak şöyle dedi:

'Matbuât rüfekâm, bizi buraya davet eden Mösyö Nicolaides'e matbuat ve Fransızlar nâmına ifâ-yı teşekküre vekil kılmış olduklarından kendilerine beyân-ı teşekkürle zât-ı hazret-i pâdişâhî ve milletinin şerefine bâde-nûş oluyorum. (Alkışlar) Zât-ı hazret-i padişâhînin metbuu bulundukları Mısır'da dün bir genç prens "İngilizler vaadlerinde sebat edecekler" demiş idi. Bugün zât-ı hazret-i padişâhînin şan ve şerefine bâde-nûş olarak "İngilizler vaadlerini tutmaya mecburdurlar" demelerini temenni ederim.'

Daha sonra Paris matbuâtı sendikası reisi Mösyö George ayağa kalkarak şu konuşmayı yaptı:

'L'Orient gazetesi müdürü Mösyö Nicolaides'in bizi bu güzel şenliğe davet ettiğinden dolayı kendisine ifâ-yı teşekkür ederim. Bu asır sonunda hod-kâmlığın hüküm-ferma olduğu bir zamanda vatanına, hükümdarına sadakat ve ubudiyete mâlik bir zatın bulunduğunu görmek mûcib-i iftihârdır. (Alkışlar) Şu hissi gayet âlî bulduğumdan kendisini tebrik ederim. Sultan Abdülhamid Han hazretleri gayet çalışkan, diplomat bir padişahtır. 18 sene zarfında Türkiye'yi ihyâ buyurdular. Farklı inanışların Memâlik-i

[363] Fransa Cumhurbaşkanı.

Şahâne'de serbest olduğu kadar dünyanın hiçbir tarafında serbestiyeti yoktur. İleride tarih Sultan Abdülhamid Han hazretlerini sulh-perver padişah diye yâd edecektir. Cenâb-ı hak Sultan Abdülhamid Han hazretlerini taht-ı âlîlerinde tûl-ı ömr ile muammer buyursun.' (Alkışlar)

Nutuklardan sonra diğer salona geçilip bir konser ve onu müteakip bir balo verildi. Sabah saat 7'de misafirler şu toplantıdan gayet ferahlamış oldukları halde ihya-yı mülk ü millet emrinde himemât-ı meşkûreleri cârî olan zât-ı hazret-i padişâhînin velâdet-i hümâyûnları şerefine verilen şu eğlencenin hatırası daima kalplerinde nakışlı kalacağından bahisle mösyö ve madam Nicolaides'e beyân-ı teşekkür ederek dağıldılar."[364]

Ebu Nazzâre ve Nicolaides'in tertip ettiği bu merasimlerin Paris'te neşredilen kimi gazeteler tarafından eleştirildiği de görülmektedir. Arapça yayınlanan Keşfü'n-Nikâb adlı gazete "Câlib-i nazar-ı dikkat" başlığı altında sultanın velâdet-i hümâyûn nedeniyle tertipleyeceği ziyafet için Nicolaides Efendi'ye domuz eti ve şarap parası olarak 10,000 frank verdiğini iddia ederek sert bir dille eleştirmiştir. Askerî ve mülkî memurlar bir tarafa, işçilerin ücretlerinin bile zor verildiği, çocuklarının fakr u zaruret içinde kaldığı bir zamanda Paris fahişelerinin bu paralar ile zevk u sefa içinde eğlenmelerinin üzüntü verici bir durum olduğu belirtilmiş; din ve şeriata muhalif bu gibi kabul edilemez hareketlerin tekrar etmemesi için Paris büyükelçisi Yusuf Ziya Paşa'ya hatırlatmada bulunulmuştur.[365] Ancak bahsi geçen bu yazının çıktığı Keşfü'n-Nikâb adlı gazetenin daha birkaç ay önce Osmanlı sınırlarından içeri girmesinin yasaklanmış

[364] BOA, Y.PRK.TKM, 27/23, (16 Şaban 1310/5 Mart 1893).

[365] BOA, Y.PRK.TKM. 34/39, (13 Şevval 1312/9 Nisan 1895).

olması[366] velâdet günü için yazdıklarına temkinli yaklaşmak gerektiğini düşündürmektedir.

James Sanua/Ebu Nazzâre veya Nicolaides her ne kadar bir ihsan beklentisi ile bu ziyafetleri verseler de Paris sosyetesini, öğretmen ve öğrencilerini II. Abdülhamid'in velâdet kutlamaları vesilesiyle bir araya getirmeleri ve onlara "Yaşasın Türkiye" nutukları attırarak II. Abdülhamid'e övgü dolu konuşmalar yaptırmaları, iktidarın gösteriş ve sembollerle sergilendiği bir çağda önemsenmesi gereken hususlardandır.

1.3.4. İran

1877-1878 Osmanlı – Rus savaşı ve savaş sonrasında alınan ağır yenilgi ile ardından yaşanan hadiseler[367] II. Abdülhamid'i ya ittifak sisteminin bir parçası olmaya ya da tarafsız kalarak bir denge stratejisini izlemeye zorlamaktaydı. Dönemin büyük deniz gücü olan İngiltere ve kara gücü olan Rusya, mevcut durumları ile Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tek başlarına koruyacak durumda değillerdi. Üstelik Rusya'nın Osmanlı topraklarında gözü olması da Osmanlı'nın Rusya ile ittifak yapmasına engel teşkil etmekteydi. II. Abdülhamid bu iki gücü üçüncü bir güçle; Almanya ile dizginleyerek bir denge politikası izlemek yönünde strateji geliştirmişti. Ancak devletin içinde bulunduğu durum denge politikasının tek başına yeterli olmasını sağlamaktan uzak

[366] BOA, BEO. 465/34816, (26 Safer 1312/29 Ağustos 1894); BOA, DH.MKT. 278/1, (2 Rebîülevvel 1312/3 Eylül 1894).

[367] Balkanlar'daki toprak kayıpları ile imparatorluk nüfusunun dini hassasiyetinin artması, Mısır ve Kıbrıs'ın İngilizler, Tunus'un Fransızlar tarafından işgali, İngiltere'de Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunan Disraeli'nin partisinin iktidarı kaybetmesi ve toprakları üzerinde milli devletler kurulması politikasını benimseyen Gladstone'un partisinin iktidara gelmesi Osmanlı-Rus savaşının ardından yaşanan olaylar arasında yer almaktadır.

kaldığı için[368] denge politikasını takviye edecek yeni bir araca ihtiyaç duyulmuştu. Halife unvanını taşımakla birlikte dünya üzerindeki en güçlü müslüman devletinin başında bulunması II. Abdülhamid'i devletlerarası denge politikası yanında hilafet politikası izlemeye de sevk etmişti. Hem sınır komşusu olması hem de müslüman bir devlet olması nedeniyle II. Abdülhamid'in bu politikasında İran önemli bir aktör durumundaydı. Aynı zamanda yayılmacı siyaset takip eden Avrupalı devletler karşısında yalnız kalma endişesi de II. Abdülhamid'i müslüman bir devlet olan İran'la ittifaka sevk eden amiller arasında saymak mümkündü. Diğer taraftan İran'la yaşanacak büyük çapta bir mücadele, kurulmaya çalışılan ittihâd-ı islâm ve hilâfet politikasına halel getireceğinden II. Abdülhamid, İran'la ilişkilerin iyi tutulmasına çalışmış, saltanatının ilk yıllarından itibaren izlediği politika ile batılı devletlere iki müslüman devlet arasında bir sorun olmadığına yönelik mesaj vermek istemişti.

Cezmi Eraslan, Osmanlı-İran ilişkilerini 1876-1886 arası dönem ve 1886 sonrası olmak üzere iki döneme ayırmıştır.[369] İlk dönem iki devlet arasında ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı ve ittihâd-ı islâmın gaye olarak belirlendiği bir dönem olmuştur. II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında karşı karşıya kaldığı Osmanlı – Rus savaşı ve sonrasındaki gelişmeler, ittihâd-ı islâmdan başka büyük bir kurtarıcı kuvvet bulunmadığını göstermiş ve iki devlet arasında yakınlaşmalar başlamıştır. Bu yakınlaşmaların ilk adımı olarak 1878 Mart'ında iki ülke orta elçilik düzeyinde olan temsilciliklerini karşılıklı olarak büyükelçilik seviyesine yükseltmişlerdir.[370] Aynı yılın

[368] Akın Kiren, *II. Abdülhamid Dönemi Pan-İslamist Uygulamaları Ekseninde Osmanlı İran İlişkileri,* İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 31.

[369] Cezmi Eraslan, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid*, Nesil Yay., İstanbul, 1996, s. 115-116.

[370] BOA, İ.HR. 276/16795, (29 Safer 1295/4 Mart 1878); BOA, İ.HR. 276/16846, (7 Cemaziyelevvel 1295/9 Mayıs 1878).

sonuna doğru Fahri Bey (1878-1885) iki devlet arasında olan muhabbet ve meveddetin derece-i a'lâya ulaştırılması için gerekli çalışmaları yapmakla görevlendirilerek Tahran'a Osmanlı sefiri olarak gönderilmiştir.[371]

İki devlet arasında karşılıklı adımlar atılmaya başlanılmış olsa da bir müddet sonra bu adımların kesintiye uğradığı görülmektedir. 1886 ve sonrasında İran'ın Rus nüfuzu altında olması ve sınır bölgelerindeki kürt aşiretlerin çıkardığı huzursuzluklar atılan samimi adımları neticeye ulaştıracak güven ortamının sarsılmasına yol açmıştır. Nitekim bu tarihten sonra II. Abdülhamid'in Şiî yayılmacılığına karşı da keskin bir mücadeleye giriştiği görülmektedir.[372]

İttihâd-ı islâm fikrinin devamı getirilemeyip İran'ın şiî yayılmacılığı ile mücadeleye girişilmiş olsa da hem İran şâhının hem II. Abdülhamid'in velâdet ve cülûs yıldönümleri olmak üzere bayram, kandil, nevrûz ve yeni yıl gibi günlerde karşılıklı tebriklerin ve ziyaretlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak ilk dönemlerde gönderilen tebriklerde iki İslam devleti arasındaki dostluğa vurgu yapılan "devleteyn-i İslamiyeteyn/memleketeyn-i İslamiyeteyn arasındaki revâbıt-i dostî ve hüsn-i hem-civarînin tahkîmi"[373] yolundaki dilekler yerini bu tarihlerden itibaren "saâdet-i hâl-i mülûkâneleri ve ahd-i saltanat-ı seniyyelerinin ikbâl ve iclâli"[374] ve "devâm-ı âfiyet ve saâdet"[375] dilekleri gibi kalıplaşmış ifadelere bırakmıştır. Bununla birlikte II. Abdülhamid'in velâdet günlerinde İran'da gerçekleştirilen kutlamalara İran tarafından üst

[371] BOA, Y.A.HUS. 159/86, (15 Zilkade 1295/10 Kasım 1878).

[372] Selim Deringil, *Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 146 vd.

[373] BOA, HR.TO. 266/38, (18 Şaban 1296/7 Ağustos 1879); BOA, Y.PRK.EŞA. 3/71, (10 Zilhicce 1300/12 Ekim 1883).

[374] BOA, Y. PRK.NMH. 9/3, (17 Şaban 1320/19 Kasım 1902).

[375] BOA, Y.PRK.NMH. 10/26, (5 Zilhicce 1324/20 Ocak 1907).

düzeyde katılımın sağlandığı da görülmektedir. Bugünlerde başta İran şâhı, sadrazam ve hariciye nazırları Osmanlı sefârethânesine özel ulaklar göndererek (Şah'ın damadı, oğlu ve kardeşi) II. Abdülhamid'in velâdet gününü tebrik etmişlerdir.[376] Dahası özel ulak gönderilmekle kalınmamış, zât-ı şâhâneye olan hürmetlerinin bir göstergesi olarak velâdet günü vesilesiyle Tahran'daki Osmanlı sefirine İran'ın en büyük devlet nişanlarından olan birinci rütbeden murassa' şîr u hurşîd nişanı verilmiştir.[377] 1894 yılındaki velâdet kutlamalarında Osmanlı sefiri Ali Galip Bey (1893-1895) sefârethâne binasını 2100 adet havagazı ve bahçesindeki ağaçları rengârenk fenerlerle süslemiş ve bu şekilde bir şenliğin Tahran'da ilk defa gerçekleştiğini saraya rapor etmiştir. Sefârethânenin bu şekilde süslenmesi ve ziyaretçi yoğunluğu İran şâhına da arz edilmiş, şâh hazretleri bundan sonra gerçekleştirilecek şehrâyinlerde kendi sarayının da bu şekilde havagazları ile aydınlatılması yönünde talimat vermiştir.[378] 1886 sonrasında her ne kadar İran'a mesafeli bir tavır içine girilmiş olsa da İran ile olan anlaşmazlık noktalarının çatışmaya evrilmesine müsaade edilmemiş,[379] velâdet günleri başta olmak üzere diğer vesilelerle münasebetler devam ettirilmeye çalışılmıştır.

1.3.5. İspanya

Osmanlı ile İspanya ilk defa 1302 yılında Bizans'ın Katalanlardan yardım talebi sonucu karşılaşmış olup[380] iki devlet zamanla Akdeniz'de birbirlerinin en güçlü rakipleri haline gelmişlerdir. Her iki devletin izlediği politikalar ve tarihlerine bakıldığında benzer noktaların çokluğu göze çarpar. Osmanlı ve İspanya, Akdeniz'de üstünlük sağlamaya

[376] BOA, Y.A.HUS. 320/1, (17 Şaban 1312/13 Şubat 1895)

[377] BOA, Y.A.HUS. 270/112, (16 Şaban 1310/5 Mart 1893).

[378] BOA, Y.PRK.EŞA. 19/31, (21 Şaban 1311/27 Şubat 1894).

[379] Cezmi Eraslan, *a.g.e.*, s. 116

[380] Tufan Turan, "İspanyolların Gözünden Osmanlı Devleti'nde 1876 Darbesi ve Sultan II. Abdülhamid'in Tahta Çıkış Süreci", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Eylül 2019, C: 38, S: 65, s. 279.

çalışmış, biri Hıristiyanlığın diğeri İslâmiyet'in koruyucusu ve temsilcisi olmak için uğraşmışlardır.[381]

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde her iki devletin politik kaderinin de kesiştiği görülmektedir. 1868'de İspanya'da Kraliçe II. Isabel tahttan indirilerek cumhuriyet ilan edilmiş, aynı şekilde 1876'da Osmanlı'da V. Murad tahttan indirilerek Kanûn-ı Esâsî ilan etmesi karşılığında II. Abdülhamid tahta geçmiş/geçirilmiştir. Ancak hem İspanya'da hem de Osmanlı'da cumhuriyet ve meşrûtî monarşi denemeleri kısa süreli olmuş ve kral/padişah bu liberal hareketlere karşı üstünlük sağlamıştır. Politik kaderlerindeki bu kesişme İspanya ve Osmanlı'nın dikkatlerini birbirlerine vermelerine neden olmuş, özellikle II. Abdülhamid'in tahta çıkış sonrasındaki siyasi gelişmeler İspanya tarafından yakından takip edilmiştir. Bunun yanında II. Abdülhamid, Akdeniz'de büyük devletlere karşı İspanya'yı bir müttefik olarak görmüş, İspanya ile Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesinde iş birliği yapmak istemişse de bu sadece düşüncede kalmış ve uygulamaya geçememiştir. Bununla birlikte İngilizler'in Mısır'ı işgali ve Kuzey Afrika'daki Fransız yayılmacılığına karşı Osmanlı ile menfaat birlikteliğinin olması bu iki devleti birbirine yakınlaştıran sebepler arasında saymak mümkündür. [382]

İki ülke arasında bir asır öncesinden gelen dostluk ilişkileri velâdet kutlamalarında da kendisini göstermiştir. Velâdet gününün bir gün öncesinde İspanya'da yayınlanan La İberia gazetesi şu şekilde bir metin neşrederek velâdet gününü haberleştirmiştir:[383]

[381] Muzaffer Arıkan, "Türk İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1964, C: 2, S: 2, s. 251-252.

[382] Kemal Beydilli, "İspanya", *DİA*, İstanbul, 2001, C: 23, s. 168.

[383] BOA, Y.A.HUS. 214/53, (19 Şaban 1305/1 Mayıs 1888).

"Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhînin velâdet-i hümâyûnlarına müsâdif olan rûz-ı firûz münasebetiyle sefâret-i seniyyede ziyâfet keşîde kılınacaktır. İşbu ziyâfete bilcümle vükelâ ve mebusân ve âyân meclisleri reisleri ve süferâ-yı ecnebiye ve saray-ı krâlî ricâli med'uvvdurlar. Dâvet-i vâkıaya cümle tarafından icâbet olunacağı şüphesizdir. Zira Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin evsâf ve hasâil-i ber-güzîdeleri Avrupa ve ale'l-husus İspanya'da cümleyi hayran ediyor. Meslek-i hakîmâne ve müdebbirâneleri sayesinde Avrupa ni'am-ı sulh ve müsâlemetten mütena'im olduğu gibi efkâr-ı hürriyet-mendâne-i hümâyûnları dahi Rumeli ve Anadolu kıtalarında vaki memâlik-i şâhâne ahalisini şehrâh-ı terakkide süratle ileri sevk etmekte bulunmuştur."

Metinden anlaşıldığı kadarıyla II. Abdülhamid'in dünya siyasetine hâkimiyeti ve takip ettiği politika Avrupalıları ve özellikle de İspanyolları kendisine hayran bırakmıştır. Avrupalılar II. Abdülhamid sayesinde savaşların külfetini yüklenmek yerine barışın nimetlerini yemekte, Rumeli ve Anadolu II. Abdülhamid'in sağladığı hürriyet ortamı ile süratle ilerlemektedir.

II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümünde Madrid'de gerçekleştirilen kutlamalara İspanya devlet erkânı tarafından tam kadro katılım sağlanmıştır. İspanya saray erkânı başta olmak üzere hariciye ve dahiliye nazırları, hariciye müsteşarı, sivil ve askerî yöneticiler ile İspanya'da bulunan yabancı elçiler sefârethânede tertiplenen ziyafete katılanlar arasındadır. İspanya hariciye nazırı yemek sonrasında II. Abdülhamid'in güzel hasletleri ile ilgili bir konuşma yapmış, bütün davetliler tarafından bu konuşma alkışlanmıştır. Daha sonra Madrid Büyükelçisi Turhan Hüsnü Paşa (1886-1894) hariciye nazırının bu konuşmasına mukabelede bulunarak teşekkür etmiş ve İspanya kral ve kraliçesi hakkında övgü dolu sözler sarf etmiştir. Konuşması çok beğenilmiş olduğundan

hariciye nazırı bu konuşmayı kraliçe hazretlerine arz etmek için, dahiliye nâzırı da resmî bir gazetede bu konuşmayı neşretmek için sefirden müsaade istemişlerdir.[384]

İspanya'da sefâret ve konsolosluklar dışında velâdet kutlamalarının gerçekleştirildiği diğer bir mekân ise sinagoglar olmuştur. İspanya'nın XV. yüzyılda Katolik Hıristiyanlarca fethedilmesi sonrasında kurulan engizisyon mahkemelerinde yüzbinlerce Yahudi öldürülmüş veya sürgün edilmişti. Sürgün edilen Yahudilere daimi ikamet için kucak açan ilk ülke Osmanlı olması hasebiyle[385] Osmanlı'ya olan bu borçluluk duygularından olsa gerek İspanya'daki Musevî toplumu sinagoglarda bir ayin tertip ederek II. Abdülhamid'in velâdet gününü kutlamışlar, dua etmişler ve Osmanlı'ya olan sadâkat-ı kâmilelerinin devam ettiğini bu vesile ile tekrar ifade etmişlerdir.[386]

1.3.6. Güney Afrika

Güney Afrika'da Müslüman toplumun ilk çekirdeğini 1654 yılında Hindistan'ın Uzakdoğu sömürgeleri olan Endonezya ve Malezya'dan çiftliklerde çalıştırmak için getirdiği köleler ve siyasi sürgünler arasında bulunan müslümanlar oluşturmaktadır.[387] Bu tarihten itibaren köleler ve siyasi sürgünlerin devam etmesiyle birlikte bölgede müslüman nüfusun sayıları artmaya başlamıştır.

Güney Afrika müslümanlarının Osmanlı ile ilk karşılaşmaları Sultan Abdülaziz döneminde olmuştur. 1862 yılında buradaki müslüman toplum, bağlı oldukları İngiliz sömürge valisine müracaat ederek kendilerine hilafetin merkezi olan İstanbul'dan bir rehber gönderilmesini istemişlerdir. Güney Afrika müslümanlarının bu talepleri Londra

[384] BOA, Y.A.HUS. 214/53, (19 Şaban 1305/1 Mayıs 1888).

[385] Günay Seferova, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Yahudilerin Altın Çağı", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2018, C: 3, s. 564.

[386] BOA, Y.A.HUS. 525/42, (15 Şaban 1326/12 Eylül 1908).

[387] Ahmet Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008, s. 51-52.

Büyükelçisi Kostaki Paşa vasıtasıyla İstanbul'a bildirilmiş, yapılan değerlendirmeler sonucunda ahkâm ve akaid-i dîniyeyi orada bulunan müslümanlara öğretip anlatmak ve aralarındaki sorunları halletmek üzere ulemadan biri olan Ebubekir Efendi (ö.1880) gönderilmiştir.[388] Ebubekir Efendi'nin vefatından sonra buradaki eğitim faaliyetleri bir müddet Mekkeli Arap hocalar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1887 yılında bu defa Kimberley müslümanları Londra Sefâreti'ne başvurarak Ebubekir Efendi'nin oğlu Ahmed Ataullah Efendi'nin kendilerine muallim olarak tayin edilmesini istemişler ve bu istekleri kabul görerek Ataullah Efendi tayin edilmiştir.[389] Ataullah Efendi'nin faaliyetleri II. Abdülhamid tarafından takdir edilmiş ve kendisine nişanlar verilmiştir.[390]

Ebubekir Efendi zamanında Güney Afrika'da Osmanlı padişahı Abdülaziz'in velâdet günü kutlanmış olmakla birlikte II. Abdülhamid'in velâdet kutlamalarında[391] bu işe Ebubekir Efendi'nin oğlu Ahmed Ataullah Efendi öncülük etmiştir. Güney Afrika'da Osmanlı sultanının velâdet kutlamaları, yıllardır gerçekleştirilmekte olan İngiltere kraliçesinin doğum günü kutlamalarına bir alternatif olarak görülmüş ve müslüman toplum tarafından ayrı bir alaka gösterilmiştir.[392]

[388] BOA, İ.HR. 193/10847, (26 Zilkade 1278/25 Mayıs 1862).

[389] BOA, MV. 25/39, (2 Safer 1305/20 Ekim 1887).

[390] BOA, İ.DH. 1140/88961, (26 Şevval 1306/25 Haziran 1889).

[391] BOA, HR.SFR.3. 384/54, (24 Cemaziyelevvel 1308/5 Ocak 1891); BOA, HR.SFR.3. 398/24, (17 Cemaziyelahir 1309/18 Ocak 1892); BOA, HR.SFR.3. 462/2, (9 Zilkade 1313/22 Nisan 1896); BOA, HR.SFR.3. 510/51, (17 Receb 1319/30 Ekim 1901).

[392] Ahmet Uçar, *a.g.e.*, s. 200.

Kimberley müslümanları 1890 yılında Londra Sefâreti aracılığı ile[393] İstanbul'a gönderdikleri "emîru'l-mü'minîn, hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn, Gazi Sultan Abdülhamid-i Sâni" diye başlayan arizada padişahın velâdet gününü tebrik etmişler; her ne kadar memâlik-i şâhâneden binlerce mil uzakta olsalar da padişahın lütuf ve ihsanlarından faydalanmaya devam ettiklerini bildirmişlerdir. Maddî ve manevî mutluluklarını padişaha borçlu olduklarını akıllarından çıkarmadıklarını ifade ederek Afrika-yı cenûbî ahali-i İslamiyesi olarak Osmanlı sultanına dinen ve kalben bağlı olduklarını söylemişlerdir.[394]

Kimberley'de yayınlanan Diamond Fields Advertiser adlı gazetede[395] yazıldığına göre Kimberley müslüman toplumu İngiltere tabiiyetinden iftihar etmekle birlikte Osmanlı sultanına da özel saygı duyduklarını belirterek velâdet günlerinin bu saygıyı göstermek için bir vesile olduğunu ifade ederek hastalığın ve ekonomik sıkışıklığın olduğu bir zamanda bu kutlamaların Osmanlı Mektebi müdürü Ahmed Ataullah Efendi'nin gayretleriyle parlak bir şekilde icra edildiği belirtilmiştir. Kimberley Hamidiye Camisi'nde Cuma namazı sonrasında yaptığı konuşmada Ahmed Ataullah Efendi, bu gibi günlerde inâyet-perver olan padişahın lütuf ve keremine nail olduklarından dolayı en fazla fakir ve zayıfların sevindiğini söylemiştir. Ayrıca II. Abdülhamid'in politik ileri görüşlülüğünden bahsederek en zor zamanlarda gösterdiği

[393] Güney Afrika gibi uzak ve sömürge yönetimlerine bağlı yerlerde Osmanlı hem ekonomik sebepler hem de şehbenderlerin Panislamcı faaliyetleri nedeniyle doğrudan Osmanlı'nın sorumlu tutulmasının önüne geçmek amacıyla fahrî şehbenderler vasıtasıyla temsil edilmekteydi. Bknz. Zeynep Bostan, *a.g.t.*, s. 254.

[394] BOA, Y.A.HUS. 235/73, (11 Şevval 1307/31 Mayıs 1890).

[395] Gazete ilk olarak 1878 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Bknz. http://diamondfieldsadvertiser.pressreader.com/ (Erişim tarihi: 05/04/2022).

metanete hayran kaldığını, Abdülhamid Han'ın gayretleriyle Osmanlı'nın 20 sene öncesine göre kıyas kabul etmeyecek derecede terakki ettiğini ifade etmiştir.[396]

1.3.7. Romanya

Romanya, 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan, II. Abdülhamid döneminde elden ilk çıkan topraklar arasındadır. Romanya'nın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından İstanbul'da büyükelçilik açmış, Osmanlı ise Romanya'da orta elçilikle; Aleksandr Karatodori Paşa (ö.1906) ile temsil edilmiştir. Karatodori Paşa'nın Hıristiyan kimliği Romanya makamlarınca bir sorun olarak görülmüş ve müslümanlarla daha kolay iletişim sağlayabilmek için müslüman bir elçinin atanmasını talep etmişlerdir. Osmanlı tarafından bu talep olumlu karşılanmış, kısa süre sonra Karatodori Paşa görevden alınarak yerine Süleyman Sabit Bey (ö.1885) atanmıştır.[397]

Romanya'nın Müslüman toplumla iletişim konusundaki bu hassasiyeti Osmanlı'nın burada yaşayan Müslümanların göç etmeyip yaşadıkları topraklarda kalmaya devam etmeleri yönünde telkinde bulunmasını beraberinde getirmiştir. Ancak bağımsızlık sonrası artan Roman milliyetçiliği ve ilerleyen süreçte Müslüman Türk nüfusun mülkiyet haklarının ihlal edilmesiyle Osmanlı topraklarına göçler başlamış ve müslümanlar azınlık durumuna düşmüştür.[398] Azınlık durumunda kalan müslümanlara

[396] BOA, Y.A.HUS. 349/64, (9 Şevval 1313/24 Mart 1896).

[397] Ömer Bedir, "Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya: Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri (1878-1908)", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2020, S: 2, s. 65.

[398] Ömer Bedir, *a.g.e.*, s. 67-68; Nüfus istatistikleri için Bknz. Ali Bozçalışkan, Tekin Avaner, "Göç Yönetimine Dair Bir Kesit: Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler", *Belgi Dergisi*, 2021, S: 21, s. 383-396.

Romanya makamları tarafından dinî inanç ve eğitim hakları tanınmış, müftülük ve kadılık kurumları devam ettirilmiştir.

Roman makamlarının sağlamış olduğu bu serbestlik sayesinde velâdet günlerinde bütün şehirlerde[399] merasim ve şehrâyînler gerçekleştirilmiştir. Bükreş sefiri, velâdet gününde Romanya resmî makamlarının tebrik için sefârete geldiklerini bildirdiği yazısında cülûs ve velâdet gibi günlerde bu kişilerin zorunlu olmadıkları halde akın akın sefârethâneye gelmelerini II. Abdülhamid'in saltanatında Osmanlı namının dünyanın her tarafında şan ve şeref kazanmasına bağlamıştır.[400]

Romanya'da kalan Müslüman toplumun Osmanlı ve II. Abdülhamid hakkındaki hissiyatını göstermesi bakımından Köstence'de[401] gerçekleştirilen kutlamalarda Ömer Efendi tarafından yapılan şu dua dikkat çekicidir:

"İslam topraklarının koruyucusu, milletinin daima hayrını isteyen ve Allah tarafından desteklenen Gazi Abdülhamid Han efendimizin velâdet duasını camimizde duaları kabul eden makama arz eyledik, kusur ve eksikliği ile kabul eyle.Padişahımızı adalet ve afiyetle saltanatlarında devamlı eyle. Her işini zaferle sonuçlandır, hükmettiği toprakları günden güne mamur eyle, hükmü altındaki tebaasını emirlerine can-ı gönülden muti' eyle, şehzadelerini parlaklık ve çoklukta yıldızlar gibi eyle, nice velâdet günlerinin icrasıyla bizleri mesrur-ı handân eyle. Allahım! Sultanımız Abdülhamid Han hazretlerine yardım eyle, ehl-i ilim ve irfanın ona karşı sevgi ve teveccühünü ziyadeleştir, Evlatlarını,

[399] İbrail (Braila): BOA, Y.A.HUS. 291/106, (30 Şaban 1311/7 Mart 1894); Köstence: BOA, Y.A.HUS. 402/66, (25 Şaban 1317/29 Aralık 1899); Bükreş: BOA, Y.A.HUS. 271/15, (19 Şaban 1310/8 Mart 1893).

[400] BOA, Y.A.HUS. 258/16, (8 Ramazan 1309/6 Nisan 1892).

[401] Köstence şehbenderliği hakkında detaylı bilgi için Bknz. Talip AYAR, "Osmanlı'nın bir Liman Kentinde Temsili: Köstence Şehbenderliği", *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz*, Atatürk Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yay., Ankara, 2019, C: 1, s. 199-225.

vezirlerini ve askerlerini tefrikaya ve elemlere düşmekten muhafaza et. Beldemizi ve diğer bütün İslam beldelerini kıtlıktan, taundan, afetlerden ve düşmanlardan koru. Müslümanların sultanına yüce yardımınla yardım et ve onun kalbine garip olarak başlayıp garip olarak devam edecek dinin muhafazasının sevgisini ilkâ eyle."[402]

1.3.8. Sırbistan

Yaklaşık beş asır Osmanlı hâkimiyetinde kalan Sırbistan, 1877-78 Osmanlı Rus harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmış, hemen ardından Osmanlı ile karşılıklı olarak diplomatik temsilcilikler açılmıştır. Belgrad Sefâreti başta olmak üzere Niş, İvranye ve Kraguyevaç şehbenderliklerinde velâdet kutlamaları gerçekleştirilmiştir.[403] Sefârethânedeki kutlamalara Sırbistan resmî erkânının tam kadro katıldığı görülmektedir. Kutlamalar genel olarak diğer sefâretlerdekine benzer şekilde gerçekleştirilmekle birlikte 1890 yılında kısa bir süre sefirlik yapan Mahmud Nedim Bey'den (ö.1923) itibaren kutlamaların daha canlı ve resmî bir hüviyete büründüğü anlaşılmaktadır. Bunda Mahmud Nedim Bey'in padişaha sadakati kadar diplomasi ve protokol konusundaki kabiliyeti rol oynamıştır. Sırbistan'da bu gibi günlerde sefâretlere Sırp makamlarından yetkili kimselerin gitmesi âdet olmadığı halde 1890'dan itibaren kutlanan velâdet günlerinde hariciye ve harbiye nazırlarının katılımıyla reis-i vükelânın büyük üniforma ve nişanları ile sefârethâneye gelip tebrikte bulunması Mahmud Nedim Bey'le başlayan bir gelenek olmuştur. Mahmud Nedim Bey'in Belgrad'dan sonra Atina, Roma ve Viyana sefirliğine atanması, gittiği yerlerde krallarla mülakatları, devlet işleriyle ilgili raporlar hazırlayarak saraya takdim etmesi ve yabancı

[402] BOA, Y.A.HUS. 321/54, (7 Ramazan 1312/4 Mart 1895).

[403] BOA, Y.A.HUS. 271/68, (26 Şaban 1310/15 Mart 1893); BOA, Y.A.HUS. (24 Şaban 1311/2 Mart 1894); BOA, Y.A.HUS. 320/133, (17 Şaban 1312/13 Şubat 1895); BOA, Y.A.HUS. 437/117, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902); BOA, BEO. 3166/237425, (3 Ramazan 1325/10 Ekim 1907).

devletler tarafından kendisine nişanlar verilmesi gibi hususlar kendisinin başarılı bir bürokrat olduğunu göstermektedir.

Kısa süre görev yaptığı Belgrad'da "edep, terbiye ve hatta tevazu sınırlarını aşsam da maksadım tahdîs-i nimet olduğu için umarım mazur görülürüm" diyerek velâdet gününde yaptıklarını anlattığı yazısında sefârethânenin büyük balkonuna Osmanlı bayrağı astırıp pencereleri çiçek saksıları ile süslediğini, hem tebrik için hem de Belgrad'ın en büyük binası olan sefârethânedeki bu güzelliği temaşa için gelenlere şeker ve şerbetler ikram ettiğini söylemiştir. Padişaha hayır dua edilmesine vesile olmak amacıyla Belgrad'da bulunan Osmanlı tebaası fukarayı kuzu eti ve helvadan oluşan akşam yemeği için sefârethâneye davet etmiş, yemek esnasında davetlilerin yanlarında bizzat bulunarak onlara Osmanlı tebaası olmalarından dolayı kendilerini bahtiyar hissetmelerini, II. Abdülhamid gibi bir padişaha sahip olduklarından dolayı da gece gündüz dua etmeleri gerektiğini anlayabilecekleri bir lisanla ifade etmiş, onlar da ayağa kalkarak "Padişahım Çok Yaşa" duasını okumuşlardır.[404]

1.3.9. Diğer Sefâretlerde Yapılan Kutlamalar

[404] BOA, Y.PRK.EŞA. 10/97, (17 Şaban 1307/8 Nisan 1890).

Yukarıda saydığımız sefâretler dışında tespit edebildiğimiz kadarıyla Almanya[405], İtalya,[406] İngiltere,[407] ve Yunanistan[408] sefârethânelerinde benzer şekilde velâdet kutlamaları gerçekleştirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde faal durumda olan sefâretlerden büyükelçilik düzeyinde temsil edilen Rusya ve orta elçilik düzeyinde temsil edilen Belçika, İsveç, İsviçre, Hollanda ve Karadağ[409] sefârethânelerinde ise velâdet kutlamaları ile ilgili bir kayda rastlanılmamıştır. Öncelikle dönemin devletlerarası teamülünde hükümdarların yevm-i mahsuslarından cülûs, velâdet, şehzade doğumu veya izdivaçtan sadece birinde merasim ve tebriklerin yapıldığı düşünüldüğünde II. Abdülhamid'in cülûs günlerinin bunun için tahsis edildiğinin görülmesi, buralarda velâdet günleri için bir merasime gerek duyulmadığını düşündürmektedir.

[405] BOA, Y.PRK.HR. 14/36, (15 Şaban 1308/26 Mart 1891); BOA, Y.A.HUS. 245/52, (17 Şaban 1308/28 Mart 1891); BOA, Y.A.HUS. 291/27, (19 Şaban 1311/25 Şubat 1894); BOA, Y.A.HUS. 525/16, (20 Şaban 1326/17 Eylül 1908).

[406] Roma Sefâreti ile yapılan yazışmalar merasimlerden ziyade merasim masrafları konusunda yapılmıştır. Bknz. BOA, Y.PRK.EŞA. 46/77, (17 Şaban 1322/27 Ekim 1904); BOA, BEO. 896/67160, (14 Şaban 1314/18 Ocak 1897); BOA, BEO. 1243/93210, (6 Receb 1316/20 Kasım 1898); BOA, BEO. 1413/105954, (3 Şaban 1317/7 Aralık 1899).

[407] BOA, Y.A.HUS. 525/17, (20 Şaban 1326/17 Eylül 1908).

[408] BOA, Y.A.HUS. 214/12, (5 Ramazan 1305/16 Mayıs 1888); BOA, HR.TO. 344/60, (28 Şaban 1307/19 Nisan 1890); BOA, HR.TO. 347/64, (17 Şaban 1309/17 Mart 1892); BOA, Y.A.HUS. 319/89, (15 Şaban 1312/11 Şubat 1895); BOA, Y.PRK.A. 10/2, (10 Ramazan 1312/7 Mart 1895).

[409] Karadağ ile ilgili eldeki bilgiler Karadağ nazırlarının velâdet gününde sefârethâneye tebrik için gittiklerine dairdir. (BOA, Y.A.HUS. 192/58, (16 Ramazan 1303/18 Haziran 1886); BOA, Y.A.HUS. 234/144, (18 Şaban 1307/9 Nisan 1890). Sefârethânede herhangi bir merasim yapılmadığı gibi sefirin velâdet gününde Karadağ Prensi'nin yemek davetine icabeti ve yemek esnasında bugünün velâdet gününe tesadüf ettiğini söylemesi sefârethânede kutlamaların gerçekleştirilmediğini göstermektedir. (BOA, Y.A.HUS. 178/76, (20 Şaban 1301/15 Haziran 1884).

Diğer taraftan büyükelçilik ve orta elçiliklerin devletin büyüklüğü ve önemine göre açıldığı düşünüldüğünde orta elçilikle temsil edilen bu devletlerde velâdet merasimlerine ve dolayısıyla bulundukları devletin resmî makamlarından tebrik beklentilerine girilmediği de anlaşılabilir. Ayrıca velâdet kutlamalarının padişahın meşruiyetinin teyidi, toplumu ortak değerler etrafında bir araya getirmek, padişaha bağlılığı teyit etmek gibi fonksiyonları düşünüldüğünde bahsi geçen devletlerde Osmanlı tebaasının bulunmaması veya çok az olması da buralarda merasim tertip edilmeme gerekçelerinden olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖNEMİN BASININDA VELÂDET KUTLAMALARI

A. II. Abdülhamid Döneminde Basın

Osmanlı'da Müslümanlar tarafından[1] ilk basımevi İbrahim Müteferrika (ö.1747) tarafından 1726 yılında kurulmuş olsa da ilk gazetenin basılması matbaanın kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra gerçekleşmiştir. 1828 yılında Vekâyi'-i Mısriye[2] ile başlayan gazetecilik faaliyetleri bu tarihten itibaren resmî, yarı resmî ve özel gazetelerle hayatına devam etmiştir. 1821 yılında patlak veren Yunan isyanının dünya basınında yer alması ve isyanla ilgili haberlerin Osmanlı aleyhine kullanılması Osmanlı yöneticilerini basın üzerinde ciddi anlamda düşünmeye ve bu konuda adım atmaya sevk etmiştir.[3] Bu nedenle XIX. yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da gazete ve gazeteciliğin gelişimi bakımından önemli bir zaman dilimi olmuştur. İlk gazeteciler genellikle geçimlerini devletten aldıkları maaşla idâme ettiren memurlar olduğundan ve bu gazeteler genel anlamda yeni düzenlemeleri üst düzey yöneticilere bildirmek düşüncesiyle

[1] Osmanlı'da matbaa Müslümanlar tarafından 1726'da kurulmuş olsa da bu tarihten önce gayrimüslim topluluklar tarafından da matbaanın kurulduğu bilinmektedir. İlk olarak 1493'te Yahudiler, 1567'de Ermeniler, 1627'de de Rumlar İstanbul'da matbaa kurmuşlardır. Bknz. Yasin Meral, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da İbrani Matbuatı", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 2008, C: 5, s. 548; Ayrıca İstanbul'da Yahudiler tarafından kurulan matbaa, Yahudilerin kitap kültürü, ilmi faaliyetleri ve kurdukları matbaada bastıkları eserler için Bknz. Yasin Meral, *İbrahim Müteferrika Öncesi İstanbul'da Yahudi Matbuatı (1493/1729)*, Divan Kitap, Ankara, 2016.

[2] İlk Osmanlı gazetesi Vekâyi'-i Mısriye hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Nesimi Yazıcı, "Vekayi'-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1991, C: 2, S: 2, s. 267-278.

[3] Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2014, S: 5, s. 59.

çıkarıldıklarından[4] günümüz tabiri ile dördüncü kuvvet olmaktan uzak olmuşlardır. 1860'ta çıkarılmaya başlanan ilk hususî gazete Tercümân-ı Ahvâl'le birlikte gazeteler resmî evrak olma niteliği yanında yönetimi eleştiren, toplumun dertlerini dile getiren bir niteliğe bürünmüştür. Gazetelerdeki bu nitelik değişimi beraberinde basın üzerinde bir kontrolün gerekliliğini de getirmiş ve 1864 yılında Fransız Basın Yasası'ndan mülhem olarak kaleme alınan Matbuât Nizamnâmesi[5] yayınlanmıştır. Nizamnâme ön sansürü kaldırdığı için gazeteciler tarafından olumlu karşılansa da gazetelerin yönetime yönelik eleştiri dozlarını artırması Osmanlı yöneticilerini 1867'de, gerekli görüldüğü takdirde nizamnâmeden bağımsız olarak[6] gazeteler hakkında kovuşturma yetkisi veren ayrı bir kararnâme yayınlamaya sevk etmiştir. 1876 yılına gelindiğinde ise memleketin içinde bulunduğu durumun[7] ehemmiyeti nedeniyle *tahdîş-i ezhânı dâî makâlât* (halkın zihnini bulandıran yazılar) neşrederek kamuoyunu olumsuz etkileyen gazetelerin denetim altına alınmasına dair Sansür Kararnâmesi olarak da bilinen[8] yeni bir kararnâme daha yayınlanmıştır. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda Osmanlı'nın basın politikası sınırsız bir özgürlük yerine sıkı bir denetim ve sansür ağırlıklıdır.

---

[4] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2015, s. 26.

[5] BOA, A.DVN.MKL. 5/9, (5 Receb 1281/4 Aralık 1864).

[6] "…*vikâye-i âsâyiş ve nizâm kaziyye-i müstelzimesine binâen bu kâide hilâfında bulunan gazeteler ve risâlelerin bütün devlet ve umûm millete râcî olan mazarratlarının men'i zımnında matbûât nizâmâtı mevzuasının ahkâmı hâricinde olarak hükûmetçe icrâ-yı muâmele-i te'dîbiye ve ittihâz-ı tedâbîr-i mâniaya karar verilmiştir*." Server İskit, *Türkiye'de Matbuât İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Yay., Ankara, 1943, s. 25.

[7] Hersek isyanı, Yunanistan ve Karadağ ile savaş durumu, moratoryum ilanı gibi olaylarda devletin içerisinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak padişah gösterilmekte ve toplum nazarındaki itibarına gölge düşürülmeye çalışılmaktaydı. Georgeon, *a.g.e.*, s. 59.

[8] Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007, s. 36.

Osmanlı basını söz konusu edildiğinde sansür kelimesi genellikle II. Abdülhamid ile anılsa da görüldüğü üzere bu uygulamalar II. Abdülhamid ile başlamış bir durum değildir. Ayrıca basın üzerindeki bu sansür mekanizması o dönemde sadece Osmanlı'ya has bir durum da olmayıp Batı'da ve özellikle Rusya'da basının sınırsız bir özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir.[9]

II. Abdülhamid, basının efkâr-ı umûmiye/itikâd-ı âmme (kamuoyu) oluşturma araçlarından biri olduğunun farkında olarak şehzadelik döneminde yayınlanan Cerîde-i Havâdis, Tasvîr-i Efkâr, Basîret gibi gazeteleri; Çaylak ve Çıngıraklı Tatar gibi mizah dergilerini yakından takip etmiş, kamuoyunda nasıl etki bıraktıklarını izlemeye çalışmıştır. Sadece yerli ve Türkçe gazeteleri değil Avrupa'da basılan gazeteleri de Sarafim Efendi[10] ve kitapçı Elnino aracılığıyla getirterek takip etmiştir.[11] Kimi zaman da gazetecileri konağına davet ederek görüşmelerde bulunmuştur.[12] Gazeteler ve gazeteciler hakkında bir kanaat elde eden II. Abdülhamid, gazetelerin, elde ettikleri haberleri tarafsız bir şekilde okuyucusuna aktaran, okuyucuyu fikrî olarak geliştiren bir haber bülteninden ziyade belirli güç odaklarının elinde bir araç olduğunu görmüş olmasından kaynaklı olsa gerek saltanatı zamanında basın politikasını bu düşünce üzerine bina ettiği görülmektedir.

Yeri geldiği için burada sansür hadisesinden de söz etmek gerekirse, bu dönemde genellikle sıkı bir sansür uygulamasına gidildiğinden söz edilmekle birlikte bu uygulamanın neden yapıldığı genellikle bahis konusu edilmemektedir. Oysa burada asıl

[9] Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamid***,** İletişim Yay., İstanbul, 2016, s. 35.

[10] Sarafim Efendi İstanbul'da kıraathâne adı altında açılan işletmenin ilk müessisidir. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Kemalettin Kuzucu, "Sarafim Efendi ve Kıraathânesi", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 231-238.

[11] Süleyman Kocabaş, *Sultan Abdülhamid, Kurtlar Sofrasında Savaş*, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2016, s. 16.

[12] Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yay., İstanbul, 2007, s. 33.

önemli olan husus, sansürün varlığından ziyade neden böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulduğudur.

Öncelikle bu dönemde devletin ve milletin menfaatini düşünecek Osmanlı basınından söz etmek mümkün değildir. Nitekim II. Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Said Paşa (ö.1914) basınla alakalı kaleme aldığı lâyihasında:

> "*Memleketimizde ekseriya gazetecilik ecnebilerin elindedir. Hiçbir devlet ise buna müsaade etmez. Ve bir ecnebi gazeteci doğru adam olsa bile efkârını mensub olduğu sefâretin veya kavmin veyahut ale'l-ıtlâk erbâb-ı ağrâzın menâfiinden ziyade misafir olduğu memleket-i ecnebiyenin hayır ve menfaatine sarf etmesine akıl kesmez*"[13]

diyerek Osmanlı basınındaki yabancıların üstünlüğünü dile getirmiştir. Said Paşa ardından gazete için haber toplayan kimselerden/muhbirlerden bahsederek İstanbul'da 150-200 liraya kadar maaş alan birçok muhbirin bulunduğunu, kazançlarından mahrum olmamak için haber olmadığı günlerde dahi asılsız haberler yazdıklarını, en küçük hadiseyi Avrupa'ya büyük bir olaymış gibi aktardıklarını söylemektedir. Bu gibi habis ruhlu kimseleri ıslah etmeye çalışmanın fayda vermeyeceğini, kendileri hakkında işlem yapacak memurlara her türlü iftira ve tezviratta bulunabilecek yapıda olduklarından padişahı bunlara karşı dikkatli olması konusunda uyarmıştır.

Said Paşa'nın gazetelerin yabancıların elinde olduğuna dair sözlerini o dönemin meşhur gazetelerinden Servet-i Fünûn'un sahibi Ahmet İhsan Tokgöz de *"...gazetecilik, kitapçılık ve matbaacılık da her şey gibi Türk olmayanların elindeydi. Günlük gazetelerin*

[13] Said Paşa'nın gazete muhbirleri hakkındaki layihası için Bknz.: BOA, Y.EE. 82/58-3, (2 Safer 1300/13 Aralık 1882).

sahipleri Çörçil, Filip, Mihran, Nikolaidi adlı idi. Mecmuaları Karabet'ler[14]*, Kaspar'lar, Ohannes'ler çıkarırdı*" diyerek basındaki gayrimüslim üstünlüğünü ifade etmiştir.[15]

Diğer taraftan yine bu dönemde bilinçli bir gazetecilik faaliyetinden bahsetmek de mümkün değildir. Dönemin önemli gazetelerinden olan Basîret ve Mîzân Gazeteleri bu konuya değinmişler ve gerçek anlamda bir gazeteciliğin yerine getirilmediğini yazılarıyla ortaya koymuşlardır. Basiret Gazetesi'nde "Gazete ve Muhbirler" başlığı ile neşredilen yazıda[16] bir gazetecinin her ne kadar görevini layıkıyla yerine getirmeye çalışsa da muhbirlerden/muhabirlerden kaynaklı birtakım olumsuz durumlarla karşılaşılabileceğine değinerek "*Bir gazeteci vazifesini az da olsa bilir ve vazifesini güzel bir şekilde yapmaya gayret eder. Fakat bazı kere bu gayretine sekte vuracak fenalıklar ve mahcubiyetler vuku bulur ki buna da genellikle muhbirler sebep olur. Halbuki muhbirlerin vazifesi gazetecilik vazifesinden daha büyüktür. Muhbirlik edecek kimselerin yazdığı hususları aslına uygun olarak yazması gerekir. Fakat ne yazık ki muhbirlerimiz vazifelerini tam anlamıyla bilmediklerinden iyi niyetli olmayan yazılarıyla hem gazeteleri hem de kendilerini mahcup etmektedirler*" demek suretiyle gazetelerin ve gazeteciliğin içinde bulunduğu durumu izah etmiştir.

Mîzân'da ise her önüne gelenin gazete çıkarmaya teşebbüs ettiği söylenerek gazete imtiyâz sahibi olabilmek için gerekli şartların yetersizliğinden söz edilmiş, Osmanlı tebaası olmayan, itibarı bozuk, yabancı çıkarlarına hizmet eden ve hatta namus

[14] Karabet Efendi ve Osmanlı matbuatına katkıları için Bknz. Muhammed Tatlısu, "Kitapçı Karabet Efendi'nin Osmanlı Matbuatına Katkıları Üzerine Bir Methal", *Annual of İstanbul Studies*, 2021, S: 3, s. 123-148.

[15] Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuât Hatıralarım (1888-1914),* İş Kültür Yay, İstanbul, 2012, s. 301.

[16] *Basîret*, Nr: 577, (12 Zilkade 1288/23 Ocak 1872), s. 1-2.

ve haysiyeti ihlal eden kimselerin bile gazete çıkarmalarından yakınılmış, bu duruma sansürün bile yeterli olamayacağı vurgulanmıştır.[17]

Times gazetesi muhabiri Bloviç ile olan görüşmesinde de basının içerisinde bulunduğu duruma değinen II. Abdülhamid, gazete ve gazetecilerin yeterli olgunluk seviyesine erişmediklerini îmâ ederek basına sınırsız bir özgürlük tanımanın zararları ile ilgili "*Benim hürriyet aleyhinde olduğumu rivâyet etmek hatadır. Bir memleketin ihtiyâcı zamâneye muvâfık bulunması lüzûmuna vâkıfım. Fakat hürriyetin fıkdânı ne kadar muzırr ise sûret-i isti'mâli meçhul olan bir memlekette hürriyetin ifrâtı da o kadar muzırrdır. Zira isti'mâl-i hürriyetten bî-haber olan bir memlekete hürriyet ihsânı aynı tüfenk isti'mâli bilmeyen bir adamın eline tüfenk vermek gibidir. Böyle bir adam peder ve mâder ve birâderlerini vurduktan sonra nihayet kendi kendisini de telef eder*" diyerek düşüncelerini ifade etmiş, sınırsız bir hürriyet verilmeden önce hürriyeti kullanmayı öğretmenin gerekliliği üzerinde durmuş ve kendisinin de bu yolda çalıştığını söylemiştir.[18] Tahta çıktığı dönemde kucağında bulduğu Osmanlı – Rus savaşının çıkışına

[17] *"…bizde gazete sahibi imtiyazlığına nâ'iliyet için matlûb olan sıfatlar o kadar azdır ki bazı memlekette mürettiplik için bile kâfî gelmez. Ez-cümle teb'a-i Devlet-i Aliyye'den bulunmaması ve namus ve itibarı bozuk olması ve menâfî-i ecnebiyeyi tervic eylemesi gazete imtiyazından mahrum bırakmak için kâfî olamaz. Hatta hukuk-ı umûmiyeye müteallik harekâtın tecavüzkârâne ile ihlâl-i namus ve haysiyet etmiş olanlar bile İstanbul ve Beyoğlu ve Üsküdar tevkifhânelerinde kayıtları olmadığı halde gazete sahib-i imtiyazlığına nâil olabilirler… Bu halde daire-i matbuâtın en şiddetlisi ve müşkili bulunan sansür usûlü bile matlûb olan neticeyi hâsıl edemez, yani fenalığın önünü alamaz. Buna katiyen şüphe edilemez. Çünkü erbâb-ı gayretin şiddetli tabirâtını gazeteye girmekten meneden sansür ecnebi entrikasına alet kesilmiş olan müfsidlerin yaldızlı haplara sokulmuş semm-i mühlikin tesirât-ı muzırrasını men edemez."* Yazının tamamı için Bknz. *Mîzân*, Nr: 42, (19 Cemaziyelevvel 1305/2 Şubat 1888), s. 353-354.

[18] BOA, Y.PRK.TKM, 28/61, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893).

bir gazete karikatürünün sebep olduğu yönündeki ifadeleri[19], II. Abdülhamid'in basın konusundaki tutumunu haklı çıkaracak niteliktedir. Nitekim "Hürriyet Bayramı" olarak ilan edilen[20] II. Meşrutiyetin ilanı ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilişinden sonraki dönemde kısa bir süreliğine basına özgür bir ortam sağlansa da bunun ne kadar zararlı olduğu görülmüş ve çok geçmeden sıkı bir denetim ve sansür uygulamasına geri dönülmüştür.[21]

Basına uygulanan sansürle ilgili söylenecek bir diğer husus ise bu uygulamanın sadece II. Abdülhamid'e izafe edilmesidir. Said Paşa'nın layihası ve Mizan gazetesinde neşredilen yazılara bakıldığında aslında bu uygulamanın dönemin devlet adamları ve gazetecileri tarafından da desteklendiği, bir tedavi çaresi olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Zaman zaman bu hususun ilgili memurlar tarafından abartıldığı[22] ve "kullanılması yasak kelimeler" adı altında keyfî hareketlerde bulunulması[23] bu hususta bütün suçu II. Abdülhamid'e yüklemenin anlamsızlığını göstermektedir. Bununla birlikte her ne kadar bu dönem baskı ve sansürle anılsa da Tanzimat dönemi ile karşılaştırıldığında hem gazeteler hem de okuyucular açısından ciddi bir ilerlemenin

[19] "*…Moskof muhârebesine ilk meşrûtiyet zamanında bir gazete meselesi sebep oldu. Karagöz gazetesi Devlet-i Aliyye'yi aslana, Rusya'yı ayıya teşbih etmiş idi. O zaman sefir gazeteyi eline alınca Bâbıâli'ye gelmiş, sadrazama protesto etmiş, muhârebe zuhûruna sebep vermiş idi*." Atıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, Haz. Metin Hülagü, Timaş Yay., İstanbul, 2013, s. 237.

[20] Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı, 10 Temmuz Îd-i Millîsi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart, 2008, S: 38, s. 323-342.

[21] Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 84 vd.

[22] Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s. 56.

[23] Kullanılması yasak olan kelimeler konusunda ayrıntılı bilgi için Bknz. Abdullah Vefa Karataş, *II. Abdülhamid Döneminde Basın Hürriyeti*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s. 159 vd.

kaydedildiği dönemdir. Namık Kemal 1882 yılında kaleme aldığı yazısında,[24] yirmi sene önce çıkan bir gazetenin içeriği ne kadar önemli olursa olsun beşyüz kişiden fazla kimsenin okumadığını, şimdi ise gazetelerin bütün nüshalarının evlerde, kıraathânelerde, şehirlerde ve kasabalarda en az onbeş bin kişi tarafından okunduğunu, on sene zarfında kadınlarda okuma oranının yüzde yüz arttığını, İstanbul'da esnaf ve uşakların dahi gazete okuyup dinlediklerini söylemesi basının elde ettiği konumu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909), basın ve yayıncılık faaliyetlerine rakamsal olarak bakıldığında da baskı ve sansür rejiminin hüküm sürdüğünün söylenildiği bu dönemde çok sayıda gazete, dergi ve kitabın yayınlandığı görülmektedir. Yıllık basılan ortalama kitap sayısı II. Mahmud zamanında 11, Abdülaziz zamanında 116 iken bu sayı II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde 285'e yükselmiştir. Aynı durum gazetelere yapıştırılan pul sayılarında da kendisini göstermektedir.[25] Gazete ve kitap sayılarındaki bu artış aynı zamanda II. Abdülhamid'in bir politikasıdır. 1903'te yayınlanan Şûrâ-yı Devlet kararında basının illere ve hatta köylere kadar ulaştırılması; tarım, doğal kaynaklar ve kültürle ilgili konuların sade bir dille kaleme alınarak halka aktarılması istenmiştir.[26] Rakamlar ve söylemler ortadayken bu dönemi sadece baskı ve sansürle anmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

II. Abdülhamid döneminde gazete ve dergi gibi süreli yayınlarla ilgili işlem ve işleyişler Matbuat Müdürlüğü'nce[27] yürütülmekle birlikte yerli basın Matbuât-ı Dahiliye,

---

[24] Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl*, Kitaphâne-i Ebuzziyâ, İstanbul, 1300, s. 9.

[25] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 82.

[26] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* C: 1, s. 87.

[27] Nesimi Yazıcı, "Matbuat Müdürlüğü'nün Kuruluşu", *Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi (Haberleşme Özel Sayısı),* 1983, S: 5, s. 113-134.

yabancı basın da Matbuat-ı Hariciye/Ecnebiye Müdürlüğü tarafından takip edilmiştir. Matbuat Müdürlüğü ilk olarak Maârif-i Umûmiye Nezâreti'ne bağlı olarak çalışsa da sonraları dönem dönem Dahiliye ve Hariciye nezâretlerine bağlı olarak görevini sürdürmüştür. Yine bu dönemde basının sarayın emrine girdiği ile ilgili düşünceler ise kısmen doğru olmakla birlikte bunu sadece iç siyasete tahvil ederek açıklamak doğru olmayacaktır. Avrupa basınında başta II. Abdülhamid olmak üzere Osmanlı, Türk ve Müslümanlar aleyhinde yazıların yayınlandığı bir dönemde bu yazılara müdahale edilip cevap verilmesi gerekiyordu ki bu girişim sarayın kontrolü altındaki gazeteler vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde basın, saray politikalarının önemli bir destekçisi ve yayıcısı konumuna gelmiştir. Velâdet kutlamaları ile ilgili; kutlamaların ilanı, mahkûmların affedilmesinin bildirilmesi, bugüne tesadüf eden günlerde yapılan açılışlar gibi hususlar başta olmak üzere önemli görülen hadiselerin gazetelere yazılarak toplumun bilgilendirilmesinin bizzat saray tarafından istenmesi gazetelerin kamuoyu oluşturmadaki işlevinin kabul edildiği ve bir propaganda aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

B. Dönemin Basınında Velâdet Kutlamaları

Kitlesel mesajlar üreten, haber, bilgi ve kanaat elde etmek için servis hizmeti sunan gazeteler; haber verme, denetim ve eleştiride bulunma, kamuoyunu aydınlatma ile eğitme ve eğlendirme işlevlerini yerine getiren kitle iletişim araçlarındandır.[28] Günümüzde olduğu gibi geçmişte de bilgi üreten ve yayan bir yapıya sahip olması ve kamuoyunu etkilemesi nedeniyle gazeteler, güç sahipleri/otoriteler tarafından ideolojilerine uygun söylemleri yerel ve küresel bazda servis etmek için kullandıkları

[28] A. Murat Vural, "Basın, Kamuoyu ve Üniversite", *Kurgu Dergisi*, 2000, S: 17, s. 117-118.

propaganda araçlarından biri olmuştur. Propaganda, bir ideolojiyi veya düşünceyi tanıtmak amacıyla söz ve yazı ile yapılan faaliyetlerin bütünü olmakla birlikte propagandada bazen yeni bir tutum oluşturmak, bazen de var olan tutumu devam ettirerek onu bozacak güçlere karşı korumak amaçlanabilir. Diğer taraftan propaganda faaliyetleriyle bir taraftan kararsızlar etkilemeye çalışılırken diğer taraftan da aynı görüş etrafında birleşen insanları kenetleyip dayanışmayı artırmak hedeflenebilir.[29] Nitekim haber metinlerinin tasarlanan ve üretilen metinler olduğu ve haber içeriklerinin objektifliği iddiasının bir efsaneden ibaret olduğu[30] konusunda teorisyenler hemfikir olmuşlardır.[31] Bu özelliklerinden dolayı da gazete gibi haber medyalarında ele alınan konuların gerçeği aktaran metinler değil, sosyal etkileri gözetilerek tasarlanan ve üretilen metinler olarak görmek daha doğru olacaktır.

II. Abdülhamid, propaganda amaçlı olarak basını en etkili şekilde kullanan hükümdarlardan biridir. Şehzadeliği zamanından itibaren basının bu özelliğini görmüş ve tahta çıkışından itibaren de iktidarının ve meşruiyetinin tahkîmi için en etkili biçimde basını kullanmaya çalışmıştır. Osmanlı sarayında yabancı gazeteci ve muhabirleri kabul eden ilk sultan olma özelliğine de sahiptir. II. Abdülhamid aynı zamanda muhacirlere[32] ve depremde zarar görenlere yapılan yardımlar,[33] su kanallarının tamir edilmesi,[34] ekmek

[29] Özlem Güllüoğlu, "Halkla İlişkiler ve Propaganda İlişkisi Üzerine Kuramsal bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 2009, C: 12, S: 1-2, s. 506.

[30] Müjgan Bal, "İmaj ve Önyargı Faktörünün Gazete Haberlerine Etkisi", *KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2011, C: 1, S: 2, s. 209.

[31] Sena Aydın, "Türk Basınında bir İçerik Analizi Çalışması: Ermenek Faciası Haberleri", *Intermedia International E-journal*, 2015, C: 2, S: 1, s. 269.

[32] BOA, Y.PRK.BŞK. 32/96, (22 Safer 1311/4 Eylül 1893).

[33] BOA, BEO. 455/34122, (11 Safer 1312/14 Ağustos 1894).

[34] BOA, İ.HUS. 30/101, (30 Rebîülâhir 1312/30 Ekim 1894).

fiyatlarında indirim yapılması[35] ve Haremeyn'e telgraf hattı çekilmesi[36] gibi iktidarını tahkim edecek ve kamuoyunda olumlu etki bırakacak hadiseleri gazetelerde ilan ettirerek toplumu bu konuda bilgilendirmek istemesi onun kamuoyunu etkilemek, propagandasını yapmak adına basını nasıl kullandığına örnek davranışlardan sayılabilir. Ayrıca bu dönemde Jön Türkler gibi muhalif hareketlerin siyasi görüşlerini daha çok basın yolu ile yaymaya çalışmaları II. Abdülhamid'in basını daha etkin şekilde kullanmasını gerektirecek hususlardan olmuştur.

Velâdet günleri özelinde, kutlamaların ilanı saray tarafından gönderilen bir metinle gazetelerde ilan ettirilmekle birlikte gazeteler de bugüne özel olarak yazılar kaleme almışlar, okurlar tarafından gönderilen şiirlere sayfalarında yer vermişlerdir. Haftalık olarak çıkarılan gazetelerden bazıları veladet gününe tesadüf eden günde "özel sayı" çıkardığı gibi bazı gazeteler ise normal gününde çıkarılmakla birlikte veladet günü için "gecikmiş olsa bile geçmiş sayılmaz"[37] diyerek mukaddes gördükleri tebrik vazifesini daha sonrasında yerine getirmişlerdir.

II. Abdülhamid döneminde çok sayıda gazetenin yayın hayatına başladığı bilinmekle birlikte bazılarının birkaç sayı sonra tatil edilmesi, bazılarının da maddî yetersizlik nedeniyle sadece birkaç sayı çıkarması ve çıkarılan sayıların da velâdet günlerine tesadüf etmemesi bütün gazetelerde ilgili haberlerin bulunmasını imkânsız kılmaktadır. Bununla birlikte bu dönemde basılan yerli gazetelerden İstanbul ve taşra basını olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla Balkan, Bursa, Çocuklara Mahsûs Gazete, Çocuklara Rehber, Etfâl, Girit, Hak, Hamiyyet, Hanımlara Mahsûs Gazete, Hazîne-i Fünûn, Hüdavendigâr, İkdâm, İzmir, Karesi, Kastamonu, Maârif, Malûmât, Manastır, Mecmu'a-i Edebiye, Mecmu'a-i Fünûn-ı Askerî, Mecmu'a-i Lisân, Mecmu'a-i Ma'ârif,

[35] BOA, BEO. 879/65903, (5 Receb 1314/10 Aralık 1896).

[36] BOA, İ.HUS. 92/2, (1 Ramazan 1319/12 Aralık 1901).

[37] *Mekteb*, No: 33, (22 Şaban 1307/13 Nisan 1890).

Mekteb, Mirsad, Mizân, Musavver Cihân, Musavver Fen ve Edeb, Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn, Musavver Terakkî, Muvâzene, Mürüvvet, Mütâlaa, Pul Mecmuası, Resimli Gazete, Resimli Uyanış, Servet, Servet-i Fünûn, Sıhhat, Suriye, Takvîm-i Vekâyi, Tarîk, Trabzon, Tuna, Uhuvvet, Yeni Asır, Yeni Edirne ve Zuhur adlı gazeteler velâdet günlerinde sayfalarında yer ayırmışlardır.

1. Osmanlı Türkçesi ile Yayınlanan Gazeteler

İktidarların hitap ettiği kitleyi etkilemek ve yönlendirmek için kullandıkları araçlardan biri de ortaya çıkışından itibaren medya olmuştur. İdeolojik söylemler medya aracılığı ile kitlelere ulaştırılmaya çalışılmış, böylelikle toplum dönüştürülmek, istenilen yöne kanalize edilmek istenmiştir.

Dönemin basını sarayın ihsan ve yardımları ile hayatını devam ettirdiklerinden velâdet günlerine kayıtsız kalması beklenilecek bir durum değildir. Doğrusu bu konunun saray tarafından da teşvik edildiği görülmektedir. Velâdet gününde tebriklerini bildiren ve bildirmeyen gazete imtiyaz sahibi ile muharrirlerin isimleri ve o günkü çıkardıkları gazetenin bir nüshası tespit edilmiş ve tebrik vazifesini yerine getiren imtiyaz sahipleri ve muharrirlerin taltif edilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak bütün gazetecilerin bir anda taltif edilmesinin ortaya çıkaracağı dedikodulardan da çekinilmiş ve öncelikle hiç rütbe ve nişan almamış olan 8-10 kişi, sonrasında da Ramazan ve Kurban bayramı, yılbaşı ve cülûs yıldönümü gibi vesilelerle ikişer üçer kişilik gruplar halinde çağrılarak taltif edileceklerinin kendilerine iletilmesi hususunda görüş bildirilmiştir.[38]

Osmanlı topraklarında çıkarılan ne kadar gazete ve dergi varsa bu güzel günü tebrik etmek, nasıl büyük ve şanlı bir gün olduğunu herkese bildirmek için güçleri

[38] BOA, Y.PRK.BŞK. 15/62, (19 Şaban 1306/20 Nisan 1889).

yettiğince göz alıcı sayfalarla sadakat ve ubudiyet vazifesini yerine getirmeye çalışmış,[39] tahdîs-i nimet olarak velâdet günlerinde ve hatta bir hafta sonrasında bile velâdetle ilgili bütün haberlere değer atfetmişler ve sayfalarında yer vermişlerdir. Gazetelerin velâdet haberlerine sayfalarında günlerce yer ayırması gündem belirleyiciler tarafından toplumun "ne" düşünmesi gerektiğini değil de "ne hakkında" düşünmesi gerektiğini kontrol altında tutma politikasının bir gereği olarak görmek gerekmektedir. Nur Vergin'in entelektüel tanımını[40] burada gazetecilere uyarlayacak olursak aslında o dönemin gazetecileri yazdıkları ile toplumu aydınlatan kimseler olmakla birlikte gazeteci sıfatı altında resmi ideolojiyi yaymakla görevli bir devlet misyonerleridir. Bununla birlikte günler sonrasında bile gazetelere velâdetle ilgili haberlerin girilmesini haber kıtlığı ve tiraj kaygısının bir yansıması olarak okumak da mümkündür. Meşhur olan veya meşhur olmak isteyen kimselerin, velâdet günlerine katılımlarını para karşılığında gazetelere yazdırma gayretleri[41] ve gazetelerin bu kişilerden aldıkları paralar gazetelerin günlerce velâdet haberi girmelerini açıklayan diğer bir husustur.

Geçmişten günümüze gazetelerde okuyucuyu kendisine çeken yer ilk sayfa ve ilk sayfada da gündemdeki en önemli haberin verildiği, rahatlıkla okunabilen ve manşet diye

---

[39] *İzmir*, Nr: 35, (22 Şaban 1314/26 Ocak 1897).

[40] "…*Türk entelektüeline entelektüel sıfatını vermek bile yanlıştır. Zira o, gerçekte, bir entelektüel değil, toplumu aydınlatan kişi kisvesi altında devletin doğrultusunda düşünmeyi, yazıp çizmeyi, söz almayı ve hareket etmeyi kendine görev bilen bir devlet misyoneridir. Bazen bizatihi devletin uygun görerek resmî ya da gayri resmî yollarla bilfiil atadığı bir görevli, bazen de kendini gerçeği aramaya ve dillendirmeye değil de devleti "kurtarmaya" adamış bir hizmetlidir. Devlet ekseni dışında düşünme yetisine sahip olmayan ya da edindiği hayat tecrübesinin etkisiyle bunu yitirmiş olan bir devlet bağımlısıdır. Hayatta en büyük zevki ve gayesi devletin takdirini kazanmak olan bir "kurşun askerdir*." Yazarın entelektüel-aydın/münevver kavramlarını karşılaştırmalı ve eleştirel olarak incelediği yazısı için Bknz. Nur Vergin, "Entelektüel Olmak Ya da Olmamanın Sosyolojik Belirlemeleri Üzerine Bir Deneme", *Doğu Batı*, Haziran 2006, S: 37, s. 11.

[41] Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları,* İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1975, s. 103.

tabir edilen kısımdır.[42] Bir mağaza için vitrin ne demekse gazete için de manşet aynı şekilde hayatî öneme sahiptir. Manşetlerde amaç konuyu okura özetleme ve ilgisini çekme ile birlikte okura bir bakış açısı sunmak ve haberi gazetenin kontrol ettiği noktadan görmesini sağlamaktır.[43] Algı oluşturma sürecinde gazetelerde kullanılan dil, sembol, fotoğraf, manşet, sayfa mizanpajı, yazı karakteri ve fontu gibi bileşenler ortak bir bakış açısı oluşturarak milli bir bilinç inşasında etkili olan hususlardandır.[44]

Dönemin gazetelerinin genel karakteristik özelliklerinden birisi büyük puntolu başlıklara çok fazla yer vermemeleridir. Gazetelerde başlıklar genel olarak 24 punto ile verilmiştir.[45] Ancak velâdet ve cülûs gibi günlerde bu normun dışına çıkılarak başlıklar diğer günlerde yazılandan neredeyse üç katı büyüklüğünde bir farklılıkla manşete taşınmıştır. Gazete manşetlerinin bu şekilde normalden daha büyük puntolarla yazılmasında gazete patronlarının saray ile ilişkileri kadar gazete sahiplerinin gazetelerinin tanınırlıklarını artırmak ve gazetelerini daha fazla satabilmek için okuyucunun karşısına dikkat çekici manşetlerle çıkma kaygıları da etkili olmuştur. Ayrıca dikkat çekici bir biçimde verilen bu başlıklar okuyucunun az sonra verilecek haberi nasıl anlaması veya nasıl algılaması konusunda bir ön hazırlık aşaması olduğundan bu başlıklar verilmesi gereken mesaja uygun bir şekilde tasarlanmıştır.

---

[42] Engin Uğur, "Ulusal Gazete Manşetlerinin Tipografik Tasarım Teknikleri Açısından Yorumlanması", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, S: 20, s. 149.

[43] Deniz Zeyrek, "Gazete Haber Başlıklarını İnceleme Denemesi", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1992, C: 3, S: 59, s. 68.

[44] Sena Aydın, "Türk Basınında Bir İçerik Analizi Çalışması: Ermenek Faciası Haberleri", *Intermedia International E-Journal*, 2015, C: 2, S: 1, s. 271.

[45] Ahmet Emin Yalman'dan naklen; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, s. 97.

Manşetler yanında haberi daha etkileyici hale getirmek ve okuyucunun dikkatini çekmek için tasarlanan tipografik öğeler[46] ve semboller de dönemin gazetelerinde velâdet günlerinin haberleştirilmesi bakımından dikkat çekici kısımlardandır. Tipografi, gazete başlıklarını görsel olarak daha estetik ve çekici hale getiren tasarım[47] olarak iletişim düzeninin bir parçası olmakla birlikte tipografideki amaç, uyum ve okunurluğu sağlamaktır.[48] Semboller ise görünür materyaller aracılığıyla görünmeyen ifadelerin verilmeye çalışıldığı, kitlelerin politize edilmesi, güç aktarımı ve duyguların harekete geçirilmesi işlevini yerine getiren yoğunlaştırılmış; yani birden çok anlamı ifade eden imgelerdir.[49] Bu açıdan bakıldığında velâdet günlerinde neşredilen gazetelerin ilk sayfasında yer alan Osmanlı arması, tuğra, hilal, ay-yıldızlı bayraklar ile bugünün velâdet günü olduğunu belirten ifadelerin etrafında kullanılan estetik çerçeveleri semboller ve tipografik öğeler arasında saymak mümkündür. Bu öğelerle bir ön bilgi verilerek okuyucular yazıya hazırlanmış, biraz sonra yazıda aktarılacak hususlar bu unsurlarla pekiştirilemeye çalışılmıştır. Osmanlı armasının bu dönemde sıkça kullanılmaya başlanılmasını Avrupalılaşma gayretlerinin bir yansıması olarak anlamak da mümkündür. Osmanlı'da veladet kutlamalarının ilk kez gerçekleştirilmesinde Avrupa örnek alınmaya çalışıldığı gibi armanın kullanılmaya başlamasında da bu kaygı gözlemlenmektedir. Avrupa'da XIII. yüzyıldan itibaren armalara rastlanılmakla birlikte kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Osmanlı yöneticileri bir arma kullanma ihtiyacını hissetmemişler ve bu

[46] Tipografi; harf, satır ve boşlukların diğer öğeler ile anlamlı bir şekilde birleştirilerek bir sayfa üzerinde yapısal, görsel ve işlevsel düzenlemelerin tümüdür. Tanım için Bknz. Namık Kemal Sarıkavak, *Tipografinin Temelleri*, Doruk Yay., İstanbul, 1997, s. 1.

[47] Reyhan Kesgin, "Yazı Okunabilirliğine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi", *Akademik Sanat Dergisi*, 2021, S: 13, s. 81.

[48] Oliver Simon'dan naklen: Engin Uğur, *a.g.m.*, s. 151.

[49] Safiye Ateş Durç, "Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2020, S: 26, s. 380 vd.

yönde bir gayret içine girmemişlerdir. Orduda ve askeri birliklerde kullanılan amblemler arma niteliğine sahip olmayıp birlikleri diğerlerinden ayırmak için kullanılan işaretlerdendir. Tuğra ise devletin karakteristik özelliklerini yansıtmaktan ziyade padişahların hususi işareti niteliğini taşımaktaydılar.[50] XIX. yüzyıla gelindiğinde Kırım Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa tarafından Avrupa Devletler Topluluğu'na dahil edilen Osmanlı için bir arma tasarlama ihtiyacı hissedilmiş ve 1857 yılının sonuna doğru Sir Charles Young tarafından bir Osmanlı arması çizilerek Abdülmecid'in onayına sunulmuş ve sultanın beğenmesi ile de kullanılmaya başlanmış,[51] 1882 yılında da ilk tasarımdan hareketle günümüzde de kullanılan son şekli verilmiştir.[52] Veladet günü gazetelerinde de armanın bu şekilde kullanımı hem devletin ve sultanın görünür kılınması hem de Avrupalılaşmanın bir yansıması olarak okumak doğru olacaktır. Ancak dönemin gazetelerindeki bu görsel öğelerin ve arma gibi sembollerin veladet günlerinde kullanımının Osmanlı'ya has olduğunu söylemek gerekir. Aynı dönemde doğum yıldönümü kutlanan İngiltere kralının bu özel günü Times gazetesinde görsel öğeler kullanılmadan ve sade denilebilecek tarza "The Queen's Birthday"[53],"Mr. Gladstone's Birthday"[54] veya "Celebraitons of the Queen's Birthday Abroad"[55] şeklinde gayet sade ve olağan bir şekilde yer almıştır.

[50] Erol Çetin, "Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Heraldik Görüntüsü", *Art-Sanat*, 2015, S: 4, s. 175 vd.

[51] Selman Can, "Osmanlı Armasının Doğuşu", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri 18-20 Ekim 2012*, s. 174-175.

[52] Kemal Özdemir, *Osmanlı Arması*, s. 96.

[53] *Times*, 27 Mayıs 1878, 26 Mayıs 1879, 31 Mayıs 1880, 5 Haziran 1882, 24 Mayıs 1883, 26 Mayıs 1884,

[54] *Times*, 30 Aralık 1886, 31 Aralık 1889,

[55] *Times*, 25 Mayıs 1889.

Dönemin tanınırlığı ve tirajı yüksek gazetelerinden olan İkdâm, Servet, Çocuklara Mahsus Gazete, Servet-i Fünûn, Malumât, Tarîk ve Takvîm-i Vekâyi‘ gibi gazetelerin velâdet gününü haberleştirme tarzları şu şekildedir:

İkdâm gazetesi, gazete adının hemen altına Osmanlı armasını yerleştirdikten sonra bu armayı yarım ay şeklinde ve müzeyyen çerçeve içerisinde büyük puntolarla “Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî” manşeti ile çevrelemiştir. Manşetin alt kısmında ise “es-Sultan ibnü’s-Sultan el-Gâzi Abdülhamid Hân-ı Sânî” sürmanşet olarak verildikten sonra bunun altına küçük puntolarla “Târîh-i velâdet-i hazret-i hilâfet-penâhî - 1258” şeklinde sultanın doğum tarihi hicrî takvime göre yazılmıştır. İkdâm gazetesinin temin ettiğimiz nüshalarında (1897-1898-1899-1900-1901-1902-1903-1905) tema genellikle bu şekilde olmakla birlikte sayılar arasındaki farklılık, şiir ve düz yazı kısımlarında olmuştur. Kimi zaman yazıya şiirle başlanırken kimi zaman da düz bir metinle giriş yapılmıştır.[56]

Servet gazetesi, dört ve altı arasında değişen sütunlu sayfa yapısıyla her sene farklı bir tema ile velâdet haberini girmiştir. II. Abdülhamid’in tuğrası, Osmanlı arması, yıldız, hilal ve müzeyyen çerçeveler Servet gazetesinin velâdet günlerinde kullandığı tipografik öğeler arasındadır. İkdâm gazetesinde olduğu gibi Servet gazetesinde de manşet “Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî” şeklinde hilâfet vurgusu yapılarak verilmiştir.[57]

[56] *İkdâm*, Nr: 912, (16 Şaban 1314/20 Ocak 1897); Nr: 1252, (16 Şaban 1315/10 Ocak 1898); Nr: 1962, (16 Şaban 1317/20 Aralık 1899); Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900); Nr: 2670, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901); Nr: 3025, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902); Nr: 3369, (16 Şaban 1321/7 Kasım 1903); Nr: 4078, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[57] *Servet*, Nr: 908, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900); Nr: 1260, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901); Nr: 1595, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902); No: 1930, (16 Şaban 1321/7 Kasım 1903); No: 1931, (17 Şaban 1321/8 Kasım 1903).

Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından Servet gazetesinin fennî eki[58] olarak yayın hayatına başlayan resimli Servet-i Fünûn ise velâdet günlerinde müzeyyen çerçeveler içerisine Osmanlı armasını ortaladıktan sonra armanın her iki tarafına yine müzeyyen çerçeveler içerisine "Padişahım Çok Yaşa" duasını ekleyerek okuyucuların karşısına çıkmıştır. Servet-i Fünûn'u dönemin diğer gazetelerinden ayıran özelliği ise gazetenin kapağında, içerikte ele alınan konularla ilgili resimlere yer vermesidir. Gazete velâdet yıldönümlerinde padişahın hayırseverliğine ve dindarlığına[59] vurgu yapmak amaçlı meberrât-ı seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden (padişahın hayır işlerinden) olan su kanalları[60], demiryolu[61] veya köprü[62] açılışında çekilen resimleri kapağa taşınmıştır.

Servet-i Fünun'la birlikte sayfalarında görsel öğelere yer veren bir diğer gazete ise Malumât'tır. Osmanlı arması ve padişah tuğrası yanında velâdet günlerine denk gelen sayılarda Yıldız Sarayı, Hamidiye Camii, saat kulesi ve velâdet gecesi Boğaziçinde havai fişek gösterilerini tasvir eden resimler kullanılmıştır. Malumât gazetesini diğer gazetelerden ayıran diğer bir özellik ise veladet günlerinde okuyucularına günümüzde

[58] Servet-i Fünûn'un yayın hayatına başlamasıyla ilgili Bknz. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım (188-1914)*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2012, s. 68 vd.

[59] Özellikle Hicaz demiryolu yapımına başlandıktan sonra sadece velâdet ve cülûs gibi hususî günlerde değil sair günlerde de demiryolu ile ilgili resimlere sık sık gazete sayfalarında yer verilerek Müslümanlar için önemine dikkat çekilmiştir.

[60] *Servet-i Fünûn*, Nr:557, (13 Kanun-ı evvel 1317/26 Aralık 1901).

[61] *Servet-i Fünûn*, Nr: 706, (21 Teşrin-i evvel 1321/3 Kasım 1905).

[62] *Servet-i Fünûn*, Nr: 655, (30 Teşrin-i evvel 1316/12 Kasım 1900).

resfebe[63] olarak adlandırılan ödüllü resimli bilmece sorularıdır.[64] Bu ödüllü sorularda hediye olarak altın saat verileceği haber edilmiş ve sonraki günlerde kazananların listesi yayınlanmıştır. Ancak gazete sahibi Tahir Bey'in (ö.1921) usulsüzlükleriyle meşhur biri olarak[65] gazetesinde padişah adına sahte nişan ve madalya dağıtması ve dönemin sahtekârları için "Baba Tâhir Dârulfünûnu mezunlarındandır" şeklinde darb-ı meselin kullanılması, bilmeceyi çözenlere altın saat hediye edildiğine dair sayfalarca yayınlanan listelerin düzmece olduğunu düşündürmektedir.

Filip Efendi'nin[66] çıkarmış olduğu Tarîk gazetesi ise özel gazeteler arasında daha sade olmasıyla göze çarpmaktadır. Diğer gazetelerde görülen Osmanlı arması, tuğra ve hilal gibi tipografik öğelere Tarîk gazetesinde -1891 yılındaki sayısı haricinde- pek rastlanmaz. Bu sayıda da padişahın tuğrası dikkat çekici şekilde ve büyük ebatlarda değil normal bir şekilde sayfaya yerleştirilmiştir.[67] Tipografik öğelerdeki bu sadelik velâdet gününün haberleştirilme dilinde de nispeten kendisini göstermektedir. 1887 yılı hariç tutulursa diğer yıllarda velâdet haberi girilirken diğer gazetelerde olduğu gibi "Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî" şeklinde hilâfet vurgusunun yapılmaması dikkat

[63] Resim ve alfabe kelimelerinin ilk ve son kelimeleri birleştirilerek oluşturulmuş, resim ve harflerin farklı şekillerde kullanılmasıyla bir kelime veya cümlenin bulunmasını amaçlayan zekâ oyunudur. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Ece Çalış Zeğerek, "Tarihsel Süreçte Rebus ve Kullanım Alanları", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 2019, S: 22, s. 31-40.

[64] *Malûmât*, Nr: 29, (7 Şaban 1313/23 Ocak 1896); Nr: 30, (15 Şaban 1313/31 Ocak 1896).

[65] İsmail Alper Kumsar, "Abartı ve Gerçek Arasında Bir Abdülhamid Dönemi Gazetecisi: Malumatçı Mehmed (Baba) Tahir, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2018, S: 38, s. 251-282.

[66] Dönemin basın hayatında Efendi ve Bey şeklinde bir ayırımın olduğu görülmektedir. Gazete patronları "Efendi" olarak anılırken gazete muharrirlerine "Bey" denilmektedir. Tercümân-ı Ahvâl'in sahibi Agâh Efendi, Sabah'ın yayımcısı Mihran Efendi ve gazeteci Ahmed Rasim Bey, Recaizâde Mahmud Ekrem Bey gibi. Ahmet İhsan Tokgöz, *a.g.e.*, s. 46.

[67] *Tarîk*, Nr: 2514, (16 Şaban 1308/27 Mart 1891); Nr: 2515, (17 Şaban 1308/28 Mart 1891).

çekicidir. Gazete patronu Filip Efendi her ne kadar saray ile yakın ilişkiler içinde olsa da gazetedeki bu sadeliğin 1884-1898 yılları arasında başyazarlık görevinde bulunan Lastik Said Bey'den (ö.1921) kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim Said Bey'in sarayla yaptığı hususî yazışmalarda da[68] halife sıfatını pek kullanmadığı görülür. Bunun yanında gözden düştüğü sırada sürgüne gönderilirken, Avrupa'da hilâfet-i uzmâ-yı Osmâniye ve saltanat-ı seniyye aleyhinde yapılan neşriyata yardımcı olduğu gibi kendisine yöneltilen suçlamalar[69] gazetede velâdet günlerinde hilâfet vurgusu yapmaktan neden kaçındığına dair bir delil olabilir. Ayrıca Said Bey'in Arap dilinin üstünlüğünü savunanlarla münakaşalara girerek dilde, yabancı kelimelerden arındırılmış bir Türkçeyi savunması ve:

"Arabca isteyen Urban'a gitsün
Acemce isteyen İran'a gitsün
Frengîler Frengistan'a gitsün

Bunu fehm eylemeyen cahil demektir
Ki biz Türküz, bize Türkî gerekdir"[70]

şeklindeki ifadeleri kendisine yöneltilen suçlamalarla birlikte değerlendirildiğinde başyazarlığını yaptığı gazetede halife ve hilâfet kelimelerine neden mesafeli durduğunu anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir.

[68] BOA, Y.EE. 14/49, (28 Ramazan 1310/15 Nisan 1893).

[69] BOA, Y.EE. 94/70, (16 Receb 1317/20 Kasım 1899).

[70] Said Bey'den naklen Mehmet Ali Beyhan, "Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey", *Osmanlı Araştırmaları*, 1993, C: 13, S: 13, s. 173.

Türk-İslam kültürünün ideolojik sembollerinden hilal ve yıldız[71] motifleri Servet gazetesinde müstakil olarak[72] ve renksiz biçimde kullanılmakla birlikte Çocuklara Mahsus Gazete ve Musavver Terakkî'nin velâdet gününe tesadüf eden iki sayısının kapağında[73] kırmızı beyaz olarak renkli bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Gazetenin diğerlerinden farklı olarak Türk tarihinin bir sembolü olan[74] ay-yıldızlı renkli bayrağa kapağında yer vermesini Türklüğe bir gönderme olarak okunabilir.[75]

Resmî gazete sıfatını haiz olan Takvim-i Vekâyi' ise II. Abdülhamid döneminde her ne kadar çok fazla yayınlanmamış olsa da velâdet günlerine denk gelen sayılarda çerçevesiz olarak II. Abdülhamid'in tuğrası sayfanın ortasına yerleştirildikten sonra "Tahdîs-i Nimet ve Tebrîk-i Velâdet-i Hazret-i Hilâfet-penâhî" başlığı ile bugünde çıkarılmıştır.[76]

II. Abdülhamid döneminde gazetelerin tamamen sarayın kontrolüne girdiğine dair iddiaları velâdet günleri üzerinden okuduğumuzda genel itibarıyla gazetelerin bu iddiayı haklı çıkaracak şekilde mübalağalı bir üslup kullandığı görülse de velâdet gününü önemsiz bir haber gibi satır aralarına sıkıştıran[77] veya velâdet günüyle aynı güne denk

[71] Necdet Gök, Mehmet Kutlu, "Hilal ve Ay-Yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım", *Doğu Batı*, Nisan 2005, S: 31, s. 267.

[72] Ya sadece hilal kullanılmış ya da sadece çerçeve içerisinde yıldız kullanılmıştır.

[73] *Çocuklara Mahsus Gazete*, Nr: 296, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901) ve Nr: 34, (16 Şaban 1321/7 Kasım 1903); *Musavver Terakkî*, Nr: 25, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

[74] Emel Esin, "Kün-Ay", Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi", *VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25–29 Eylül 1970) Bildirileri*, TTK Yay., Ankara, 1972, C: 1, s. 358.

[75] Gazete başyazılarını ele aldığımız bölümde bu husus ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[76] *Takvîm-i Vekâyi'*, Nr: 1, (16 Şaban 1308/27 Mart 1891); Nr:234, (16 Şaban 1309/16 Mart 1892).

[77] II. Abdülhamid karşıtı Jöntürk hareketinin önemli isimlerinden olan Edhem Rûhî'nin Bulgaristan'ın Filibe şehrinde yayınladığı Balkan Gazetesi velâdet günü ile ilgili haberi ikinci sayfasından küçük bir

gelen Berât kandiline öncelik veren[78] gazetelerin olduğu da görülmektedir. Sarayla bağlantısı ve saraydan beklentisi olmayıp kimi yıllarda velâdet gününden hiç bahsetmeyen gazetelerin varlığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Balkan (1906), Muvazene (1903-1904), Tuna (1903-1904), Uhuvvet (1906 ve sonrası), Yeni Edirne (1908), Mekteb (1897-1907) gazetelerini velâdet gününe haber değeri atfetmeyerek sayfalarında yer vermeyen, kamuoyunun gündeminde bulunmasını önemsemeyen gazeteler arasında saymak mümkündür.

II. Abdülhamid dönemi önceki dönemlere kıyasla iktidar sembollerinin yoğun olarak kullanıldığı bir dönemdir. Klasik dönem Osmanlı sultanları fetih ve gaza siyasetleri sayesinde, II. Abdülhamid'in yakın selefleri II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz ise klasik dönem sultanlarından farklı olarak memleket gezileri yaparak halkın içerisine karışmak ve kendi portrelerini kamusal binalara astırmak suretiyle görünürlüklerini sağlayarak meşruiyetlerini tahkim etmeye çalışmışlardır. II. Abdülhamid de her ne kadar saltanatının ilk dönemlerinde halkın içerisinde bulunmaya çalışsa da bu uzun süreli olmamış, saltanatının sonuna kadar Yıldız'ın duvarları arkasına çekilmiş, Cuma ve bayram selamlıkları haricinde saray dışarısına pek fazla çıkmamıştır. Yakın seleflerinin yaptığı portresini resmî kurumlara astırma uygulamasına da son vermiştir. Ancak II. Abdülhamid'in bu uygulamalarıyla kendisini toplumdan soyutladığını söylemek doğru olmayacaktır. Seleflerinin takip ettiği uygulamalar form değiştirmek suretiyle yürürlükte kalmaya devam etmiş, Yıldız Sarayı'nın yüksek duvarları arkasında ikâmet eden II. Abdülhamid, Osmanlı topraklarının her bir karışında kendisini görünür ve hissedilir kılmak için bütün araçları kullanmıştır. Yeni kurulan bir

başlıkla bildirmiş, ertesi sene ise haber değeri dahi görülmeyerek konu ile ilgili bir şey yazılmamıştır. Bknz. *Balkan* Nr: 56, (15 Şaban 1324/4 Ekim 1906).

[78] Berat Kandili'ne velâdet gününden önce yer veren gazeteler için Bknz. *Bursa*, Nr: 112, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893); *Kastamonu*, Nr: 784, (21 Şaban 1306/22 Nisan 1889).

yerleşim yerine[79] mahalleye[80] veya hastahâne,[81] cami,[82] medrese[83] gibi yapılara kendisini hatırlatacak şekilde Hamidiye isminin verilmesi II. Abdülhamid'in görünür olma politikasının bir yansımasıdır.[84]

Veladet günü özelinde incelediğimiz gazetelerde de gerek Osmanlı arması gibi sembollerle ve gerekse "Padişahım Çok Yaşa" gibi sloganlarla II. Abdülhamid kendisini görünür kılmaya, farklı etnik gruplardan oluşan Osmanlı toplumunda ortak bir dil oluşturmaya çalışmıştır. Ayağa düşürmemek maksadıyla Osmanlı arması kullanımının izne tabi olduğu ve her yerde kullanılmasına müsaade edilmediği[85] düşünüldüğünde hemen hemen bütün velâdet yıldönümünde çıkarılan gazetelerin ilk sayfalarında bu sembol ve sloganların yer alması velâdet günlerinde verilmek istenilen mesajların bu vasıtalarla takviye ve tahkim edilmek istenildiğini göstermektedir.

1.1. Gazete Başyazıları

XVIII. yüzyılın sonundan itibaren yaşanan gelişmeler bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da büyük değişim ve dönüşümün başladığı, yeni bir kültürün ve toplumun

[79] BOA, Y.A.HUS. 179/30, (26 Ramazan 1301/20 Temmuz 1884); BOA, DH.MKT. 1446/100, (25 Zilhicce 1304/14 Eylül 1887); BOA, DH.MKT. 1520/45, (29 Şevval 1305/9 Temmuz 1888).

[80] BOA, DH.MKT. 1347/79, (25 Ramazan 1302/8 Temmuz 1885).

[81] BOA, MB.İ. 47/2, (1 Ramazan 1295/29 Ağustos 1878); BOA, Y.MTV. 50/11, (5 Şevval 1308/14 Mayıs 1891).

[82] BOA, DH.MKT. 1865/69, (2 Safer 1309/7 Eylül 1891).

[83] BOA, DH.MKT. 1949/99, (18 Şevval 1309/16 Mayıs 1892).

[84] Hamidiye ismi verilirken de Osmanlı armasında olduğu gibi ismin saygınlığına zarar verecek yerlerde kullanılmasına müsaade edilmemiştir. Bknz. BOA, Y.PRK.PT. 10/6, (8 Ramazan 1312/5 Mart 1895).

[85] BOA, HR.İD. 114/21, (4 Ramazan 1317/6 Ocak 1900); BEO, 1392/104362, (23 Cemaziyelahir 1317/29 Ekim 1899); BOA, DH.MKT. 2578/16, (11 Şevval 1319/21 Ocak 1902).

ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. XIX. yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan II. Abdülhamid, karşısında klasik dönemlerdeki gibi sistemi oturmuş bir devlet değil, yüz yıla yakın süredir kaynayan bir yapı bulmuştur. Hal böyle olunca bu dönemde, klasik dönem sultanları gibi fetihler yoluyla toprakları genişletmek değil elde bulunan toprakları muhafaza etmek ve devletin bekâsını sağlamak daha önemli hale gelmiştir. Ulusçuluk fikirlerinin ve ayrılıkçı düşüncelerin revaçta olduğu bir dönemde devletin bekasını sağlamak için modern Osmanlı toplumunu müşterek şuur ve menfaatler etrafında bir araya getirmek gerekecektir.

Modern toplum ile modernite öncesi toplum arasındaki temel farklardan birisi modern toplumlarda küçük toplulukların ve cemaatlerin önemini kaybederek yerini daha büyük topluluklara ve cemiyetlere bırakmasıdır. Bu bakımdan Fransız İhtilali ile birlikte insan hakları ve milliyetçilik gibi kavramların konuşulmaya başlanması ve bu kavramlar etrafında insanların bir araya gelmesi modern anlamda kitlelerin ortaya çıkışı için bir milat olarak görülmüştür.[86] Kitlelerin/cemiyetin ortaya çıkışıyla muktedirler iktidarlarının devam etmesi için bu kitleleri hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmek ve dönüştürmek ihtiyacını hissetmişlerdir. İktidarı, insanları etki altına alma sanatı olarak tanımlayan Bertrand Russel, insanları etki altına almanın kimi zaman güç kullanarak, kimi zaman ödül ve ceza yöntemiyle, kimi zaman da insanların fikirlerini etkileyerek yani propaganda yöntemiyle gerçekleşebileceğini söylemiştir.[87]

İnsanların fikirlerini etkilemek, yönlendirmek çok yönlü bir faaliyet olup birçok kaynaktan yararlanabilir. Bu anlamda gazete ve dergiler XIX. yüzyılda insanları etkilemenin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Her ne kadar bu dönemde

[86] Fatmanur Altun, "Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Propaganda: Süreklilik ve Değişim", *Mevzu*, 2022, S: 7, s. 5.

[87] Bertrand Russel, *İktidar*, Çev. Mete Ergin, Cem Yay., İstanbul, 1990, s. 35 vd.

kitaplar da bu faaliyetler için kullanılmış olsa da gazete ve dergiler sade, anlaşılır, güncel ve fiyat olarak ekonomik olmaları nedeniyle kitaplara nazaran daha çok tercih edilmiştir.

II. Abdülhamid bunun farkında olarak gazete ve dergileri propaganda amacıyla en verimli kullanan hükümdarlardan biri olmuştur. Devletin bekasını dîn-i İslâm'ın muhafazası, Osmanlı hânedanının bekâsı, kutsal toprakların korunması ve başkentin İstanbul olarak kalmasında gören II. Abdülhamid politika ve propagandalarını bu düşünce etrafında şekillendirmeye çalışmıştır. Velâdet günü neşredilen gazetelere bakıldığında da II. Abdülhamid'in bu politikasının izlerini sürmek mümkündür. Gazeteler bugünde sayfa yapılarından kalıp ifadelere, başyazılardan şiirlere, İstanbul'daki kutlamalardan taşradaki kutlamalara kadar velâdeti günlerce gündemde tutmalarına bakıldığında propaganda görevini başarıyla yerine getirdikleri görülmekte, bunun karşılığı olarak da lütf-i celîl-i hümâyûn ve inâyet-i mahsûsa-i şehriyârîleri hiçbir zaman eksik edilmeyerek[88] gönülleri hoş tutulmuştur. Dolayısıyla II. Abdülhamid ile basın arasında her iki tarafın da kazanacağı, faydalanacağı bir ilişki biçimi yerleşmiştir.

Velâdet günlerinde neşredilen gazete başyazılarında günlük kullanılan dilden daha farklı şekilde bugün için okuyanların zevk alacağı şâirâne ve kâtibâne[89] diye nitelenen edebî bir ifade tarzın tercih edildiği dikkatleri çekmektedir. "Dâvet üslubu gerçekleri olduğu gibi açıklamaya; propaganda tekniği ise düşüncenin allanıp pullanmasına dayanır"[90] cümlesinden hareketle gazetelerin bugüne propaganda amaçlı yaklaştığı anlaşılmaktadır. Gazete başyazılarını sadece gazete sahiplerinin ihsan beklentisi ile böyle yazdıkları şeklinde tek taraflı olarak düşünmemek gerekir. Bu yazıları aynı zamanda okuyanlarda bırakacağı etkiler açısından da ele almak gerekir. II.

[88] *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[89] *İzmir*, Nr: 33-84, (17 Şaban 1315/11 Ocak 1898).

[90] Tekiyyüddin en-Nebhânî, "Üslupların/Tekniklerin Tefekkürü", *Düşünme*, Çev. Selim Gökay, Kıyade yay., İstanbul, 1999, s. 78.

Abdülhamid'in de dilde sadelikten yana olduğu düşünüldüğünde bu tarz ağdalı üslup kullanılmasını bir propaganda tekniği olarak anlamlandırmak yerinde olacaktır. Ayrıca bu gazetelerin taşrada ve yurtdışında takip edildikleri hesaba katıldığında okuyanlar üzerinde bırakacağı etkiler de düşünülerek ona göre tasarlandıklarını söylemek mümkündür. Cevdet Paşa'nın (ö.1895) bir muhtırasında "İstanbul'u kendi kuvvetimizle muhafaza edemeyeceğiz, burası bizi muhafaza edecek"[91] dediği üzere devletin bekası için İstanbul önemli bir konumdadır ve burada halkın padişaha bağlılık gösterişlerini süslü ve biraz da abartılı cümlelerle dosta düşmana ilan etmek gerekecektir. Halit Ziya Uşaklıgil (ö.1945), her ne kadar katıldıktan sonra inkisar-ı hayale uğradığını söylese de Cuma selamlıklarını gazetelerde okudukça bu yazıları hayalinde canlandırarak merasimin muhteşem bir manzara teşkil edeceğini ifade etmiştir.[92] Cuma selamlıkları gibi velâdet kutlamalarının da süslü ifadelerle[93] gazetelerde yer alması, taşra veya yurtdışında bu gazeteleri okuyanlarca yaratacağı etkiyi II. Abdülhamid'in göz ardı etmesi elbette ki düşünülemez. Dolayısıyla gazetelerdeki payitaht ve sultan ile ilgili bu anlatımların merkezden taşraya bir güven ve hayranlık transferinde etkili olduğunu söylenebilir.

Bununla birlikte bütün gazetelerin bu üslupla kaleme alındığını söylemek mümkün değildir. İzmir Gazetesi "parlak yazılar" diye tabir ettiği bu ağdalı ifadeleri külfet olarak görmüş ve herkesin anlayamadığından dem vurarak diğer gazetelerle kalem yarışını bıraktıklarını; padişahı, vatanı, devleti, milleti hakkında yazacağı yazıları büyük,

[91] Christoph K. Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat – Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*, Çev. Meltem Arun, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2000, s. 143-144.

[92] Halit Ziya, *Kırk Yıl*, s. 359-360.

[93] "Beşiktaş ciheti kehkeşânın bütün ecrâm-ı tâbânıyla zemine nüzûl etmiş olduğuna (samanyolunun bütün parlak yıldızlarıyla yeryüzüne inmiş olduğuna)" *İkdâm*, Nr:1253, (17 Şaban 1315/11 Ocak 1898); "İstanbul kubbe-i semâya gıbta-bahş olacak bir kisve-i nûrâniyet ve letâfete bürünmüş idi." *İkdâm*, Nr: 2671, (17 Şaban 1319/29 Kasım 1901).

küçük, âlim, câhil, esnaf, rençber, çocuk, kadın ve kız her kesimden insanın anlayabileceği tarzda kaleme alacağını ifade etmiştir.[94] Fakat gazetenin bu yayın politikasını sonraki yıllarda takip ettiremediği görülmektedir. Muhtemelen gazete imtiyazının Bıçakçızade İsmail Hakkı Efendi'den (ö.1950) Çürükçüoğlu Nikolaki'ye (ö.1922) geçmesinden kaynaklı olsa gerek gazetenin sonraki yıllarda diğer gazetelerle kalem yarışına girdiği, parlak yazı yazma modasına uyduğu görülmektedir.[95]

Yazılara girişlerde Osmanlı sultanının meşruiyet kaynağı olan dinî referanslara sıkça gönderme yapılmıştır. Bu referanslarda II. Abdülhamid; Allah'ın resulünün vekili, peygamberlerin efendisinin benzersiz halifesi, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı[96], halife-i zemîn ve zaman,[97] hâmi-i dîn-i mübîn, hârisü'l-kıbleteyn (Mekke ve Kudüs'ün koruyucusu)[98] gibi sıfatlarla anılmıştır. Ayrıca II. Abdülhamid'in halîfe-i bi'l-hakk, halîfe-i bi'l-irs ve'l-istihkâk[99] ve metbû'-ı meşru'[100] olduğu başyazılarda sıkça vurgulanmıştır. Bu söylemlerle II. Abdülhamid gaspla veya zorla değil hem soy bakımından hem de devlet geleneğindeki mevcut teamüller takip edilmek suretiyle ehliyet ve liyakat sahibi olarak Osmanlı tahtına geçtiğine işaret edilmiştir. Nitekim bu dönemde sadece buna benzer sıfatlar kullanılmakla kalmamış, yazılan risalelerle de II. Abdülhamid ve Osmanlı'nın hilafete hak sahibi oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır.[101] Bununla

[94] *İzmir*, Nr: 35, (22 Şaban 1314/26 Ocak 1897); Nr: 29/182, (22 Şaban 1317/26 Aralık 1899).

[95] *İzmir*, Nr: 37-391, (22 Şaban 1322/1 Kasım 1904).

[96] *İkdâm*, Nr: 3269, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[97] *İkdâm*, Nr: 902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

[98] *Servet*, Nr:1595, (16 Şaban 1320/17 Kasım 1902).

[99] *Servet*, Nr:1260, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[100] *Çocuklara Mahsus Gazete*, Nr: 40, (16 Şaban 1314/20 Ocak 1897).

[101] 1880 ile 1908 arasında hilafetle ilgili iki yüzden fazla risalenin yazıldığı söylenmektedir. Bknz. François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 274. Ayrıca risalelerden bazılarının müellifleri ve içerikleri hakkında

birlikte bu ifadelerle Osmanlı hilafeti yerine Arap hilafetinin canlandırılmaya çalışıldığı bir dönemde halifeliğin Osmanlıların uhdesinde bulunduğuna yönelik bir göndermede bulunulduğu da anlaşılmaktadır. Bu dönemde çeşitli formlarla hilafet sıfatına sıkça vurguda bulunulması bu sıfatın sultan, hânedan ve devletin reisi olarak II. Abdülhamid'in konumunu güçlendireceğini bilmesinden kaynaklıdır.

Veladet günü başyazılarında gözlerden kaçmayan bir diğer husus ise yazılara girişlerde beraberce tekrarlanan Osmanlılık ve Müslümanlık vurgularıdır.[102] Velâdet gününün öneminden bahsedilirken bugünün saltanat adına bütün Osmanlılar, hilafet şerefine ise dünya üzerinde bulunan bütün müslümanlar için kutlu bir gün olduğu ifade edilerek bu gecenin akvâm-ı İslâmiye ve Osmâniye için bir îd-i ekber-i millî (büyük millî bayramlardan)[103] olduğuna vurgu yapılmıştır. Müslümanlık vurgusunun yapılması daha önce de ifade edildiği üzere II. Abdülhamid'in hilafet politikasının bir yansımasıdır. Fakat gazetelerde dikkati çeken husus "Müslümanlık" vurgusunun -istisnaları olsa da-[104]

Bknz. İsmail Kara, "Risaleler ve Müellifleri Hakkında Bazı Bilgiler", *Hilafet Risaleleri - I*, İstanbul, 2002, s. 3-36.

[102] "efrâd-ı müslime-i cihân ve sadâkat-perverân-ı Osmâniyân…" *İkdâm*, Nr: 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901); "Ümmet-i nâciye-i İslâmiye ve akvâm-ı necîbe-i Osmâniye.." *Servet,* (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901); "…hicret-i nebeviyenin 1258 sâl-i ferhunde-fâli Şa'banü'l-muazzamanın 16. günü biz Müslümanlar ve Osmanlılar için fevkalade muazzez ve mükerrem günlerdendir", "…âfâk-ı memâlik-i İslâmiye ve Osmâniye.." "bu şerefli günün her devre-i hulûlü Müslümanlar ile Osmanlıların en emel-pîrâ dem-i sürûru olur." *Servet,* Nr: 1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903); "Bugün sebeb-i i'tilâ-yı saltanat-ı Osmâniye ve bâis-i terakkî-i şevket-i İslâmiye olan…" *Servet-i Fünûn*, (17 Şaban 1309/17 Mart 1892); "…âmme-i Osmâniyân ve hatta hasbe'd-diyâne makâm-ı mukaddes-i hilâfet-i kübrâya merbût bulunan bi'l-cümle İslâmiyân…" *Tarîk*, (16 Şaban 1304/9 Mayıs 1887).

[103] *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[104] Ohannes Ferid Efendi tarafından çıkarılan Musavver Cihân, Filip Efendi tarafından çıkarılan Tarîk, Gümüşsuyu hastahânesi doktorlarından Ütüciyân Efendi tarafından çıkarılan Sıhhat gazetesi "Osmanlılar" tabirini kullanmayı tercih eden gazetelerdendir.

gayrimüslim gazeteciler tarafından da kullanılıyor olmasıdır.[105] Bunların saraya yaranmak veya müslüman okuyucularına hoş görünmek için böyle bir politika takip ettikleri de söylenebilir. Ancak hangi sâiklerle olursa olsun Osmanlı gayrimüslim elitinin II. Abdülhamid'in hilâfet siyasetini ve müslümanların millet-i hâkime konumunu içselleştirmiş oldukları görülmektedir.

Tanzimat dönemine gelinceye kadar Osmanlı tebaası din eksenli olarak müslüman ve gayrimüslim olarak sınıflandırılmaktaydı.[106] Ayrılıkçı-milliyetçi hareketlerin zirve yaptığı bir dönemde ecnâs-ı muhtelifeden[107] oluşan Osmanlı Devleti'nin bekâsını tebaanın devlete bağlılığında gören devlet adamları çareler aramaya başlamış ve Osmanlıcılık olarak adlandırılan politika, dönemin resmî ideolojisi haline getirilmiştir. Bu politikayla pek çok farklı etnik, dinî, sosyal ve mahallî gruplar Osmanlılık ortak paydası altında eşit vatandaş olarak tek bir siyasi blok haline getirilmeye çalışılarak ayrılıkçı-milliyetçi akımların etkisi azaltılmak hedeflenmiştir. Osmanlı devlet adamlarının nâşir-i efkârı olan Basiret gazetesi Osmanlı ile kastedilen mananın sadece Türkleri değil Arnavut, Boşnak, Arap vs. her sınıftan insanı kapsadığını ve şimâlin yani

[105] Doktor Cerrahyân ve Kayserili Kirkor Efendi tarafından haftalık olarak çıkarılan Hazîne-i Fünûn; Kaspar Efendi tarafından çıkarılan Maârif, Karabet Efendi tarafından çıkarılan Resimli Gazete ile Mekteb gazeteleri bu gazeteler arasında zikredilebilir.

[106] İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu bir Modernleşme Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2011, S: 29, s. 195.

[107] William Ramsay, 1890 yılında Fırat nehrinin çevresinde 4-5 bin nüfuslu bir kasabada 17 farklı din müntesibi bulunduğunu söyler: "In one town of the Euphrates valley, with a population apparently of about four or five thousand, there were in 1890 seventeen different religions, from Sunni Moslems to Protestant and Yezidi." William M. Ramsay, *The Intermixture of Races in Asia Minor: Some of its Causes and Effects*, British Academy, London, 1916, s. 56. Yine Süleyman Hüsnü Paşa'nın 1309/1892'de Yıldız'a gönderdiği layihada Bağdat'ta sekiz etnik topluluk, yirmi ayrı mezhep ve beş farklı dilin konuşulduğundan bahsetmektedir. Bknz. BOA, Y.EE. 9/34, (9 Ramazan 1309/7 Nisan 1892).

Rusya'nın Pan-slavizm düşüncesine karşı şarkın, yani Osmanlıların adalet ve medeniyete hizmet edecek Pan-Ottomanizm (Osmanlıcılık) fikrinin sağlam bir set olacağını söylemiştir.[108]

Osmanlıcılık ideolojisi ilk zamanlarında bu politikadan beklenilen neticeyi vermekle birlikte II. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıllarda Balkanlardaki isyanlar neticesinde toprak kayıpları ve Osmanlı topraklarına göçlerle demografik yapının Müslümanlar lehine değişmeye başlamasıyla Osmanlıcılıkla birlikte İslamcılık çare olarak düşünülmüştür. Tanzimat'ın resmî ideolojisi olarak anılan Osmanlıcılık politikasının II. Abdülhamid ile iflas ederek[109] yerine İslamcılığın ikâme edildiği söylense de velâdet günlerinde kaleme alınan başyazılarda da görüleceği üzere bu dönemde her iki politikanın (dahası İttihat ve Terakki zamanında ön plana çıkan Türkçülük politikasının da) beraberce yürütüldüğü görülmektedir. "*Devlet-i Osmâniye tâbiiyetinde bulunan efrâdın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisnâ Osmanlı tabir olunur*" şeklinde vatandaş tanımının yapıldığı 1876 Kânûn-ı Esâsî'sinin her sene devlet sâlnâmelerinin ilk sayfalarında yer alması bu dönemde Osmanlıcılık politikasının iflas ettiğini değil, İslamcılık politikası ile beraber yürütüldüğünü gösteren bir diğer ayrıntıdır. İlber Ortaylı ise "yeni bir yurtseverlik" olarak tanımladığı Osmanlıcılığın bu dönemde bilim, sanat, politika ve basında sıkça kullanılsa da aslında bu politikanın geniş halk kitlelerine hiçbir zaman yayılmadığını ve yayılmasının da istenilmediğini ifade etmektedir.[110] Çünkü Müslüman Türklerin altı yüz yıllık bir üstünlük devri sonunda reâyâ, zımmî olarak gördükleri kişilerle eşit şartlara sahip olmaları kendileri açısından

[108] *Basîret*, Nr: 117, (12 Rebîülâhir 1287/12 Temmuz 1870); Nr: 130, (29 Rebîülâhir 1287/29 Temmuz 1870).

[109] Kemal Özdemir, *Osmanlı Arması*, Dönence Yay., İstanbul, 1997, s. 99; Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, Bilge Oğuz Yay., 9. Baskı, İstanbul, 2010, s. 373; Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 20.

[110] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, 1987, s. 188.

kabullenebilir bir durum değildir. Din açısından bakıldığında gayrimüslimlerle eşit şartlarda birliktelik, Türk olmayan Müslüman Osmanlılarca da bir kayıp anlamına gelmekteydi. Diğer farklı sebepler de[111] hesaba katıldığında başta velâdet günleri olmak üzere bu dönemde her ne kadar Osmanlılık okur-yazar elit tabakaya süslü cümlelerle arz edilse de tabana yayılmak istenilmemiştir.

Velâdet günü çıkarılan gazete başyazılarında Müslümanlık ve Osmanlılık yanında Türklük vurgusunun yapıldığı yazılara da rastlanılmaktadır. Dönemin basın-saray ilişkisi düşünüldüğünde bu yazıların saray politikalarından tamamen bağımsız olarak şahsî tasarruflar neticesinde yazıldığını söylemek yetersiz olacaktır. İzmir gazetesi imtiyâz sahibi Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın velâdet günü kaleme aldığı başyazıda Müslümanlıkla beraber Türklük temasını vurguladığı görülmektedir:

> *"Biz Türküz, dünyada ne kadar millet gelip geçmiş ise tarihlerini açalım, menşe'lerimizi, âdetlerimizi, ahlâk-ı cibillîmizi, metânet-i ahlâkiye, resânet-i fikriyemizi, adl ve muâvenetimizi, sehâ ve necâbetimizi tetkik edelim bakalım bu meziyetlerde bizi geçmiş değil bize müsâvi olabilmiş bir millet bulunur mu? Nezdimizde İslâm nâm-ı âlisi gibi muazzez bir nâm olmadığı gibi Türk unvân-ı celîli gibi bir ser-nâme-i iftihâr da olamaz. Bu iki nâmı taşıdığımızdan dolayı bahtiyarız. Dünyada bulundukça bu iki nâma hizmet eder, insâniyetin terbiye-i umumiyesini de meşru' bir sûrette hiç eksiksiz icrâya çalışırız.*
>
> *İnsanız, islâmız, Türküz diyor isek bu dinin emirlerine inkıyâd ederek padişâhımıza, vatanımıza, devletimize sâdıkane hizmet etmeliyiz."*[112]

[111] Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 28-30.

[112] *İzmir*, Nr:35, (16 Şaban 1314/20 Ocak 1897).

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey'in yazılarını takip ettiğimizde kendisinin "*lisânımızı temizleyelim, Biz Türküz, lisânımız ecnebî lisanı olmasın*"[113] diyerek dilde Türkçeleşmeden/sadeleşmeden yana bir tavır sergilediği de görülmektedir.[114]

Türkçülük düşüncesinin savunusunda İzmir gazetesi tek başına değildir. Aylık olarak çıkarılan Pul Mecmuası'nda da her ne kadar açıktan olmasa da satır aralarında Türklük vurgusunun yapıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Üstelik bu yazının okur potansiyelinin yüksek olduğu özel bir günde; velâdet yıldönümünde yazılması zamanlama açısından da önemli bir ayrıntıdır. Gazete, Osmanlı âlemini teşkil eden kavm-i necîbin, yani Türklerin damarlarında akan kanın her damlasının sadâkat, gayret, hamiyet ve sebât gibi her biri bir millet için şeref olacak hasletleri bünyesinde barındırdığını ve bu hasletlerin dünya üzerindeki bütün milletlere bir örnek olduğunu ifade eder.[115] İzmir gazetesinin taşra gazetesi olmasına karşın Pul Mecmuası'nın İstanbul gazetelerinden olması bu düşüncelerin sadece taşraya hasredilmesine mani bir husustur. Bununla birlikte sadece bu gazetelerden yola çıkarak bu dönemde Türkçülüğün bir devlet politikası haline geldiğini söylemek elbette mantıklı bir çıkarım olamaz. Ancak dönemin basınında Kaspar, Karabet, Kirkor, Ohannes, Nikolaidi, Filip, Mihran, Ütüciyan ve Cerrahyan gibilerin ağırlığı düşünüldüğünde İzmir ve Pul Mecmuası gibi gazetelerin özellikle de

---

[113] *İzmir,* Nr: 15, (29 Rebîülevvel 1314/7 Eylül 1896).

[114] Hakkı Bey'in dilde, fikirde ve işte birlik konularında Türkçü ideolog Gaspıralı İsmail'den etkilendiği düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Fazıl Gökçek, *Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine bir Araştırma*, Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 79 vd.

[115] "Sâni'-i lem-yezel hazretleri sanki bütün hasâil-i cemîle ve memdûhayı bir araya getirmiş de Osmanlılık âlemini bunlara tecelli-zâr eylemiş. O âlemi teşkîl eden kavm-i necîbin damarlarındaki kanın her katresini sadâkat, gayret, hamiyet, sebât gibi her biri bir millet için numûne-i şân ve şeref olacak hasâis-i mübâreke ile mezc ederek sanki bütün ümem ve akvâma bir harika-i ibret göstermiştir." "O kavm-i necâbet-tev'emin daha 80 kişiden ibâret iken teşkîl ettiği hükümetle şehrâh-ı terakkî ve temeddünde atmağa başladığı hatvât-ı serîa…" *Pul Mecmuası,* Nr: 6, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

velâdet gününde yaptıkları vurgular bu dönemde Türkçülük düşüncesinin varlığını ve alıcı bir kitlesinin bulunduğunu da göstermektedir.

Bütüncül bakış açısıyla düşünüldüğünde bu dönemde her ne kadar birleştirici güç olarak Osmanlıcılık ve İslamcılık ön planda olsa da II. Abdülhamid sonrası dönemde uygulanacak olan Türkçülük politikasının temellerinin bu dönemde atıldığı görülmektedir. Diğer taraftan tüm bu faaliyetleri yükselen Arap milliyetçiliğine karşı Türk kökeni hatırlatma, Türklük şuurunu canlı tutma olarak okumak da mümkündür. Ancak dönemin şartları gereği toplumu azami seviyede bir arada tutacak güç Osmanlıcılık ve İslamcılık olduğundan dolayı bu politika geri planda bırakılmıştır. Kemal Karpat'ın ifadesiyle bütün bu faaliyetler planlanmamış bir kimlik değişikliği sürecinin bir parçası, etnik Türkçülüğün ve sonunda milliyetçiliğin başlangıcı olmuştur.[116]

Velâdet günü başyazılarında dikkat çeken hususlardan birisi de Osmanlı Devleti'nden bahsedilirken sefîne (gemi) metaforunun kullanılmış olmasıdır.[117] Osmanlı gemisi açık denizlerde yuvarlanmakta iken kutsal bir kurtarıcı gibi Osmanlı tahtına oturan II. Abdülhamid'in Eflatunları bile hayrette bırakan siyasî zekâsıyla devleti yeniden ihyâ ettiği,[118] devlet gemisini sayısız hâilelerden kurtararak selâmet sahiline ulaştırdığı[119] ifade edilerek devlet gemiye benzetilmiştir. Bir şeyin sembolik olarak başka bir şeye

---

[116] Kemal Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, Timaş Yay. İstanbul, 2022, s. 327.

[117] Siyaset düşüncesinde devlet-toplum arasındaki metaforik kullanımlar için Bknz. Yakup Akyüz, "Siyasetnâmelerde Devlet Başkanı-Devlet-Halk/Teba İlişkisinde Metaforik Kullanımlar", *Mütefekkir*, Haziran 2016, C: 3, S: 5, s. 85-99.

[118] "…Sefîne-i cesîme-i devlet-i ummân-ı mehâlik içinde şeref-bahş-ı nebâhet ve iclâl olan padişâh-ı azîmü'l-iktidâr efendimiz hazretleri Felâtunları bile hayrette bırakan tedâbîr-i siyâsiye ve icraât-ı sâibe-i hümâyûnları ile mülk ü devleti yeniden ihyâ buyurdular..." *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[119] "…Sefîne-i devleti bî hadd u hesâb meşâgil ve havâilden tahlîs ile sâhil-i selâmete îsâl buyurmuşlardır…" *Servet*, Nr: 1595, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

benzetilmesi demek olan metafor, anlatımı daha güçlü ve anlaşılır kılmak, dikkatleri çekmek için kullanılan bir edebî sanattır. Deniz; dalgaları, fırtınaları, gel-gitleri ile kontrol edilemeyen bir durumu temsil etmekle birlikte devlet gemiye benzetilmiş, geminin kaptanı II. Abdülhamid, fırtınalarla boğuşmakta olan bir yapının başına geçerek bu hengâmeden gemiyi sapasağlam selamete çıkardığı temsil edilmiştir. Bu yazılardaki gemi metaforunun ayrıca ortak alanı ifade etmek için de kullanıldığı söylenebilir. Osmanlı, etnik ve dini bakımdan çok çeşitli yapıları bünyesinde barındırdığından gemiye benzetilmiş ve bu gemiye bir halel gelmesi durumunda etnik ve dini kimliğe bakılmaksızın aynı gemide bulunulduğu ihsas ettirilerek herkesin zarar görebileceği vurgulanmak istenmiştir. Gemi metaforu ile Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim unsurlara göndermede bulunulurken İslâmî referanslarla da müslüman topluma uyarılarda bulunma ihtiyacı hissedilmiştir. İzmir gazetesi padişahın emîrü'l-mü'minîn ve imâmü'l-müslimîn olarak dinî vasıflarını öne çıkartarak müslümanlar için padişaha itaat etmenin "etîû" ayetinin tefsirine göre şer'an bir borç olduğunu belirtmiştir.[120]

Söz gemiden açılmışken; II. Abdülhamid'e yöneltilen eleştirilerden birisi de donanmayı Haliç'te âtıl bırakarak çürüttüğü ile ilgilidir. Ancak velâdet günü çıkarılan gazetelere baktığımızda hemen hemen her yazıda II. Abdülhamid'in Osmanlı kara ordusu ile birlikte deniz ordusunu da nerelerden alıp hangi seviyelere getirdiği sıkça dile getirilmektedir.[121] Velâdet günü neşredilen gazetelerdeki donanma ile ilgili bu satırlar

[120] "…Padişâh-ı islâm efendimiz hazretleri emîrü'l-mü'minin, imâmü'l-müslimindir. İslamlar, imâmü'l-müslimin ve mâlik-i emânât-ı celîle-i peygamberî, hâdim-i haremeymi'ş-şerîfeyn olan padişahımız efendimiz hazretlerine itaat etmeye şer'an borçludurlar. Bunları kendiliğimizden söylemiyoruz, "etîû" ayet-i celilesinin ahkam-ı müfesseresini yazıyoruz." *İzmir*, Nr: 35, (22 Şaban 1314/26 Ocak 1897).

[121] "…Şehriyâr-i zîşân efendimiz hazretleri satvet-i berriyemiz gibi satvet-i bahriyemizin dahi aksâ-yı ekmeliyete îsâli için Amerika, İngiltere sefâin-i harbiye destgâhlarına son sistem sefâin-i harbiye siparişi ile muhtâc-ı tamir olanlarının tersâne-i âmirede icrâ-yı tamirlerine ve Almanya'da Kiel'de Âsâr-ı Tevfik zırhlı-i hümâyûnu müceddeden ve mükemmelen tamir olunduğu gibi Cenova'da Ansaldo fabrikalarına

donanmayı çürütmekle itham edilen II. Abdülhamid için dönemin şahitliği açısından dikkat çekici ifadelerdendir.

Gazete başyazılarında hedef kitlenin anlayacağı şekilde ifade tekniklerinin kullanıldığı da görülmektedir. Anlatımı daha etkili ve sürekli kılmak için tavır, hareket veya sözün çeşitli vesilelerle sıkça tekrar edilmesi demek olan leitmotif[122] velâdet başyazılarında sıkça kullanılan bir ifade tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknikle hem anlatılan konu tekrarlarla zihinlerde yerleştirilmeye çalışılmış hem de metne simetrik ve estetik bir görüntü verilmeye çalışılmıştır. Çocukların *tehzîb-i ahlâk ve tevsî'-i malûmâtı* için çıkarılan Çocuklara Mahsus Gazete'de velâdet günü başyazılarında cümle başlarında yer alan "biz öyle bir padişahın abd-i memlûkleriyiz ki; biz öyle bir padişahın bendeleriyiz ki; biz öyle bir padişahın kullarıyız ki…"[123] ve yine paragraf başlarındaki "Hakikaten müftehir ve müteşekkir olmalıyız, çünkü..."[124] gibi vurguları buna örnek olarak gösterilebilir. Yine benzer şekilde velâdet gününden bahsedilirken bugünün özel bir gün olduğuna vurgu için "Nasıl bir îd-i safâ-âver addolunmasın ki"[125] diye soru kalıplarıyla başlayan cümleleri ve "Bugün ol rûz-ı mukaddestir ki; bugün o yevm-i meserret-entümâdır ki"[126] ve "Bu gece…"[127] diye başlayıp bugün ve gecenin önemine vurgu yapılan tekrarlı cümleler leitmotif tekniğine örnek olarak gösterilebilir.

müteaddid torpido geçerler, Armstrong destgâhlarına 6 bin ton hacm istiâbında zırhlı kruvazörler sipariş ve bu suretle Osmanlı donanmasının bir derece-i bâlâya is'âdına irâde ve fermân buyurmuşlardır." *Musavver Terakkî*, Nr: 23, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904).

[122] İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2009, s. 112.

[123] *Çocuklara Mahsus Gazete*, Nr: 40, (16 Şaban 1314/20 Ocak 1897).

[124] *Çocuklara Mahsus Gazete*, Nr:150, (16 Şaban 1316/30 Aralık 1898).

[125] *Maârif*, Nr: 84, (16 Şaban 1310/5 Mart 1893); *Mekteb*, Nr: 33, (10 Şaban 1308/21 Mart 1891).

[126] *Tarîk*, Nr: 1820, (16 Şaban 1306/17 Nisan 1889); *Servet-i Fünûn*, Nr: 53, (17 Şaban 1309/17 Mart 1892).

[127] *İkdâm*, Nr:902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

Veladet günü neşredilen gazete başyazılarında II. Abdülhamid için çeşitli sıfatların kullanıldığı görülmektedir. Bu sıfatlar sultan-tebaa ilişkisinde tebaanın II. Abdülhamid algısını yansıtması bakımından önemlidir. Emîrü'l-mü'minîn, imâmü'l-müslimîn gibi sıfatlar genel olarak kullanılmakla birlikte ayrıca bu yazılarda II. Abdülhamid; müceddid-i devlet (devleti yenileyen)[128], sahî (cömert), mihr-i ma'delet (adalet güneşi), müteverri' (vera sahibi, dinin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı kalan),[129] muhyi-i ulûm ve fünûn,[130] sebeb-i yegâne-i refâh-ı memleket (memleketin refahının tek sebebi),[131] necm-i ekber-i hilâfet (hilafet yıldızının en büyüğü)[132], zübde-i padişâhân-ı Âl-i Osman (Osmanlı padişahlarının özü)[133], nûr-dide-i Osmaniyân (Osmanlıların gözbebeği)[134] dürr-i yektâ-yı tâc ve taht-ı hilâfet ve saltanat (halife ve sultanların göz bebeği)[135], eb-i müşfik (şefkatli baba)[136], peder-i erham ve eşfak (merhametli ve şefkatli baba)[137] gibi sıfatlarla anılmıştır.

Gazete başyazılarında veladet günü tebrik edildikten sonra "*Asâr-ı seniyye-i mülükânelerinin binde birini tasvîr vüs'-i beşer hâricindedir*" denilerek II.

[128] *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[129] *Servet*, Nr: (eski) 1260, (yeni) 87, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[130] *Hanımlara Mahsus Gazete*, Nr: 44, (16 Şaban 1313/1 Şubat 1896).

[131] *Hanımlara Mahsus Gazete*, Nr: 44, (16 Şaban 1313/1 Şubat, 1896).

[132] *Hanımlara Mahsus Gazete*, Nr: 193, (16 Şaban 1316/30 Aralık 1898).

[133] *Hazîne-i Fünûn*, Nr: 32-33, (16 Şaban 1313/1 Şubat 1896).

[134] *İkdâm*, Nr: 3025, (16 Şaban 1320/17 Kasım 1902).

[135] *Servet*, Nr: 1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[136] "Eb-i müşfik, tabir-i umûmî olduğu için böyle söyledik. Yoksa gerçekte padişahımız bize öz babalarımızdan daha ileri, daha rahîm daha şefîktir. Hangi baba evladına bu kadar nân u nimet bahşedebilir ki?" *Mekteb*, Nr: 33, (10 Şaban 1308/21 Mart 1891).

[137] *İkdâm*, Nr: 3025, (16 Şaban 1320/17 Kasım 1902).

Abdülhamid'in icraatlarının *hülâsatü'l-hülâsa*sı[138] anlatılmaya çalışılmıştır. Bu cümleden olarak döneminde kara ve deniz ordularının muntazam ve mükemmel bir ordu haline getirilişi, köprüler, yollar, mahkeme binalarının inşası, âfet-zedelere yapılan yardımlar, sanayinin ve maarifin ilerlemesi, eğitim müesseselerinin asra uygun şekilde Osmanlı topraklarının en ücra köşelerinde dahi çeşitlenerek artması anlatılmıştır. Bu amaçla kurulan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, Mekteb-i Fünûn-ı Hendese-i Mülkiye, Ziraat ve Baytar mektepleri gibi kurumlardan bahsedilmiştir. Tıbbi alandaki ilerlemelere de önem verilerek Avrupa'da tıp alanındaki gelişmelerin anlık olarak takip edildiği, oralarda yeni bir usul, keşif, terakki olduğunda (serumla tedavi) bunların hemen Osmanlı topraklarına da getirildiği belirtilmiş; Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne, Hamidiye Etfâl ve Bakteriyolojihâne gibi bu dönemde açılan tıbbî kurumlardan söz edilmiştir. Velâdet gününde açılışı yapılan yerler genellikle "velâdet-i hümâyûna tesâdüf eden günde resm-i küşâdı yapıldı" denilerek haberleştirilirken Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin yeni binasının açılışının ayrıntılı olarak ele alındığı görülmektedir. Mektebin açılış töreninden bahseden gazete, bu törene katılan resmî erkânın tamamının isimlerini, açılışta îrâd edilen konuşmaların metinlerini vermiş ve sonrasında da açılışı yapılan binanın teknik özellikleri inşâsında çalışan mühendislerin isimlerine varıncaya dek en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır.[139] Meydana getirilen bu fevkalade eserlerin, fevkalade yaratılışlı II. Abdülhamid'e Allah tarafından ihsan edilen muvaffakiyetle meydana getirilebileceği[140] ifade edilerek II. Abdülhamid'in kutsal yönüne vurgu yapılmıştır. Yirmi beşinci cülûs yıldönümünün kıymetli bir hatırası olarak yapımına başlanan Hamidiye Hicaz demiryolunun II. Abdülhamid'in en büyük ve en saygın hayır eserlerden biri olduğu

[138] *Servet,* Nr:1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[139] *Servet,* Nr: 1931, 17 Şaban 1321/7 Kasım 1903).

[140] "…fevkalade güzel eserler, fevkalade bir yaratılışın min-kıbeli'r-Rahmân mazhar olabileceği celâ'il-i muvaffakiyet-i uzmâdandır." *Tarîk,* Nr: 1122, (17 Şaban 1304/11 Mayıs 1887).

söylenilerek bu hattın Müslümanlar için önemi, hat üzerinde açılışı yapılan köprüler ve teknik özellikleri veladet tebrikinin hemen ardından ayrıntılı olarak anlatılmıştır.[141]

II. Abdülhamid dönemi icraatları teker teker sayıldıktan sonra "*insan ve vicdan denen hâssa-i cemîle-i beşeriyet bu gibi müesseselerin bu kadar inâyet ve avâtıfın karşısında ancak şükürden aczini itiraf edebilir*"[142] denilerek teşekkürler bildirilmiş, ardından da "padişahı devlete, devleti padişaha bağışlasın" mealinde dua edilerek[143] yazıya nihayet verilmiştir.

Veladet günü gazete sayılarında dikkati çeken bir husus da "Matbaamıza Mahsus Telgrafnâmeler" başlığı ile taşra belediye reisleri tarafından hem tebrik hem de velâdet gününün sorumlu oldukları illerde şan-ı ubudiyete ve sadakate yaraşır bir şekilde gerçekleştiğini bildirmek için gazeteye çektiği telgraflardır. Mâbeyn erkânından tanıdığı olmayan valilerin dahi sarayla irtibatlarının çok zor olduğu bir dönemde belediye reisleri gibi alt kademelerdeki resmî erkânın gazeteler vasıtasıyla varlıklarını ve sadâkatlerini iletmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Gazete başyazıları içerik olarak aynı minval üzere kaleme alınmakla birlikte velâdet günü sayılarında dikkati çeken önemli bir husus ise velâdet günü için kaleme alınan başyazıların sonraki yıllarda da modern bir tabirle kopyala-yapıştır denilecek tarzda aynı şekilde yer almasıdır. İkdam gazetesinin 1900-1903 ve 1905 yıllarındaki sayılarında birbirinin aynısı olan cümlelere sıkça rastlanılmaktadır. İbnü'l-Hakkı Mehmed Tahir tarafından haftalık olarak uzun soluklu yayımlanan çocuk dergisi

[141] *İkdâm*, Nr: 3025, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

[142] *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[143] "Yezdân-ı bî-zevâl rûh-ı cism-i mülk ü devlet olan bu padişâh-ı âlem-penâhı bu mülk ü millete ve mülk ü milleti zât-ı akdes-i hilâfet-penâhîlerine bağışlasın." *Tarîk*, Nr: 1121, (16 Şaban 1304/10 Mayıs 1887).

Çocuklara Mahsus Gazete de velâdet günü özel olarak neşrettiği[144] sayıların başyazılarında aynı cümleleri sonraki yıllarda da[145] kullandığı görülmektedir.[146] Yine İbnü'l-Hakkı Mehmed Tahir tarafından çıkartılan Hanımlara Mahsus Gazete'nin de 1317-1322 ile 1318-1321 yıllarında velâdet yıldönümlerinde yayınlanan başyazılarının küçük farklılıklar hariç aynı metin olduğu görülür.[147] Gazetenin kendi içerisindeki benzerlik olduğu gibi farklı gazeteler arasında birbirinin aynısı olan metinlerle de karşılaşılmaktadır. Asır Kütüphanesi Matbaası'nda basılan Hazine-i Fünûn gazetesinin 1895 yılında velâdet gününe özel olarak çıkardığı sayısındaki şiir ile yine Asır Kütüphanesi Matbaası'nda basılan Mecmu'a-i Lisân adlı gazetenin 1899 yılındaki velâdet ile ilgili şiirinin aynı olduğu görülmektedir.[148] Sadece gazete başyazıları ve başyazılardaki şiirler değil kutlamalara katılım sağlayan zevâttan bahsedilen "*Şehrâyîn-i meserret-karîn*" başlığı altındaki yazıların da bir önceki sene ile hemen hemen aynı sıra ve kelimelerle yazıldığı görülmektedir.

---

[144] Çocuklara Mahsus Gazete haftada bir defa Perşembe günleri çıkarılmakla birlikte velâdet ve cülûs yıldönümlerinde de gün fark etmeksizin çıkarılmıştır. Sena Küçük, "İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, S: 24, s. 230.

[145] Çocuklara Mahsus Gazete'nin 1316-1317 ve 1320 yıllarında velâdet yıldönümlerinde yayınlanan sayıları ve 1319-1321 yıllarında yayınlanan sayıların başyazılarının çok küçük değişiklikler hariç olmak üzere aynı olduğu görülmektedir.

[146] Servet-i Fünûn'da da aynı şekilde velâdet günü neşredilen başyazı ve şiirlerin sonraki yıllarda da birebir veya cümleler/mısralar arasında takdim-tehir yapılmak suretiyle aynı şekilde yayınlandığı görülmektedir. Karşılaştırma için Bknz. *Servet-i Fünûn*, Nr: 508, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900); Nr: 654, (15 Şaban 1321/6 Kasım 1903); Nr: 705, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904); Nr: 755-756, (15 Şaban 1323/15 Ekim 1905); Nr: 806, (15 Şaban 1324/4 Ekim 1906); Nr: 857, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[147] *Hanımlara Mahsus Gazete*, Nr: 242-40, (16 Şaban 1317/20 Aralık 1899); Nr: 88-290, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900); Nr: 34, (16 Şaban 1321/7 Kasım 1903); Nr: 33, (16 Şaban 1322/26 Ekim 1904).

[148] *Hazine-i Fünûn*, Nr: 32, (16 Şaban 1312/12 Şubat 1895); *Mecmu'a-i Lisân*, Nr: (15 Şaban 1317/19 Aralık 1899).

Dönemin gazetelerinin tipo baskı[149] ile okuyucuya sunulduğu düşünüldüğünde her velâdet yıldönümünde yeni baştan bir metin yazmak yerine önceki senelerde yazılan kalıpların klişelerinin saklanarak ertesi yıllarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöntemin matbaada çalışan dizgicilerin iş yükünü hafifletmek amacıyla yapıldığı düşünülmekle birlikte oluşabilecek mürettip hatalarından korunma amaçlı yapıldığı şeklinde yorumlara da rastlanılmaktadır.[150] Tashih hatalarının gazetelerin tatil edilmesine sebep olduğu bir dönemde bu uygulama mantıklı görünmektedir. Nitekim İkdam gazetesinde cülûs yıldönümlerine denk gelen sayılarından birinde o günü tanımlamak için kullanılan leyle-i mes'ûde (kutlu gün) tabirindeki "مسعودة" kelimesinin ayn (ع) harfi noksan bırakılarak "karanlık gün" anlamına gelecek "مسودة" şeklinde yazılmış ve gazete tatil edilmiştir.[151] Benzer şekilde Sabah gazetesinde de "Şevketlü padişahımız" yazılırken şevketlü kelimesindeki lam (ل) harfinin noksanıyla "şu kötü padişahımız" şeklinde okunabilecek (شوكتو) şeklinde yazılması[152] gazeteyi tatil ettirmiştir.[153] Ancak burada şunu da ifade etmek gerekirse velâdet günlerinde aynı cümlelerin sonraki senelerde de kullanılmasının

[149] Tipo baskı, basılacak metnin harflerinin tek tek bir araya getirildikten sonra klişe denilen levhaya yerleştirilerek yapılan baskı türüdür. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Konur Koldaş, *Tipo Baskı ve Yeniden Doğuşu*, Anadolu Üniv. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016.

[150] Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay., Ankara, 1943, s. 103.

[151] Müzeyyen Buttanrı, *İkdam Gazetesi Üzerinde Bibliyografik Bir İnceleme*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s. 5.

[152] Cevdet Kudret, *Abdülhamid Devrinde Sansür,* Milliyet Yay., İstanbul, 1977, s .61-62.

[153] Sözde mürettip hataları nedeniyle II. Abdülhamid'in gazeteleri tatil etmesini baskı ve sansürden ziyade hükümranlığını ve makamının saygınlığını korumak amaçlı bir tedbir olarak görmek yerinde olacaktır. Sultan II. Abdülhamid dönemindeki edebî muhalefet için Bknz. Fatih Andı, "Sultan II. Abdülhamid'e Karşı Edebî Muhalefet", *Bir Sultan Bir Paşa – Sultan II. Abdülhamid ve Gazi Osman Paşa*, Gaziosmanpaşa Belediyesi Yay., İstanbul, 2018, s. 205-236.

mürettip hatalarından kaçınmak amaçlı olduğuna dair yapılan yorum, velâdet günü özelinde incelediğimiz yüzlerce sayfalık gazete yazılarında mürettip hatasına hemen hemen hiç rastlamamış olmamız bakımından gerçekçi olmaktan uzaktır. Eğer mürettip hatalarından kaçınmak amaçlı böyle bir harekete girişildiğini doğru varsayarsak cülûs yıldönümlerinde de benzer uygulamayla karşılaşmamız gerekirdi ki aynı gazetelerin cülûs yıldönümlerinde neşrettiği sayılarına baktığımızda[154] velâdet günlerindeki gibi benzer metinler yerine her sayıda farklı metin ve şiirlerin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte yukarıda aktarılan mürettip hatalarının normal bir kelimede değil de II. Abdülhamid'le ilgili olan kelimelerde olması burada bir kasıt olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Dolayısıyla cülûs yıldönümlerinde devamlı şekilde farklı yazılar kaleme alınırken velâdet günlerinde benzer yazıların kullanılması velâdet yıldönümlerinin cülûs yıldönümlerine nazaran ikinci planda kaldığını göstermektedir.

II. Abdülhamid'in iktidarı tam anlamıyla elinde tuttuğu 1908 yılına kadarki kutlamalar gazetelerde yoğun ve ağdalı ifadelerle yer almışken II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki velâdet kutlamalarında öncekilere nazaran bir sönüklük göze çarpmaktadır. Yeni Asır gazetesi önceki yıllarda her sayısında Osmanlı arması, şiirler ve büyük puntolu dua cümleleri ile velâdet gününe sayfalarında yer vermişken II. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık iki ay sonraki velâdet yıldönümüne daha sönük şekilde ve daha az ifadelerle yer verdiği görülmektedir. Önceleri tam sayfa girilen velâdet haberi 1908'de tek sütunda 20-25 satırla haberleştirilmiştir.[155] Sadece haberleştirme tarzında değil ifadelerdeki değişiklik de göze çarpmaktadır. Önceki senelerdeki "Velâdet-i Hümâyûn-ı Mes'adet-meşhûn-ı Hilâfet-penâhî" şeklindeki övgü dolu başlıklar yerini kuru bir "Velâdet-i

[154] *İkdâm*, Nr:1121, (2 Rebîülâhir 1315/31 Ağustos 1897); Nr: 1487, (13 Rebîülâhir 1316/31 Ağustos 1898); Nr: 1852, (23 Rebîülâhir 1317/31 Ağustos 1899); Nr: 2218, (6 Cemaziyelevvel 1318/1 Eylül 1900), Nr: 2948, (27 Cemaziyelevvel 1320/1 Eylül 1902).

[155] *Yeni Asır*, Nr: 1346, (16 Şaban 1326/13 Eylül 1908).

Hümâyûn"a bırakmıştır. Her ne kadar ifadelerde bir sadelik olsa da gazetenin sultana bakışında bir değişimin olmadığı anlaşılıyor. Meşrutî idarenin yeniden ilanından sonra padişaha karşı muhalif bir söylem tarzının olacağı düşünülse de tam tersine "Padişahımızı Seviyoruz", "Yaşasın Sevgili Padişahımız", "Sultan Abdülhamid-i Sâni hazretleri büyük bir dehâ ve irfana mâliktir" gibi söylemlerin devam ettiği görülmektedir. Muhalif söylemler "Padişâh-ı zî-şânımızın etrafında artık hainler kalmadı. Onlar cezâ-yı sezâlarını buldular. Padişahımızı bir daha iğfâl edebilecek kuvvet tasavvur olunamaz" denilerek padişah yerine çevresindekilere yöneltilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki her ne kadar meşrûtî bir idare tesis edilmiş olsa da "Hânedân-ı Osmânî" devletin bekası, milletin birliği için konumunu halen muhafaza etmektedir.

1.2. Şiirler

Şiirin ne demek olduğu konusunda birbiriyle benzer ve çelişen tarifler yapılmış olsa da[156] en genel anlamı ile şiiri kelimelerin etkili ve veciz bir şekilde kullanılması diye tarif etmek mümkündür. Osmanlı sultanlarının birçoğu şiirle ilgilenmiş, divanlar kaleme almışlar ve hatta dönemin meşhur şairlerini yanlarına alarak onlara musâhiplik[157] mertebesi vermişlerdir. II. Abdülhamid'in marangozluk, piyano, tiyatro gibi sanata

[156] Mustafa Özbalcı, "Şiire ve Şaire Dair Bazı Notlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1990, C:5, S:1, s.217; Necat Birinci, "Şiirin Dünyası", *Aydın Türklük Bilgisi*, 2015, C: 1, S: 1, s. 15-34.

[157] Musâhibin tanımı ve Osmanlı sarayındaki musâhipler için Bknz. Mehmet İpşirli, "Musâhib", *DİA*, Ankara, 2020, C: 31, s. 230-231. Ayrıca Bknz. Halil İnalcık, *Şâir ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2003, s. 43 vd.

merakı bilinmekle birlikte[158] diğer Osmanlı sultanları gibi divân kaleme alacak şekilde şairlik yönünün olduğuna dair elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.[159] Bunda sultanın kişisel yetenekleri kadar içerisinde bulunulan ekonomik, sosyal, siyasî ve askerî durumun da etkili olduğu muhakkaktır. Önceki dönemlere nazaran devletin bekâ sorununun daha önde olduğu bir dönemde şiir gibi ruh dinginliği isteyen bir faaliyete zaman ayırmak mümkün olamayabilirdi. Bu sebepten II. Abdülhamid selefleri gibi şiir yazmak yerine şairleri destekleme yolunu seçtiği söylenebilir.

Şair ve sultan arasında ihsan geleneği Osmanlı'nın kuruluşundan beri var olan bir gelenektir. Şairler iktidarın politikalarını yaymada, halkı yönlendirmede gönüllü sanatçılar olduklarından[160] her dönemde itibar görmüşler, birçok vesilelerle ihsanlara nail olmuşlardır. Hz. Peygamber'in kendisine kaside sunan Kâ'b b. Züheyr'e hırkasını hediye etmesi delil gösterilerek bu davranış sünnet olarak görülmüş, ihsanda bulunmayanların hicvedilmesinin caiz olduğu söylenmiştir.[161] Muhtemelen bu anlayış bir sünnetin ihyâsı olarak görülmüş, bayramlarda îdiyye, vefatlarda mersiye, mevsim dolayısıyla nevrûziye, şitâiye, bahariyye, zafer dolayısıyla fethiyye, tahta çıkışlarda cülûsiyye gibi şiir yazıp sunan şairler sultanlar tarafından çeşitli hediyeler verilerek ödüllendirilmişlerdir. Böylece

[158] Seda Bayındır Uluskan, "Sultan II. Abdülhamid'in Sanata Olan İlgisi ve Sanatçıya Verdiği Değer", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar Yay., İstanbul, 2017, s. 208-216.

[159] Farsça bir rubâî kendisine atfedilmişse de kızı Ayşe Osmanoğlu bu dörtlüğün esasında başka birine ait olup sonradan II. Abdülhamid'e atfedilme ihtimalinden söz etmektedir. Bknz. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 231.

[160] Şiirin propaganda aracı olarak kullanıldığına örnek için Bknz. Gülçiçek Akçay, "Bir Propaganda Aracı Olarak Divan Şiiri: Kızılbaş Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, 2016, No: 79, s. 197-216; Nihangül Daştan, "Türk Halk Şiirinde bir Propaganda Aracı Olarak Fes Şiirleri", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C: 5, S: 15, s. 37-48.

[161] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri – Aruz Vezni)*, Erzurum, 1983, s. 40.

şairler ayakta kalmak, makamını korumak için sultanın otoritesinden faydalanmışlar, sultanlar da iktidarlarını tahkim ve şanlarını yüceltmek için şairlerden istifade etmişlerdir. Dolayısıyla şair ve sultan arasındaki bu yerleşik ilişkiden dolayı şairleri sadece birer sanatçı olarak değil aynı zamanda saray-iktidar politikalarının sözcüleri olarak görmek ve okumak daha doğru olacaktır.[162] Nitekim Osmanlı'ya kâfir, Osmanlı ülkesine kâfiristân diyen Fuzûlî'nin "Pâdişâh-ı bahr u berr Sultan Süleymân-ı Velî" (Denizlerin ve karaların padişahı Sultan Süleyman) seviyesine gelmesinde bu ihsan anlayışının etkisi olması muhtemeldir.

Osmanlı tarihi boyunca II. Abdülhamid dönemi nev-i şahsına münhasır bir dönem olduğu gibi bu dönemin edebî anlayışı da kendine özgü şekilde diğer dönemlerden farklılık arz eder. Nitekim Orhan Okay II. Abdülhamid'in şahsiyetinin ve yönetim tarzının dönemin edebiyat anlayışında da etkili olduğunu söyleyerek bu dönemi "II. Abdülhamid Dönemi Edebiyatı" olarak isimlendirmenin[163] daha isabetli olacağını ifade etmiştir. Bu dönemdeki şiir anlayışı da 1860-1895 arası ile 1896-1901 olmak üzere iki devrede ele alındığı görülmektedir.[164] Tanzimat dönemi olarak adlandırılan ilk devrede şiirin ilkeleri belirlenmiş, ortak bir hareket tarzından söz edilememekle birlikte geleneksel şiir kalıplarından tam bir kopuşun yaşandığı da söylenemez. Bu dönemdeki yenilik estetik açıdan ziyade içerik açısından olmuştur. Şiirlerde toplumsal sorunlara, günlük yaşamın

[162] Halil İnalcık, *Şair ve Patron* adlı eserinde şairlerle sultanlar arasındaki bu yerleşik ilişkiyi detaylı olarak ele almıştır. Bununla birlikte bütün şairlerin bu yerleşik ilişki içinde bulunmadığı, şiiri bir iletişim ve entelektüel kültür olarak kullanan kimselerin de olduğu, paraya çevrilmeyen nice gazellerin, şarkıların, manzumelerin bulunduğu ifade edilerek İnalcık'ın bu eserine reddiye makamında bir yazı kaleme alınmıştır. Bknz. İskender Pala, "Şair ve Patron", *E Dergisi*, 2003, S: 151, s. 45 vd.

[163] M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul, 2008, s. 57.

[164] Kemal Özer, "Tanzimat Şiiri", *Dünden Bugüne Türk Şiiri – III, Yeni Şiir (1900-1940),* Haz. Asım Bezirci, Kemal Özer, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003, s. 17.

olay, duygu ve düşüncelerine yer verilmiştir. İkinci devre ise Servet-i Fünûn etrafında toplanan edebiyatçılar tarafından oluşturulan ve Edebiyat-ı Cedide – Servet-i Fünûn Edebî Topluluğu olarak adlandırılan dönemdir. Bu dönemde toplumsal sorunlarla ilgilenme, topluma seslenme anlayışı yerini daha çok bireysel duygularla ilgili şiirlere ve seçkinlere seslenmeye bırakmıştır. Bu bakımdan ikinci devre şairlerinin artık toplumun değil, kendilerinin ve seçkinlerin şairi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Dil konusunda da; bir önceki dönemdeki yalınlık ve sadelik bu dönemde yerini daha yoğun Arapça ve Farsça kelimeler kullanmaya, konuşma dilinden uzaklaşmaya bırakmıştır.[165]

Gazetelerde II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümlerinde yayınlanan şiirlerde de bu dönemlendirmenin izleri görülmektedir. 1896 öncesinde yayınlanan kimi gazetelerde şiirlere rastlanılmakla birlikte[166] 1896 sonrasındaki gazetelerde şiirler dikkat çekici bir şekilde daha yoğun göze çarpmaktadır. Esasen elde edebildiğimiz gazetelerin daha çok 1896 tarihinden sonra olması edebî anlayışın gazetelerin yayınlanma süreciyle paralellik arz ettiği görüşünü destekler niteliktedir.

Burada şiir ve şair konusunda kavramsal bir tartışmaya da girmek yerinde olacaktır. Gazetelerde velâdet yıldönümlerinde şiirleri yayınlanan herkese şair demek mümkün müdür? Veya gazetelerde şeklen şiir görüntüsünde yazılanlara öyle yazıldıkları için mi şiir denmiştir, yoksa şiir oldukları için mi o şekilde yazılmışlardır? Şiirin ne demek olduğu konusunda birbirine benzer ve birbirinden çelişkili tanımlar olduğu gibi şairin kim olduğu konusunda da net bir cevap vermek mümkün gözükmemektedir. Eğer gazetede her şiiri yayınlanana şair denilecek olursa bu sefer velâdet günlerinde şiirleri yayınlanan

[165] Kemal Özer, *a.g.m.,* s. 18.

[166] Tarîk, Ma'ârif ve Karesi gazeteleri.

Namık Ekrem,[167] Fitnat Hanım,[168] İstepan Gurdikyan[169] gibi şuarâ tezkirelerinde isimleri geçenlere haksızlık olacaktır. Şinasi, Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret gibi bu dönemde öne çıkmış isimlerle, kim oldukları ve yazdıklarının edebî değerinin ne olduğu konusunda hüküm verilmemiş kişileri aynı tanım altında değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Diğer taraftan sadece tezkirede ismi geçmediği, edebiyat çevrelerinde pek bilinmediği için bir kimsenin şair sıfatını kendisinden almak da doğru bir hareket olmayacaktır. Kavramsal tanımlama konusunda bu tartışmayı açmamızdaki amaç gerçekten şair olan bir kimsenin yazdığı şiir ile ihsan veya taltif beklentisi içerisinde bir şeyler karalayan kimselerin yazdıklarının toplum nazarında etkilerinin farklı olacağını düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla burada şair ve şiirler edebî şahsiyet veya metinlerden ziyade tarihî şahsiyetler ve metinler olarak ele alınacağı için ilgili şiir ve kişiler hakkındaki edebî değerlendirmeleri edebiyatçılara bırakmak yerinde olacaktır.

Velâdet günlerinde gazetede yayınlanan şiirlerin sadece şair açısından değil gazete, sultan ve toplum açısından çeşitli yansımaları bulunmaktadır. Şairlerin şiir yazarak sultana olan sadakat, bağlılık ve yakınlık duygularını bu yolla tatmin etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Şiir yazanların bu hareketlerini de karşılık beklentisi olan ve olmayan şairler olarak iki açıdan ele almak mümkündür. Dönemin genel karakteristik özelliğine bakıldığında bu şiirleri yazanların büyük bir kısmının karşılık beklentisi içerisinde bu şiirleri yazdığı görülmektedir. Nitekim Telgraf ve Posta Nezâreti

[167] Namık Ekrem hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Yunus Ayata, *Âyanzâde Namık Ekrem Hayatı, Sanatı ve Eserleri,* Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2002.

[168] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "Fitnat Hanım", *Son Asır Türk Şairleri,* MEB Basımevi, İstanbul, 1969, C: 1, s .434-436.

[169] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "İstepan Hilmi", *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Basımevi, İstanbul, 1969, C: 1, s. 671-673.

memurlarından Arif Bey'in 1897 yılı velâdet yıldönümünde İkdam gazetesine gönderdiği şiiri yayınlandıktan[170] birkaç ay sonra terfi aldığı görülmektedir.[171] Yine aynı şekilde İkdam gazetesinde şiiri yayınlanan Telgraf ve Posta Nezâreti Meclis-i İdâre âzâsından Sâlim Efendi'nin de rütbesinin terfi ettirildiği görülmektedir.[172] Dahiliye Evrâk Kalemi memurlarından Ahmed Settar Efendi de gazetede şiirleri yayınlandıktan sonra rütbe ile taltif edilenler arasındadır.[173]

İstanbul'dan ve saraydan çok uzaklarda, uhdesinde herhangi bir devlet hizmeti bulunmayan, hayatı boyunca belki de sultanla hiçbir şekilde mülakatı olamayacak kimselerin şiirlerine de gazetelerde rastlanılmaktadır. Kendilerini Antalyalı Mehmed Selim, Kayserili Mustafa, Adanalı Arif, Fatsalı Osman Fahri veya Kal'a-i Sultaniyeli Kasım olarak tanıtan bu gibi kimseleri ise karşılık beklemeden şiir yazanlar sınıfında görmek mümkündür. Bu durum sultanın Osmanlı topraklarının muhtelif yerlerindeki tebaası ile arasında tesis ettiği manevî bağı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Gazetelerin saray tarafından takip edildiği düşünüldüğünde bu şiirlerin yayınlanması gazete imtiyaz sahiplerinin saraya yaranma, saraydan birşeyler koparma gösterisi olarak görmek de mümkündür. Tarik, İkdam, Servet gibi gazetelerin velâdet ve cülûs gibi günlerde adeta birbirleri ile yarışırcasına okurlardan gelen şiirleri yayınlandığı görülmektedir. Gazeteler sultanla ilgili ne kadar çok haber, şiir girerlerse o kadar çok ihsana nail olacaklarının bilinci içerisinde bugünleri fırsat bilmişler ve bu şiirlere sayfalarında yer ayırmışlardır.

---

[170] *İkdâm*, Nr: 902, (16 Şaban 1314/20 Ocak 1897).

[171] BOA, İ.TAL. 112/4, (4 Zilhicce 1314/6 Mayıs 1897).

[172] BOA, İ. TAL. 112/100, (7 Zilhicce 1314/9 Mayıs 1897); BOA, DH. MKT. 2468/36, (14 Zilhicce 1318/4 Nisan 1901).

[173] BOA, İ.TAL. 316/61, (8 Şaban 1321/30 Ekim 1903).

Saray açısından ise gazetelerde boy boy şiirlerin yayınlanmasını bir propaganda gösterisi olarak anlamak mümkündür. Bu şiirlerle sultanın hem âdil, maarifperver olmak gibi hususî özellikleri ön plana çıkarılmış, hem de icraatlarından söz edilerek halkın bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

Velâdet yıldönümlerinde yazılan şiirlerin toplumsal açıdan yansımasına bakıldığında muhalif hareketlerin yoğun olduğu bir dönemde meşhur olan ve olmayan kişilerin sultan hakkında şiirler yazması ve bunları doğrudan saraya ulaştırmak yerine gazetelerde yayınlatarak kamuoyuna iletilmesi bu davranışın toplumsal etkileri gözetilerek yapılan bir hareket olduğu kanaatini güçlendirmektedir. İstanbul'da dükkancılar ve hatta uşakların gazete okuyarak veya okutarak kamu hakları, vatan ve millet sevgisi, askerî hadiseler hakkında bilgi sahibi olmaları; hıfz-ı vatan ve istiklal-i devlet yolunda kanının son damlasını, cebindeki son kuruşu verecek kadar hamiyet sahibi olmasında gazetelerin etkisi düşünüldüğünde[174] velâdet günü yayınlanan bu şiirleri toplumsal mühendislik açısından ele almak daha doğru olacaktır. Böylelikle iç ve dış kamuoyuna Adana'dan Kayseri'ye, Çanakkale'den Fatsa'ya kadar devletin her bir köşesinde memurundan normal vatandaşa kadar her kesimden sultana ve devlete bağlılığın devam ettiği bu şiirler vasıtasıyla deklare edilmektedir. Muhtemeldir ki 1908 Temmuzu'nda yaşanan siyasal dönüşüm belki çok daha önce gerçekleşebilir, meşrutiyet çok daha erken tarihlerde ilan edilebilirdi. Velâdet yıldönümlerinde gazetelerde yayınlanan bu gibi şiirlerin ve memleketin her tarafında yükselen "Padişahım Çok Yaşa" seslerinin hürriyet hareketinin çok daha önce neticeye ulaşmasının gecikmesinde önemli bir payı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Velâdet yıldönümlerinde gazetelere gönderilen şiirler *kasâid-i tahmîdiye* (övgü, teşekkür kasideleri) ve *kasâid-i tebrîkiye* başlığı altında yayınlamıştır. Başlıktan da

[174] Namık Kemal, *a.g.e.*, s. 9-10.

görüleceği üzere bu şiirlerin II. Abdülhamid'e övgü ve tebrik amaçlı olarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'da mâdihlik; yani sultanı güzel sıfatlarla övmek klasik dönemden itibaren var olan bir gelenektir. Ancak gazetelere gönderilen bu şiirleri klasik dönemde övgü için padişaha sunulan divanlar gibi değerlendirmek mümkün değildir. Öncelikle velâdet yıldönümlerinde gazetede yayınlanan şiirlerde divan şiirlerinde olduğu gibi istekler, beklentiler açıkça belirtilmemiştir.[175] II. Abdülhamid döneminde çıkarılan çok sayıda gazete ve derginin de etkisiyle[176] bu dönemde şiir alanında şeklî bir yenileşmeden bahsetmek de mümkündür. Divan şiirinin değiştirilemez denilen şekil formatı değiştirilmiş, nazım birimi olan beyitler yerini dizelere bırakmıştır. Mahlas kullanma geleneği de terkedilmekle birlikte divan şiirinin aslî unsurlarından biri olan kafiyenin bu şiirlerde devam ettirildiği görülmektedir. Dönemin şiirlerinin divan şiirinden şeklî olarak farklılığı görülmekle birlikte içeriğe bakıldığında aşağıda görüleceği üzere divan şiirinin etkisi hissedilmektedir. Memurîn-i mülkiye komisyonu hulefası İbn Hamdi Atıf'ın "*Mehd-i ikbâli şeref-yâb-ı neşât eyleyeli / Şeş cihet oldu meserret-gede-i bağ-ı İrem*" mısraları[177] ile XVII. yüzyıl divan şairlerinden Nef'î'nin IV. Murad'ı övdüğü kasidedeki "*Erdi yine ürd-i behişt oldu havâ anber-sirişt / Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı İrem*" mısraları bu etkileşime örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla dönemin şairleri her ne kadar şekilde yenilik arayışında olsalar da içerik açısından divan şiirinin etkisinden kurtulamadıkları görülmektedir.

Gazetelere şiir gönderen kimselerin sosyal statülerine bakıldığında Şûrâ-yı devlet, Seraskerlik, Nezâretler (Posta ve Telgraf, Dahiliye, Adliye, Maliye), Gümrük müdürlüğü gibi devlet hizmetinde bulunan memurların yoğunluğu göze çarpmakla birlikte eğitimine

[175] Halil İnalcık, *a.g.e.*, s. 42,65.

[176] Rauf Mutluay, *Tanzimat'tan Günümüze Kadar Türk Şiiri*, Milliyet Yay., İstanbul, 1973, s. 16; Kemal Özer, *a.g.m.*, s. 17.

[177] *İkdâm*, Nr: 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

devam eden ve mezun olan talebeler, müderrisler, gazeteciler, meşhur edipler ve hiçbir sıfatı haiz olmayan sıradan insanların varlığı da görülmektedir. Şairlerde dikkati çeken bir husus da kendilerini tanıtırken Ataullah Efendi'nin mahdûmu, İlbasan mutasarrıfının mahdûm-ı âlîleri gibi babalarının isim ve şöhretini kullanmalarıdır. Bu ifadeler kullanılarak hem kendilerinin hem de babalarının sultana karşı sadakat ve bağlılıklarının nesilden nesile devam ettiği teyit edilmek istenmiş olmalıdır. Şiirler payitaht ağırlıklı olmakla birlikte Trablusgarp, Gümülcine, Niğde ve Çorum gibi muhtelif Osmanlı topraklarından gönderilmiştir.

Gazetelere gönderilen şiirlerin genel olarak aynı kimseler tarafından kaleme alındıkları anlaşılmaktadır. Şemsü'l-mekteb muallimi Hâfız Şem'î, Kâtipzâde Nazif, İbnü'l-Hamdi Atıf, Pazarbaşı Kâtibi Mehmed Ali, Prezrinli Ömer Lütfi, Birecikli Namık Ekrem ve Telgraf ve Posta Nezâreti Meclis-i İdâre Azası Salim gibi kişilerin İkdam gazetesinin kadrolu şairleri gibi her velâdet yıldönümünde şiirlerine rastlanılmaktadır. Birecikli Namık Ekrem ve Ermeni mektepleri lisân-ı Osmanî muallimi Gurdikyan İstepan Efendi'nin Servet gazetesinin velâdet yıldönümünde çıkarılan muhtelif yıllardaki sayılarında[178] da şiirleri göze çarpmaktadır.

Gazetelerde başyazılar ve kutlama tafsilatlarında olduğu gibi yayınlanan şiirler konusunda da mükerrer vakaların varlığı göze çarpmaktadır. Şirket-i Hayriye inspektör kâtibi Agâhbeyzâde Ömer Fahri Bey'in İkdam gazetesinin 1898 ve 1899 yıllarında[179] yayınlanan şiirlerinin birbirinin aynısı olduğu görülmektedir.

İkdam, Servet ve Tarik gazetelerinde emsallerine nazaran en çok veladet şiirlerinin yayınlandığı görülmektedir. Bu gazetelerin dönemin okunurlukları yüksek

[178] *Servet***,** Nr: 908, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900); Nr: 1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[179] *İkdâm*, Nr: 1487, (13 Rebîülâhir 1316/31 Ağustos 1898); Nr: 1852, (23 Rebîülâhir 1317/31 Ağustos 1899).

gazetelerden olması ve saray tarafından da diğer gazetelere nazaran daha hususî bir konumda bulunması[180] şiirlerin bu gazetelerde yayınlanmasına sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca beklenti içerisinde şiir kaleme alanların ihsana ulaşmada bu gazetelerin daha etkili olacağını düşünmeleri şiirlerin sarayın hususî takibindeki bu gazetelere gönderilme nedenlerinden biri olmalıdır.

Dönemin edebiyat akımına ismini veren Servet-i Fünûn gazetesinde ise velâdetle ilgili şiirlere hiç yer verilmemiştir. Gazetenin velâdet yıldönümlerinde "Bâd-ı seher", "Seninle" ve "Sarı, Eflatun Siyah" gibi serbest şiirleri yayınladığı[181] görülmekle birlikte velâdet şiirlerine yer vermemesi iki ihtimali akıllara getirmektedir. Ya velâdet tebriği için yazılıp gönderilen şiirlere edebî bir değer yüklenmemiş ve yayınlanmaya değer görülmemiştir ya da Servet gazetesinin ilavesi olarak çıktığı için velâdet şiirleri Servet gazetesinde yayınlandığından Servet-i Fünûn'da da yayınlanmaya gerek görülmemiştir.

Velâdet günlerinde yayınlanan gazetelerin ilk sayfadan itibaren birer propaganda broşürü gibi hazırlandığı ifade edilmişti. Aynı şekilde bu gazetede yayınlanan şiirlerin de propaganda faaliyetinin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Müslümanından gayrimüslimine, memurundan gazetecisine, tekke şeyhinden sultanın müezzinine, talebesinden ev hanımına ve sıradan insanlara kadar farklı statülerdeki kişilerin şiirlerine gazetelerde yer verilmesi okuyanlara sultanın etki alanının nerelere kadar ulaştığını göstermek için özenle seçilmiş gibidir. Yazılan bu şiirlerde II. Abdülhamid'in adalet, cesaret, cömertlik, ihsan, ihya, tedbir, maarifperverlik, gibi sıfatları işlenmiş, bu sıfatlar

[180] Resmî dairelere ait ilanların İkdam gazetesinde neşredilmesine yönelik karar alındığı görülmektedir. Bkz. BOA, BEO. 632/47398, (6 Zilhicce 1312/31 Mayıs 1895); BOA, ŞD. 3192/29, (18 Zilhicce 1312/12 Haziran 1895).

[181] *Servet-i Fünûn*, Nr: 507, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

işlenirken de sözü tahkim için kimi zaman benzetme, kimi zaman kıyaslama, kimi zaman da üstün görme yollarına başvurulmuştur.

Her dönemin ve sultanın kendine has söylemlere sahip olduğu, kendi söylemlerini geliştirdiği bilinen bir vakıadır. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gaza ve cihad anlayışı ön planda olduğundan ilk Osmanlı sultanları "Gazi" unvanıyla anılmışlardır. Fetih hareketlerinin Anadolu ve Rumeli'de genişlemesiyle birlikte sahip olunan topraklarda mutlak hükmetme yetkisini ifade için "Hüdavendigar" unvanı, Fatih'le birlikte de cihan hakimiyetini anımsatan "padişah" unvanı kullanılmaya başlanmıştır.[182] Bu noktadan bakıldığında II. Abdülhamid döneminin karakteristik unvanı halife ve hilafettir. Resmî yazışmalar, gazete manşetleri ve başyazılarda olduğu gibi halife ve hilafet sıfatlarının aşağıda görüleceği üzere velâdet günlerinde yazılan şiirlerde de yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

"Serîr-i saltanatta dâim olsun
İlâhî, ol şeh-i sâhib-i hilâfet"[183] (Mekteb-i Mülkiye son sınıf talebesi Servet)

"O değerli mihr-i şevket ki halîfe-i zamandır"[184] (Âgâhbeyzâde Ömer Fahri)

"Ol halîfe-i zî-şân pür-kerâmetsin
Ki oldu mahz-ı isâbet ne eylesen icrâ"[185] (Zabıt kâtibi Mazhar Bey)

"Emîrü'l-mü'minînsin padişâhım pâk-tiynetsin

[182] Mustafa Kaşağıcı, *Osmanlı Sultanlarının Kullandıkları Unvan ve Lakapların Türk Devlet ve Toplum Anlayışı ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005, s. 188.

[183] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[184] İkdâm, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[185] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

Bugün muhyî-i devletsin şeref-bahş-ı hilâfetsin"[186] (Vefa Mekteb-i İdadi talebesi Mehmed Nuri)

"Ey şah-ı kerem-pîşe ve pür lütf u inâyet

Zatınla senin buldu şeref taht-ı hilafet"[187] (Priştineli Sabri Cemil)

"O şehinşâh-ı zîşânın cihanda yoktur emsâli,

Hükümdarân içinde zât-ı şehinşâhî yektadır."[188] (Vefa Mekteb-i İdadisi 3. Sınıf talebesi Hersekli Abbas)

II. Abdülhamid'in hilafet anlayışına ilk bölümde temas edildiği için burada tekrara girilmeyecektir. Resmî yazışmalarda, gazete başyazıları ve şiirlerinde II. Abdülhamid için sıkça kullanılan bir diğer unvan ise şehinşeh/şehinşahtır (şahların şahı). 1876-1886 arası dönemde İran ile ittihâd-ı İslam düşüncesi üzerine görüşmeler yapılmış, ancak bu görüşmelerden bir netice elde edilememiştir.[189] Sünnî İslam hükümdarına sultan, şiî İslâm hükümdarına şah denildiği[190] düşünüldüğünde yazışmalarda ve şiirlerde II. Abdülhamid'den şehinşâh-ı cihan olarak bahsedilmesinin Şii dünyaya bir mesaj niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar ittihâd-ı islâm düşüncesi fiiliyatta gerçekleşmemiş olsa da Osmanlı toplumu tarafından II. Abdülhamid'in hem sünnî hem de şiî toplumun liderliğini kapsayacak şekilde şehinşâh-ı cihân olarak konumlandırıldığı görülmektedir.

[186] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[187] *İkdâm*, Nr. 3025, (16 Şaban 1325/17 Kasım 1902).

[188] *İkdâm*, Nr. 3369, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[189] Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yay., İstanbul, 2019, s. 299-309.

[190] Mustafa Keskin, "Osmanlı Sultanlarının Kullandıkları Unvan ve Lakapların Türk Devlet ve Toplum Anlayışıyla Münasebeti", *Türk Yurdu*, Mayıs 2011, s. 285.

Yahudi kökenli Isak Ferera ve Ermeni kökenli İstepan Gurdikyan istisna tutulacak olursa şiir yazanların tamamının Müslüman-Türk kimlikli olmaları şiirlerdeki hilafet vurgularını anlaşılır kılmaktadır. Nitekim istisna tuttuğumuz bu iki şair de şiirlerinde halife veya hilafet yerine Osmanlı, Osmanlılık veya velînimet kavramlarını tercih ettiği görülmektedir.[191] Müslüman-Türk unsuru haricindeki tebaanın Osmanlılık söylemleri aynı zamanda bu unsurların devleti sahiplenme, devlet bünyesinde kendilerine bir yer edinme arayışının da yansımasıdır. Üstelik bu vurgularının sadece söylemde kalmadığı, kimi zaman eyleme dönüştüğü de görülmektedir. 1897 Osmanlı-Yunan savaşında Selanikli Yahudi hamalların ve at arabası sürücülerinin Osmanlılık telakkîsinden kaynaklı olarak ordu mühimmatını ücretsiz olarak taşımayı teklif etmeleri,[192] hayırsever Yahudi kadınların hastahânelere yatak bağışlamaları,[193] erkeklerin yaralı Osmanlı askerlerini tren istasyonunda gümüş kaplama saat hediyeleriyle karşılamaları[194] Osmanlılık fikrine sadece söylem değil eylem olarak katıldıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[195]

Ermeni, Rum veya Yahudi, Hıristiyan gibi gayrı Türk ve gayrimüslim toplumların Osmanlılık telakkîlerini millet-i hâkimeye zorunlu boyun eğmekten ziyade yukarıda örnekleri verildiği üzere gönüllü aidiyet çabaları olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Osmanlı'nın gayrimüslim topluma sağlamış olduğu serbest yaşam ortamının bu gönüllü

[191] İstepan Gurdikyan'ın şiirleri için Bknz. *İkdâm*, Nr: 3269, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903); Nr: 4078, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905); *Servet*: Nr: 1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903) (İkdam gazetesindeki ile aynı şiir). Isak Ferera'nın şiiri için Bknz. *İkdâm*, Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[192] *Sabah*, (18 Zilhicce 1314/21 Mayıs 1897).

[193] *İkdâm*, (8 Zilhicce 1314/10 Mayıs 1897).

[194] *Malumât*, (21 Safer 1315/22 Temmuz 1897).

[195] Osmanlı Yahudi toplumundaki Osmanlılık düşüncesi ve bu düşüncenin gündelik hayattaki yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Julia Phillips Cohen, *Osmanlılaşmak*, Alfa kitap, İstanbul, 2017.

aidiyet çabalarında etkili olduğu muhakkaktır. 1868'de Şam'da bir Arap papazını zorla Müslüman yapmaya çalışan 14 kişinin Fizan'a sürülmeleri ve üzerinden 15 yıl geçtiği halde II. Abdülhamid'e bu cezanın yeterli olacağı ve affedilmesi gerektiği söylenmesine rağmen affedilmemeleri[196] Osmanlı toplumundaki saygı ortamını göstermesi bakımından manidardır. Ancak burada şu hususu da ifade etmek gerekirse Osmanlılık politikası her ne kadar farklı etnik ve dinî kimliğe sahip tebaayı ortak bir düşünce etrafında bir araya getirme olarak düşünülse de bu politikanın birliktelik yanında farklı grupların etnik ve millî duygularını geliştirdiğini ve pekiştirdiğini söylemek de mümkündür. Osmanlı Yunan savaşında Osmanlı askerine yardım eden Yahudiler, Osmanlılığın pratikteki yansıması gibi görünse de diğer taraftan bu gibi durumlarda kendi aralarında kurdukları sivil toplum örgütleri ve gazete yayınları gibi faaliyetlerle etnik-millî bilinçlerinin oluşmasına ve kendi içlerindeki dayanışmanın kuvvetlenmesine bu politikanın katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.[197]

Şiirlerde yoğun olarak kullanılan II. Abdülhamid'in sıfatlarından biri de adalettir. En eski Türk devletlerinden itibaren adalet kavramı Türklerde önemli bir yer tutmuş, devletin adaletle ayakta kalacağına yönelik teoriler ve söylemler geliştirilmiştir. Osmanlı'da Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö.1572) İbn Haldûn'dan (ö.1406) iktibasla ortaya koyduğu adalet dairesi veya adalet çemberini Mustafa Naîmâ Efendi (ö.1716) dört halkada özetlemiştir.[198] Buna göre; devlet idaresi için ordu gerekir, orduyu teşkil edebilmek için padişahın zengin olması gerekir, padişahın zengin olabilmesi için halkın

[196] Kemal H. Karpat, *a.g.e.,* s. 330

[197] Julia Phillips Cohen, *a.g.e.,* s. 156-216. Aynı konuda Kemal Karpat'ın değerlendirmeleri için Bknz. Kemal H. Karpat, *a.g.e.,* s. 455-470.

[198] "Mülk ü devlet asker ve ricâl iledir. Ricâl mal ile bulunur. Mal reâyâdan husûle gelir. Reâyâ adl ile muntazamu'l-hâl olur…" Bknz. Mustafa Naîmâ, *Târîh-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Matbaa–i Âmire, İstanbul, 1283, C: 1, s. 40.

zengin olması gerekir, halkın zenginliği ise âdil kanunlara bağlıdır. Dolayısıyla bir devletin ayakta kalıp kalmaması adaletle yönetilmesine bağlanmıştır. II. Abdülhamid'in adaletli oluşu şiir içerisindeki ifadelerde geçtiği gibi yine adalet anlamına gelen ma'delet redifli şiirler de bu bakımdan dikkati çekmektedir.

"Ey olan mihr-i müfîz-i âsumân ma'delet
Doğduğun günden ki bed' eyler zaman-ı ma'delet
Kalb-i ümmet daima takdîs eder edvârını
Bâr-gâh-ı şevketin dâru'l-enâm-ı ma'delet"[199] (Tevfik Lâmih Bey)

"Zıll-i haksın sâye-i adlinde âlem pür-mesârr
Ver şeref evreng-i Osmâniye tâ yevmi'l-karar" (Seraskerlik muhasebe memurlarından Nazmi)

"Kemal-i izz u haşmetle serîr-ârâ-yı satvetsin
Sen ey hakan-ı yektâ nâşir-i hakk u adaletsin"[200] (Isak Ferera)

"O ne padişâh-ı âdil ki cihanda yok nazîri"[201]. (Talebelerden Prizrenli Ömer Lütfi)

"Denilmiş ahdine ahd-i terakki
Bilinmiş asrı da asr-ı adalet"[202] (Yümni Efendi)

Adalet vasfını bütün Osmanlı sultanlarının ortak sıfatı olarak söylemek mümkündür. Kanunlaştırma faaliyetleri ve kanunlara riayetinden dolayı Sultan Süleyman'ın "Kanûnî" unvanını alması, II. Mahmud'un şiirlerinde "Adlî" mahlasını

[199] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[200] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[201] *İkdâm*, Nr. 1926, (16 Şaban 1317/19 Aralık 1899).

[202] *İkdâm*, Nr. 902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

kullanması gibi örnekler Osmanlı sultanlarının adalet konusundaki hassasiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Velâdet günü gazetelere gönderilen şiirlerde II. Abdülhamid'in adalet sıfatına vurgu yapılması gelenekten kaynaklanan bir söylem olmakla birlikte bu dönemdeki hukukî gelişmelerle yakından ilgili olmalıdır. Tanzimat'la birlikte gayrimüslim tebaanın Müslümanlarla eşit haklara sahip olması ve şer'i esaslar haricinde, kanun ve nizamlara göre işleyecek nizamiye mahkemelerinin kurulması gibi gelişmeler gayrimüslim tebaanın II. Abdülhamid'e adalet vurgusunda bulunmasını anlaşılır kılmaktadır. Diğer taraftan bu dönemde hukuk mekteplerinin açılması, sadece vilayetlerde değil, liva ve kazalarda dahi bidayet ve istinaf mahkemelerinin tesis edilmesi, mahkemelere doğrudan başvuruda bulunulması[203] gibi hukuk alanındaki yenilik ve icraatları[204] II. Abdülhamid'in adaletle anılmasını sağlayacak gelişmeler arasında saymak mümkündür.

Bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri de velâdet şiirlerinde sıkça zikredilen hususlardan biridir. Kuruluşundan XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı'da sokak, mahalle, park, bahçe, yol, liman, köprü, su kanalları gibi toplumsal gereksinimler ve bu alanların bakım ve onarım işleri vakıflar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Maddi destek sağlamak amaçlı kurulan para vakıfları haricindeki diğer vakıfların hemen hemen tamamı bayındırlık işlerinin tam merkezinde bulunmaktaydı.[205] Ancak XIX. yüzyıldan

[203] Önceleri dilekçeler mülki amirlere verilmekte, davalar da mülki amirlerin dilekçeyi mahkemeye havale etmesiyle açılabilmekteydi.

[204] II. Abdülhamid döneminde hukuk alanındaki gelişmeler için Bknz. Fatmagül Demirel, *Adliye Nezâreti, Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914),* Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 144-197.

[205] Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 2 vd.; Orhan Cezmi Tuncer, "Anadolu'da Vakıflar ve Bayındırlığa Katkısı", *Vakıflar Dergisi*, 2005, S: 29, s. 21-26.

itibaren özellikle de Tanzimatla birlikte şehircilik konusundaki anlayış değişimi[206] vakıfların bu rollerini devlet-sultana devretmesinde etkili olmuştur. Nitekim bu husus XIX. yüzyılda kurulan yeni vakıf sayılarında da kendisini göstermektedir.[207] Dolayısıyla klasik divan şiirlerinde Osmanlı sultanlarının imar faaliyetlerinden bahsedilmezken bu dönemdeki şiirlerde özellikle vurgulanması bayındırlık konusundaki rol değişimi ile yakından ilgilidir. II. Abdülhamid dönemindeki bu rol değişimini bir II. Abdülhamid politikası olarak görmek de yerinde olacaktır. Bu imar politikası sayesinde II. Abdülhamid saray ve padişah merkezli siyasi söylemlerini memleketin en ücra köşelerine kadar ulaştırmış, buralarda yaşayan tebaasına her vesile ile kendisini hatırlatmıştır.

"Kesb-i umrân eylemiş her belde-i hücrâ bugün,
Nuhbe-i âmâli çünki hizmet-i i'mârdır"[208] (Edirne vergi idaresi memuru Cevad Refii)

"Asrında oldu ser-te-ser, manzûr olan her bir eser,
Ta'dâda gelseydi eğer, eyler idim birer birer rakam
Min ba'd yâda gelmesin, efsâne-i bağ-ı irem"[209] (Mülazım-ı evvel Hasan Tahsin)

"Eyledin büldânın ma'mûr misâl-i cennetân,
Ömr ü ikbâlin füzûn etsin hüdâ-yı müste'ân"[210] (Serkomiser Cemaleddin)

[206] Vakıflar tarafından etrafına şehirlerin kurulduğu külliye anlayışından kamu binası anlayışına geçiş bu anlayışın bir göstergesidir. Ayrıntılı bilgi için Bknz. Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18 ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi,* Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 282 vd.

[207] II. Mahmud döneminde (1808-1839) 16, Abdülmecid döneminde (1839-1861) 3, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) sadece 2 vakıf kurulmuştur. Bknz. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi,* TTK Yay., Ankara, 1995, s. 35 vd.

[208] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[209] *İkdâm*, Nr. 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[210] *İkdâm*, Nr. 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

"Öyle bir hakan-ı a'zam kim uluvv-i şevketi

Ebr-i nisan gibi ihyâ eyledi her bir yeri"[211] (Konya mekteb-i idadisi son sınıf talebesi Suad)

II. Abdülhamid'in eğitim konusundaki hassasiyeti ve buna yönelik icraatları, dönemin tabiriyle maarifperverliği şiirlerde kendine yer bulan konular arasındadır. Her ne kadar "hilâfet-penâhî" sıfatı daha görünür olsa da II. Abdülhamid'in cami ve medrese gibi dini kurumlardan fazla mektep yaptırdığı düşünüldüğünde "maarifperver" sıfatını daha fazla hak ettiğini söylemek mümkündür.

Osmanlı'da eğitim-öğretim işlerini kuruluştan Tanzimat'a kadar "medrese devri", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar "mektep devri" olmak üzere iki devrede ele almak mümkündür. Bu dönemlendirme eğitimin devlet kontrolünde olup olmaması ile yakından ilgilidir. Medreselerde eğitim faaliyetleri devlet kontrolünden ve sorumluluğundan uzak olmakla birlikte mekteplerde eğitim-öğretim faaliyetleri devletin denetimi ve gözetimi altında gerçekleştirilmekteydi.[212] Tanzimat veya mektep devri içinde II. Abdülhamid zamanını da farklı bir yere konumlandırmak gerekir. II. Abdülhamid döneminde devlet eğitim-öğretim işlerindeki görev ve sorumluluklarının farkına varmış, 1876'da ilan edilen Kânûn-ı Esâsî'nin 16. maddesi "*Bi'l-cümle mektepler devletin taht-ı nezâretindedir*" şeklinde düzenlenerek eğitimin bizatihi devletin sorumluluk alanına girdiği teyit ve tescil edilmiştir. Tatil edilmeden önce Meclis-i Mebusan'da da maarif konusunun rayına oturtulmadığı takdirde diğer alanlarda yapılacak düzenlemelerin başarıya ulaşamayacağı konusunda irad edilen nutuklar[213] bu dönemde eğitim işlerine ne derece önem verildiğini

[211] *İkdâm*, Nr. 3025, (16 Şaban 1325/17 Kasım 1902).

[212] Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara, 1999, s. IX-XIV.

[213] Bknz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 10 Muharrem 1295/14 Ocak 1878 tarihli 10. oturum, Yanya mebusu Abdül Bey'in nutku.

göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Devletin eğitim öğretim işlerini eline almasıyla birlikte sadece İstanbul'da değil memleketin her köşesinde ibtidaîler, idadîler, rüşdiyeler açılmıştır. Rakamlara bakıldığında II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanatı süresince ibtidaî mektep sayıları 200'den 4,000-5,000'lere, idâdîler 5'ten 104'e, rüşdiyeler 250'den 600'e çıkmıştır. Sadece eğitim kurumlarının tesisi değil maarif alanında yürürlüğe konulan nizamnâmeler, müfredat değişiklikleri gibi faaliyetlere bakıldığında aşağıdaki şiirlerde de görüleceği üzere II. Abdülhamid'in "maârif-perver" sıfatının gereklerini fazlasıyla yerine getirdiği görülecektir.

"Ta'allüm etmede binlerce tıfl sâyende
Adım başında birer mektep eyledin inşâ."[214] (Zabıt kâtibi Mazhar Bey).

"Rûnumâ her yerde âsâr-ı füyûz-himmetin
Padişahım! Neşr-i ilm u fenni bildin farz-ı ayn"[215] (Mekteb-i Tefeyyüz müdürü Muammer Bey)

"Ey şehin-şâh-ı maârif-perver ey şâh-ı cihân
Hâmî-i dîn-i mübîn arâyiş-i kevn u mekân"[216] (Mekteb-i Mülkiye-i İdâdî son sınıf öğrencisi Şevket)

"Mektepler açıp memâlikinde
Hârın yerine getirdin ezhâr."[217] (Trablusgarb'dan Mehmed İsmet)

"Eyledin pek az zamanda mülkünü dâru'l-ulûm

[214] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[215] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[216] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[217] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

Cehl u nâdânîden oldu ser-te-ser âlem berî”[218] (Telgraf ve Posta Nezâretinden Arif Bey)

“Bunca mektebler küşâd ettin bu mülke câ-be-câ
Dest-gîrin ola her dem zümre-i âl-i ‘abâ”[219] (Kayserili Mustafa ibn Musa)

Adalet konusunda olduğu gibi maârif konusunda da II. Abdülhamid’den ve icraatlarından şiirlerde övgü ile bahsedilmesi toplumun geleneksel kurumlardan kopuşla birlikte modern kurumları kabullenme ve sahiplenmesinin bir yansıması olarak görmek de mümkündür. Ayrıca memleketin en ücra köşelerine kadar yeni eğitim kurumlarının açılması resmî ideolojinin bu kurumlar vasıtasıyla yayılarak makbul vatandaş profilinin oluşmasına katkı sağlamanın amaçlandığı da söylenebilir. Anadolu Müslüman halkının eğitim açısından geri kalarak şehirlerde ticaret ve servetin gayrimüslimlerin eline geçmesi, saltanatı boyunca İslamî politika takip eden II. Abdülhamid’in Müslümanların eğitim-öğretimi hususunda daha çok eğilmesinde etkili olduğu da muhakkaktır

Askerî, dinî, siyasî ve ekonomik açıdan büyük öneme sahip Hicaz demiryolunun inşasına başlanılan tarih olan 1900 yılından sonraki şiirlerde ise Hicaz demiryolu ile ilgili ifadelerin yoğunluğu göze çarpmaktadır.

“Lütf ile teshîl-i râh-ı hacc edip
Eyledin inşâ o hatt-ı ekberi
Eyleyip ta‘zîm beyt-i akdese
Yâdigâr ettin bu hayr-ı bihteri”[220] (Seraskerlik muhasebe memuru Fehmi)

“Hıtta-i râh-ı Hicaz’a bir yol inşâ ettirip

[218] *İkdâm*, Nr. 902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

[219] *İkdâm*, Nr. 902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

[220] *İkdâm*, Nr. 3025, (16 Şaban 1325/17 Kasım 1902).

Oldun el-hakk nâ'il-i ecr-i azîm ve bî-şümâr"[221] (Selanik Mekteb-i İdadisinden Ali Canib)

Velâdet günü gazetelere gönderilen şiirlerde her ne kadar şekil olarak divan şiirinden bir kopuş olduğu gözlemlense de içerik açısından bakıldığında divan şiirinin etkisinin hâlen devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda velâdet günü yayınlanan şiirlerdeki mitolojik şahsiyetler ve mekanları divan şiirinden tevarüs edilen konular arasında saymak mümkündür. Bu şiirlerde II. Abdülhamid; İskender, Nuşirevan, Cem (Cemşid), Keyhüsrev, Dârâ, Hüsrev, Hâtem-i Tâî, Kayser gibi tarihî şahsiyetlere ve krallara; dönemindeki Osmanlı memleketi ise İrem bağlarına benzetilmiştir.

Tarihi metinlerde İskender ile Zülkarneyn anlatıları aynı kişi olarak iç içe geçmişse de aslında bu kişilerin birbirinden farklı şahsiyetler olduğunu söylemek mümkündür.[222] Ancak her iki şahsiyetin adalet, cesaret ve hâkimiyet kurduğu alanların büyüklüğü (gün doğusundan gün batısına kadar) gibi özellikleri bakımından birbirine benzer olması bu iki şahsın tek kişi olarak düşünülmesine sebep olmuştur. II. Abdülhamid, adaleti, cesareti, manevî nüfûz sahası ve Osmanlı memleketinde yeni baştan imar ettiği şehirler[223] sebebiyle mitolojik şahsiyetlerden İskender'e benzetilmiştir:

"Ferr u satvette bıraktın pek geri kayserleri
Şân u şöhrette unutturdun hem İskenderleri
Sıyt ile hayrette koydun bir nice serverleri

[221] *İkdâm*, Nr. 3369, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[222] Bknz. Hüseyin Baydemir, "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem-i Tay ile ilgili Halk Anlatıları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 2009, S: 41, s. 110-111.

[223] Mısır'ın ikinci büyük şehri ve limanı olan İskenderiye, Büyük İskender'in emri ile inşa edildiği için bu ismi almıştır. Bknz. Eymen Fuad Seyyid, "İskenderiye", *DİA*, İstanbul, 2000, C: 22, s. 574.

Marifette peyrev ettin marifet-perverleri"[224] (Birecikli Namık Ekrem)

Velâdet günü gazetelerde yayınlanan şiirlerde karşımıza çıkan tarihî şahsiyetlerden biri de arap şair ve kabile reisi Hâtim-i Tâî'dir. Sâdi-i Şirâzî *Bostan ve Gülistan* eserinde tahkiye ettiğine göre Hâtim'in çok sevdiği bir atı vardır. Rum padişahı Hâtim'in cömertlik konusunda şöhretini duyduğundan gerçekten böyle olup olmadığını denemek ister ve çok sevdiği atı Hâtim'den istemek için bir heyet gönderir. Heyet gece vakti Hâtim'in yanına geldiğinde Hâtim etrafta dolaşan bir atı keserek etini gelen misafirlerine ikram eder. Heyet sabah olduğunda ziyaret sebebini söyleyince Hâtim üzüntü ile akşam etini ikram ettiği atın o çok sevdiği at olduğunu söyler ve böylelikle cömertlik konusundaki şöhretini hak ettiğini göstermiş olur.[225] II. Abdülhamid de maiyetine ve tebaasına vermiş olduğu ikram ve ihsanlarla cahiliye döneminde cömertliği ve misafirperverliği ile şöhret bulan Hâtim'le kıyas edilmiş ve hatta Hâtim'in cömertlikte ancak II. Abdülhamid'in hizmetçisi olacağı ifade edilmiştir.

"Görseydi eğer şu hâli Hâtim
Kapında gelir ederdi hizmet"[226] (Trablusgarb'dan Mehmed İsmet)

II. Abdülhamid'in adaleti ile ilgili söylemler şiirlerde yer almakla birlikte divan edebiyatında adaletin simgesi olarak meşhur olan tarihî şahsiyetlerden Sâsânî hükümdarlarından Nûşirevân'la kıyas edildiği de görülmektedir. Adaletli olması yanında

[224] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[225] Sâdi-i Şirâzî, *Bostân ve Gülistân*, Çev. Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yay., İstanbul, 1980, s. 113-115.

[226] *İkdâm*, Nr. 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

ilim adamlarını desteklemesi, memleketi imar etmesi de[227] II. Abdülhamid'in Nuşirevan'la kıyas edilmesinde etkili olan hususlardandır.

"Gıbta eyler görmüş olsa adlini Nûşirevân

İndi gökden hâkdâne âfitâb-ı izz u şân"[228] (Kayserili Mustafa ibn Musa)

"Kalmadı Nûşirevânın eski nâm ve şöhreti

Şehriyâr-ı âdilin tahta cülûsundan beri"[229] (Konya Mekteb-i İdadi son sınıf öğrencisi Suad)

Sultan II. Abdülhamid'in Nûşirevân yanında Cem (Cemşîd), Hüsrev, Keyhüsrev ve Dârâ gibi eski İran hükümdarlarına kıyas edildiği görülmektedir. Cemşid, İran hükümdarlarından olup döneminde halkı refah içinde yaşamıştır.[230] Keyhüsrev de yine İran hükümdarlarından olup adalet ve merhametiyle meşhur olmuştur.[231] Dârâ ise tac ve tahtıyla dillere destan olmuş İran hükümadarları arasındadır. Velâdet günlerinde yazılan şiirlerde Sultan II. Abdülhamid isimleri geçen bu hükümdarlarla kıyas edilmiş ve hatta bu hükümdarların azamet ve hükümranlıkta II. Abdülhamid'e itaat etmelerinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir.

"Sultân-ı âlî-şândır, Sultan Hamid-i Cem-haşem

Âlî dil ve âlî neseb, Keyhüsrev ve Dârâ hedem"[232] (Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin)

---

[227] Şerife Ağarı, "Bir Övgü Unsuru Olarak Şehnâme Kahramanlarının Klasik Türk Şiirindeki Dönüşümü: Bâkî Nedîm Karşılaştırması", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, S: 39, s. 246.

[228] *İkdâm*, Nr. 902, (16 Şaban 1314/19 Ocak 1897).

[229] *İkdâm*, Nr. 3025, (16 Şaban 1325/17 Kasım 1902).

[230] Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2008, s. 204.

[231] Nimet Yıldırım, a.g.e., s. 464.

[232] *İkdâm*, Nr. 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

"Yok sen gibi padişâhım şanlı hükümrân,

Ey dâver-i haydar-siyer ey Hüsrev-i devrân"[233] (Birecikli Namık Ekrem)

"Dârâlar ile Hüsrev u Cemşîd u Nerimân

Şâyestedir ol şâha bütün kılsa itaat"[234] (Maliye memuru Mehmed Hakkı)

Esasen Osmanlı sultanı ile eski İran hükümdarlarının kıyas veya üstünlük mücadelesinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e yazdığı mektubunda kendisinin Feridun'un gücünü, İskender'in şanını, Hüsrev'in adaleti ve bağışlamasını topladığını ifade etmiştir.[235] Dolayısıyla velâdet günü yazılan şiirlerde II. Abdülhamid'in eski İran hükümdarlarına kıyasını bir geleneğin devamı olarak görmekle birlikte bu hükümdarların II. Abdülhamid'e boyun eğmesi gerektiği gibi ifadelerin de bulunması bu dönemde hilafet politikasının bir yansıması olarak İran'a karşı üstünlük çabaları olarak görmek de mümkündür. Nitekim aşağıdaki mısrayı bu üstünlük çabasının bir yansıması olarak okumak mümkündür:

"Bir padişahdır o ki ahd-i hilâfeti

Reşk-i zaman-ı devlet-i Sâsâniyân olur"[236] (Çorum meclis-i idare başkâtibi Celal Bey)

[233] *İkdâm*, Nr. 3369, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[234] *İkdâm*, Nr. 3369, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[235] Alphonse de Lamartine'den naklen: Ahmet Kartal, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2019, S: 40, s. 191.

[236] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

II. Abdülhamid'e mitolojik ve tarihî şahsiyetler yanında kozmolojik benzetmelerin yapıldığı da görülmektedir. Sahipkırân sıfatını buna örnek olarak göstermek mümkündür.

"Hakan-ı İskender-lakab, sâhip-kırân-ı şark u garb"[237] (Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin)

"Haydâr-ı devrândır sahipkıran-ı melek-şân
Ejder olsa düşmanı mecbur istîmân olur"[238] (Mülazım-ı evvel Hasan Tahsin)

"Rehberin peygamber olsun, yâverin avn-i hüdâ
Ey şeh-i dâd-âver sahip-kırân-ı ma'delet"[239] (Tevfik Lâmih Bey)

Sahipkırân kelimesi ile ilk akla gelen Timur olsa da II. Mehmed, Yavuz ve Kanûnî gibi Osmanlı padişahlarının cihangirlik anlayışı çerçevesinde bu sıfatı kullandıkları görülmektedir.[240] Sahipkırân kelimesi sahip ve yaklaşma/yakınlaşma anlamına gelen kırân kelimesinin terkibinden oluşmuş olup padişah ve hükümdarlar anlamına gelmektedir. Kozmolojik olarak ise Müşteri ile Zühre (Jüpiter ile Venüs) gezegenlerinin bir burçta toplanma anının müneccimler tarafından uğurlu sayılması ve bu esnada doğanlara bahtı, talihi açık anlamında[241] bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. II. Abdülhamid'in de böyle bir zamanda doğduğuna göndermede bulunarak bu kelime sıfat olarak kullanılmış olmalıdır.

[237] *İkdâm*, Nr. 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[238] *İkdâm*, Nr. 2670, (16 Şaban 1319/27 Kasım 1901).

[239] *İkdâm*, Nr. 1252, (16 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[240] Hayrunnisa Alan, "Sahipkıran", *DİA*, C: Ek-2, Ankara, 2019, s. 443.

[241] Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 801.

Osmanlı tarihine bir bütün olarak baktığımızda kalem erbabı tarafından sultanlardan övgü ile bahsedilen eserler kaleme alınmakla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak sultanı eleştiren, yeren eserler de bulunmaktadır. II. Abdülhamid dönemini bunun zirve noktası olarak tanımlamak mümkündür. Modern dönemde Ulu Hakan – Kızıl Sultan ikilemi arasında gidip gelen II. Abdülhamid, yaşadığı dönemin edebî metinlerinde de benzer şekilde zıt kutuplar arasında gidip gelmiştir. Velâdet ve cülûs yıldönümlerindeki övgü dolu cümleler yanında hakaret ve nefrete varan söylemler de bu dönemin edebî metinleri arasında yerini almıştır. II. Abdülhamid sadece yönetim anlayışı bakımından eleştirilmekle kalmamış, *müstebid, zâlim, bî-dîn u merhamet (dinsiz, merhametsiz), çifteli katır* gibi hakaret ve nefret söylemleri ile şahsı da hedef alınmıştır.[242] Abdullah Cevdet, Mehmed Akif Ersoy, Namık Kemal, Tevfik Fikret gibi isimler[243] bu dönemde II. Abdülhamid'i kıyasıya eleştiren şairler arasındadır. Bu şairler arasında muhalif çizgilerini devam ettirenler olduğu gibi II. Abdülhamid'in ölümünden sonra Rıza Tevfik Bölükbaşı gibi nedamet getirenler de bulunmaktadır. Sonradan nedamet getirenler olmakla birlikte saltanatı müddetince II. Abdülhamid'in yanında olduğu, övgü dolu ifadelerde bulunduğu halde tahttan indirildikten sonra muhalif olanlarla da karşılaşılmaktadır. Velâdet günlerinde övgü dolu şiirler kaleme alarak dönemin gazetelerinde yayınlatan Osmanlı Yahudi cemaatinden Isak Ferera, Vodinalı Hasan Remzi, Recaizade Hüseyin Ferid gibi isimleri bunlar arasında saymak mümkündür. Velâdet günü yazdıkları şiirlerde II. Abdülhamid'i yere göğe sığdıramayan bu şairlerin II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra hızlı bir söylem değişikliğine gitmeleri dikkatleri çekmektedir. Velâdet günü yazdığı şiirde "Sen ey hakan-ı yektâ, nâşir-i hakk u adâletsin" diyerek sultanın eşsiz olduğunu, hak ve adaletin yayıcısı olduğunu söyleyen Isak Ferera'nın II.

[242] Abdullah Cevdet, *Kahriyât*, İctihad Matbaası, Mısır, 1908, s. 78,80,96.

[243] II. Abdülhamid aleyhinde şiir yazan şairler ve şiirleri için Bknz. Merve Nur Güneş, *Türk Şiirinde II. Abdülhamid*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 96-273.

Abdülhamid'in tahttan indirilişinde atılan topların gümbürtüsünün ruhunun derinliklerinde derin akisler oluşturduğunu ifade etmesi[244] bu dönüşümün bir göstergesidir.

Yine velâdet günü şiir yazan şairlerden Recaizâde Hüseyin Ferid de Osmanlı'nın terakkisini, mükemmelliğini II. Abdülhamid'e bağlarken[245] bu şiirinden 5 sene sonra "*Biz şimdiye kadar esâret-i mutlaka altında bulunuyorduk. Dimağımız bile tazyîk-i esâretle faaliyetini kaybetmişti. İ'mâl-i fikr hasîsesinden kalmış idik. Hamdolsun şimdi beliyye-i esâretten kurtulduk. İstediğimizi düşünmeye, düşündüğümüzü söylemeye salâhiyetdâr bulunuyoruz*"[246] diyerek tam tersi söylemlerde bulunmuştur.

Bu konuda örnek göstereceğimiz bir diğer kişi ise Vodinalı Hasan Remzi'dir. Hasan Remzi 1909'da yayınladığı *Sevdâ-yı Medfûn Yahut Safahât-ı İstibdât* adlı otobiyografik romanında idareye yaslanarak yükselmeyi alçaklık olarak telakkî ettiği ifadeler bulunmaktadır.[247] Fakat aynı Hasan Remzi 4 sene öncesinde II. Abdülhamid'e "Binler yaşa ey muhyî-i dîn, mun'im-i a'zam, ey mefhar-i âlem" diyen kişidir.

Söylemler çok çeşitli olduğu gibi söylenilen şeyleri anlamak, anlamlandırmak da çok çeşitlidir. Dolayısıyla velâdet günlerinde yazılan şiirlere bu gözle bakmak yerinde olacaktır. 3-5 sene öncesine kadar II. Abdülhamid'e olmadık övgüler dizen şairlerin kısa zaman içerisinde dönemin modasına uyarak veya daha başka sâiklerle tam tersi bir söylem gerçekleştirmeleri önceki yazdıklarında şüphe oluşturmaktadır. Bu sebepten

---

[244] "Devr-i Hamîdîye'nin mâzîye iltihâk ettiğini ilân eden topların tarraka-i velveledârı a'mâk-ı rûhumda derin akisler peydâ etti..." Isak Ferera, *Âşina Sesler*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1330, s. 12.

[245] "Osmanlı'daki mükemmeliyet, Osmanlı'daki şükûh ve satvet/Sayende vücûda geldi, Ya Rabb ne muvaffakiyet." *İkdâm,* Nr: 3269, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[246] *Rehber-i Vatan,* Nr:1, (9 Receb 1326/7 Ağustos 1908).

[247] Vodinalı Hasan Remzi, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdât,* Uhuvvet Matbaası, İstanbul, 1327, s. 72.

"*Şiirin manası şairin karnındadır*" vecizesinden hareketle şiirlerde geçen II. Abdülhamid'le ilgili anlatıları şairlerin iç dünyalarını bilemediğimizden gerçekten böyle inanarak mı söyledikleri yoksa bu şiirler yoluyla bir göndermede mi bulundukları konusunda hüküm verme noktasında bulunmadığımızı ifade etmeliyiz. Diğer taraftan velâdet gününde şiir yazanlardan bazılarının şiir yazdıktan önce veya sonra taltif edilmeleri[248] bu şiirlerin çıkar amaçlı yazıldığını da göstermektedir. Bu hususlar göz önüne alındığında velâdet yıldönümlerinde yazılan şiir ve şairlerin samimiyetleri konusunda tarihî bir hüküm vermek zorlaşmaktadır.

2. Yabancı Dilde Gazeteler

II. Abdülhamid yerel basını iktidarı için propaganda aracı olarak kullandığı gibi yabancı basını da aynı şekilde propaganda faaliyetleri için kullanmıştır.[249] Bu dönemde yabancı basın da göz ardı edilmemiş, kimi zaman doğrudan, kimi zaman da dolaylı olarak yabancı basınla iletişime geçilmeye çalışılmıştır. II. Abdülhamid'i yabancı basınla

[248] Halep Mevlevî şeyhi Muzaffer Dede velâdet gününden 1 ay önce kendisine 500 kuruş maaş tahsis edilmesi talebinde bulunmuş, (BOA, BEO. 2183/163680, (11 Receb 1321/3 Ekim 1903) şiiri yayınlandıktan yaklaşık 3 ay sonra da istediği maaş kendisine bağlanmıştır. (BOA, İ.ML. 57/24, 5 Zilkade 1321/23 Ocak 1904). Priştineli Eyüp Sabri Efendi'nin de velâdet gününde şiir yazdıktan 2 ay sonra Üsküp idadisine muallim olarak tayin edildiği görülmektedir. (BOA, MF.MKT. 754/70, (9 Şevval 1321/29 Aralık 1903). Halep Ticaret Mahkemesi eski başkanlarından Mesud Efendi ise azledildikten sonraki velâdet yıldönümünde şiir yazarak kendisini affettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. (BOA, İ.AZN. 59/34, (23 Zilkade 1322/29 Ocak 1905).

[249] II. Abdülhamid'in yabancı basına yaklaşımının şekillenmesi ile ilgili Matbûât-ı Ecnebiye Müdürü Salih Münir Paşa'nın layihası bu anlamda dikkat çekicidir. Layiha için Bknz. BOA, Y.EE. 12/24, (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

doğrudan iletişime geçen ilk Osmanlı padişahı olarak zikretmek mümkündür.[250] Daha iktidarının ilk yıllarında yabancı basın mensuplarından bazılarını şahsen kabul edip bilgi verdiği gibi[251] Hobart Paşa gibi yaverleri vasıtasıyla da yabancı gazetelerde mektuplar yayınlatarak[252] kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Hatta bu konuda yurtdışına elçilik vazifesiyle gönderilen kişilere verilen ilk talimat yabancı gazetelerin desteğini almak için tüm nüfuzlarını kullanmaları ve aleyhteki yazıları anında haber etmeleri üzerine olmuştur.[253] Nitekim matbuat müdüriyetinin Dahiliye Nezâreti'ne bağlı olmasına rağmen basınla ilgili yazışmaların nezâretle değil de doğrudan sarayla yapılması II. Abdülhamid'in gazeteler konusundaki hassasiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

II. Abdülhamid'in yabancı basına olan ilgisi sadece kendi şahsı ile ilgili çıkan haberlerle alakalı değildir. Yabancı gazetelerde Osmanlı, Türk veya Müslümanlar aleyhinde yayınlanan yazılar da saray tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmiş, gerekli müdahalelerde bulunulmaya çalışılmıştır. Uluslararası arenada henüz yerli bir Osmanlı ajansı bulunmadığından bu faaliyetler doğrudan saray tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan II. Abdülhamid döneminde muhalif oluşumların yurtdışında basın yoluyla fikirlerini yayma çabaları da bu dönemde yabancı basına önem verilmesinin bir diğer sebebidir.[254] Yabancı basın yoluyla bu muhalif söylemlere anında karşılık verme imkânı doğmuş ve aleyhte yapılan algıların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

---

[250] "It may safely be said that he was the first Ottoman ruler who had had any such design" Bknz. Edwin Pears, *Life of Abdul Hamid*, London Constable And Co. Ltd., London, 1917, s. 194.

[251] *Times*, 21-22 Nisan 1877.

[252] *Levant Herald*, 31 Mayıs 1877.

[253] Edwin Pears, *a.g.e.,* s. 198.

[254] Hıfzı Topuz, *II. Mahmud'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 61 vd.

Velâdet günleri ile ilgili haberler incelenirken yabancı basına, sarayın doğrudan destek ve yönlendirmeleri ile çıkarılan gazeteler ile sarayla doğrudan irtibatlı olmayan gazeteler şeklinde iki farklı açıdan yaklaşmak gerekecektir. Paris'te Nicolaides tarafından çıkarılan L'Orient gazetesini ilk sınıftaki gazeteler arasında saymak mümkündür. 1897 yılına kadar velâdet haberleri ilk sayfadan bilgi olarak verilmişken 1897 yılından itibaren[255] kullanılan tipografik öğelerden başyazılara, şiirlerden kutlama tafsilatının verilişine kadar gazetenin İstanbul gazetelerinin bir kopyası halini aldığı görülmektedir. İstanbul gazetelerindeki "Padişahım Çok Yaşa" sloganları L'Orient gazetesinde yerini "Vive le Sultan", "Vive la Turquie"a bırakmıştır. İstanbul'da çıkarılan İkdâm, Servet veya Tarîk ile arasındaki fark gazetenin Fransa'da ve Fransızca kaleme alınmasıdır. Gazetenin 1897 sonrasında yayın politikasındaki bu değişimde Nicolaides Efendi'ye II. Abdülhamid tarafından maaş bağlanmasının etkili olduğu söylenebilir. 1895 yılında gazete Osmanlı hariciyesinin dikkatini çekmiş ve Nicolaides isminde birinin çıkarmış olduğu gazetede hükümet-i seniyye lehinde birçok şeyler yazıldığı rapor edilmiştir.[256] Bu tarihten öncesinde de saray tarafından aylık belirli bir miktarın ödendiği ve gazeteye abone olunduğu bilinse de[257] muhtemelen 1895 yılındaki cülûs yıldönümünde Nicolaides Efendi'nin bir ziyafet tertip etmesi ve bu ziyafetin masrafının saray tarafından karşılanması[258] gazetenin bu tarih sonrasında İstanbul gazeteleri gibi yayın politikası takip etmesinde etkili olduğu muhakkaktır.

Belgrad'da Sırpça neşredilen yarı resmî Sırpska Zastava gazetesi de velâdet haberini satırlarına taşıyan gazeteler arasındadır. Gazetenin saray tarafından desteklenip

---

[255] *L'Orient,* No:35-36, 31 Ağustos-7Eylül 1907. İlgili sayının çevrimiçi nüshası için Bknz. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/129403 (Erişim Tarihi: 12.08.2022)

[256] BOA, HR.SYS. 31/45, (27 Zilhicce 1312/21 Haziran 1895).

[257] BOA, HR.SFR.4. 482/6, (25 Cemaziyelevvel 1306/27 Ocak 1889).

[258] BOA, HH.İ. 99/2, (17 Safer 1313/9 Ağustos 1895).

desteklenmediği konusunda bir bilgiye rastlamasak da bu gazetenin de velâdet gününden bir haber olarak değil de Osmanlı gazeteleri gibi sadakat ve övgü cümleleriyle bahsetmesi dikkatleri çekmektedir. Yazıda asırlarca devam eden siyasî birlik ve tarihî hadiselerin Sırp milletini Osmanlı saltanatına bağladığı söylenilerek II. Abdülhamid'in adil yönetimi dolayısıyla Hıristiyan Sırpların kendisine teşekkür borçlu olduğu ifade edilmiştir. Sırpların II. Abdülhamid'in hoşgörülü yönetimi sayesinde can ve mallarından emin oldukları bildirilmiş ve dünya durana kadar II. Abdülhamid'in tahtta kalması için dua edeceklerini bu vesileyle ilan etmişlerdir.[259] II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda; 1878'de bağımsızlığını kazanan Sırbistan'ın yarı resmî gazetesinde böyle bir haberin yer alması bağımsızlık sonrasında umduklarına eremeyip hayal kırıklıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

II. Abdülhamid'in velâdet kutlamalarından bahseden bir diğer gazete ise Macaristan'da Almanca olarak çıkarılan Pester Lloyd isimli gazetedir. Gazete II. Abdülhamid'in tahta ilk çıktığı dönemlerde Macar kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirecek yayınlarda bulunmuşsa da[260] bu politikasını devam ettiremediği görülmektedir.[261] 1887 yılında Viyana Sefâreti'nden nezârete bir telgraf gönderilerek Peşte başşehbenderinin Macaristan matbuatının hükümet-i seniyye hakkındaki tavır ve hareketini ta'dil ve ıslaha yardımcı olmak üzere beş gazeteciye nişan ve yine Macar gazetecilerden Vambery'ye (ö.1913) 500 filorin verilmesi teklifinde bulunmuştur.[262] Sefirin bu teklifinin kabul gördüğü ve kısa zaman sonra gazete muhabirlerine

[259] BOA, Y.MTV. 75/138, (19 Şaban 1310/8 Mart 1893).

[260] BOA, HR.SYS. 183/16, (12 Rebiulahir 1294/26 Nisan 1877).

[261] 1880 yılından sonra gazetenin Osmanlı hükümetini destekleyen makaleler yayınladığı görülmektedir. Bknz. BOA, HR.SYS. 215/4, (17 Zilkade 1297/21 Ekim 1880; BOA, HR.SYS. 923/60, (5 Şaban 1299/22 Haziran 1882).

[262] BOA, HR.TO. 111/110, (14 Receb 1304/8 Nisan 1887).

nişanların[263] verildiği görülmektedir. 1893 yılında II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümünde[264] bir yazı kaleme alan Vambery, II. Abdülhamid ve Osmanlı lehinde övgü dolu ifadelerde bulunmuştur. Yazısında II. Abdülhamid'den "Osmanlı tahtına oturan en dikkat çekici hükümdar" olarak bahseden Vambery tahta çıktığından itibaren dizginleri eline alarak dış politikada "herkese karşı katı bir tarafsızlık ve eşit derecede dostane davranış" ilkesiyle bilge ve ihtiyatlı bir siyaset takip ettiğini söylemiştir. II. Abdülhamid'in, amcası Abdülaziz'le beraber çıktığı Avrupa seyahatinde Macaristan'dan çok etkilendiğini kendisine aktardığını söyleyen Vambery, II. Abdülhamid'in Macarlarla Türkler arasında var olan dostluk bağlarını daha da güçlendirmeye çalıştığını ifade etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında aldığı yaraları büyük oranda kapattığı; idarî, malî, askerî, sınaî, eğitim ve iletişim konularında adeta bir Avrupa devleti gibi şaşırtıcı ilerleme kaydettiğini söylediği yazısında Vambery, II. Abdülhamid'in ırk ve din ayrımı yapmaksızın Osmanlıları birleştirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Vambery kendisine verilen atiyye ve nişanların[265] hakkını vermiş ve Macar basınında Osmanlı sözcüsü gibi makaleler kaleme almıştır.

Sultanın velâdet kutlamaları sadece Avrupa ülkelerindeki konsolosluklarda değil, güneydoğu Asya ülkelerinden Singapur elçiliğinde de kutlanmış ve İngilizce yayın yapan yerel gazetelerden The Straits Times gazetesi bu kutlamayı haberleştirmiştir. Singapur'da konsolosluğun açılışından yaklaşık yirmi gün sonra gerçekleştirilen velâdet kutlamasını gazetenin satırlarına taşıması dikkatleri çekmektedir. Konsolosluk her ne kadar yeni açılmış olsa da buradaki Müslüman toplumun Osmanlı ve II. Abdülhamid ilgisinin çok

[263] BOA, İ.DH. 1120/87599, (2 Cemaziyelahir 1306/3 Şubat 1889).

[264] BOA, Y.MTV. 75/123, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893).

[265] BOA, Y.PRK.BŞK. 29/32, (14 Receb 1310/1 Şubat 1893); BOA, ML.EEM. 226/43, (10 Nisan 1312/22 Nisan 1896); (16 Cemaziyelevvel 1326/16 Haziran 1908).

öncelere dayandığı bilinmektedir.[266] Singapur Müslümanları, Osmanlılar ve II. Abdülhamid ile ilgili haberleri büyük bir dikkatle takip etmişler ve bu haberleri Müslüman tacirler vasıtasıyla adanın muhtelif bölgelerine taşımışlardır.[267] Gazetede II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümünde birçok Osmanlı tebaasının evlerini süslediğinden bahsedilmiş, konsoloslukta düzenlenen resepsiyona birçok konsolosun, Arap tüccarların ve Yahudi cemaatinden katılımın olduğu bildirilmiştir. Singapur konsolosu Ahmed Ataullah Bey'in velâdet gününün İstanbul'da büyük bir gün olduğunu söylediği konuşmanın ardından dua edilerek törene son verildiği okuyuculara aktarılmıştır.[268] Ertesi sene ise gazetede konsolosluk tarafından velâdet gününden bir gün önce ilan verilerek yaşlı, genç, büyük, küçük herkes sultanın doğum günü galasına davet edilmiş, hayal kırıklığına uğramamak için önceden yerlerini ayırtmaları tavsiyesinde bulunulmuştur.[269] Gerek davetiye ilanında gerekse kutlama ayrıntılarının anlatıldığı gazete haberinde sultandan ve konsolostan Osmanlı yerine Türk kelimesi kullanarak "Sultan of Turkey" ve "The Consul General for Turkey" diye bahsetmesi dikkatlerden kaçmamaktadır.

[266] Singapur Müslümanlarının II. Abdülhamid sevgisinin vefatından sonra da devam ettiği görülmektedir. Ba'alwie Camisinde halen vefat yıldönümünde II. Abdülhamid'in ruhuna Kur'an okutulmakta ve caminin bir köşesinde II. Abdülhamid'in resmi bulunmaktadır. Bknz. "Yıldırım'dan Singapur'da Tarihi Camiye Ziyaret", https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yildirimdan-singapurda-tarihi-camiye-ziyaret/890651 (Erişim Tarihi: 14/08/2022).

[267] 1901 yılında Singapur başşehbenderi olarak atanan Ahmed Ataullah Efendi ve Singapur'daki faaliyetleri için Bknz. Ahmet Uçar, *Unutulmayan Miras, Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2008, s. 321-362.

[268] "…The consul addressed the company saying that the anniversay eas a very great day in İstanbul, and throughout the length and breadth of the turkish empire hearfelt wishes would be expressed for the Sultan's happiness and prosperity, and the prayed that providence might continue to shower benefits on the Sultan's head and that his raign might be long and glorious.", *The Straits Times*, Nr: 20693, 29 Kasım 1901, s. 3.

[269] To-night! To-night! To-night! Grand Gala Night. *The Strait Times*, Nr: 20983, 17 Kasım 1902, s. 5.

Gazetenin bu şekilde Osmanlı yerine Türk kelimesini kullanmasında konsolos Ataullah Bey'in etkisinin olduğu düşünülmektedir. Ataullah Efendi neseben kürt asıllı olsa da babası Ebubekir Efendi'nin Hicaz'da karşılaştığı bir hadisenin ailenin Türkler hakkındaki düşüncelerine ve söylemlerine etki ettiği anlaşılmaktadır. Ebubekir Efendi Mekke'de iki imamın kendisine gelerek iki camide halifenin isminin hutbeden kaldırıldığı, Türklerin kafir olduğu, saltanatın Araplar'ın hakkı olduğu ve Hanefî mezhebinden olanların Hz. Peygamber'e müntesip olmadığı şeklindeki ifadeleri[270] Ataullah Bey'in babası Ebubekir Efendi'de derin izler bırakmış olmalıdır. Nitekim Ebubekir Efendi saraya bir mektup göndererek bu kimselerin ahaliyi ve uzak memleketlerden gelen Müslümanları "*et-Türkü metrûkün*" hadisine dayanarak saltanat-ı seniyyeye ve Türk kavmine düşman ettiklerini bildirmiştir. Aynı mektupta Ebubekir Efendi buralara âlimler gönderilip mektepler açılarak Hanefî mezhebine ve Müslümanların imamı olan sultana itaat ettirilmesinin sağlanması ve Türk talebelerden hacılara yardımcı gönderilerek hacıların iğfalden muhafazasına çalışılması tavsiyesinde de bulunmuştur. Kürt asıllı olmasına rağmen Türkler konusundaki bu hassasiyetin babadan oğula geçerek konsolos Ataullah Bey'in bu düşünceden hareketle gazete ilan ve haberlerinde Osmanlı yerine Türk lafzını kullanmayı tercih ve tavsiye ettiği söylenebilir.[271]

[270] "…Mekke'den iki imam gelip câmî-i şerîfde nâm-ı halîfeyi hutbeden kaldırmış ve "Türk milleti kâfirdir" ve saltanat Arap'dadır ve Hanefî mezhebi Rasulüllaha müntesib değildir ve ona ittiba' câiz değildir deyü ahaliyi idlâl ve saltanat-ı seniyyeye ve Türk kavmine a'dâ etmişlerdir…" BOA, Y.MTV. 5/8, (19 Muharrem 1298/22 Aralık 1880).

[271] Ataullah Bey'in konsolos olarak atandığını duyuran gazetede "Ottoman Consulate" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (*The Straits Times*, 21 Kasım 1900). Muhtemelen Ataullah Bey'in müdahalesi ile olsa gerek gazetenin sonraki haberlerinde "Turkish Consul-General" (*The Straits Times*, 27 Eylül 1901), "Consul General for Turkey" (*The Straits Times*, 6 Kasım 1901) ifadelerini kullandığı görülmektedir.

İkinci sınıfa giren gazeteler ise sarayla doğrudan irtibatı olmayan ve hatta kimi zaman Osmanlı topraklarına girişi yasaklanan ve gizlice sokulmuş olsa dahi tespit edildiğinde toplattırılan gazetelerdir. Bu gazetelerden Akropolis gazetesi II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca[272] yurda girişi yasaklanan ve tespit edildiğinde toplattırılacak gazeteler arasındadır. Ephemeris gazetesi de aynı şekilde hükümet-i seniyye aleyhindeki yayınlarından dolayı memlekete girişi ve dağıtımı yasaklananlar arasındadır.[273] Her ne kadar bu gibi gazetelerin Osmanlı topraklarına girişi ve dağıtımı yasaklanmış olsa da bu gazetelerle birlikte Proia, Keri ve Polis gibi diğer yabancı gazetelerin velâdet gününe haber değeri atfettikleri ve sayfalarında yer verdikleri görülmektedir.[274] Bu sınıf gazetelerin diğer gazetelerden farkı velâdet haberlerini bir propaganda tarzında değil de güncel bir haber olarak okuyucuya sunmalarıdır. Bu gazetelerden Akropolis'in 21 Şubat 1895 tarihinde velâdet günü haberi Atina sefiri tarafından saraya şu cümlelerle rapor edilmiştir:

> "*Dün velâdet-i bâhiru'l-meymenet-i hazret-i şehriyârî rûz-ı firûzu münâsebetiyle saltanat-ı seniyye sefârethânesinde bir balo tertip ve i'tâ olunmuş ve sefârethâne kapısı elektrik ziy'sı ve fevânîs (fanuslar) ile sûret-i dil-nişînde tezyîn ve tenvîr olunmuş idi. Raks edilen büyük salon gayet mutantan sûrette tezyîn edilmiş ve Atina mu'tebirânından iki yüzü mütecâviz med'uvvîn ve bir de fehâmetlü veliaht ile zevcesi de hazır bulunmuş idi. Balo sabahleyin saat ikiye kadar imtidâd edip nısfu'l-leyle doğru med'uvvîne meşrûbât ikram olunmuş ve veliaht ile*

[272] Akropolis gazetesinin ilk olarak 1885'te girişinin yasaklandığı, 1909'a kadar da bu yasağın devam ettiği görülmektedir. BOA, İ.MTZ.01. (25 Muharrem 1303/3 Kasım 1885); BOA, DH.EUM.THR. 18/3, (6 Zilhicce 1327/19 Aralık 1909).

[273] BOA, DH.MKT. 1645/9, (4 Zilhicce 1306/1 Ağustos 1889).

[274] BOA, Y.PRK.A. 10/2, (10 Ramazan 1312/7 Mart 1895).

prenses hazerâtı ve diğer prensler son rakstan evvel sefâret-i seniyyeden mufârakat edip huzzâr tarafından bâ-kemâl-i ihtirâm selamlanmışlardır."

II. Abdülhamid'in velâdet gününden bahseden bir diğer gazete ise Le Moniteur Universel adlı Fransız gazetesidir. 17 Mayıs 1887 tarihli sayısının 5. sayfasında L'anniversaire de la Naissance du Sultan (Sultan'ın Doğum Günü) başlığı ile verdiği haberde II. Abdülhamid'in velâdet gününden bahsetmiş Matbûât-ı Ecnebiye müdürlüğü bu haberi tercüme ederek saraya bildirmiştir.[275] Gazete haberinde II. Abdülhamid'den güzel ahlaklı ve yüce fikirli olarak bahsedilmiş, saraya yapılan tebrik ziyaretleri kastedilerek gün boyunca halkın ve diğer devlet adamlarının ilgilerini çektiği söylenmiştir. Akşam saatlerinde İstanbul, Pera ve Boğaziçi kıyılarındaki aydınlatmalar ve havai fişek gösterileri tebaanın II. Abdülhamid'e sadakat ve bağlılıklarının bir göstergesi olarak ifade edilmiştir. Gazete haberinde Alman imparatoru I. Wilhelm'in (ö.1888) samimi ve dostane ifadelerle II. Abdülhamid'in doğum gününü kutlayanlar arasında olduğu yazılmışken matbûât müdürlüğü tarafından saraya sunulan tercümede bu hususa işaret edilmediği görülmektedir. Mönitör gazetesinin bu şekilde velâdet gününden

[275] "tombait hier, 10 mai, et ce prince, auquel on ne saurait refuser de solides qualités et d'excellentes intentions, a recueilli, dans le cours de la journée, d'innombrabies témoignages de sympathies de son peuple et des souverains éirangers. Parmi les nombreux télégrammes qui sent parvenus, dans la journée, au palais de Yildiz, on acsure que celul de L'empereur Guillaume se distingue par sa cordialité chaleursuse et celui du czar luiméme est concu dans les termes les plus amicaur. Le soir, des illuminstions splendides a Stamboul, a Pera et sur Jes rives du Bosphore, des feux d'artifice ont attesté les sentiments d'affection, de reconnaissance dont toutes les populations de I'empire, représentées dans la capitale, entourent Abdul Hamid II." *Le Moniteur Universel*, 17 Mayıs 1887, s. 5.

bahsetmesinde gazeteye doğrudan yardımlar yapılmasa da yazarlarından bazılarına nişan verilmesinin[276] etkili olduğu akıllara gelmektedir.

II. Abdülhamid'in velâdet gününden bahseden bir diğer gazete ise Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'un (1887-1894) mürevvic-i efkârı (fikirlerinin yayıcısı) olarak nitelendirilen Le Siècle adlı Fransız gazetesidir. Velâdet gününden yaklaşık bir hafta sonra "Bugünkü Türkiye" başlığı ile kaleme alınan yazıda[277] birkaç gün önce asrın en büyük müceddidlerinden Sultan II. Abdülhamid'in doğum yıldönümünün kutlandığı bildirilmiştir. II. Abdülhamid'le birlikte Osmanlı Devleti'nin rakiplerini geri bırakacak seviyeye geldiği ifade edilerek II. Abdülhamid'in icraatlarından bahsedilmiştir. Bütün köylerde ibtidâî, kazalarda ikinci derecede okullar açıldığı gibi Dersaâdet'te de kara ve deniz askerî okullarının yanında hukuk, siyaset, tıp, ticaret ve ziraat mekteplerinin açıldığı bildirilmiştir. İlk derece, istinaf ve temyiz mahkemelerinin açılması, bayındırlık alanında birçok köprü ve yolların yapılması, vilayetlerde ticaret ve ziraat odalarının teşkiliyle yerli teşebbüsleri ihya eylemesi de gazetede bahsedilen konular arasındadır. İlgili metnin satır aralarına bakıldığında yazıda her ne kadar övgü dolu ifadeler bulunsa da yine aynı yazıda Türklerin genellikle yavaşlık ve tembellikle itham edilmeleri, mektep programlarında Fransa müfredatından iktibas edildiğinin iddia edilmesi ve kız çocuklarının erkeklerin tahakkümât-ı mutlakası altında bulundukları gibi klasik oryantalist söylemler göz önüne alındığında bu yazının sarayın müdahalesi ile yazdırıldığı ihtimali pek akıllara gelmemektedir.

[276] BOA, İ.HR. 313/20022, (15 Recep 1306/17 Mart 1889).

[277] İlgili belgede (BOA, Y.PRK.TKM. 12/7, (25 Şaban 1305/7 Mayıs 1888) yazının 8 Mayıs 1888 tarihli nüshasından tercüme edildiği ifade edilmekle birlikte gazetenin belirtilen tarihte, bir hafta öncesinde ve sonrasında, önceki ve sonraki yılında bu ve benzeri başlıkta bir yazıyla karşılaşılmamıştır. Asılsız bir tercüme ihtimali zayıf olmakla birlikte gazete isminin yanlış yazılabileceği kuvvetle muhtemeldir.

İngiliz gazetelerinden olan The Times, II. Abdülhamid ve Osmanlı ile ilgili çeşitli haberlere sayfalarında yer vermiş olsa da[278] velâdet le ilgili ulaşabildiğimiz doğrudan bir haber bulunmamaktadır. Ancak II. Abdülhamid'in kılıç kuşanma alayından bahsettiği bir yazıda velâdet gününden sultanın yüzündeki ifadenin kılıç alayı öncesinde kutladığı doğum gününe zar zor ulaşabilmiş gibi yaşlı göründüğü[279] vesilesiyle bahsetmiştir.

Velâdet haberini giren yabancı gazetelerin sarayın doğrudan veya dolaylı olarak desteklediği gazeteler olması gazeteler ile II. Abdülhamid arasındaki yerleşik ilişkinin göstergelerinden birisidir. Gazetelerin kamuoyu oluşturmada ve yönlendirmedeki önemini bilen II. Abdülhamid yabancı toplumu etkilemek, propagandasını yapmak için gazeteleri kullanmış, gazeteler ve muhabir/yazarlar da ayakta kalabilmenin maddî desteklerle mümkün olabileceğini bildiklerinden bu konuda sarayın yurtdışındaki gönüllü temsilcileri olmuşlardır.

3. Muhalif Gazetelerde Velâdet-i Hümâyûn

II. Abdülhamid döneminde basın üzerinde sıkı bir denetim ve gözetleme olduğundan İstanbul ve taşrada çıkarılan gazetelerde muhalif söylemlere rastlanılmamaktadır. Buralarda söylemlerden çok tavırlarla bu muhalefetin gerçekleştirildiği görülmektedir. Velâdet gününden hiç bahsetmemek veya bir iki cümle

[278] "Turkey", *The Times*, 6 Kasım 1976; "Sultan Abdul Hamid II", *The Times*, 13 Eylül 1876; "Panislamism and the Caliphate" *The Times*, 19 Ocak 1882; "The Panislamic Movement", *The Times*, 22 Eylül 1897; "The Turkish Succession", *The Times*, 11 Ekim 1906; "The Fall of Abdul Hamid", *The Times,* 29 Nisan 1909.

[279] "There is a pecuilarity in the Sultan's face that it seems so to reflect the humour of the inner man as to make him look older or younger according to the mood that sways him at different moments. A friend of mine who was near him on Thursday before last asserted that he could hardly have reached the 34th year which he completed on Thursday" *The Times*, 13 Eylül 1876.

ile geçiştirmek bu muhalif tavırlara örnek gösterilebilir. Ancak 1882'de İngiliz idaresi ve kontrolü altına giren ve Osmanlı'nın fevkalade komiserle temsil edildiği Mısır'da yayınlanan Hakk gazetesinde muhalefetin dozunun yükseldiği görülmektedir.[280] "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mürevvic-i Efkârı*" ser levhasıyla ayda iki defa çıkarılan gazetede muhalefet dozu oldukça yüksek perdeden dillendirilmiştir. "Tebrîk-i Velâdet" başlığı ile yayınlanan şiirde "bunu doğuran yılan, doğduğu güne yazıklar olsun. Can yakar, ev yıkar, gönül yapmaz, annelerin lanet ettiği, gaddar" gibi ifadelerle Osmanlı sultanı II. Abdülhamid için çok ağır ifadeler kullanılmıştır.[281] II. Abdülhamid sadece Osmanlı gazetelerini değil Avrupa gazetelerini de takip eden, aleyhteki yazıları engelleyen, lehte yazılar yazdıran bir sultan olarak bilinmekle birlikte Hakk gazetesinin bu yazısından sonra bir sansür veya tatile uğramadan yayın hayatına devam ettiği gözlerden kaçmamaktadır. Saray tarafından Mısır'daki bu tarz muhalif yayınlar takip edilerek kimisi sansüre tabi tutulmuş kimisi de yasaklanmış olmakla birlikte[282] Hakk gazetesi ile ilgili saraydan Mısır makamları nezdinde girişimlerde bulunulduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak İttihat ve Terakkî Cemiyeti Mısır şubesi matbaasında basılan Hakk gazetesi ile ilgili dikkatimizi çeken bir nokta vardır ki o da gazetenin basıldığı matbaanın aidiyeti ile ilgili cemiyet yöneticileri arasında birtakım sorunların varlığıdır. Cemiyet yöneticilerinin bu sebeplerden dolayı mahkemeye düştükleri ve birbirlerinin muhalifi olarak Hakk ve Hakk-ı Sarîh isminde iki gazete

[280] *Hakk*, Nr: 8, (18 Şaban 1317/22 Aralık 1899).

[281] Şiirden bir kesit:

"Bu velâdet gününde gaddârın, Kalacak nâmı bir fedakârın
Düşecek makber-i azaba biri, Birisi kalb-i ümmete girecek
O zaman kurtulunca insanlar, Diyecek tesliyetle hep gerçek
Bunu bir defa tabiat getirir,
Sonra bin defa nedâmet getirir."

[282] Hilal Menküç, "Neşriyât-ı Mefsedetkârâne: II. Abdülhamid Döneminde Yasaklanan Mısır Gazeteleri", *VI. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III*, 10-13 Mayıs 2017, Muş, s. 213-223.

çıkarmaya kadar muhalefetin ilerlediği görülmektedir.[283] Bu muhalefet gazetelerin satırlarına da yansımış, Hakk-ı Sarîh, Hakk gazetesinden "satılık Hakk"[284] diye bahsedecek noktaya gelmiştir. Muhtemeldir ki II. Abdülhamid iki gazete arasında bu kavganın daha da büyüyerek devam etmesini, güçlerini birbirlerini harcayarak bitirmelerini arzulamış ve bu sebepten gazetelerin muhalif yayınlarına göz yummuştur.

Hakk gazetesinin bu şekilde tenkit sınırını aşan ağır ifadelerine karşılık cemiyetin Selanik'te Mehmed Talat (ö.1921) müdürlüğünde (Talat Paşa) yayınladığı İttihat ve Terakkî isimli gazetenin daha mutedil bir dil kullandığı görülmektedir.[285] Gazetede velâdet haberi her ne kadar manşetten olmasa da ilk sayfadan verilmiş, Selanik'teki kutlamanın tafsilatı anlatılmıştır. İstanbul'daki cemiyet yöneticilerinin II. Abdülhamid'in huzuruna çıkarak tebriklerini bildirdikleri, padişahın da gelen heyete cemiyetin hizmetlerinden memnun olduğunu söylediğine dair haberi sayfalarına taşıması gazetenin itidalli bir yayın politikası takip ettiğini göstermektedir. İttihad ve Terakkî gazetesinde dikkati çeken bir başka husus ise diğer gazetelerdeki hazret-i hilafet-penâhî şeklindeki vurguların bu gazetede yerini hazret-i padişâhî, hazret-i hükümdârî gibi ifadelere bırakmasıdır. Gerek Mısır'daki Hakk ve Hakk-ı Sarîh gazetelerinin birbirleri arasındaki çekişmeleri gerekse cemiyetin Selanik ve Mısır'da basılan gazetelerinin velâdet günleri özelindeki yayın politikalarının farklılığı cemiyet mensupları arasında bir fikir birliği olmadığının göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

"*Pazar'dan başka her gün çıkar İslam Gazetesidir*" başlığı ile Rusçuk'ta Mehmed Teftiş Bey (ö.?) idaresinde çıkarılan Tuna gazetesinin velâdet günü çıkarılan sayısında her ne kadar II. Abdülhamid hakkında olmasa da Rusçuk'taki resmî erkânla ilgili ta'rîzli ifadeler göze çarpmaktadır. Gazetenin muhalif kimliğinden kaynaklı olsa gerek önceki

[283] M. Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *DİA*, İstanbul, 2001, C: 23, s. 478.

[284] *Hakk-ı Sarîh*, Nr: 4, (27 Rebîülâhir 1318/24 Ağustos 1900).

[285] *İttihâd ve Terakkî*, Nr: 17, 17 Şaban 1326/14 Eylül 1908).

senelerde velâdet günü ile ilgili herhangi bir haberin girilmediği görülmektedir. 1906 yılındaki nüshasında ise "*Rusçuk'ta Velâdet-i Hümâyûn*" başlığı ile üçüncü sayfadan girilen haberde[286] Müslüman ahaliden beş on kişinin tüccar vekili Kemal Tırışkan Efendi'ye (ö.?) tebriklerini bildirdikleri yazılmış, Tırışkan Efendi'nin gelen misafirlere kahve ve sigara ikram etme konusunda *ziyadesiyle tırışmakta kusur etmediği* iğneleyici ifadelerle belirtilmiştir. Rusçuk Müftüsü Hüseyin Mustafa Efendi'nin de bu *merâsim-i riyâkârânede* de hazır bulunmadığı, müftü efendinin bu hareketinin beldede bulunan diğer riyâkâr rütbe ve nişan dilencilerine numune olması temennisi de ayrıca dile getirilmiştir.

Velâdetle ilgili gazetelerde muhalif söylemlerin yok denecek kadar az olmasını öncelikle II. Abdülhamid dönemindeki basın üzerinde sıkı denetimin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Var olan muhalif söylemlerin Mısır ve Bulgaristan gibi taşra gazetelerinde olması İstanbul basınının tam anlamıyla denetim altına alındığını göstermektedir. Bununla birlikte mevcut eleştirilerin velâdet gününün kendisine değil de sultana ve bu tören esnasında izhar edilen riyâkâr hareketlere yönelik olması bu törenlerin muhaliflerce de bir devlet geleneği olarak kabul edildiğini göstermektedir. Kutlamaların sadece Osmanlı sultanına has olmayıp bu dönemde yabancı ülke imparator ve krallarının velâdet yıldönümlerinin de kutlanıyor olması muhaliflerin bunu uluslararası teamül olarak konumlandırarak muhalefet etmemelerinde etkili olduğu söylenebilir.

[286] *Tuna*, Nr: 319, (17 Şaban 1324/6 Ekim 1906).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VELÂDET GÜNÜNE ÖZEL UYGULAMALAR

Osmanlı tarihi boyunca XIX. yüzyıl siyasî ve sosyal bakımdan hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. XIX. yüzyıl başlarına kadar devletin toplum katmanlarında sınırlı alanlarda kendisini gösterdiği bilinmektedir. Bu döneme kadar bayındırlık ve imar işleri kurulan vakıflar yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren geleneksel toplum yapısı ve anlayışının değişmesiyle birlikte kanunlar, nizamnâmeler gibi düzenlemeler; hükümet konakları, mektepler, karakollar, kışlalar gibi kamusal yapılarla devlet toplum nazarında daha çok görünür olmaya, varlığını daha çok hissettirmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid dönemini devletin toplum nazarında görünür olması bakımından zirve noktası olarak nitelemek mümkündür. Bu dönemde her vesileyle sultan kendisini toplum nazarında daha çok hissettirmeye ve göstermeye çalışmıştır. Klasik dönemde tanınmamak için tebdîl-i kıyafetle toplum arasına karışan sultanlar artık bu dönemde tekmîl-i kıyafetle yani özellikle kendilerini göstermek için bütün imkânları kullanarak toplumun arasına karışmaya çalışmışlardır. Her hafta büyük bir şatafatla tekrarlanan Cuma selâmlıkları, cülûs ve velâdet yıldönümleri, hilâfet söylemleri, saat kuleleri, demiryolları, hastahâne ve okullar gibi simgesel ve sembolik yapılar sultanların toplum arasında daha görünür olmak için kullandıkları araçlar arasındadır. II. Abdülhamid her ne kadar cismen Yıldız Sarayı'nın kalın duvarları arkasına kapanmış olsa da bu gibi araçlar vasıtasıyla sadece Osmanlı topraklarında değil dünyanın her bir köşesinde kendisini hissettirmiş ve göstermeye çalışmıştır.

Osmanlı padişahlarının velâdet kutlamaları her ne kadar II. Abdülhamid öncesinde başlasa da velâdet gününe özel uygulamalarla II. Abdülhamid bu kutlamalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Velâdet-i hümayun denildiğinde kutlayanlar açısından bu

kavramın merkezinde II. Abdülhamid olmakla birlikte II. Abdülhamid açısından da bu kavramın merkezinde kendisi değil, görünür olmak istediği toplum bulunmaktadır. Savaşlar, art arda gelen saltanat değişimleri, intihar veya suikastler (Abdülaziz) , ekonomik koşullar gibi nedenlerle devletle olan yerleşik ilişkisi zedelenen toplum için velâdet günleri bir fırsat olarak görülmüş ve sadakatleri yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Velâdet günlerinde havai fişek gösterileri veya "Padişahım Çok Yaşa" dualarıyla sadece göze ve kulağa hitap edilmemiş, aynı zamanda ortak bir amaç etrafında bir araya toplanmak suretiyle sadakat ve bağlılıkların tesis ve teyit edilmesi bakımından duygulara da hitap edilmiştir. Diğer taraftan sadece Osmanlı topraklarında bugünü kutlayanlar açısından değil, karşılıklı tebrikleşmeler ve hediyeleşmeler gibi devletlerarası uygulamalar da düşünüldüğünde velâdet günlerinin Osmanlı topraklarını da aşan çeşitli etkilerinin olduğu görülecektir.

Velâdet kutlamaları batının anlayacağı bir dille karşılarında durmak amacıyla yöneticiler tarafından icat edilmekle birlikte bu kutlamaların toplum tarafından benimsendiği, bugünden istifade etmek için şahıs merkezli olarak birtakım talep ve isteklerde bulunulduğu da görülmektedir. Saray merkezli olarak velâdet yıldönümlerinde açılışlar, mahkûmların affedilmesi, mükâfât dağıtım törenleri, taltîf ve terfiler gibi uygulamalarla iktidar propagandası yapılmakla birlikte şahsî bazı taleplerle bu propagandanın gönüllü bir parçası olmaya çalışanların varlığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Söz gelimi Hakkâri Mutasarrıfı Ziya Bey (ö.?) saraya gönderdiği telgrafta sultanın maârife verdiği ehemmiyete değinmiş ve bulunduğu bölgede Nakşibendi meşâyihinden Şeyh Abdülhakim Efendi'nin tedrîs halkasında yirmiden fazla talebe bulunduğu ve bundan daha fazla sayıda talebeyi de mezun ettiği ifade edilmiştir. Şeyh efendinin topraktan yapılmış iki odalı bir yerde sıkıştığından bahsedilerek hem ikâmetine hem de talebeye mahsus olacak şekilde bir Dâru't-tedrîs'in inşâ edilmesinin bölge halkında fevkalade güzel tesirler bırakacağı söylenmiştir. Bu binanın yapımı için

gerekli olan üç yüz liranın ise yaklaşmakta olan velâdet günü hürmetine hazîne-i hâssadan ihsan buyrulmasını talep etmiştir.[1] Benzer şekilde Medine muhâfızı ve harem-i şerif şeyhi de bölge ileri gelenlerinden temsilci olarak yirmi otuz kişinin kendilerine gelip gerekirse başlarındaki kavuk ve feslerle taş, toprak taşıyacaklarını söyleyerek velâdet günü hürmetine Şam-Medine arasındaki demiryolu hattının[2] bir koldan da Medine'den başlaması ricasında bulunduklarını telgrafla saraya bildirmişlerdir.[3]

Velâdet gününde teyemmünen ve teberrüken (uğur sayarak ve bereketlenmek maksadıyla) gerçekleştirilen icraatlardan biri de evlilik törenidir. Maliye Muhasebecisi Ziya Bey ile kurenâ-yı hazret-i şehriyârîden Faik Bey'in baldızı velâdet gününden bereketlenmek maksadıyla izdivaçlarını bugün gerçekleştirmişlerdir.[4] İzmir'de yayınlanan Âhenk gazetesi[5], Mirsad gazetesi[6] ve Resimli Uyanış gazeteleri[7] de velâdet gününün bereketinden istifade etmek için bugünde yayın hayatına başlayan gazeteler arasındadır. Velâdet günlerinde şahsî gayretleriyle bugüne katılmak isteyenler arasında özel okul işletmecisi Hafız Mehmed Nuri Efendi de bulunmaktadır.[8] Fatih semti Atpazarı

[1] BOA, Y.PRK.UM. 57/3, (10 Şaban 1319/22 Kasım 1901). İlgili meblağın gönderildiğine dair herhangi bir irade kaydına rastlanılmamıştır.

[2] Hicaz demiryolu hattı için Bknz. Murat Özyüksel, *Hicaz Demiryolu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000; Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yay., İstanbul, 1993; Emrah Çetin, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu (1900-1918), *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 99-115.

[3] BOA, Y.PRK.UM. 61/16, (22 Şaban 1320/24 Kasım 1902).

[4] *Hanımlara Mahsus Gazete*, Nr: 194, (22 Şaban 1316/5 Ocak 1899).

[5] *Hüdavendigâr*, Nr: 1631, (9 Ramazan 1312/6 Mart 1895).

[6] *Mirsâd*, Nr: 1, (15 Şaban 1308/26 Mart 1891).

[7] *Resimli Uyanış*, Nr: 1, (16 Şaban 1308/27 Mart 1891).

[8] Osmanlı'da Müslümanların sermayeleri ile açılan ve Müslüman çocuklara batılı modelde eğitim veren özel okullar için Bknz. Nuri Güçtekin, *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)*, İstanbul Üniv.

mevkiinde 1890 yılında kurulan Rehber-i Marifet mektebinin kurucusu Mehmed Nuri Efendi gazeteye ilan vererek velâdet gününden (16 Şaban) Ramazan bayramına kadar – yaklaşık bir buçuk ay boyunca- Atpazarı'ndaki mektebe öğrenim ücretini ödemekte zorluk çeken öğrencilerin ücretsiz olarak kayıtlarının yapılacağını haber vermiştir.[9] Mehmed Nuri Efendi'nin bir taraftan velâdet gününe katılım sağlayarak sadakat ve bağlılığını bildirmeye çalıştığı görüldüğü gibi diğer taraftan da bu vesile ile mektebinin reklamını yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneklerini verdiğimiz bu gibi şahsî teşebbüsler velâdet günlerinin toplumda karşılık bulduğunu ve toplumun bugünü benimsediğinin göstergelerindendir.

A. Velâdet-i Hümâyûna Özel Teşrifât Kaideleri

"Merasim ve törenlerde uyulması gereken usûl ve adetler" olarak tabir edilen teşrîfât kuralları,[10] Osmanlı'da kuruluştan itibaren yazılı olmayan bir kültürle mevcut olsa da ilk defa Fatih Sultan Mehmed döneminde, padişahın emriyle Leysî-zâde Mehmed Efendi (ö.?) tarafından toplanarak yazılı hale getirilmiş ve Fatih'in Kanunnâmesi içerisinde yerini almıştır.[11]

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013. Aynı tezde Rehber-i Marifet mektebi hakkında bilgi için Bknz. s. 157-161.

[9] "Velâdet-i hümâyûn-ı meymenet-makrûn-ı cenâb-ı hilâfetpenâhî rûz-ı firûzundan itibaren ramazan-ı mağfiret-tırâza kadar idâre-i âcizîde bulunan Atpazarı'nda kâin Rehber-i Marifet Mektebi'ne müracaat edecek ve ücret-i tedrîsiye i'tâsına bî-kudret bulunan etfâlin meccânen kaydedileceğinin cerîde-i mu'tebereleriyle neşri hususu istirhâm olunur." *İkdâm,* Nr: 2317, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900), s. 4.

[10] Ferit Devellioğlu, "Teşrifat", *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1997, s. 1097.

[11] Fatih Kanunnâmesi üç kısımdan teşekkül etmekle birlikte teşrîfât ile ilgili hususlar birinci *(devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerleri)* ve ikinci *(saray hizmetkârlarının bayramlaşma merasimleri)* kısımda yer almaktadır. Bknz. Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kânunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* 1981, S: 33, s. 16.

Tanzimat'a kadar olan dönemde de muhtelif tarihlerde kaleme alınan eserlerde[12] teşrifat kurallarından bahsedilerek bu kurallar kayıt altına alınmıştır. Ancak hem Fatih hem de sonrasında kaleme alınan teşrifat ile ilgili bu bilgiler, daha çok idarî yapıyı ilgilendiren, yani devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerleri, bayramlarda kimlerin el öpeceği ve bayramlaşma merasiminde padişahın kimlere kalkacağı ile ilgili temel kaideler ve bu kaidelerin açıklanması şeklinde olup, merasimlerin işleyiş düzenine dair ayrıntılı bilgi vermemektedir. Doğrudan merasim teşrifatını konu alan ilk eser 1676 tarihinde Tevkiî Abdurrahman Paşa (ö.1692) tarafından kaleme alınan *Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi*'dir.[13] Abdurrahman Paşa'nın bu kânunnâmesi teşrifat konusunda hazırlanan son kanunnâme olmakla birlikte bu tarihten kısa bir süre sonra merasimlerle alakalı hususlar artık Sadaret'e bağlı olarak Teşrifat Kalemi tarafından yazılmaya başlanmıştır.[14] Tanzimatla birlikte yeni kurumların ortaya çıkması sonucu Teşrifat Kalemi'nde de değişikliğe gidilmiş, yabancı elçi ve devlet adamları ile ilgilenmek üzere Hariciye Nezâreti'ne bağlı olarak 1846'da Hariciye Teşrifatçılığı tesis edilmiştir.[15] II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında bu iki kurum varlığını devam ettirmekle birlikte bunların üzerinde, padişah ve sarayın hususi teşrifatçısı olarak Sadaret'e bağlı ancak Yıldız Sarayı'nda görevli Teşrîfât-ı Umûmiye Nezâreti teşkil

[12] Veziriazam Lütfi Paşa (ö.1563) *Asafnâme* adlı eserinde, Koçi Bey (ö.?) *Risâle*'sinde, Tevkiî Abdurrahman Paşa (ö.1692) *Kânunnâme-i Âl-i Osman*'ında, Mehmed B. Ahmed *Defter-i Teşrifât*'ında teşrifat kurallarından bahseden yazarlardandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata dair Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 2010, C: 8, S: 16, s. 131-148.

[13] Tevkiî Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifât ve Törenler*, Haz. Sadık Müfit Bilge, Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.

[14] Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s. 72.

[15] Carter V. Findley, "Hariciye Nezâreti", *DİA*., C: 16, s. 179.

edilmiştir. Nezâret haline getirilen bu kurumun görevleri II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 yılında kurulan Teşrîfât-ı Umûmiye Dairesi'ne devredilmiştir.[16]

Osmanlı'da padişahların velâdet yıldönümü kutlamalarının tarihî geçmişi çok yakın olmakla birlikte II. Mahmud döneminde icra edilen ilk kutlamalar Petersburg, Viyana, Paris ve Londra'daki kutlamalar örnek alınarak,[17] başkentte top atılması, padişahın resminin tuğra ve nişan resimleri ile süslenerek sergilenmesi, sefârethânelerde yemekli balo tertip edilmesi şeklinde gerçekleştirilmişti.[18] Ancak padişahın velâdet yıldönümü kutlamasının Osmanlı topraklarında yeni bir uygulama olması sebebiyle bu törenler bir teşrifat kaidesi olarak değil, hatt-ı hümayun ile gerçekleştirilmesi istenen uygulamalar olmuşlardır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde de yine bu kutlamalar seleflerinden tevarüs edildiği şekli ile usûl ve esasları tanzim edilmiş teşrifat kurallarına göre değil uygulanageldiği şekliyle ve sultanın isteği doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. II. Abdülhamid döneminde kutlamalarla ilgili kanunnâme ile hüküm altına alınan tek husus ise bugünde top atılması konusunda olmuştur. 1297/1879-1880 tarihinde hazırlanan Bahriye Kanunnâmesi'ne bu hususla alakalı maddeler eklenerek kutlamalarla ilgili teşrifat kaidesi yazılı hale getirilmiştir. "*Teşrîfât ve ihtirâmât-ı resmiye hakkında*" ki birinci babın "*Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhî ile mehd-i ulyâ-yı saltanat-ı seniyyeye mahsûs selâm toplarıyla sancaklara ve eyyâm-ı mahsûsada icrâsı mu'tâd olan merâsim-*

[16] Filiz Karaca, *a.g.t.*, s. 167-170.

[17] BOA, HAT. 1342/52458, (29 Zilhicce 1254/15 Mart 1839).

[18] Berlin sefârethânesinde gerçekleştirilen kutlama için bknz.: BOA, HAT. 831/37516, (17 Ramazan 1254/4 Aralık 1838); Bükreş'te gerçekleştirilen kutlamalar için bknz.: BOA, HAT. 1160/45956, (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836); Londra sefârethânesindeki kutlama için bknz.: BOA, HAT. 1179/46577, (21 Ramazan 1254/8 Aralık 1838); Paris sefârethânesindeki kutlama için bknz.: BOA, HAT. 1184/46707, (3 Zilkade 1251/20 Şubat 1836); Viyana sefârethânesindeki kutlama için bknz.: BOA, HAT. 1200/47094, (15 Ramazan 1254/2 Aralık 1838).

i ihtirâmiye ile bi'l-cümle kral ve kral müte'allikâtına atılacak toplara ve bunlar için keşîde kılınacak bandıralara dair" olan birinci faslının 10,11,12 ve 13. maddeleri Velâdet-i Hümâyûn ile ilgilidir. Bu maddelerde velâdet-i hümâyûn ile ilgili hususları aktarmadan önce top atış geleneği ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı'da top atılması sadece savaş meydanlarına mahsus bir durum değildir. Ramazan ve Kurban bayramlarını, Ramazan-ı şerifte imsak ve iftar vakitlerini, tahta yeni bir padişahın geçtiği ve padişahın bir çocuğunun olduğunu ilan etme gibi vesilelerle toplar atıldığı görülmektedir.[19] Savaş dışında bu gibi kullanım alanlarına baktığımızda top atışlarının, önemli bir vakti veya önemli bir hadiseyi bilgilendirme amaçlı gerçekleştirildiği görülmektedir. Osmanlı padişahlarının velâdet günleri de önemli günler kategorisine dahil olduğundan bugünün halka ilan edilmesi dönemin diğer iletişim araçları yanında top atılması ile de gerçekleştirilmiştir. Bahriye Kanunnâmesi'nde velâdet gecesi akşamından başlayıp ertesi günü ikindi vaktine kadar her vakitte 21 pare top atılacağı[20] belirtilmişse de II. Abdülhamid döneminde yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde top atılması sadece vakt-i zuhr/öğle vaktine münhasır kılınmış,

[19] Osmanlı'da top atılma geleneği ile ilgili Bknz. Murat Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Topun Savaş Dışında Bazı Kullanım Alanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 2009, S: 180, s. 181-194.

[20] Atılacak top sayısındaki 21 rakamı ile ilgili muhtelif yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan biri, 14. yüzyıl kadırgalarının yan taraflarında 3 sıra halinde 7'şer toptan 21 top bulunmakta olduğu, bu kadırgaların yabancı limanlara yanaştığında barış işareti olarak bordasındaki bütün topları güvenli bir mesafeden ateşleyerek silahsız olduğunu göstermelerinden kaynaklandığı yönündedir. Bknz. İrlanda Savunma Kuvvetleri web sayfası: "The 21 Gun Salute", https://www.military.ie/en/public-information/defence-forces-ceremonial/the-21-gun-salute/ (Erişim Tarihi: 11/08/2022). Bir diğer yorum ise Amerika'da 1818'de ilk resmî silah selamı düzenlemesiyle birlikte 21 eyalet bulunduğu için eyaletleri temsilen bu sayıda atıldığı ve günümüze kadar da bu şekilde devam edildiği yönündedir. Bknz. Joe Oliveto, "What's a 21 Gun Salute for Military Funerals?", *Cake*, 12/08/2022, https://www.joincake.com/blog/21-gun-salute/ (Erişim tarihi: 11/09/2022).

ayrıca atılacak top adedi 21 değil, 1 adetle sınırlandırılmıştır.[21] Atılacak top sayısının 1 adetle sınırlandırılması, yazışmalarda da sık sık "yanlışlık vukua gelmemesi" şeklinde ihtarlarla karşılaştığımız üzere olması muhtemel bir hatadan kaçınmak fikrine binaen yapıldığını söylemek mümkündür. Devletin içerisinde bulunduğu mali durum sebebiyle tasarruf amacıyla böyle bir uygulamaya gidilmiş olma ihtimali ise zayıf görülmektedir. II. Abdülhamid'in hem şahsi servetinin yönetiminde hem de devletin mali politikalarında izlediği muktesit tavırdan[22] kendisinden böyle bir hareketin beklenmesi doğaldır. Ancak bugünlerde atılması gerekip de atılmayan top ve fişeklerin tutarının herhangi bir geliri olmayan veya yeterli seviyede geliri bulunmayan cami, mescid, tekke ve medrese gibi kurumların onarımına aktarıldığı düşünüldüğünde tasarruf amacıyla böyle bir uygulamaya gidilme ihtimalini zayıf bırakmaktadır.

Bahriye Kanunnâmesi'nin 10. maddesi velâdet günlerinde sultanın deniz yolu ile bir yere gidip gelme konusundaki teşrifat kuralları ile ilgilidir. II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında sarayından çıkıp halkın arasına çeşitli vesilelerle karışmakla birlikte bir müddet sonra kendisini saraya kapatmış; Cuma selamlıkları, Ramazan ve Kurban bayramları haricinde saray dışarısına çıkmamıştır. Hal böyle olunca velâdet günlerini de sarayda geçirmesi sebebiyle, kanunnâmenin 10. maddesinde bahsedilen velâdet günü deniz yolu ile bir yere gidip gelmede uygulanması gereken teşrifat kaidesi II. Abdülhamid döneminde uygulanma imkânı bulmamıştır.

---

[21] İlgili belgelerde sadece 1296/1879 yılına ait yazışmada (BOA, Y.A.HUS. 165/15, (7 Şaban 1297/15 Temmuz 1880) velâdet gününde öğle vaktinde 1 adet top atılacağı bildirilmekle birlikte sonraki senelerde atılacak topun sayısı bildirilmeyip "sene-i sâbıka misillü" denilerek bir önceki senenin uygulamasının devam ettirilmesi istenmiştir.

[22] Coşkun Yılmaz, "Muktesit Bir Sultan: II. Abdülhamid", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Yılmaz, Sultanbeyli Belediyesi Yay., İstanbul, 2014, s. 169-179.

Kanunnâmenin 11. maddesinde velâdet yıldönümüne denk gelen günlerde Osmanlı limanlarında yabancı gemiler bulunduğu takdirde onların kaptanlarına da haber verilerek kutlamalara iştirak etmeleri istenmiştir. Yabancı gemilerin velâdet kutlamalarına katılımı; gemilerin elektrikle aydınlatılması, havai fişek atılması ve gemi direkleri arasına II. Abdülhamid ismine izafeten "Ayn-Ha" şeklinde levhaların asılması şeklinde olmuştur.[23] Örneğin 1893 yılındaki kutlamalarda Osmanlı limanında bulunan Panhellenic şirketine ait Sparti vapurunun kaptanı ve şirket yetkilisi Osmanlı Liman Dairesi'ne gelerek gemiyi donatacak fener bulunmadığını fakat gemide bulunan elektrik fenerlerini kullanmayı istediklerini bildirmişlerdir. Liman dairesi durumu saraya arzedip olur aldıktan sonra belirttikleri şekilde katılım göstermelerinin uygun olduğunu şirkete iletmiştir.[24]

Osmanlı sultanının velâdet yıldönümünde Osmanlı limanlarındaki yabancı gemilerin kutlamalara katıldığı gibi yabancı devlet adamlarının doğum yıldönümlerinde de Osmanlı gemileri aynı şekilde kutlamalara katılmışlardır.[25] Burada tek taraflı bir hakimiyet veya üstünlük telakkisinden ziyade devletlerarası mütekabiliyet esasına göre hareket edildiği anlaşılmaktadır.

Yabancı limanlarda bulunan Osmanlı gemilerinin II. Abdülhamid'in velâdet günlerine katılımı konusunda ise yabancı topraklarda top atmak için sınırlarında bulunulan devletten izin almanın gerekliliği ve bunun getirebileceği muhtemel bürokratik

[23] Şakir Batmaz, "1297 (1879-1880) Tarihli Bahriye Kânunnâmesi'ne Göre Osmanlı Devleti'nde Velâdet-i Hümâyûn Kutlamaları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, 2007, S: 15, s. 32.

[24] BOA, İ.HUS. 9/68, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893).

[25] Deniz Müzesi Arşivi Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne nakledilmiş olup henüz kullanıma açılmamıştır. İlgili belgelerin Deniz Müzesi Arşivi'ndeki kodları DMA, MKT.II., 61/14, (9 Muharrem 1281/14 Haziran 1864); DMA, MKT.II. 807/17, (6 Haziran 1893/21 Zilkade 1310).

sorunlar düşünülerek gemi kaptanlarınca bugünlerin sıkıntıya mahal vermeyecek şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.[26]

Velâdet kutlamaları yanında cülûs, Kurban ve Ramazan bayramları, mevlid kandili ve surre-i hümâyûnun vapura bindirilişi gibi hususî günlerin kutlanılmasında teşrifat kuralı haline getirilen hususlardan biri de donanma gemilerinin haricinde İstanbul'da top atılacak yerlerin tayini, kaç kez top atılacağı ve nerelerin süsleneceği ile ilgilidir. Buna göre yevm-i mahsus/özel günlerde ve vakt-i mahsûsda/özel vakitlerde[27] İstanbul'da top atılacak mevkiler; Dolmabahçe Karakolhânesi, Selimiye Kışla-i Hümâyunu, Tophâne-i Âmire, Nakkaş Karakolhânesi, Beyoğlu Kışla-i Hümâyunu, Bahr-i siyah/Karadeniz Boğazı, Bab-ı Vâlâ-yı Seraskeri, Humbarahâne Kışla-i Hümâyunu ve karakol gemileridir. Velâdet-i hümâyûn günlerinde resmî ve hususî mekanların süslenmesi bir gerçeklik olmakla birlikte askerî dairelerin kandillerle süslenilmesinin burada hususî olarak ifade edilmesi bir teşrifat kuralının varlığını göstermektedir.

Bahriye Kanunnâmesi'nde mevcut bu maddeler haricindeki uygulanagelen merasim teşrifatı sultan tarafından sadaret makamına her sene bir irâde ile bildirilmiş ve bu doğrultuda uygulamalar yapılmıştır. Hatta bazı zamanlarda velâdet tebriklerinin bir merasime, teşrifat kaidesine gerek duyulmaksızın iletilmesinin irâde buyrulduğu da görülmektedir.[28] İlgili maddelerin icrasındaki farklılıklar ve kimi zaman sultanın hâlet-i rûhiyesine göre merasime dahi ihtiyaç duyulmaksızın velâdet kutlamalarının icra

[26] Şakir Batmaz, *a.g.m.*, s. 33.

[27] Ramazan ayının ilk günü imsak vaktinden Arefe günü imsak vaktine kadar imsak ve iftar vakitleri, Ramazan Bayramı Arefe günü ikindi vaktinden bayramın üçüncü günü ikindi vakti ve Kurban Bayramı'nda arefe günü ikindi vaktinden dördüncü günü ikindi vaktine kadar olan zaman hususi vakitlerden sayılmıştır. BOA, Y.PRK.ASK. 89/17, (28 Şaban 1310/17 Mart 1893).

[28] Bknz. BOA, DH.MKT. 209/27, (13 Şaban 1311/21 Şubat 1894), BOA, DH.MKT. 343/8, (14 Şaban 1312/10 Şubat 1895).

edilmesi II. Abdülhamid dönemi velâdet kutlamalarında katı bir teşrifatçılığın uygulanılmadığını göstermektedir.

B. Açılışlar

Velâdet günlerinde iktidar propagandasının yapıldığı, sultanın meşruiyetinin topluma onaylatıldığı alanlardan biri *resm-i küşâd*lar yani açılışlar olmuştur. Memleketin her bir köşesinde cami, mektep, hastahâne, karakol, kütüphâne gibi çeşitli kamusal alanların temel atma törenleri veya açılışları velâdet gününe denk getirilerek bu kamusal alanları kullanacak toplum ile sultan arasında bir bağ oluşturulmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde II. Mahmud'dan itibaren Osmanlı sultanları görünür olmak için portrelerini kamu kurumlarına astırmış olsa da II. Abdülhamid döneminde bu uygulamanın devam ettirilmediği görülmektedir. II. Abdülhamid seleflerinden farklı olarak portrelerle değil[29] memleketin her bir köşesinde inşa ettirdiği kamusal yapılar aracılığıyla kendisini topluma hatırlatmış ve bu yolla görünür olmaya çalışmıştır.

Temel atma ve açılış törenlerinin birçok fonksiyonu yerine getirdiği görülmektedir. Öncelikle bu törenler sultanın konumunun onaylandığı, ideolojik meşrulaştırma sürecinin eyleme döküldüğü alanlar olmuşlardır. II. Abdülhamid toplumla bu tarz törenlerle irtibata geçmek, varlığını hatırlatmak ve meşruiyetini onaylatmak istemiştir. Diğer taraftan toplumun, özellikle de kamu görevlilerinin bu törenler

[29] II. Abdülhamid'in kamusal alanlarda resminin sergilenmesini istememesini güvenlik nedenlerine bağlayanlar olsa da saltanatının neredeyse tamamını Yıldız'ın kalın duvarları arasında geçiren II. Abdülhamid için bu neden çok mantıklı gelmemektedir. İslamî hassasiyetinden dolayı astırmadığı konusu da fotoğraf koleksiyoneri olan II. Abdülhamid'in resmini astırmak istememesini izah etmekten uzaktır. Muhtemeldir ki II. Abdülhamid toplum hafızasındaki sultan imajının ulviyet ve kudsiyetinin yıpranmaması ve fotoğraf üzerinden olması muhtemel provokasyonlara meydan vermemek için seleflerinin başlattığı bu uygulamayı devam ettirmemiştir.

vasıtasıyla sultana olan sadakat ve bağlılıklarını ilan etme gayretinde oldukları görülmektedir. Bu törenler vasıtasıyla ırk, dil, din ayrımı yapılmaksızın bütün bir Osmanlı toplumu bir araya gelmiş ve böylelikle toplumsal bağlar güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca törenler vasıtasıyla yakın zamanda savaşlar, ekonomik sıkıntılar gibi bunalımlı bir süreçten geçen toplumun morali düzeltilmeye, ideal geçmişe dair özlemler yeniden canlandırılmaya çalışılmak istenmiştir. Özellikle taşra vilayetlerinde gündelik yaşamın sıkıcı ve monoton akışı bu gibi törenler vasıtasıyla toplumun üzerinden atılmaya çalışılarak tekdüzeliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan yine taşra vilayetlerinde hükümet konaklarında gerçekleştirilen törenlere resmî görevi olmayan sıradan insanların da katılımı sağlanarak kamu görevlilerinin söylem ve eylemleri ile bu insanlara örnek olmaları ve böylelikle sadakat ve biat duygusunun halka aktarımının hedeflendiğini söylemek mümkündür.

Bir önceki kısımda ifade edildiği üzere XIX. yüzyıla gelinceye kadar kamusal anlamda bayındırlık ve imar işleri daha çok vakıflar aracılığı ile gerçekleştirilmekteydi. Tanzimatla birlikte bu anlayışın değiştiği, vakıfların bu faaliyetlerdeki rolünü devlete bıraktığı görülmektedir. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise bu sefer devletten ziyade sultanın şahsı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bayındırlık ve imar alanında gerçekleştirilen yatırımların finansmanının sağlanmasında padişahın özel hazinesi olan hazîne-i hâssanın ağırlığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu dönemde II. Abdülhamid'e

nispetle yerleşime açılan köylere[30], açılışı yapılan cami[31], köprü[32], demiryolu[33], hastahâne[34], mektep[35] gibi kamusal yapılara Hamidiye isminin verilmesi II. Abdülhamid'in bu politikasının bir yansımasıdır. II. Abdülhamid'in vakıflar veya devlet tarafından değil de bu yapıları kendi adına, kendi hazinesinden yaptırarak tebaa ile arasında şahsî bir bağ kurmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

II. Abdülhamid döneminde Yıldız Hamidiye Camii, Haydarpaşa tren garı gibi yapılar istisna tutulacak olursa imar ve inşa faaliyetlerinde Sultanahmet, Süleymaniye camileri veya Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan sarayları gibi ihtişamlı yapılardan ziyade daha sade yapıların tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca bu imar ve inşa faaliyetlerinde mekân olarak İstanbul yerine taşra vilayetlerine daha çok ağırlık verilmiştir. İçerisinde bulunulan ekonomik koşullar görkemli yapıların toplum tarafından hoş karşılanmayacağını düşündürmekle birlikte II. Abdülhamid, daha sade fakat çok sayıda eserle memleketin en ücra köşelerine ulaşmak, hayırseverlik ve cömertlik vasıflarını buralarda da göstermek istemiş olmalıdır. Ahalinin ve özellikle fakir insanların zarurî

[30] Yozgat Sancağı'nda Çerkes muhacirlerinin kurduğu köye Hamidiye adının verilmesi için bknz. BOA, İ.DH. 1092/85664, (19 Zilkade 1305/28 Temmuz 1888); Hüdavendigar vilayetinin Hamidiye kasabasında Hamidiye Camii'nin açılışı için bknz. BOA, İ.DH. 953/75347, (19 Şaban 1302/3 Haziran 1885).

[31] Sofulu kasabasında yapılmakta olan caminin Hamidiye olarak isimlendirilmesi için bknz. BOA, İ.DH. 1035/81468, (7 Ramazan 1304/30 Mayıs 1887).

[32] Midilli adasında inşa edilen köprünün Hamidiye olarak isimlendirilmesi için bknz. BOA, İ.DH. 1108/86763, (20 Rebîülevvel 1306/24 Kasım 1888).

[33] Şam ile Medine arasında inşaa ettirilen demiryolu resmî belgelerde "Hamidiye Hicaz Demiryolu" olarak geçmektedir. Bknz. BOA, (Plan-Proje Kroki/Plan Projeler) PLK.p, 1776 ve 3253. (tarihsiz).

[34] Günümüzde Şişli Etfâl olarak bilinen hastahâne dönemin yazışmalarında Hamidiye Etfâl Hastahânesi olarak geçmektedir. Bknz. BOA, İ.HUS. 65/34, (14 Muharrem 1316/4 Haziran 1898).

[35] Karahisar-ı Şarkî'de inşa olunan mektebe Hamidiye isminin verilmesi için bknz. BOA, İ.DH. 1059/83146, (21 Rebîülevvel 1305/7 Aralık 1887).

ihtiyaçları daima dikkate almış[36] hayırseverlik ve cömertliğini toplumun bu kesimlerine karşı göstermeye çalışmıştır. Nitekim Kağıthane vadisindeki kaynak sularını İstanbul'a[37] getirmek suretiyle birçok fukaranın gönlünü hoş ettiğinde gazeteler bu durumu, "*iyi suları içmek zenginler zümresine mahsus iken iyi sular derecesinde leziz ve nefis olan Kağıthane sularını şimdi zengin fakir ayırt etmeksizin herkes içmeye başlamıştır*."[38] diye ifade etmişlerdir. Bu ve benzeri şekilde açılışı yapılan yerler ve muhatap kitleler göz önüne alındığında II. Abdülhamid'in cömertlik ve hayırseverlik faaliyetlerine fakir halkın daha fazla muhatap olduğu görülmektedir. Nitekim bu törenlerin sadece bir açılış yapmaktan ibaret olmadığı, bu vesileyle kurbanlar kesilip fakir halka dağıtıldığı, mevlid-i nebi okunarak dualar edildiği, özellikle hastahâne açılışlarında fakir ve yetim çocuklara elbiseler dağıtılarak sünnetlerinin gerçekleştirildiği de yapılan yazışmalardan[39] ortaya çıkmaktadır.

Arşiv belgelerinden ve gazete haberlerinden elde edebildiğimiz kadarıyla II. Abdülhamid'in velâdet günlerinde temeli atılan veya açılışı yapılan yerler ile açılış tarihleri şu şekildedir:

Bulunduğu Şehir	**Açılışı Yapılan Yer**	**Açılış Tarihi (H./M.)**
Ordu	Mekteb-i İbtidâî (Temel atma)	1307/1890
Kalas (Bükreş)	Hamidiye Camii	1308/1891
İzmir	Askerî hastahâne ve karakolhâne	1308/1891
Aydın	Mekteb-i Mülkiye	1308/1891

[36] "Ahâlinin ve bâ-husûs fukarâ-yı nâsın ihtiyacât-ı mübrimesini daima nazar-ı merhamet ve inâyet-i şehriyarîlerinde bulundurarak…" *İkdâm*, Nr: 3025, 16 Şaban 1320 (17 Kasım 1902).

[37] BOA, İ.HUS. 96/40, (10 Muharrem 1320/19 Nisan 1902).

[38] *İkdâm*, Nr: 3025, (16 Şaban 1320/17 Kasım 1902), s.2.

[39] BOA, Y.PRK.UM. 71/110, (10 Şaban 1322/20 Ekim 1904).

Hüdavendigar	Ziraat Mektebi	1308/1891
Dersaadet	Kartal Çarşı Camii	1308/1891
Yenipazar (Kosova)	Sinan Bey Camii	1308/1891
Ankara	Tren istasyonu, Mekteb-i İdâdî	1308/1891
Musul	Emlak-i Hümayun İdarehânesi	1309/1892
Kandiye	Su kanallarının açılışı	1309/1892
Çorlu	Telgrafhâne (Temel atma)	1309/1892
Sakız	Hamidiye ve Osmaniye camileri	1309/1892
İlbasan (Arnavutluk)	Hükümet Konağı	1309/1892
Bursa	Postane	1310/1893
Dersaadet	Ziraat Bankası Dairesi	1310/1893
Dersaadet	İstanbul Postanesi	1310/1893
Şarkışla	Çeşme	1310/1893
Dersaadet	Mekteb-i sanayi talebelerinin el sanatları sergisi	1311/1894
Beyrut	Karakol	1312/1895
Bursa	Daire-i Askeriye	1312/1895
Dersaadet	Haydarpaşa Rusûmât Dairesi	1312/1895
Dersaadet	Mekteb-i Tıbbiye (Temel atma)	1312/1895
Dersaadet	Haydarpaşa Hastahânesi'nde ameliyathâne	1312/1895
Dersaadet	Bâbıâli bahçesinde kütüphane	1312/1895
Dersaadet	Düyûn-ı Umûmiye yeni binası	1313/1896
Kastamonu	Rum Mektebi	1316/1898
Manastır	Gurebâ Hastahânesi	1316/1898
Kastamonu	Karasu Köprüsü	1316/1898
Dedeağaç	Gurebâ Hastahânesi	1316/1898
San'a (Yemen)	Belediye Eczanesi	1316/1898
Konya	Mekteb-i Sanayi'	1317/1899
Suriye	Hz. Yahya makâmı ve camisinin kubbesi	1318/1899
Bursa	Harîr Dâru't-tahsili (İpekçilik Okulu)	1319/1901
Mudanya	Camii	1319/1901
Kudüs	Su borularının döşenmesi	1319/1901
Gönen	Daire-i Hükümet	1319/1901

Pazarköy	Mekteb-i İbtidâî	1319/1901
Kütahya	Yol, namazgâh ve çeşme	1319/1901
Simav	Kütüphane ve Mekteb-i İbtidâî (temel atma)	1319/1901
Karahisar-ı sahib	Karakolhâne	1319/1901
Sayda	İnâs Mektebi	1319/1901
Dersadet	Hamidiye Camii avlusundaki çeşme	1320/1902
Dersaadet	Haydarpaşa rıhtımında dalgakıran ve abide	1320/1902
Dersaadet	Bakırköy tren istasyonu üzerinde köprü	1320/1902
Siroz	Köprü ve menfez	1320/1902
Dersaadet	Müze-i hümayun yeni dairesi	1321/1903
Manastır (Makedonya)	Ameliyathâne	1321/1903
Nevrekop (Bulgaristan)	Hastahâne	1321/1903
Demirhisar	Bir bölüklük kışla	1321/1903
Cuma-i bâlâ (Bulgaristan)	Karakol	1321/1903
Seymenli (Bulgaristan	Tarassut Kulesi	1321/1903
Petriç (Bulgaristan)	Karakolhâne	1321/1903
Dersaadet	Mekteb-i Tıbbiye (Yeni bina)	1321/1903
Uzunköprü	Daire-i Askeriye	1322/1904
Bitlis	Merkan Kışlası	1322/1904
İzmit	Askeri Hastahâne (Temel atma)	1322/1904
Selanik	Dâu'l-kelb Tedavîhânesi (Kuduz Hastahânesi)	1322/1904
Menemen	Redif koğuşu ve cephânelik	1322/1904
Konya	Konya-Ereğli demiryolu hattı	1322/1904
Isparta	Hamidiye Hastahânesi	1322/1904
Isparta	Mekteb-i ibtidâî / Ravza-i Hamîdî	1322/1904
Siirt	Eczane	1322/1904
Bursa	Demirhâne, karakolhâne, çeşme, Mekteb-i İbtidâî ve İdâdî	1323/1905
Hayfa	Hamidiye-Hicaz demiryolunun Hayfa şubesi	1323/1905

Urfa	Gurebâ Hastahânesi	1323/1905
Islahiye	Muhâcir haneleri	1324/1906
Adana (Burhaniye köyü)	Muhâcir haneleri (Temel atma)	1324/1906
Ilgın (Konya)	Muhâcir haneleri	1324/1906
Antalya	Muhacir haneleri (Temel atma)	1324/1906
İzmir	İtalyan Mektebi	1324/1906
Kavala	Kumandanlık dairesi, kışla ve kuleler	1325/1907
Mekke	Aynzübeyde su kanalının[40] tamiri	1325/1907

Velâdet günlerinde temeli atılan veya açılışı yapılan yerlerin resmî bir listesi tutulmadığı için yazışmalar ve gazete haberlerinden elde ettiğimiz bu bilgiler ışığında genel bir dönem okuması yapmak mümkün değildir. Ancak eldeki mevcut bilgilerden hareket ettiğimizde İslâmî hassasiyeti yüksek olduğu bilinen II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümlerinde açılışı yapılan cami ve namazgâh gibi dinî kurumların çok az bir yer tuttuğu (%6) görülmektedir. Eğitim kurumları ve askerî yapılar ise velâdet günlerinde temeli atılan veya açılışı yapılan yerler arasında oran olarak (%22) ilk sıralarda gelmektedir. Hastahâne, kuduz hastahânesi, ameliyathâne gibi sağlık kurumları ise %15'lik oranla üçüncü sırada gelmektedir. Geriye kalan %35'lik oranı ise telgrafhâne, postane, kütüphane, müze, köprü ve su kanalı gibi çeşitli kamusal kullanım alanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla eldeki veriler ışığında II. Abdülhamid döneminde güvenlik, eğitim ve sağlık konusuna daha çok önem verildiği anlaşılmaktadır. Tabloda dikkati çeken diğer bir husus ise açılışı yapılan yerlerin coğrafi dağılımıdır. Görüleceği üzere Anadolu coğrafyası bayındırlık bakımından İstanbul, Balkanlar ve Arap vilayetlerine göre daha fazla öne çıkmıştır.[41] Yine elimizdeki veriler ışığında velâdet günlerinde açılışı

[40] Arafat ile Taif arasında çıkıp Mekke'ye ulaştırılan kaynak suyu.

[41] II. Abdülhamid döneminde Anadolu coğrafyası öncelikli politika izlenmesinin nedenleri ile ilgili bu çalışmanın Birinci bölümündeki "Taşra'da Yapılan Kutlamalar" başlığına bakılabilir.

yapılan yerlerin daha çok 1890 tarihinden sonra olduğu dikkatleri çekmektedir. II. Abdülhamid 1876 yılında tahta çıkmış olsa da ekonominin toparlanması, imar ve inşa faaliyetlerine girişilebilmesi için 15 yıla yakın bir zamana ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Gerek yukarıda alıntıladığımız listede gerekse yazışmalarda "temeli atıldı" veya "açılışı yapıldı" denilen yerlerin gerçekten de temeli atıldığı veya açılışı yapıldığı yönündeki şüpheleri de burada ifade etmek gerekecektir. Dedeağaç Gurebâ Hastahânesi ile ilgili belediye reisi, müftü, Ermeni ve Bulgar ruhânî reisleri ve Rum metropolidi şûrâ-yı devlet riyâsetine bir telgraf göndererek Mutasarrıf Necip Paşa'nın (ö.1927) arsası belediye tarafından verilen havadar bir yerde yeni mimarî usulde Gurebâ Hastahânesi'nin *vaz'-ı esâs* yani temel atma töreninin bölgenin ileri gelenlerinin katılımıyla gerçekleştirildiğini bildirmişlerdir.[42] Bu telgraftan dokuz ay sonra aynı yere mutasarrıf olarak atanan Ebubekir Hâzim Paşa (ö.1947) bahsedilen hastahânenin yerini sorduğunda çevresindekiler bunun Necip Paşa'nın saraydan nişan koparmak için kurmuş olduğu bir tuzak olduğunu söylemişlerdir.[43] Bahsedilen yere gidildiğinde hastahâne yerine 15-20 metre boyunda ve yarım metre derinliğinde bir temelin kazılı olduğu, taşlar üzerinde kesilen koyunun rengi solmuş kanının bulunduğu görülmüştür.[44] Her ne kadar hastahânenin temeli atılmışsa da sonunun getirilmediği veya getirilemediği görülmektedir. Dolayısıyla velâdet ve cülûs gibi günlerde temelinin atıldığı veya açılışının yapıldığı bildirilen yerlerde bu hususu da göz önünde bulundurmak

[42] BOA, ŞD. 1921/7, (15 Muharrem 1314/26 Haziran 1896).

[43] Necip Melhame Paşa hakkında dolandırıcılık iddiaları için Bknz. Emine Taşkın, *Necip Melhame Paşa'nın Siyasi Hayatı (1856-1927)*, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 28 vd.; Said Paşa, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı [Küçük] Mehmed Paşa'nın Hâtırâtı*, Haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yay., İstanbul, 2019, C: 2, s. 99, 218.

[44] Ebubekir Hâzim Tepeyran, *Hatıralar*, Haz. Faruk Ilıkan, Pera Turizm Yay., İstanbul, 1998, s. 303-306.

gerekecektir. Ancak II. Abdülhamid'in bayındırlık konusunda muhaliflerce de tasdik edilen şöhreti göz önüne alındığında bahsedilen yerlerin tamamına yakınının temelinin atılarak hitâma erdirildiği ve açılışlarının yapıldığını ortaya çıkacaktır.

Yeni inşa edilen mektep, demiryolu, köprü gibi kamusal kullanıma ait alanlar için açılış töreni düzenlemek II. Abdülhamid öncesinde de uygulanan bir gelenek olmakla birlikte bu açılışların inşaat bitiminde özel bir güne tahsis edilmek yerine müneccimler tarafından belirlenen uğurlu bir saatte icrâ edildiği görülmektedir.[45] Açılış törenlerinin velâdet veya cülûs gibi sultanı ilgilendiren hususî günlere hasredilmesi geleneğinin bürokratlar arasında yerleşmesinin II. Abdülhamid döneminde başladığı anlaşılmaktadır. Bu âdetin daha çok 1890 sonrasında uygulamaya konulmasında ise ekonomik koşulların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomisi iflas etmiş bir yapı devralan II. Abdülhamid'in ekonomiyi toparlayarak bayındırlık ve imar faaliyetlerine kaynak aktarmasının ancak bu tarihlere denk geldiği anlaşılmaktadır.

Açılışların velâdet gününe denk getirilmesi sarayın talebinden çok merkez ve taşradaki bürokrat ve memurların inisiyatifiyle olduğunu söylemek mümkündür. Hem açılışları bugüne getirmek suretiyle hem de açılış esnasında îrâd edilen nutuklarla bürokratlar saraya sadakat ve bağlılıklarını bildirmek için bugünleri vesile kılmışlardır. Kandiye su kanallarının açılışında[46] konuşan nâhiye müdürü velâdet gününden *mebde-i tarih-i bahtiyârîmiz* (bahtiyarlık tarihimizin başlangıcı) diye bahsetmektedir. Aynı

[45] Okmeydanı Tekkesi'nin açılış günü ve saati için müneccim tarafından bir zâyiçe hazırlanmış ve Abdülmecid'e takdim edilmiştir. Pusulada "Saferu'l-hayr şehrinin selhi (sonu) vâki' olan mübârek hamîs (Perşembe) günü bi's-sâati'l-muvâfıkati'l-gurûbî 5 saat 55 dakika mürûrunda irâde-i seniyye-i hazret-i cihânbânî müte'allik buyrulan Okmeydanı Tekkesi'nin küşâdına işbu zâhir olan sûret-i cemîle-i felekiyye hasbe'l-fenn muhtâr ve müstahsen görülüp zâyiçe-i güzîdesiyle atabe-i felek-mertebe-i şâhânelerine arz ve ihbâr olundu." BOA, TS.MA.e. 1298/9, (29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840).

[46] BOA, Y.PRK.UM.. 24/17, (22 Şaban 1309/22 Mart 1892).

açılışta su komisyonu üyesi Hasan Bey mâ-bihi'l-hayatları olan su kanallarının açılışının bugüne denk gelmesinden dolayı kendilerini bir başka bahtiyar addettiğini söylemek suretiyle biat tazeledikleri anlaşılmaktadır. Mekke'ye su getiren Aynzübeyde kanalı da padişahın ihsanları ile tamir edilerek temizlenmiş ve padişaha jest olsun diye kanalın açılışı velâdet gününe denk getirilmiştir.[47]

Törenlerde genellikle müstakil bir bina veya yapının açılışı yapılmakla birlikte velâdet günlerinde toplu açılışların yapıldığı da görülmektedir. 1319/1901 yılında Bursa'da okul, cami, hükümet konağı, yol, namazgâh, çeşme ve kütüphane gibi kamusal alanların açılışı toplu olarak gerçekleştirilmiştir.[48]

Açılışların velâdet gününe getirilmesinin görünür sebebi yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla *isticlâb-ı da'avât-ı hazret-i hilâfet-penâhî* (padişaha hayır dua edilmesine sebep olmak) ve *yevm-i celîlin füyûzât-ı bî-nihâyesinden berâ-yı istifâde*[49] (velâdet günün sonsuz feyzinden faydalanmak) olmuştur. Hemen hemen bütün yazışmalarda ve açılış haberi verilen gazete haberlerinde bu ifadeler öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte açılışların velâdet günlerine denk getirilmesinde bazen başka beklentilerin olduğu da dikkatleri çekmektedir. II. Abdülhamid'in adı verilen Bursa Sanayi' Mektebi velâdet gününde açılışı yapılarak padişaha hayır dua edilmesine sebep olunduğu ve veladet gününün bereketinden istifade edildiği gibi vali tarafından yardım beklentisi de bu vesileyle saraya bildirilmiştir. Mektebin açılışından on gün sonra Bursa valisi saraya telgraf göndererek mektebin eksikliklerinin giderilip mükemmel hale getirilmesi için bir miktar paraya ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. İhtiyaç olunan paranın atiyye veya ihsân-ı şâhâne olarak gönderilmesinin kurumun bir an önce hizmete

[47] BOA, Y.PRK.UM. 80/43, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

[48] BOA, Y.A.HUS. 422/65, (27 Şaban 1319/9 Aralık 1901).

[49] BOA, Y.PRK.MYD. 11/32, (17 Şaban 1309/17 Mart 1892).

başlamasında yardımcı olacağı ifade edilmiştir.[50] Buradan da anlaşılacağı üzere bu gibi açılışların velâdet günlerine denk getirilmesi saraydan ihsan veya atiyye alımını kolaylaştırdığı görülmektedir. Bir diğer husus ise padişahın ismi verilen bu mekteplere yardım edenlerin taleplerinin yerine getirilmesi ve taltif edilmeleridir. Bursa'da padişahın adına nispetle açılışı yapılan bu mektebe Ramazan ayında reçel ve şeker veren esnafın dükkânına Osmanlı arması asma isteği kabul edilmiş,[51] mektebe yardım eden tüccar Halim Efendi ise mecidî nişanı ile taltif edilmiştir.[52]

Açılışların devletlerarası ilişkilerde bir yakınlığa vesile olması amaçlandığı da görülmektedir. İzmir İtalyan Mektebi'nin açılışında İtalya büyükelçisi bir konuşma yaparak İzmir'de yaşayan İtalyanların mazhar oldukları izinler ve yardımlardan bahsederek onlar adına II. Abdülhamid'e teşekkürde bulunmuştur. Velâdet gününde açılışın gerçekleştirilmesi dolayısıyla iki devlet arasında cârî olan ilişkilerin bu gibi vesilelerle artması temennisinde bulunulmuştur.[53]

Temeli atılan veya açılışı yapılan yerlere genel olarak bakıldığında Müslüman veya gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın bütün bir Osmanlı toplumunu ilgilendiren yapıların bulunduğu görülecektir. Ayrıca İzmir İtalyan Mektebi, Kastamonu Rum Mektebi gibi yerlere bakıldığında gayrimüslim tebaanın da II. Abdülhamid'in velâdet günlerini uğurlu görerek açılışlarını bugünlere denk getirmeleri tebaa olarak sultana ve devlete aidiyet duygularını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

C. Taltifler

[50] BOA, Y.PRK.UM. 49/40, (26 Şaban 1317/30 Aralık 1899).

[51] BOA, DH.MKT. 2343/57, (17 Şevval 1317/18 Şubat 1900).

[52] BOA. DH.MKT. 2562/114, (17 Şaban 1319/29 Kasım 1901).

[53] BOA, Y.PRK.ASK. 241/76, (19 Şaban 1324/8 Ekim 1906).

Taltif kelimesi "lutf" kelimesinden türetilmiş olup bir iyilik ederek gönlünü alma, yumuşatma anlamlarına gelmektedir.[54] Taltifin birçok uygulama türü olmakla birlikte Osmanlı tarihi boyunca madalya, nişan ve rütbe terfii en çok kullanılan taltif araçları arasındadır. Madalya 1728'de ihdas edilmekle birlikte isimlerinden de görüleceği üzere[55] bu ilk madalyaların savaşlarda yararlık gösterenlere verildiği anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra çeşitlenerek bir işte yararlılık gösterenlere veya bir hususta diğerlerinden öne çıkanlara verildiği de görülmektedir.[56] Bir taltif aracı olarak bir kimseyi devlet adına onurlandırmak için sultanın teşekkürü mahiyetinde olan nişanlar ise madalyalardan yaklaşık bir asır sonra, II. Mahmud döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde kullanılmaya başlanan nişanlar murassa'lı (değerli taşlarla süslü) ve murassa'sız olarak birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü rütbeden olmak üzere dört çeşittir. Abdülmecid zamanında bunlara ilaveten Mecidî, Abdülaziz zamanında ise Osmanî nişanlarının çeşitli rütbelerde murassa'lı ve murassa'sız olarak ihdas edildiği görülmektedir. Murassa' nişanların manevî olduğu kadar maddî açıdan da bir kıymete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi 1871-1872 senesinde yaptırılan beş adet nişan için yaklaşık on üç yük elli dokuz bin kuruş (on üç bin) altın harcandığını ifade etmektedir.[57]

[54] Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 434.

[55] Yemen madalyası, Bosna madalyası, Karadağ madalyası vs.

[56] Tahlîs-i can, tahsîn-i hüner ve marifet, tamir-i Ayasofya, kolera, sergi-i umûmî-i Osmânî madalyaları bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Bknz. Mehmed Zeki Pakalın, "Madalya", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, İstanbul, 2004, C: 2, s. 377-378.

[57] Lütfi Efendi'den naklen; Mehmed Zeki Pakalın, "Nişan", *a.g.e.*, C: 2, s. 695.

Osmanlı tarihi boyunca en çok nişanın ihdas edildiği ve kullanıldığı dönem ise II. Abdülhamid dönemidir.[58] II. Abdülhamid, bürokratları, aşiret reislerini, gazetecileri, yabancı devlet adamlarını ödüllendirmek ve bu yolla sadakatlerini temin etmek için seleflerinden tevarüs eden nişanları kullandığı gibi Hânedân-ı Âl-i Osman, Ertuğrul, İmtiyâz ve Şefkat gibi yeni nişanlar da ihdas ederek kullanmıştır. Osmanlı arşivinde taltiflerle ilgili on binlerce belgenin bulunduğu "Taltîfât" başlığı altında bir kataloğun mevcudiyeti ve dönemin gazetelerinde "Tevcîhât-ı Resmiye" ve "Nişan" başlığı altında her gün taltif edilen kimselerin ilan edilmesi bu dönemde taltif konusuna ne derece önem verildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda yayınlanan sâlnâmelerdeki rütbe sahipleriyle kıyaslandığında son yıllarındaki rütbe sahiplerinin sayılarındaki ciddi anlamda artış[59] da yine bu dönemde rütbe ile taltiflerin hangi yoğunlukta olduğunu göstermesi bakımından önemli verilerdendir.

Abdülmecid ve Abdülaziz döneminde var olan nişan uygulamasının II. Abdülhamid döneminde iç politikaya ilaveten dış politikanın da en önemli gündem maddelerinden biri haline geldiği görülmektedir. Sadece Osmanlı tebaası değil yabancı devlet tebaası ve devlet adamlarından pek çok kişi bu dönemde nişanlarla taltif edilmiştir. Çeşitli yabancı ülkelerde başta gazeteciler[60] olmak üzere elçilik görevlileri,[61]

[58] Çağrı Erhan, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Yabancı Gazetecilere Nişan Verme ve Maaş Bağlama Politikası", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, C: 1, s. 684.

[59] Süleyman Kani İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, Temel Yay., İstanbul, 2003, s. 287.

[60] Daily Telegraph gazetesi muhabirlerine ve imtiyaz sahibine nişan verilmesi hakkında Bknz. BOA, İ.HR.. 273/16487, (21 Muharrem 1294/5 Şubat 1877).

[61] İtalya ve Belçika sefâreti çalışanlarından bazılarına nişan verilmesi için Bknz. BOA, HR.TO. 503/13, (tarihsiz).

imparatorların maiyetindeki kişiler,[62] askerler,[63] ilim adamları,[64] parlamento üyeleri[65] gibi çok farklı kesimlerden kişilere nişanların verildiği görülmektedir.

Taltiflerle elde edilmek istenen amaçlara genel olarak bakıldığında bundan pek çok yararın gözetildiği anlaşılmaktadır. Öncelikle "*devlet hükümdarın mülküdür*" anlayışından kaynaklı olarak toplumda bir imtiyaz elde etmek isteyen herkesin mülkün sahibi olan sultana bağlılığını bildirmesi ve sadakatini kanıtlaması zorunluydu.[66] Bunun toplum nazarındaki yansıması ise madalya, nişan veya rütbe ile taltif edilmek olduğundan sadakat ve bağlılığını bildirmek isteyenlerin bu yollara tevessül ettikleri görülmektedir. II. Abdülhamid de nişan veya rütbe terfii gibi taltif ettiği kişilerin iyi niyetlerine bir yatırım aracı olarak gördüğünden[67] devlete ve sultana sadakat ve bağlılığı sağlamak, Osmanlı sultanı ve İslam halifesi olarak nüfuzunu arttırmak amacıyla[68] rütbe ve nişanlarla taltif politikasını sıkça kullanmıştır. Bunun yanında yapılan hizmetlere

[62] Brezilya imparatorunun maiyet memurlarına verilen nişan için Bknz. BOA, HR.TO. 503/10 (tarihsiz)

[63] Viyana askeri erkânından bazı kişilere nişan verilmesi için Bknz. BOA, İ.HR. 275/16738, (20 Zilhicce 1294/26 Aralık 1877).

[64] İlm-i cerrâhî muallimi Frederic İsmarck'a nişan verilmesi hakkında Bknz. BOA, İ.HR. 276/16809, (21 Rebîülevvel 1295/25 Mart 1878).

[65] İngiltere parlamento üyesi Mösyö Parnab'a nişan verilmesine dair Bknz. BOA, İ.HR. 282/17472, (17 Ramazan 1297/23 Ağustos 1880).

[66] Halil İnalcık, *Osmanlı ve Avrupa*, Kronik Yay., İstanbul, 2021, s. 149

[67] Selim Deringil, *Simgeden Millete*, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 74.

[68] Kemal Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar Yalçın, Timaş Yay., İstanbul, 2022, s. 325

teşekkür,[69] düşmanlıkları teskin etmek,[70] devletlerarası ilişkileri kuvvetlendirmek,[71] yardım kampanyalarında destek olanları ve olacakları teşvik etmek,[72] eser kaleme alanları ödüllendirmek[73] gibi çeşitli vesilelerle de nişan veya rütbe ile taltiflerin yapıldığı görülmektedir. Ayrıca nişanlar özel bir beratla verildiği için sahiplerini toplumsal yaşamda öne çıkaran bir unsur da olduğundan II. Abdülhamid insanların dikkat çekme,[74] diğerlerinden önde olma ve seçilmişlik duygularını da kullanarak bu yolla kendisine bağlamaya çalışmak için taltif politikasını sıkça kullandığını söylemek mümkündür. Nitekim saraya gönderilen taltif talebi ile ilgili maruzâtların çokluğu da bunu teyit etmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın halkın ve memur kesiminin "*bin can ile özlediği, uğruna epeyce para bile vermeye hazır bulunduğu*" nişan ve rütbe konusunda oldukça tutkulu olduklarından bahsetmektedir.[75] Hatta bu tutkular öyle bir seviyeye gelmiştir ki bir vazife ile bir yere gönderilen memurun daha vazife yerine varmadan nişan istediği görülmektedir. Dedeağaç'a mutasarrıf olarak vazifelendirilen Necip Paşa daha görev

[69] Tuna vilayetinde hizmet eden Müslüman ve gayrimüslim memurların taltif edilmesi hakkında bknz. BOA, İ.DH. 722/50369, (15 Rebîülâhir 1293/10 Mayıs 1876); Suriye'de hizmet eden doktorların taltifi için bknz.: BOA, İ.DH. 723/50496, (18 Cemaziyelevvel 1293/11 Haziran 1876).

[70] Avrupa gazetelerinde Osmanlı düşmanlığı yapanlara nişan verilerek teskin edilmesi hakkında bknz. BOA, Y.EE. 44/31, (27 Cemaziyelevvel 1293/20 Haziran 1876); BOA, HR.TO. 66/52, (tarihsiz).

[71] BOA, Y.A.HUS. 197/75, (15 Rebîülevvel 1304/12 Aralık 1886); BOA, Y.A.HUS. 401/70, (24 Receb 1317/28 Kasım 1899), BOA, Y.A.HUS. 208/9, (2 Rebîülevvel 1305/18 Kasım 1887); BOA, Y.A.HUS. 403/80, (24 Şevval 1317/25 Şubat 1900).

[72] İâne-i muhâcirîn cemiyetine en çok yardım edenlerin taltif edilmesi. BOA, HR.TO. 503/39, (tarihsiz)

[73] Göz hastalıkları konusunda eser kaleme alan Paris Darulfünûnu mezunlarından Kolağası Esad Bey'in taltifi için bknz. BOA, İ.HUS. 16/88, (15 Rebîülevvel 1311/26 Eylül 1893).

[74] Avusturya sefirinin hanımı takmış olduğu imtiyaz nişanı sayesinde cazibe merkezi olarak bütün kadınların dikkatini çektiğini ve iltifat ettiklerini söylemiştir. BOA, Y.PRK.EŞA. 50/7, (21 Muharrem 1325/6 Mart 1907).

[75] Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1975, s. 104.

mahalline gitmeden nişan ile taltif edilmesini isteyen memurlardan biridir.[76] Vazifelendirildiği yere varmadan seçilmiş kimse olmak duygusuyla nişan isteme anlayışının olduğu bir dönemde *eyyâm-ı mübârek ve mukaddese* olan II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümleri taltif edilmek isteyenler için kaçırılmayacak günler arasında olmuştur. Hicaz [77]alisi Ahmed Râtib Paşa İstanbul'a gönderdiği telgrafta[78] velâdet gibi eyyâm ve a'yâd-ı mübareke vesilesiyle her tarafta taltifler verildiğinden bahsederek Hicaz'da da mülkî ve askerî memurlar ile âyandan bazı kimseler bulunduğunu hatırlatarak taltif konusunda unutulmamalarını talep etmiştir. Doğrudan bu mübarek ve mukaddes gün vesile edilerek taltif talebinde bulunulduğu gibi arşiv kayıtlarında II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümüne denk gelen Şaban aylarında listelere girebilmek ümidiyle taltiflerle ilgili yazışma trafiğinin çokluğu da bugünlerde fırsatın kollandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim dönemin bürokratları tarafından taltif ve terfi mükafatlarının velâdet günlerinde verilmesinin *dû-bâlâ* (iki kat, duble) faydası olacağı hatırlatmasında bulunulmuştur.[79] Ancak her taltif talebine olumlu cevap verilmediği[80] görülmekle birlikte olumlu cevap verilebilmesi için talep mektubunun içerisine bazı hediyelerin bırakılmasının işlemlerin süratli ve olumlu olarak sonuçlanması

[76] Ebubekir Hâzim Tepeyran, *Hatıralar*, Pera Turizm Yay., İstanbul, 1998, s. 303.

[77] Osmanlı'da Müslümanların sermayeleri ile açılan ve Müslüman çocuklara batılı modelde eğitim veren özel okullar için Bknz. Nuri Güçtekin, *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922),* İstanbul Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013. Aynı tezde Rehber-i Marifet mektebi hakkında bilgi için Bknz. s. 157-161.

[78] BOA, Y.MTV. 209/88, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[79] "… şu mükâfâtın eyyâm-ı mes'ûdeden olan işbu rûz-ı firûza tesâdüfü halinde şeref ve meziyeti dû-bâlâ olacağı cihetle…" BOA, Y.PRK.ŞH. 3/68, (16 Şaban 1308/27 Mart 1891).

[80] BOA, MF.MKT., 59/40, (1 Muharrem 1296/26 Aralık 1878); BOA, MF.MKT. 100/119, (26 Zilhicce 1305/3 Eylül 1888); BOA, DH.MKT. 20663/89, (15 Rebîülevvel 1311/26 Eylül 1893).

bakımından gerekli olduğu da görülmektedir.[81] Süleyman Kâni İrtem, bu dönemde nahiye müdürlüğünün 15-20, kaymakamlığın 30-40, mutasarrıflığın 200-400, valiliğin 1000-2000 altın ile elde edilebildiğini ifade etmektedir.[82] Sahte beratla bazı kimselere nişan verme cüretinde bulunan Malumât gazetesi imtiyaz sahibi Baba Tahir ve arkadaşlarını da burada zikretmeden geçmemek gerekir. Baba Tahir padişahın hakkı olan nişan verme işine el atarak para karşılığında sahte beratlarla nişanlar dağıttığı için hukûk-ı mukaddeseyi ihlal ettiğinden on beş yıl hapse mahkûm edilmiştir.[83] Dolayısıyla bu dönemde verilen nişanların tamamının saray tarafından verildiği veya alan kişilerin tamamen kendi gayretleri ile aldığı konusunda şüphelerin bulunduğunu ifade etmek gerekir.

Velâdet yıldönümlerinde saraya iletilen taltif talepleri incelendiğinde dikkat çekici anekdotlarla karşılaşılmaktadır. Memurlar arasında taltif edilme konusunun ciddi bir öneme sahip olduğu ve hatta akranları arasında taltif edilmeyen kimselerin intiharı düşünecek seviyeye geldiklerini bildirir yazışmaları bu anekdotlar arasında saymak mümkündür. İkinci Fırka Alay Emini Mehmed Fahri ve Tabur Kâtibi Cemaleddin efendiler saraya mektup yazarak birçok senelerdir fırkanın işleriyle nöbetleşerek gece gündüz padişahın rızası istikametinde çalıştıklarını bildirmişlerdir. Ancak şahsî menfaatini düşünen kumandan paşanın haklarında beslediği kin ve düşmanlık sebebiyle hizmetlerini itibara almadığı, daha az kıdemlileri ve hatta fırkaya mensup olmayan

[81] Ebubekir Hâzim Efendi Zaho Boğazı yapımında yardımları geçen Yusuf Ağa'ya paşalık tevcihi için aracılık etmişse de Yusuf Ağa'ya mutadın haricinde teklif edilen rütbenin de üstünde paşalık tevcih edilmesinde, Yusuf Ağa'nın İstanbul'daki yakını Yusufani Efendi'nin mektubun içerisine koyduğu yüz liralık poliçenin eseri olduğunu ifade etmektedir. Ebubekir Hâzim Tepeyran, *a.g.e.,* s. 416.

[82] Süleyman Kani İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası,* Temel Yay., İstanbul, 2003, s.290.

[83] İsmail Alper Kumsar, "Abartı ve Gerçek Arasında bir II. Abdülhamid Dönemi Gazetecisi: Malumatçı Mehmed (Baba) Tahir, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2018, S: 38, s. 258.

Haydarpaşa Hastahânesi müdürünü dahi terfi defterine yazdığı halde kendilerini yazmadığından bahsederek bu durumun evlâd u iyallerini mahzun ettiklerini yazmışlardır. Öyle ki bu durumun kendilerini intiharın eşiğine getirdiğini, fakat intihara da padişahın razı olmadığını bildiklerini söyleyerek berat kandili ve velâdet günü hürmetine hak etmiş oldukları rütbe terfii ile taltif edilmelerini talep etmişlerdir.[84] Süvari yüzbaşısı Talat b. Vehbi de saraya bir isti'tâfnâme[85] göndererek on dört seneden beri sultana sadakatten ayrılmadığını ifade etmiş, akrân ve emsâli nazarındaki kıdemine bakılarak yevm-i akdes-i velâdet-i hümâyûn hürmetine rütbesinin yüzbaşılıktan kolağalığına terfiini talep etmiştir.[86] Erkan-ı Harbiye Miralayı Abdurrahim Bey de ailesinin kalabalık olduğundan bahsederek zaruret içerisinde kaldığını ifade etmiş, bilcümle bendegân ve tebaa için îd-i ekber-i millî (büyük bir bayram) olan velâdet günü hürmetine rütbesinin bir derece yükseltilerek ihyâ buyrulmaklığını rica etmiştir.[87] Maddî açıdan zaruret altında kalarak rütbesinin terfi ettirilmesini talep edenlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti eski başbakanlarından Bülent Ecevit'in büyük dedesi ve II. Abdülhamid'in yaverlik hizmetinde bulunan Ali Kırat Paşa'nın (ö.1903) damadı Mehmed Faik Bey'dir.[88] Mehmed Faik Bey (ö.1942) bâr-ı iâşe-i aile (ailesinin iaşe yükü) altında güçsüz kalması yanında kayınpederi Ali Kırat Paşa'nın vefatının buna eklenmesiyle ızdırabının tahammül edilemeyecek seviyelere gelmesini sebep göstererek ihtiyaçlarını karşılama noktasında yardımcı olması açısından rütbesinin bir derece terfi ettirilmesini

[84] BOA, Y.PRK.ASK. 223/5, (14 Şaban 1322/24 Ekim 1904).

[85] İsti'tâf, merhamet ve şefkat talep etme anlamlarına gelmektedir. Şemseddin Sami, *a.g.e.,* s. 101.

[86] BOA, Y.MTV. 266/48, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

[87] BOA, Y.MTV. 252/304, (13 Şaban 1321/4 Kasım 1903).

[88] Bülent Ecevit'in şeceresi için Bknz. Mahmut Çetin, *Teyze ile Prenses*, Biyografi Yay., İstanbul, 2005, s. 41 vd. Ali Kırat Paşa ve ailesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca Bknz. Orhan Murat Çolak, "Libya'dan Üsküdar'a Bir Padişah Yaveri: Ali Kırat Paşa (1840-1903) ve Ailesi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV- Bildiriler*, İstanbul, 2006, C: 2, s. 577-590.

talep etmiştir.[89] Ferik Mazhar Paşa (ö.?) on beş yıldır feriklik görevinde bulunduğunu ifade ederek emsâl ve akrânlarının ihsân-ı şâhânelere mazhar olduklarını gördüğünden kendisinin de bu inayetlerden hissedar olarak rütbesinin bir derece terfi ettirilmesini isteyenler arasındadır.[90] Musul Valisi Ebubekir Hazim Tepeyran (ö.1947) velâdet günü hükümet konağında tertip edilen merasime katılan rûhanî reislerin tamamında kendilerinden daha üst rütbede nişan bulunduğunu söyleyerek bunun tecviz edilemez olduğunu ifade etmesi[91] dönemin devlet adamlarının nişanlara yüklediği anlamı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Saraya iletilen taltif taleplerinin sadece kendileri için değil aile fertlerini kapsayacak şekilde yapıldığı görülmektedir. Yanya kolordusu birinci fırka kumandanı İbrahim Paşa padişaha bağlılığının bir nişanesi (nişâne-i nisbet-i ubûdiyet) olarak mukaddes velâdet günü hürmetine hanımı, kızı ve gelinine şefkat nişanlarından en küçük rütbelerinden birisinin verilmesini talep etmiştir.[92] Saray kitapçılarından (kitâbî-i hazret-i şehriyârî) Ahmed Efendi ise biraderi Hasan Efendi için aracılıkta bulunanlar arasındadır. Biraderinin otuz yıldan beri Gemlik kazasında kaymakam vekilliği, mal müdürlüğü, tahrîrât başkâtipliği, maarif müdürlüğü, meclis-i idare ve mahkeme azalığı ile belediye reisliği gibi görevlerde sadakat ve istikamet üzere hizmet ettiğini söyleyerek velâdet günü hürmetine biraderinin dragon (bir sınıf süvari askeri) çavuşluğu ile taltif edilmesini talep etmiştir.[93] Hicaz Valisi Ahmed Râtip Paşa da (ö.1913) mülkî ve askerî memurlar yanında çocuklarının taltifi için tavassutta bulunan kişiler arasındadır. Çocuklarından üç sene önce mekteb-i bahriyede göreve başlayan Salih ve Mahmud beylerin mülâzımlıktan

[89] BOA, Y.MTV. 252/304, (13 Şaban 1321/4 Kasım 1903).

[90] BOA, Y.PRK.ASK. 250/49, (14 Şaban 1325/22 Eylül 1907).

[91] BOA, Y.PRK.UM. 52/70, (12 Şaban 1318/5 Aralık 1900).

[92] BOA, Y.PRK.ASK. 135/67, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[93] BOA, Y.PRK.SGE. 4/22, (15 Şaban 1308/26 Mart 1891).

yüzbaşılığa, Dersaadet'e yeni gönderdiği Osman ve Ahmed Ali'nin de maiyet-i seniyye çavuşluğu ile mekteb-i idâdî-i askerîdeki sınıf-ı mahsûsa kabullerini rica etmiştir.[94] Muhtemeldir ki Hicaz bölgesinde yaptığı faaliyetlerle II. Abdülhamid'in güvenini kazanan ve II. Abdülhamid döneminde en uzun süre valilik görevinde kalma unvanına sahip olan paşa[95] isteğinin geri çevrilmeyeceğinden emin olduğu için böyle bir talepte bulunmuştur. Velâdet gününü vesile ederek Evkâf muhasebecisi Cânib Efendi ile Şûrâ-yı Devlet Azası Tahir Beyler hanımlarına, Dahiliye Evrak Müdürü Haydar Bey de kerîmelerine şefkat nişanı talebinde bulunanlar arasındadır.[96]

Saraya gönderilen taltif taleplerinde dikkati çeken bir diğer husus, taleplerin duygusal ifadelerle kaleme alınmış olmasıdır. Bu hususta en dikkati çeken ise Adana Valisi Bahri Paşa'dan (ö.1913) gelen talep yazısıdır.[97]

> *"...hayatımla memâtımın son nefesine kadar a'zamü'l-mülûk efendimizin hizmet-i mukaddese-i şâhânelerinde sâdıkâne ve cansiperâne hizmet etmek için Allah'a söz verdim. Elhamdülillah şimdiye kadar bulunduğum büyük küçük hizmetlerde bu sözümden kıl kadar dönmediğim gibi vallâhi'l-azîm bundan sonra da dönme ihtimalim yoktur. İşte bu hislerle on senelik Adana valiliğim süresince daima halkın padişahımıza hayır dualar etmesi için çalıştım. Malumdur ki zât-ı âlîlerine böyle sâdıkâne hizmet edenler mükâfâttan mahrum kalmazlar. Bu abd-i memlûkleri elinizde*

[94] BOA, Y.PRK.UM. 44/77, (5 Şaban 1316/19 Aralık 1898).

[95] Sinan Çakar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Taşrasında İdari Bir Problem: Yemen ve Hicaz Vilâyeti Örneğinde Vali-Kumandan İkiliği (1895-1908)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* 2020, S: 2, s. 540.

[96] BOA, Y.PRK.BŞK. 63/68, (16 Şaban 1318/9 Aralık 1900).

[97] BOA, Y.PRK.UM. 80/46, (17 Şaban 1325/25 Eylül 1907).

yetişmiş ve vücudumun her zerresi nimetlerinizle dolu olduğundan dünyada sizden başka dayanacak kimsem yoktur. Ayağınızın bastığı toprağa yüzümü ve gözlerimi sürerek velâdet günü hürmetine rütbemin vezârete terfiine merhamet buyrulmasını secde-i münâcât-ı kibriyâya kapanarak istid'â ve istirhâm ederim."

Memuriyet hayatı boyunca yapmış olduğu hizmetler vesilesiyle çok defa taltif edilen Bahri Paşa'nın bu son isteği meşrutiyetin yeniden ilanı sebebiyle yerine getirilemediği gibi II. Abdülhamid'in adamı olduğu gerekçesiyle sürgüne de maruz kaldığı görülmektedir.[98]

Viyana sefirliği görevinde bulunan Mahmud Nedim Paşa'nın saraya gönderdiği mektup da dikkat çekici ifadeler içermektedir. II. Abdülhamid'den başka kimseye intisabı ve irtibatı olmadığı ifadesiyle sözlerine başlayan Mahmud Nedim Paşa, kendisine on sene önce sefirliğin tevcih edildiği tarihin velâdet günü olduğunu hatırlatarak bunu kendisine bir fâl-ı hayr (işaret) saymış ve on yıl boyunca padişahın rızasından zerre kadar ayrılmayarak hizmet-i sâdıkada bulunduğunu tahdîs-i nimet olarak bildirmiştir. Bu velâdet gününde (1899) sefirlikte onuncu yılı doldurmasının kendisi için zaten büyük bir bayram olduğu, bundan başka şan ve şeref düşünmesinin mümkün olmadığını ifade ederek hangisiyle olursa olsun bir madalya ile onurlandırılmayı ümit ettiğini de dile getirmiştir.[99] Paşa'nın bu beklentisi boş çevrilmemiş, kendisine yapmış olduğu güzel hizmetlerinden dolayı altın liyakat madalyası ihsan buyrulmuştur.[100]

[98] Muharrem Öztel, "Payitaht'ın Avrupalısı Beyoğlu'nda İdareci Olmak: Mutasarrıf Bahri Paşa'nın Zor Günleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2020, S: 16, s. 211.

[99] BOA, Y.PRK.EŞA. 34/59, (17 Şaban 1317/21 Aralık 1899).

[100] BOA, İ.TAL. 196/89, (14 Şaban 1317/18 Aralık 1899).

Madalya ve nişanların bu dönemde çokça kullanılması kimi şairler ve devlet adamları tarafından eleştirilmiş ve bolca dağıtılmasının bunları değersizleştirdiği ifade edilmiştir.

"*Seferde can bahası aldığım Osmanlı nişanın,*

Bugün görmekteyim hayretle valinin uşağında,

Olursa müptezel bu mertebe kadri mükâfâtın,

Nişanın kıymeti pek dûn kalır asker ocağında"[101]

II. Abdülhamid dönemi devlet adamlarından Suphi Paşa da (ö.1886) çokça nişan verilmesini;

"*Kesretinden kalmadı rağbet nişan-ı devlete*

Bî-nişan olmak nişan-ı iftiharımdır benim" diyerek eleştirenler arasındadır.

Orman, Maadin ve Ziraat Nâzırı Selim Melhame Paşa (ö.1937) cülûs yıldönümünde bazı memurların taltif edilmesi için saraya bir liste gönderdiği halde taltiflerin gerçekleştirilmediğini hatırlatarak velâdet yıldönümlerinde bu taltiflerin gerçekleştirilmesi yönünde istirhamda bulunmuştur.[102] Her ne kadar bu dönemde çokça nişanın dağıtıldığından bahsedilse de verilecek kişiler açısından bu konuda etraflı bir araştırma sürecine girildiği veya taltiften tamamen kaçınıldığı da bu yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Taltif konusunun kimi zaman saray ile sadaret arasında bir sürtüşmeye sebebiyet verdiği de görülmektedir. Matbûât-ı Dahiliye Müdürü Ahmed Arifi Bey'in (ö.1896)

[101] Mehmed Zeki Pakalın, *a.g.e.*, s. 695.

[102] BOA, Y.MTV. 252/319, (15 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

ikinci rütbeden mecidî nişanı ile taltif edilmesi hususu sadarete yazıldığında ilk olarak sadaret, velâdet gününü işaret ederek bugünde taltif edileceğini bildirmiştir. Ancak velâdet günü geldiği halde taltif gerçekleştirilmeyince saray başkâtibi tarafından mesele sadarete tekrar hatırlatılmış, sadaret bu sefer de cülûs yıldönümüne işaret etmiştir. Ahmed Arifi Bey'in bulunduğu görevin ehemmiyeti ve kendisinin de sultanın rızasına uygun işler gerçekleştirmesi göz önüne alındığında şevk ve gayretinin artırılması açısından velâdet gününde taltif edilmesi gerektiği sadarete tekrar bildirilmiştir.[103] Sadaret velâdet gününde taltif etmek yerine bu yazışmalardan yaklaşık üç ay sonra Ahmed Arifi Bey'i emekliliğe ayırdığı görülmektedir.[104] Emeklilik sonrasında Ahmed Arifi beyin zor günler geçirdiği görülmektedir. Ma'zûliyet (emeklilik) maaşı bağlanması konusunda da yine sadaretin maaş bağlamamak için veya geciktirmek için bahaneler aramaya çalıştığı, evrakları tekrar tekrar tetkik ettiği görülmektedir.[105] Ahmed Arifi Bey saraya bir arîza göndererek yirmi yedi senelik memuriyet hayatı sonunda düçâr olduğu bu durumun kendisini şaşırttığını ve ellerini böğründe bıraktığını söyleyerek Dersaadet'te veya taşrada uygun bir mutasarrıflıkla görevlendirilmesini talep etmiştir.[106] Nitekim bu talebinden yaklaşık iki ay sonra emekli olup İstanbul'da kalması uygun görülmediğinden olsa gerek İstanbul'dan uzaklaştırılırcasına Burdur'a kaymakam olarak ataması gerçekleştirilmiştir.[107]

Velâdet günlerinde genellikle memur kesiminden talepler geldiği gibi hânedan, aşiret reisleri ve yabancı elçilerden de bir takım taltif ve yardım taleplerinin geldiği görülmektedir. Sultan V. Murad'ın zevcesi Mevhibe Hanım saraya bir arzuhal göndererek

[103] BOA, Y.PRK.BŞK. 25/56, (14 Şaban 1309/14 Mart 1892).

[104] BOA, BEO. 23/1674, (26 Zilkade 1309/22 Haziran 1892).

[105] BOA, DH.MKT. 1992/89, (2 Safer 1310/26 Ağustos 1892).

[106] Eli böğründe kalmak; aciz ve mahrum kalmak, iş yapamaz duruma düşmek, çaresiz kalıp ne yapacağını bilememek anlamlarına gelmektedir.

[107] BOA, İ.DH. 1299/18, (12 Rebîülâhir 1310/3 Kasım 1892).

padişahın sadakasına muhtaç bir hale geldiğini (sadaka-i ser-meâli-efser-i mülûkânelerine muhtaç ve müftekır kaldığını) söyleyerek yaklaşmakta olan velâdet hürmetine sultanın şanına yaraşır bir şekilde inayette bulunulmasını rica ve niyaz ettiğini bildirmiştir.[108] Bucak aşireti reisi Osman Ağa, aşiret halkından üç hafif süvari Hamidiye alayının teşkil edilmesi için talepte bulunmuşsa da bu talebi uygun görülmemiştir.[109] Olumsuz cevap almayı gururuna yediremeyen Osman Ağa bu halde memleketine dönmektense İstanbul'da uygun bir memuriyete atanmayı istemiş fakat bu talebi de yerinde görülmemiş ve Konya vali yardımcılığına ataması yapılmıştır. Ancak vali yardımcılığı görevini de kendisine yakıştıramadığından olsa gerek bütün âlem-i insâniyetin mebde'-i şeref ve saâdeti olan mukaddes velâdet günü hürmetine İstanbul'da uygun bir memuriyete atamasının yapılması talebinde bulunmuştur.[110] İzmir İtalya sefiri de İzmir limanında bulunan İtalyan savaş gemisi kumandanlarının nişanla taltif edilmeleri ricasında bulunan kişiler arasındadır. Buradan anlaşılmaktadır ki kimilerince hasta adam olarak nitelenen Osmanlı'nın nişanları sadece Osmanlı tebaası için değil yabancılar için de bir ayrıcalık vesilesi olmaktadır.

Velâdet günlerinde talep karşılığında nişanlar verildiği gibi talep olmaksızın yararlı bir işte bulunanlara da nişanların verildiği görülmektedir. Örneğin Paris'te L'Orient gazetesi sahibi Nicolaides Efendi tarafından tertip edilen velâdet kutlamalarında söylenilen marşın notasını tanzim eden Madam Katinga Dudyes yapmış olduğu bu hizmetinden dolayı hem şefkat nişanı hem de sanayi madalyası ile taltif edilmiştir.[111]

[108] BOA, Y.PRK.AZJ. 21/41, (11 Şaban 1309/11 Mart 1892).

[109] BOA, DH.ŞFR. 289/16, (16 Cemaziyelevvel 1318/11 Eylül 1900).

[110] BOA, Y.PRK.AZJ. 41/33, (15 Şaban 1318/8 Aralık 1900).

[111] BOA, Y.A.HUS. 278/170, (29 Muharrem 1311/12 Ağustos 1893); İradesi için Bknz. BOA, İ.TAL. 30/49, (1 Safer 1311/14 Ağustos 1893).

D. Tebrikler

Velâdet yıldönümlerinde gerçekleştirilen uygulamalardan bir diğeri de yerli, yabancı, kamu görevlisi ve sivil insanlar tarafından gönderilen tebrik mesajlarıdır. II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümü kutlamak amacıyla gerek yurt içinden gerekse yurtdışından krallar, prensler, veliahtlar, valiler, mutasarrıflar, sefirler, ordu komutanları, müftüler, patrikler, hahambaşılar, metropolitler, belediye reisleri, gazeteciler ve harem halkı gibi birçok farklı tabakadan tebrik mesajının gönderildiği görülmektedir.

1. Osmanlı Tebaasından Gelen Tebrik Mesajları

Osmanlı tebaasının velâdet günü tebriklerinin hiyerarşik bir usule göre yapıldığı gözlemlenmektedir. Taşrada bulunan bütün memur ve askerler velâdet günlerinde tebriklerini bulunduğu yerlerin en üst mülkî amirine bildirmişler, mülkî amirler de hem kendilerinin hem de idaresi altında bulunan memurların ve halkın tebriklerini onlara vekâleten saraya iletmişlerdir.

Velâdet günlerinde kamu görevlilerinin tebriklerini bildirme gibi bir zorunluluk içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in yaverlerinden Derviş Paşa'ya (ö.1895) Manastır'dan (ö.1895) gönderilen şifre telgrafta Taşlıca'da bütün Müslümanlar, Osmanlı tebaası vatandaşlar ve hatta orada bulunan Avusturya kumandan ve zabitlerinin hükümet konağına gelerek tebriklerini ilettikleri halde 3. Ordu Kumandanı Fazlı Paşa'nın (ö.?) tebrik vazifesini yerine getirmediği şikayet edilmiştir. Paşa'nın bu şekilde tebrikten yüz çevirmesi *yâr ve ağyâra karşı münasebetsiz,* iyi niyetli olmayan ve *sıfat-ı ubûdiyete yakışmayan* bir hareket olarak nitelenmiş, kumandanlık sıfatını haiz olmasıyla herkesten önce tebrik etmesi gerekirken paşanın bu vazifeden yüz çevirmesinin tevbîhi (azarlama,

tekdir) gerektirdiği Derviş Paşa tarafından sultana bildirilmiştir.[112] Nitekim Fazlı Paşa'nın bu hareketi karşılıksız kalmamış, paşa bir ay sonra görevden alınmıştır.[113]

Benzer bir hadisenin Adana vilayetinde de yaşandığı görülmektedir. Karaisalı kazası eski mal müdürü Bekir Sıdkı Efendi (ö.?) sadârete gönderdiği bir arîzada kaza kaymakamı Mehmed Naim Bey'in *şiâr-ı sadâkat ve ubûdiyete mugâyir olarak* 1894 ve 1895 yıllarında velâdet şenliklerini icra ettirmeyip halkı bu sevinçten mahrum bıraktığı şikâyet edilmiş, soruşturma sonucunda kaymakama işten el çektirilmiştir.[114]

Kutlamalara katılım ve tebrik vazifesinin sadece Müslüman Osmanlı tebaası için değil gayrimüslimler için de bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Selanik'e bağlı Demirhisar (Timurhisar) kazasında hem râhip efendi hem de Rum mektebi öğrencilerinin hükümet konağında icra edilen kutlama ve tebrik törenine katılmadıkları gerekçesiyle soruşturma başlatılmış, olayın muhataplarından savunmaları istenmiştir.[115] Gerek bu aktarılanlar gerekse saraya iletilen diğer hadiselerden[116] mülkî âmirlerin velâdet günlerinde tebrik vazifelerini yerine getirme ve şenlik icra ettirmelerinin bir *farîza-i*

[112] BOA, Y.MTV. 75/129, (18 Şaban 1310/7 Mart 1893).

[113] BOA, Y.PRK.ASK. 89/52, (17 Ramazan 1310/4 Nisan 1893).

[114] BOA, DH.MKT. 2089/72, (19 Muharrem 1316/9 Haziran 1898).

[115] BOA, BEO. 1085/81354, (9 Ramazan 1315/1 Şubat 1898).

[116] Kutlamalara katılımın gerekliliği ile ilgili ayrıca Bknz. BOA, DH.MKT.. 1686/58, (9 Cemaziyelevvel 1307/1 Ocak 1890); Hopa mahkeme reisinin tebrikte bulunmadığına dair Bknz BOA, BEO. 167/12476, (19 Şaban 1310/8 Mart 1893); Kastamonu Göynük telgraf ve reji memurlarının törende hazır bulunmadıkları için Bknz. BOA, BEO. 439/32892, (19 Zilhicce 1311/23 Haziran 1894); Cidde'deki Rusya konsolos vekilinin tebriğe gelmediğine dair Bknz. BOA, BEO. 2727/204489, (24 Şevval 1323/22 Aralık 1905); Çankırı'da velâdet kutlamalarında zabitan askerinin bulunmadığına dair Bknz. BOA, DH.MKT. 6/64, (11 Ramazan 1310/29 Mart 1893); Rodos mekteb-i idadi talebelerinin kutlamalara katılmadıkları için Bknz. BOA, MF.MKT. 582/12, (18 Cemaziyelevvel 1319/2 Eylül 1901).

mukaddese-i memlûkiyet[117] (kulluğun mukaddes farzlarından) olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla saray tarafından tebaanın sadakat ve bağlılığını göstermesinde velâdet tebrikleri ve kutlamaların bir araç olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Gelen tebrik telgraflarındaki ifadelere genel olarak bakıldığında bu telgrafların sadakat ve bağlılığı ifade ve teyit amaçlı gönderildiği anlaşılmaktadır. Nitekim gönderen kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları "red ve âzâd kabul etmez âciz kulları",[118] "abd-i daî-i kadîm",[119] "abd-i memlûk",[120] "abd-i ahkar",[121] "sadık ve emektar köleleri"[122] gibi ifadeler bu hususu teyit edici niteliktedir. Yine aynı mesajlarda geçen ayağının bastığı yerleri öperek, ayağının bastığı yerlere yüzümü, gözümü, alnımı sürerek, karınca gibi (mûrâne)[123] gibi ifadeler de sultana sadakat ve bağlılığı gösteren diğer ifadelerdendir.

Tebrik mesajlarında böyle mübalağalı övgü ve bağlılık bildiren ifadelerle birlikte sultan ve kendileri hakkında âdet yerini bulsun kabilinden daha sade tebrik telgraflarının gönderildiği de görülmektedir. Paris Sefiri Esad Paşa'nın (ö.1895) telgrafı buna örnek olarak gösterilebilir. Paşa, başkitâbete gönderdiği telgrafta "*Velâdet-i bâhiru's-saâdet-i cenâb-ı şehinşâhî münasebetiyle ubûdiyet-i ciddiye ve memlûkiyet-i çâkerânemin huzur-*

[117] BOA, BEO. 1085/81354, (9 Ramazan 1315/1 Şubat 1898).

[118] BOA, Y.PRK.AZJ. 13/18, (16 Şaban 1305/21 Nisan 1888).

[119] BOA, Y.PRK.AZJ. 23/96, (16 Şaban 1310/5 Mart 1893).

[120] Abd-i memlûk-ı pâdişâhî: Padişaha mülk olmuş köle. BOA, Y.PRK.AZJ. 50/25-5, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904).

[121] BOA, Y.PRK.AZJ. 50/25-10, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904).

[122] BOA, Y.PRK.EŞA. 39/28, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[123] "…Şu yevm-i mes'ûd ve mübârekden dolayı abîdâne, mûrâne arz-ı tebrîke şitâb eylerim." BOA, Y.PRK.AZJ. 50/25-8,10, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904).

ı azamet-nüşûr-ı cenâb-ı velînimet-i bî-minnete arzını rica ederim"[124] diyerek emsallerine göre gayet sade bir lisanla sultanın velâdet gününü tebrik etmiştir. Esad Paşa'nın bürokratik geçmişine bakıldığında daha 13 yaşındayken Dîvân-ı Hümâyûn kalemine intisab ettiği görülmektedir.[125] Devletin en önemli kurumlarından olan Dîvân-ı Hümâyûn kalemine kitâbet, inşâ ve hat konularında dirayetli kişilerin alındığı düşünüldüğünde ve bu telgrafı gönderdiğinde otuz beş yıllık bir memuriyet hayatı göz önüne alındığında paşanın bu yeteneklerden mahrum olduğu elbette düşünülemez. Bürokratik geçmişi ve aldığı devlet terbiyesinden olsa gerek tebrik telgrafında emsallerine kıyasla devlet ciddiyetine yaraşır şekilde sade ve net ifadelerde bulunduğu söylenilebilir.[126]

Tebrik mesajlarındaki insicama bakıldığında öncelikle sultanın sıhhat ve afiyet içerisinde tahtta bulunması duasıyla metne giriş yapılmıştır.[127] Ardından velâdet gecesinin kendileri için öneminden bahsedilerek[128] bu hususi günde *min gayri haddin* (haddi olmayarak) velâdet gününü kutlamaya cesaret ettikleri ifade edilmiştir. Yine

[124] BOA, Y.PRK.EŞA. 4/26, (16 Şaban 1301/11 Haziran 1884).

[125] Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Yay. Haz. Özen Tok, Hava Selçuk, TTK Yay., Ankara, 2008, C: 6, s. 7.

[126] Esad Paşa ve bürokratik geçmişi için Bknz. Mahmut Akpınar, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837- 1895)", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 2015 Bahar, S: 5, s. 29-51.

[127] "Hudâ-yı müteâl padişahımız velinimet efendimiz hazretlerini daire-i sıhhat ve afiyette ber-devam ve taht-ı hümayunlarında ber-karar buyursun, âmin". BOA, Y.PRK.ASK. 135/65, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898). "Cenâb-ı Hakk ömr ü ikbâl-i şâhânelerini efzûn ve vücûd-ı hümâyûnlarını bi'l-cümle ilel ve ekdâr-ı kevniyeden ma'sûn buyursun, âmin." BOA, Y.PRK.ASK. 140/47, (15 Safer 1316/5 Temmuz 1898).

[128] "Bu gece ki bizim için pek mukaddes bir gecedir. Çünkü zât-ı sıddık-sîret-i şehriyârîlerinin zînet-bahş-ı cihân buyurdukları leyle-i mukaddesedir." BOA, Y.PRK.AZJ. 13/18, (16 Şaban 1305/28 Nisan 1888).

velâdet yıldönümlerinin padişahı hatırlamak ve padişaha hayır dualar etmek için güzel bir vesile olduğu[129] da gönderilen tebrik mesajlarında yer bulan hususlardan birisidir.

Gönderilen telgrafların sadece tebrik amaçlı olmayıp aynı zamanda bu vesileyle yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildiği veya birtakım taleplerde bulunulduğu da görülmektedir. Altıncı Ordu Kumandanı Pertev (Demirhan) Paşa (ö. 1964) gönderdiği telgrafta velâdet gününü tebrik etmekle birlikte altıncı orduyu tanzim ve ıslah ederek askerler için bir senelik mükemmel bir talim ve tatbikat programı hazırladığından bahsetmiş ve bütün kuvvetleriyle sultanın emirlerine hazır olduğunu ifade etmiştir.[130] Hassa dördüncü nizamiye alay kâtibi Ali Rıza Bey ise gönderdiği telgrafta velâdet yıldönümünü kutlamakla birlikte cülûs yıldönümünde bir arzuhal göndermesine rağmen cevap alamadığından bahsetmiş, hakkında açılmış olan dava nedeniyle âdil bir mahkemede sorgulanmasının maddi ve manevi birçok faydası olacağını bu vesile ile belirtmiştir.[131]

Müslüman tebaa için velâdet günleri sadakat ve bağlılığın bildirildiği günler olmakla birlikte gayrimüslim Osmanlı tebaası için de bugün aynı şekilde sadakat ve bağlılıklarının teyidi için bir vesile olmuştur. Keldânî, Süryânî, Ermeni, Bulgar, Katolik ve Ortodoks gayrimüslim Osmanlı tebaası, rûhânî reisleri vasıtasıyla padişaha velâdet tebrikinde bulunmuşlar, bu vesileyle bağlılıklarının devam ettiğini teyit etmişlerdir. Bulgar Ortodoks Kilisesi Eksarhı Yosif Efendi (ö. 1915) mesajında Bulgar Ortodoks tebaanın Osmanlı sancağı altında beş yüz seneden beri mezhep, dil ve ırklarını muhafaza ettiğini, bundan böyle de muhafazaya devam edecekleri konusunda itikatlarının tam

[129] "…ed'iye-i hayriye-i hazret-i şehriyârîlerini yâd ve tekrara bir vesîle-i celîle ve cemîle olmakla.", BOA, Y.PRK.AZN. 15/33, (16 Şaban 1313/1 Şubat 1896).

[130] BOA, Y.PRK.ASK. 241/46, (16 Şaban 1324/5 Ekim 1906).

[131] BOA, Y.PRK.NMH. 4-91-7, (29 Şaban 1308/9 Nisan 1891).

olduğunu ifade ederek teşekkür ve tebriklerini bildirmiştir.[132] Keldânî Patrik Vekili Elhori Yusuf Garip Efendi de (ö.?) yüzlerce senedir Osmanlı hizmetinde bulunan Keldânî tebaanın Osmanlı'ya bağlılıklarında bir eksikliğin görülmediğini ifade ile velâdet gününün nimet-i uzmâ olduğundan bahsetmiş, kiliselerinde velâdet gününe özel olarak âyin tertipleyerek padişaha

"*Allahım, efendimize, emirimize, sultanımıza ve askerlerine yardım eyle. Düşmanlarını yok et. Ömrünü uzun eyle. İhsanını ve in'âmını ziyadeleştir" diye dua ettiklerini bildirmiştir.*"[133]

Tebriklerine manzum dörtlük ekleyerek iletenler de görülmektedir. Mütercim Mahmud İzzet Paşa (ö.1914) tebrik mesajının yanına

"Padişah-ı âlî-tebâr

Hakan-ı Cemşîd-iktidâr

Sultan Hamid kâm-kâr

Tahtında olsun ber-karar" dörtlüğünü de ekleyerek nice velâdet yıldönümlerine ulaşmak temennisiye mesajını iletmiştir.[134] Ferik Ahmed Rıfat Paşa'nın (ö.?) yazdığı tebrik mesajında nesrinin her bir cümlesi ve şiirinin her bir mısrasının bugüne tarih düşürülerek yazıldığı saraya arz edilmişse de paşanın ilgili yazı ve şiirine ulaşılamamıştır.[135]

---

[132] BOA, Y.PRK.AZN. 20/81-7, (16 Şaban 1317/20 Aralık 1899).

[133] "اللهم انصر مولانا و امیرنا و سلطاننا وانصر عساکره و اعدم اعداءه و طول عمره و زد احسانه و انعامه" BOA, Y.PRK.AZN. 22/48, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[134] BOA, Y.PRK.TŞF. 2/88, (16 Şaban 1307/7 Nisan 1890).

[135] BOA. Y.PRK.TŞF. 7/106, (16 Şaban 1323/16 Ekim 1905).

Gazete başyazılarında olduğu gibi velâdet tebriklerinde de dikkati çeken hususlardan birisi -istisna olsa da- önceki senelerle birebir aynı ifadelerle tebriklerin gönderilmesidir. Teftîş-i askerî komisyonu üyeleri tarafından dokuz yıl arayla (1893 ve 1901 yıllarında)[136] saraya gönderilen velâdet tebriklerinin üyelerin isimleri ve sayısı haricinde kelimesi kelimesine aynı olması kimi bürokratlarca bu vazifenin sıradanlaştırıldığına işaret etmektedir.

Gönderilen tebrik telgraflarına, gönderenin konum ve mevkiine göre mahzûziyet-i seniyyeyi (padişahın memnuniyetini) bildiren karşılığın verildiği de görülmektedir.[137] Bu karşılıklar verilirken kalıp ifadeler yerine muhatabına göre farklı kelime ve cümlelerin kullanılması sarayın velâdet gününü ve bu vesileyle gerçekleştirilen tebrikleşmeleri sıradanlaştırmaktan kaçındığını göstermektedir.

2. Yabancılardan Gelen Tebrik Mesajları

II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümleri sadece Osmanlı memurları ve tebaası tarafından değil başta devlet adamları olmak üzere gazeteciler, din adamları gibi pek çok yabancı tarafından da tebrik edilmiştir. Tebrikler kimi zaman telgraf yoluyla, kimi zaman ülkelerindeki Osmanlı Sefâreti'ne memurlar göndererek, kimi zaman da İstanbul'da bulunan sefâret baş tercümanlarını bizzat saraya göndermek suretiyle gerçekleştirilmiştir. II. Abdülhamid sadece kendi velâdet veya cülûs yıldönümlerinde tebrikler almamış, yabancı devlet adamlarının yaş günlerinde, nişanlarında, düğünlerinde, çocuklarının ve torunlarının doğumunda, tahta çıkış (taç giyme) yıldönümlerinde, veliahtlarının rüşde

[136] BOA, Y.PRK.KOM. 8/32, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893); BOA, Y.PRK.KOM. 10/101, (16 Şaban 1319/28 Kasım 1901).

[137] BOA, Y.PRK.BŞK. 6/28, (18 Şaban 1299/5 Temmuz 1882); BOA, Y.PRK.NMH. 3/49, (17 Şaban 1303/21 Mayıs 1886); BOA, Y.PRK.SGE. 3/63, (17 Şaban 1307/8 Nisan 1890); Y.PRK.TŞF. 6/67, (1 Şevval 1319/11 Ocak 1902).

ermesi gibi vesilelerle de tebrikler göndermiştir. II. Abdülhamid'in yabancı devlet adamları ile bu tebrikleşmeleri devletlerarası ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Rusya İmparatoru III. Aleksandr (1881-1894) eşi Maria Fyodorovna'nın (ö.1928) bir erkek çocuk dünyaya getirdiğini II. Abdülhamid'e *hissemend-i sürûr ve ibtihâc* olacağını (sevinç ve mutluluk duyacağını) bildiği için müjdelemek istemiştir.[138] Karadağ Prensi Nikola (1860-1910) da Sultan II. Abdülhamid'in her fırsatta kendilerini hatırlayarak gösterdiği nezaketin kendisini utandırdığını ve minnettar bıraktığını söylemiştir.[139] Dolayısıyla bu dönemde uluslararası arenada barış, denge, itidal gibi politikalar takip edilmekle birlikte şahsî ilişkiler ve dostluklar yoluyla da dış politikanın şekillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Osmanlı tebaasının tebrikleri sadakat ve ubûdiyetin tazelenmesi olarak görülürken yabancı devlet adamları ve halkların tebrikleri muhatap devletlerle yeni bir iletişim vesilesi olarak görülmüştür.

Romanya Kralı I. Carol (1881-1914) II. Abdülhamid'e olan dostluk ve samimiyetini göstermek için "zuhur edecek vesilelerden daima büyük bir mutlulukla istifade edeceğim" diyerek gönderdiği mesajında velâdet-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîden istifade edebildiğinden dolayı memnun olduğunu bildirmiştir.[140] İran şâhı da II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında gönderdiği tebrik mesajında her sene bu vesile ile hislerini bildirdiğini ifade ederek iki İslam devletini birleştiren bağların günden güne artarak çoğalmasını temenni ettiğini bildirmiştir.[141] Saraydan verilen karşılıkta ise şah tarafından dile getirilen iki İslam devleti arasındaki bağların çoğalması konusuna değinilmeden kendilerinin her vesile ile gösterdiği iyi dileklerden memnuniyet duyulduğu

[138] BOA, Y.A.RES. 129/11, (8 Şevval 1322/16 Aralık 1904).

[139] BOA, Y.PRK.NMH. 8/50, (23 Şaban 1318/16 Aralık 1900).

[140] BOA. Y.PRK.BŞK. 30/13, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893).

[141] BOA. Y.PRK.NMH. 1/64, (19 Şaban 1296/8 Ağustos 1879).

bildirilmiş, dostane duygularının daimi olup asla azalmayacağı yönünde teminat verilmiştir.

Gönderilen velâdet tebriklerine padişahın memnuniyetini ifade eden cevaplar verilirken devletlerarası dengelere dikkat edildiği görülmektedir. Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın (1887-1908) II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümünde gönderdiği tebrik telgrafına cevap verilmesi konusunda dönemin sadrazamı Mehmed Kamil Paşa'nın (ö.1913) mütalaası istenmiştir. Sadrazam bu tebriğe cevap verilmesinin Rusya tarafından hoş karşılanmasa da Bulgaristan tarafından iftihara sebep olacağı ve Ferdinand'ın minnettar kalacağı gerekçesiyle cevap verilmesi yönünde görüş bildirmiştir.[142]

Yabancı devlet adamlarının gönderdikleri tebrik mesajlarına mukabelede bulunurken sabit bir metinle değil her devlet ve yöneticisine farklı kelime ve cümlelerle memnuniyet bildirilen cevaplar verilmeye çalışılmıştır.[143] Mesela Avusturya imparatoruna mukabelede bulunurken hânedan üyelerine de selam gönderilmiş,[144] Romanya kralına ise gönderdiği mesajda bildirdiği dostluk duygusunun aynısıyla mukabelede bulunduğuna itimat etmesi rica edilmiştir.[145] Rusya imparatorunun gönderdiği tebrik telgrafına mukabelede bulunurken de imparatorun gönderdiği tütün, sigara ve alet-edevat sandukası için teşekkür edilmiş ve bu hediyelerin aralarında mevcut ve değişmeyecek olan dostluğun bir eseri olarak görüldüğü ifade edilmiştir.[146]

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı'da Alman nüfuzunun yoğunlaştığı bir dönem olduğu bilinmektedir. II. Abdülhamid, Türklere "Şarkın Almanları" denildiğini, Almanlarla aralarında benzerlikler olduğunu ifade etmiş ve Almanların Fransızlara tercih

[142] BOA, Y.A.HUS. 224/58, (16 Şaban 1306/17 Nisan 1889).

[143] BOA, Y.PRK.BŞK. 25/58, (15 Şaban 1309/15 Mart 1892).

[144] BOA. Y.PRK.BŞK. 30/13, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893).

[145] BOA, Y.PRK.BŞK. 30/13-4, (17 Şaban 1310/6 Mart 1893).

[146] BOA. Y.PRK.BŞK. 30/13-6, (17 Şaban 1310/(6 Mart 1893).

edilmesi gerektiğini savunmuştur.[147] Almanlarla olan bu dostluk ilişkilerinin velâdet tebriklerine yansıdığı görülmektedir. Almanya tarafından gönderilen velâdet tebriklerine mukabelede bulunurken kimi zaman Almanya'nın refah ve bayındırlığının artması konusunda samimi temenniler iletilmiş, kimi zaman da velâdet tebriğinde bulunan imparator ve imparatoriçeye ayrı ayrı teşekkür edilmiştir.[148] 1902 yılında Alman imparatorunun gönderdiği tebrik mesajına karşılık verilirken Almanya bahriye talim gemisinin İstanbul'a gelişinin velâdet gününe denk getirilmesinden duyulan memnuniyet ayrıca belirtilmiştir.[149] Almanya'dan gelen dikkat çekici bir diğer tebrik mesajı ise imparator II. Wilhelm'in (1888-1918) oğlu veliaht Wilhelm (ö.1958) tarafından gönderilendir. Veliaht tebrik mesajını bildirdikten sonra en yakın zamanda Dersaadet'e gelerek zât-ı şâhâneye arz-ı ihtirâm etmek niyetinde bulunduğunu ayrıca ifade etmiştir.[150]

Gerek telgrafla gerekse İstanbul'daki temsilcilerini saraya göndererek tebriklerini bildiren yabancı ülkelerin listeleri kaydedilmiş ve sultana arz edilmiştir. Bu durum devletlerarası politikada bağlılık ve dostluğun bir göstergesi olarak görülmesinden kaynaklı olmalıdır. Nitekim Karadağ Prensi I. Nikola'nın (1860-1910) velâdet gününde tebrik mesajı göndermemesi dikkatleri çekmiş, bunun sebebi araştırılmaya çalışılmıştır. Karadağ hükümetinin politikasını değiştirerek Rusya ile yakınlaşmasından dolayı mı tebrik mesajı göndermediği elçiye sorulmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde bunun bir politika değişikliğinden kaynaklanmadığı anlaşılmış, Karadağ'ın cülûs gününü *yevm-i*

[147] İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Kaynak Yay., İstanbul, 1983, s. 55. II. Abdülhamid'in Alman imparatoru hakkında düşünceleri için ayrıca Bknz. Ayşe Osmanoğlu, *a.g.e.*, s. 55-57.

[148] BOA. Y.PRK.NMH. 7/61, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[149] BOA. Y.PRK.NMH. 9/3-3, (17 Şaban 1320/19 Kasım 1902).

[150] BOA. Y.PRK.NMH. 10/75, (25 Şaban 1326/22 Eylül 1908).

mahsûs olarak itibara aldığından dolayı tebrik mesajını bugün gönderdiği bildirilmiştir.[151] Ayrıca her ne kadar cülûs günleri yevm-i mahsûs olarak itibara alınmış olsa da velâdet gününde de sefâretin bu vesileyle tebrik edildiği ifade edilerek Karadağ'ın Rusya politikasının daima Rusya'ya mümâşât[152] olduğu vurgulanmıştır.[153]

Tebrik mesajları sadece yabancı devlet adamlarından gelmemiş, II. Abdülhamid'in ihsanlarına nail olan yabancı tebaa tarafından da saraya tebrik telgrafları gönderilmiştir. Fransa'da mazhar-ı eltâf-ı şehinşâhî olan on sekiz kişi zât-ı seniyyenin âciz ve hürmetkâr bendeleri olarak padişaha velâdet tebriklerini bildirmişlerdir.[154]

II. Abdülhamid'in velâdet gününü tebrik eden dikkat çekici isimlerden biri de Yahudileri Filistin'de bir araya getirerek devlet kurmayı hedefleyen ve siyasî siyonizmin kurucusu olarak kabul edilen Theodor Herzl'dir (ö.1904). Teşrifatçı İbrahim Efendi'nin (ö.?) arzına göre Viyana'da neşredilen *Neue Freie Presse* gazetesinin edebiyat kısmı müdürü Doktor Herzl 1319/1903 yılında saraya bir telgraf göndererek II. Abdülhamid'in velâdet gününü tebrik etmiş, teşrifat dairesinden de II. Abdülhamid'in memnuniyetini bildirir cevap yazılmıştır.[155]

1896'da *Yahudi Devleti* isimli eserini kaleme alan Herzl 1897'de Basel'de Siyonist kongreyi toplayarak Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma fikrini ortaya atmıştır. Bu düşüncesini yürürlüğe girebilmesi, II. Abdülhamid'in onayını alması için

---

[151] Devletlerarasında teamül haline getirilen bir uygulamaya göre her hükümdar veya imparatorun sadece bir yevm-i mahsusu; tahta çıkış veya doğum yıldönümünden birisi tercih edilerek tebriklerin o gün iletilmesi kararlaştırılmıştır. Her ne kadar böyle bir karar alınmışsa da hususi günlerin tamamında tebrikleşmelerin yapıldığı yazışmalardan ortaya çıkmaktadır.

[152] Mümâşât, yalandan uyma, birinin fikrine iştirak etmiş gibi sahte muvafakat, hoş geçinmek için bu yolda hareket etme gibi anlamlara gelmektedir. Bknz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1404.

[153] BOA, Y.EE. 46/123-8, (16 Şaban 1305/28 Nisan 1888).

[154] BOA, Y.PRK.TKM. 43/17, (28 Şaban 1317/1 Ocak 1900).

[155] BOA, Y.PRK.TŞF. 6/62, (17 Şaban 1319/29 Kasım 1901).

sultanla görüşmek için pek çok girişimde bulunan Herzl 1901 yılında huzura kabul edilmiştir. Bu görüşmede Filistin'le ilgili düşüncelerini gerçekleştirmesi karşılığında Osmanlı'nın malî durumunu rahatlatma vaadinde bulunsa da bu teklifi kabul görmediği gibi II. Abdülhamid tarafından Filistin'e Yahudi göçünün sınırlanmasına dair karar alınmıştır. Muhtemeldir ki Herzl, Filistin konusundaki düşüncelerini hayata geçirebilmek, II. Abdülhamid'i kararından vazgeçirebilmek veya kararlarını esnetmek amacıyla velâdet günlerini fırsat olarak kollamakta, tebrik mesajları ile yumuşatmaya çalışmaktadır.

Netice itibarıyla velâdet yıldönümleri ve bu vesile ile yurtdışından gelen tebrikler, verilen cevaplar vasıtasıyla Avrupa ile ilişkiler daima sıcak tutulmaya çalışılmış, kurulan bu şahsî dostluklarla düşmanlıklarından emin olunmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Avrupalı devletlerin henüz yakın bir zamanda hasta adam olarak niteledikleri ve topraklarını paylaşma planlarını yaptıkları ülkenin sultanının velâdet yıldönümlerinde telgraflar veya memurları vasıtasıyla tebrik yarışına girmeleri II. Abdülhamid'in dış politikada kazanmış olduğu itibar ve edinmiş olduğu çevreyi göstermesi bakımından dikkat çekici bir başarı öyküsüdür.

E. Mahkumların Affı

Gerek velâdet günü gazete başyazıları ve şiirlerinde gerekse saray ile yapılan her türlü yazışmalarda sultana atfedilen kişisel özelliklerden biri de sultanın merhametli olmasıdır. Bu yazışmalarda II. Abdülhamid'e "pâdişâh-ı merâhim-haslet, peder-i erham, peder-i müşfik" gibi sıfatların verildiği görülmektedir. Bu sıfatlarla vasıflanan sultanın velâdet yıldönümlerinde uygulamaya koyduğu âdetlerden birisi de mahkûmiyet müddetlerinin üçte ikisini[156] tamamlamış olanların affedilmesidir. Mahkûmlar tarafından

[156] İlgili belgelerde "sülüsân" (üçte iki) tabiri geçmesine rağmen bu kelimenin arşiv kataloglarında ve kaynak eserlerde hatâen üçte bir şeklinde çevrildiğine rastlanılmaktadır. Bknz. BOA, BEO. 990/74188, (10

"sülüs affı" olarak da adlandırılan[157] bu af konusunun sadece II. Abdülhamid dönemine mahsus olmadığını ifade etmek gerekir. Nitekim ilgili yazışmalarda bunun âdet-i müstahsene-i saltanat-ı seniyyeden[158] olduğuna dair vurguların yapılması bu uygulamanın II. Abdülhamid öncesinde de var olduğunu göstermektedir.[159]

Velâdet günü yaklaştığı zaman saray tarafından Adliye Nezâreti'ne bir yazı gönderilerek cezasının üçte ikisini tamamlayanlarla birlikte borcundan dolayı tevkif olunan kişilerin isimleri istenmiş, Adliye Nezâreti de Zaptiye Nezâreti'nden hapishâne-i umûmî ve diğer merkez ve taşra hapishânelerindeki ilgili kişilerin isimlerini isteyerek bunları saraya bildirmiştir. İstanbul hapishânelerinde bulunanların isimleri anında bildirilmekle birlikte taşra hapishânelerinde kalanların isimlerinin ulaştırılması zaman alacağından bu yönde bir irâde-i seniyye çıkarılmak suretiyle telgrafla taşraya bildirilerek şartları sağlayanların serbest bırakılması yoluna gidilmiştir. Ulaşabildiğimiz belgelerden elde ettiğimiz kadarıyla Adliye Nezâreti'nden saraya gönderilen listelerin tamamının af kapsamına alındığı görülmektedir.

1858 tarihli Ceza Kânunnâme-i Hümâyûnu'nun[160] ikinci maddesinde verilecek cezalara göre suçlar; cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Cinayet suçunun cezası idam olarak belirlenmişse de II. Abdülhamid döneminde idam cezalarının genellikle sürgün veya hapis cezalarına çevrildiği görülmektedir. 1880 yılında hazırlanan

---

Rebîülevvel 1315/9 Ağustos 1897); BOA, DH.MKT. 1364/54, (9 Zilhicce 1303/8 Eylül 1886); Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.173; Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*, Kapı Yay., İstanbul, 2007, s. 137.

[157] BOA, Y.PRK.AZN. 18/32, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[158] BOA, Y.MTV. 60/37, (13 Şaban 1309/13 Mart 1892).

[159] BOA, TS.MA.e. 713/106, (16 Zilhicce 1277/25 Haziran 1861); BOA, İ.MVL. 533/23920, (29 Muharrem 1282/24 Haziran 1865); Ömer Şen, *a.g.e.*, s. 138.

[160] İlgili Ceza Kânunnâmesi'nin tam metni için Bknz. BOA, A.DVN.MKL. 74/31, (9 Rebîülâhir 1275/16 Kasım 1858).

bir nizâmnâme[161] ile hapishâneler konusunda da bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre her kaza, livâ ve vilayet merkezinde bir hapishâne (Madde 1), beş seneden fazla kürek cezasına çarptırılanlara mahsus olmak üzere memâlik-i şâhânenin uygun yerlerinde de bir hapishâne-i umûmî (Madde 5) teşkil edilmesi yönünde karar alınmıştır. Dolayısıyla aşağıda affedilen kimselerden bahsedilirken bunların taşra hapishânelerinde beş yıla kadar, hapishâne-i umûmîde ise beş yıl ve üzeri cezaya çarptırılan kimseler olduğu anlaşılmalıdır.

Affedilecekler konusunda cerâim-i siyasiye, politika (siyasi suçlar), fi'l-i şeni', muhill-i namus[162], iffet-şiken[163] (tecâvüz ve zinâ) ve suikast[164] suçlarından hüküm giyenler istisna tutulmuş, af kapsamına alınmamışlardır.[165] 1899 yılında cülûs yıldönümünde Bulgar prensi Bulgaristan'daki siyasî suçlular için aracılık etmiş olsa da bunların beklenilenin aksine af kapmasına alınmadığı görülmektedir.[166] Bu suçlar haricinde *cerâim-i âdiye*[167] olarak tabir edilen hafif suçlulardan her ne kadar cezalarının

[161] BOA, A.DVN.MKL. 19/28, (29 Zilhicce 1297/2 Aralık 1880).

[162] BOA, Y.PRK.BŞK. 55/36, (12 Şaban 1315/6 Ocak 1898).

[163] BOA, Y.PRK.BŞK. 63/61, (12 Şaban 1318/5 Aralık 1900).

[164] BOA, Y.MTV. 60/25, (9 Şaban 1309/9 Mart 1892).

[165] Ancak bazen istisna olarak bu suçluların da –konunun devamında belirtileceği üzere- tahliye edildiğine rastlanılmaktadır.

[166] BOA, Y.PRK.MK. 9/54, (17 Şaban 1317/21 Aralık 1899).

[167] Cerâim-i âdiye kapsamına giren bazı suçlar: Darp, cerh (yaralamak), tehdit, sirkat (hırsızlık), gasp, hırsızlığa teşebbüs, dolandırıcılık, kalpazanlık, zimmete para geçirmek, memura hakaret, alenen iyş u işret, teşhîr-i silah, teşhîr-i bıçak, zinaya teşebbüs, yol kesme, eşkıyaya yataklık, ihlâl-i âsâyiş, yalancı şahitlik, kız kaçırmaktan ibarettir. Suçlar için Bknz. BOA, DH.EUM.THR. 3/39, (28 Şaban 1327/14 Eylül 1909); BOA, DH.TMIK.M.161/6, (1 Zilkade 1321/19 Ocak 1904); BOA, TFR.I.UM. 4/357, (1 Zilhicce 1321/18 Şubat 1904); BOA, TFR.I.SL. 39/3843, (3 Rebîülevvel 1322/18 Mayıs 1904); BOA, TFR.I.KV. 91/9006, (17 Rebîülevvel 1323/22 Mayıs 1905).

üçte ikisini tamamlamış olsalar da bu şarta ilaveten serbest bırakılmalarında zabıta tarafından mahzur görülmemesi[168] şartının konulduğu da görülmektedir.

Hapishâne-i umûmîler yanında askerî hapishânelerde tutuklu bulunan kişilerin de yine velâdet günlerinde mahkûmiyetlerinin üçte ikisini tamamlayanların affedildiği görülmektedir. Askerî mahkûmların tutukluluk sebebine bakıldığında izin müddetini tecavüz, firar şüphelisi, arkadaşına namusu ihlâl edici ve âdâb-ı İslâmiyeye mugâyir harekette bulunmak, arkadaşının kolunu yaralamak ve kesmek, hırsızlık, toplu firara önderlik etmek[169] gibi suçlar olduğu görülmektedir.

Velâdet günlerinde af kapsamına giren bir diğer mahkûm grubu ise yaşlı (70 yaş üstü) ve hasta mahkûmlar olmuştur. Mahkûmiyet müddetlerine az kalmış olan bu yaşlı ve hasta mahkûmların hangi suçtan dolayı tutuklu olduğuna bakılmaksızın velâdet günlerinde padişahın affına mazhar oldukları görülmektedir.[170]

Hem yakın çevresi hem de muhaliflerinin ifadesine göre II. Abdülhamid'in kişisel özelliklerinden biri de muktesit olmasıdır. Kendisi de "*Bana Pinti Hamid dediklerini biliyorum fakat bundan dolayı kızmıyorum bilakis iltifat olarak kabul ediyorum. Hesabımı gayet iyi bilirim ve paramı pencereden dışarı atmaktan da hoşlanmam*"[171] diyerek maddî konularda tasarruflu biri olduğunu işaret etmiştir. Tahta çıktığında seleflerinden devreden büyük bir borçla karşı karşıya kalan II. Abdülhamid borçlu olmanın ne demek olduğunu en iyi bilenlerden birisi olmuştur. Dolayısıyla borcundan

[168] BOA. Y.MTV. 90/63, (11 Şaban 1311/17 Şubat 1894).

[169] BOA, Y.MTV. 60/37, (13 Şaban 1309/13 Mart 1892).

[170] BOA. İ.DH. 919/72923, (17 Şaban 1301/12 Haziran 1884).

[171] Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Dergâh Yay., İstanbul, 1975, s. 210. II. Abdülhamid'e atfedilen hatıratlarla ilgili Ali Birinci, II. Abdülhamid'e isnad edilen bu bilgilerin devre dair tarih araştırmalarında tarih usûlünün gerekleri yerine getirilerek me'haz olarak kullanılabileceği yönünde kanaatini ifade etmiştir. Bknz. Ali Birinci, "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 2005, S: 19, s. 193. İlgili makale ışığında bu bilgiler ihtiyatlı olarak buraya da aktarılmıştır.

dolayı mahkûm edilmiş kimselerin borçlarının ödenerek affa mazhar olmaları velâdet günlerinde uygulanan geleneklerden biri olmuştur. Bu borçların kişiler arasında ticarî faaliyetlerden kaynaklanan borçlar olduğu gibi mehir, nafaka, mahkeme masrafları[172] gibi borçlar olduğu da anlaşılmaktadır. İlgili borçların ödenmesi bir komisyon marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Komisyon borçlu ile alacaklıları tespit ettikten sonra II. Abdülhamid'in hesap bilirliğinin bir yansıması olarak alacaklılarla sıkı bir pazarlığa girdiği görülmektedir. 1304/1887 yılında borcundan dolayı mahkûm olanlar için saraydan 25.000 kuruş tahsisat ayrılmıştır. Bu borçluların 34,585,50 kuruş tutan borçları komisyon tarafından alacaklılarla sıkı bir pazarlığa girişilerek 15,611 kuruşa indirilmiş ve ödemeleri gerçekleştirilmiştir. Kalan 9,389 kuruş ile de alacaklı olduğu halde icra dairelerine müracaat edemeyen ve borcu sebebiyle icralık olan dul kadınlar ve yetimlerin 37,573,50 kuruş tutan alacak ve borçları yine pazarlık yolu ile 7,999 kuruşa kapatılmıştır. Son kalan 1390 kuruş ise mahkûmlara hizmeti geçen ve maaşının azlığı sebebiyle merhamete muhtaç olan hapishâne memurları ile komisyonda görev yapan mukayyıt ve mübaşirlere dağıtılmıştır.[173]

1312/1895 senesinde de yine borçluların borcunun ödenmesi için atiyye tertibinden üç yüz lira tahsis edilmiş, bu üç yüz liranın iki yüz elli lirası ile tutuklu bulunan kırk kişinin borçları ödenerek sebîlleri tahliye edilmiş (serbest bırakılmış), kalan elli lirası ile de tutuklu bulunan mahkûmlara kotlet[174], etli pilav ve elma tatlısı gibi yemeklerle ziyafet verilmiş ve tütün ikramında bulunulmuştur.[175] Anlaşılacağı üzere velâdet yıldönümünde tahsis edilen ihsân-ı şâhânelerden hem alacaklılar ve borçlular, hem

[172] BOA, Y.MTV. 267/28, (18 Şaban 1322/28 Ekim 1904).

[173] BOA, Y.MTV. 26/61, (26 Şaban 1304/20 Mayıs 1887).

[174] Fransızca "cotelette" kelimesinden gelmekte olup pirzola anlamına gelir.

[175] BOA, Y.PRK.ZB. 15/19, (15 Şaban 1312/11 Şubat 1895); BOA, Y.PRK.AZN. 11/13, (16 Şaban 1312/12 Şubat 1895).

tutukluluğu devam edenler, hem de hapishâne memurları ile komisyon görevlileri gibi pek çok kişinin istifade ettikleri görülmektedir. İlgili listede dikkati çeken bir husus ise alacaklıların genellikle kadın olmasıdır. Kadın alacaklıların özellikle seçildiğine dair bir kayda rastlanılmamakla birlikte bu alacakların mehir veya nafaka alacağı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu listeden Osmanlı toplumunun ekonomik ilişkilerine dair ipuçları bulmak da mümkündür. Verilen bilgilere göre Osmanlı tebaası arasındaki borçlu/alacaklı münasebetlerinin erkek/kadın, kadın/kadın, kadın/erkek, erkek/erkek, Müslüman/Müslüman, gayrimüslim/Müslüman ve Müslüman/gayrimüslim şeklinde olduğu görülmektedir.

Borcundan dolayı mahkûm olup hapis yatanların affedilmesinde farklı amaçların olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle borç yükü altında olan bu vatandaşların affedilmeleri dolayısıyla padişaha minnet duygusu beslemeleri amaçlanmıştır. Diğer taraftan taşra ve merkez hapishânelerinde borçlu kimselerin hırsız, sarhoş, eşkıya, yankesici, kalpazan ve gâsıp gibi kimselerle bir arada bulunmaları cezadan beklenen ıslah etme hedefine ulaştırmaktan yoksun bırakmaktaydı. Bu sebepten borçlu kimseleri böyleleri arasından kurtarmak amacıyla çeşitli araçlara tevessül edilmiş, velâdet günleri başta olmak üzere cülûs, bayramlar ve kandiller gibi hususî günler borçluların borçlarının ödenerek hapisten kurtarılmaları için sebep kılınmıştır.

Affın kapsamı ve şartları belirli olmasına rağmen şartları uymadığı halde velâdet gününün hatırına affedilmesi için şahsî taleplerde bulunanlar da görülmektedir. Bulgaristan'ın Şumnu kazasından Yusuf Ağazade Abdürrahim Efendi saraya mektup yazarak bir katil hadisesinden dolayı hapishâne-i umûmîde dört seneden beri yatmakta olan oğlu Nuri Bey için af talebinde bulunmuştur. Mektubunda kendisinin Plevne muharebesinde cansiperane hizmet ettiğinden bahsederek yaşının altmışa gelmesi dolayısıyla birçok hastalığa yakalandığını, fakirlikten dolayı tese'ül (dilenme) derecesine düşerek bir ekmeğe muhtaç kaldığını belirtmiştir. Oğlu Nuri ile mektuplaşmalarında

oğlunun bir cehalet ve gafletle işlediği suçtan ötürü pişman olduğunu kendisine söylediğini ifade ederek yaklaşan velâdet günü hürmetine oğlunun affedilmesini talep etmiştir.[176] Ayrıca kasaba ahalisinden dokuz kişi de komiserliğe bir yazı yazarak tutuklu bulunan Nuri Efendi'nin babası Abdürrahim Efendi'nin efkar-i fukara, alîlü'l-vücûd, iaşeden aciz, geçimini sağlayacak bir geliri olmadığı ve kendisinin ehl-i ırz birisi olduğuna şehadet ettiklerini bildirmişlerdir.[177] Abdürrahim Efendi'nin bu talebine hemen olumlu veya olumsuz bir cevap verilmemiş, kendisi ve oğlu hakkındaki iddialar derinlemesine araştırılmıştır. Bir doktor yardımıyla Abdürrahim Efendi muayene edilmiş, sağ el parmaklarının tamamen iş göremez durumda olduğu ve hastalığa dûçâr olduğu rapor edilmiştir. Çevresinde infak ve iaşesine yardım edecek kimsenin bulunmadığı gibi gelir getirecek herhangi bir irad ve akarı olmadığı da bu raporda ayrıca belirtilmiştir.[178] Dahiliye Nezâreti Zaptiye Nezâreti'nden Abdürrahim Efendi'nin oğlunun durumu ile ilgili istediği bilgiye Zaptiye Nezâreti bahsedilen kişinin bir katil hadisesinden dolayı on beş yıl hapse mahkûm edildiğini ve hakkındaki ilâmın kesinlik kazandığını söyleyerek zımnen af için gerekli şartları taşımadığını ifade etmiştir.[179] Dolayısıyla velâdet günlerinde mahkûmların affedilmesi her ne kadar âdet haline getirilmiş olsa da şartları taşımayanlar için -ailesinin durumu ne olursa olsun- asla müsamaha gösterilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Velâdet günü hürmetine affedilmesi istirhamında bulunanlardan biri de Akka eski savcı yardımcılarından Tevfik Bey'dir. Tevfik Bey savcının kendisine olan garezinden dolayı üç sene kalebentlik cezasına çarptırıldığını ve on üç aydan beri hapishânede bulunduğunu söyleyerek velâdet günü hürmetine affedilmeyi beklediğini bildirmiştir.

[176] BOA, Y.MTV. 252/316, (15 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[177] BOA, DH.MKT. 802/57, (27 Receb 1321/19 Ekim 1903).

[178] BOA, HR.SFR.04. 566/39, (18 Şevval 1321/7 Ocak 1904).

[179] BOA, DH.MKT. 802/57, (18 Şaban 1321/9 Kasım 1903).

"*Emân âdil padişah! Zulümden, haksız yer hapse atılmamdan dolayı helâk oldum. Lütfen, merhameten, ser-efser-i pâdişâhîye sadakaten, familyama şefkaten müteaddit istirhâmlarımın kabulüyle affedilerek tahliyemin iradesini gözyaşlarıyla tazarru' eylerim*" diye yazdığı mektubu başmabeyinciye, birinci kadın (başkadın) hazretlerine[180] ve harem ağasına göndermiştir.[181] Tevfik Bey'in bu telgrafından önce de çok kez âdil yargılanma talebiyle sarayı rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Başkâtip Süreyya Paşa Tevfik Beyle ilgili "âdeta delirmiş gibi" dilekçe gönderdiğinden bahsederek davasına âdilâne ve hızlıca bakılarak oraya buraya dilekçeler göndermesinin önüne geçilmesini istemiştir.[182] Bu açıdan bakıldığında velâdet günlerinde af taleplerinin saray erkânını ciddi anlamda rahatsız edecek derecelere ulaştığı görülmektedir.

Af taleplerinde karşılaşılan diğer bir durum ise gerçeğe aykırı beyanlar olmuştur. Rum patrikliği, Morfidi isimli bir şahıs için cezasının üçte ikisini çektiğini ifade ederek affedilmesi talebinde bulunulmuşsa da yapılan tahkikat neticesinde ismi geçen şahsın katil maddesinden dolayı on beş yıl hapse mahkûm edildiği ve cezasının üçte ikisinin dolmasına daha iki sene olduğu gerekçesiyle talebin yerine getirilemeyeceği ifade edilmiştir.[183] Patrikliğin ve mahkûmun cezanın üçte ikisini doldurmadığına yönelik bilgisi olmadığı söylenemez. Muhtemeldir ki sultanın merhamet kapılarının sonuna kadar açıldığı bugünlerde belki affa mazhar olunur ümidiyle böyle bir harekete girişilmiş olmalıdır.

[180] Padişahın en eski nikahlı hanımı.

[181] BOA, Y.PRK.AZJ. 21/43, (11 Şaban 1309/11 Mart 1892).

[182] BOA, İ.DH. 1261/99041, (7 Cemaziyelahir 1309/8 Ocak 1892).

[183] BOA, Y.MTV. 209/68, (14 Şaban 1318/7 Aralık 1900).

Velâdet yıldönümlerinde çıkarılan aftan siyasî mahkûmlar istisna tutulmuş olsa da kimi zaman esnek davranıldığı, siyasî mahkûmların da affa uğradığı görülmektedir.[184] Bunlardan biri de Sicill-i ahvâl kâtiplerinden Musa Rüstem Efendi'dir. Musa Rüstem Efendi fesat cemiyetine dâhil olduğu gerekçesiyle kalebent[185] cezasına çarptırılarak 1896 yılında Rodos'a gönderilmiştir. Rodos'ta bir sene kaldıktan sonra kaledeki tercüman ve yabancılarla sıkça görüşmesi firar şüphesini arttırdığından[186] hapishâne-i umûmîye nakledilmiştir. Buradan saraya yazdığı bir mektupta kendisi ile aynı suçtan mahkûm olanların firar ettikten sonra dönenlerin affedildiği halde kendisinin firar etmediği halde cerâim-i âdiye eshâbı (adi suçlular) ile aynı yerde tutuklu olduğundan duyduğu ızdırabı dile getirmiştir. Şaban ayının yirmi üçünde cezasının üçte ikisini tamamlayacağından bahsederek kendisinin de hafif suçlulardan sayılıp velâdet günü (Şaban ayının on altısı) çıkarılacak af kapsamına alınması istirhamında bulunmuştur.[187] Nitekim Musa Rüstem Efendi'nin bu talebi yerinde görülmüş ve siyasi suçlu olmasına rağmen istisna tutularak hafif suçlularla birlikte tahliye edilmiştir.[188] II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarına

[184] Velâdet yıldönümlerinde olmasa da muhtelif vesilelerle çıkarılan aftan yararlanan siyasi mahkûmlar için Bknz. BOA, A.MKT.MHM. 539/20, (21 Şaban 1314/25 Ocak 1897); BOA, Y.PRK.BŞK. 58/119, (20 Zilkade 1316/1 Nisan 1899); BOA, TFR.I.SL. (23 Zilhicce 1320/23 Mart 1903).

[185]Kalebend cezası, suçluların kale surları içerisinde ikamete tabi tutulup surlardan dışarıya çıkmaması şeklinde uygulanan bir ceza türüdür. Bknz. Ömer İşbilir, "Kalebend", *DİA*., Ankara, 2019, C: Ek-2, s. 5-7. Kalebendlik cezasında kişinin ailesini de yanında götürmesine müsaade edildiği ve maişetlerinin sağlanmasına devlet tarafından yardımcı olunduğu anlaşılmaktadır. Bknz. BOA, Y.PRK.AZN. 18/32, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[186] BOA, Y.MTV. 154/59, (9 Zilkade 1314/11 Nisan 1897).

[187] BOA, Y.PRK.AZN. 18/32, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

[188] BOA, İ.HUS. 60/34, (15 Şaban 1315/9 Ocak 1898).

af kapsamının daha da genişlediği, siyasi suçlular yanında katl ve fi'l-i şeni'den dolayı hüküm giyenlerin de af kapsamına alındıkları görülmektedir.[189]

Mahkûmların affedilmesi konusunda çeşitli beklentilerin olduğu görülmektedir. Öncelikle II. Abdülhamid'e atfedilen "*Padişah demek bağışlamak demektir, cezalandırmak demek değil. Dinimiz de bunu emreder; bir insanı doğru yola getirmek bin hayır işlemekten üstündür*"[190] sözleri döneminde çıkarılan afların siyasî ve dinî sâiklerle gerçekleştirildiğini göstermektedir. İlgili yazışmalarda da sıkça geçtiği üzere *isticlâb-ı daâvât-ı hayriye* yani padişaha hayır dua edilmesine vesile olmak bu dinî sâiklerin bir ifadesidir. Ayrıca şiirlerde ve gazete yazılarında sıkça geçen padişahın şefkatli ve merhametli bir baba olduğu (eb-i eşfak, eb-i erham) düşüncesi de sözde kalmamış, fiiliyata dökülerek toplum tarafından bizzat hissedilmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan hapishânelerdeki yoğunluk ve buna bağlı olarak salgın hastalıkların zuhuru mahkûm sayısını azaltmayı zorunlu kıldığından velâdet gibi vesilelerle af çıkarılmak suretiyle bu yoğunluğun ve dolayısıyla salgın hastalıkların önüne geçilmeye çalışılmış aynı zamanda da sultanın şefkat ve merhameti gösterilmeye çalışılmıştır. Hapishâne ve tevkîfhânelerin iaşe giderlerinin devlet tarafından karşılanması[191] her ne kadar bu yönde bir kayda rastlanılmasa da ekonomik yükün hafifletilmesi amacıyla mahkûmların affını gerekli kıldığını akıllara getirmektedir. Devletlerarası ilişkilerde yöneticiler ve halk tabakasının

[189] BOA, Y.PRK.ZB. 36/24, (15 Şaban 1323/15 Ekim 1905).

[190] İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yay., İstanbul, 2002, s. 45. İlgili söz için "atfedilen" tabiri kullanmamız bahsedilen ifadelerin II. Abdülhamid'e aidiyeti konusundaki şüphe dolayısıyladır. Bu şüphe ile birlikte bahsedilen yazıların Süleyman Nazif'in (ö.1927) kaleminden çıktığına yönelik iddialar o dönemde kamu görevinde bulunmuş bir kişinin II. Abdülhamid algısını göstermesi bakımından değerli bulunmuş ve ilgili söz buraya alınmıştır. İlgili hatıratın aidiyeti hakkında Bknz. Süleyman Nazif, *Bir Abdülhamid Müdafaanâmesi*, Haz. Mustafa Gündüz, Lotus Yay., Ankara, 2007.

[191] Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Bulunan Tevkîfhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dâhiliyelerine Dair Talimâtnâme, Madde:53. Bknz. BOA, A.DVN.MKL. 19/28, (29 Zilhicce 1297/2 Aralık 1880).

sultana bakışlarında olumlu etkisi olacağı düşüncesi de mahkûmların affından beklenilen neticelerden biridir. Bulgaristan Komiseri Necip Melhame (ö.1927), Bulgarlardan hafif suçluların affedilmesinin Bulgar Sobranya meclisi başkanı, üyeleri ve Bulgar toplumunun memnuniyetlerinin kazanılması açısından olumlu etkileri olacağını ifade etmiştir.[192] Aflarla ilgili bir diğer husus ise bunun gazetelerle de ilan edilmesinin bizzat saray tarafından istenilmesidir. Gazeteler ilk sayfalarında tebriklerini bildirdikten sonra velâdet günü hürmetine hapishâne-i umûmî ve taşra hapishânelerinde mahkûmiyet müddetlerinin üçte ikisini tamamlayan mahkûmların salıvereceklerini ilan etmişlerdir.[193] Af meselesinin gazetelerle de ilan ettirilmek istenmesinde gazeteler aracılığıyla kamuoyunda affedici, merhametli padişah imajının yerleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

F. Hediyeler

Yol göstermek, doğru yola iletmek anlamına gelen hüdâ/hedy kelimelerinden türetilen[194] hediye "sevgi ve saygı ifadesi olarak karşılıksız olarak verilen şey" anlamına gelmektedir.[195] Her ne kadar kelimenin tanımında karşılıksız ifadesi kullanılmışsa da hediyeyi çift taraflı bir alışveriş olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır.[196] Ancak bu alışverişi maddî yönün ön plana çıkarıldığı klasik tanımlamadan ziyade manevî yönü ağır basan duygusal yatırım ve beklentiler içeren bir ilişki biçimi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Hediyenin birçok işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle hediye vermek, verilen kişinin özel ve değerli olduğunu sağlamaya yardımcı olan araçlardan

[192] BOA, Y.PRK.MK. 9/54, (17 Şaban 1317/21 Aralık 1899).

[193] *Servet,* Nr: 1930, (16 Şaban 1321/6 Kasım 1903).

[194] Ali Bardakoğlu, "Hediye", *DİA*, C:17, İstanbul, 1998, s. 151.

[195] İlhan Ayverdi, "Hediye", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., C: 2, İstanbul, 2005, s. 1235.

[196] Figen Kanbir, "Hediye Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme", *Antropoloji Dergisi,* 2002, S: 43, s. 63.

biridir. Hediyeler sayesinde kişiler arasında dostluklar kurularak pekiştirilir. Sultan-tebaa açısından bakıldığında da hediyelerin tebaa ile iletişimin sağlanması ve ilişkilerin kuvvetlendirilmesine, güven duygusunun yerleştirilmesine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Hediye geleneği tarih boyunca birçok toplumda görülen olgulardan birisi olmuştur. Osmanlı'da da cülûs, cenaze, kılıç kuşanma merasimi, cuma selamlıkları, kandiller, bayramlar, düğünler, şehzade ve sultan doğumları gibi vesilelerle[197] birçok hediyenin verildiği ve bunlarla ilgili özel defterlerde kayıtların tutulmuş olduğu görülmektedir. Bu gelenek II. Abdülhamid döneminde de yoğun bir şekilde devam ettirilmeye çalışılmıştır. Başta yabancı devlet adamları[198] olmak üzere müellifler[199] ve kütüphaneler[200] gibi kişi ve kurumlara II. Abdülhamid'in birçok hediye gönderdiği yapılan yazışmalardan ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte devlet başkanlarına verilen hediyeler konusunda dönemin gazeteleri tarafından birtakım eleştirilerin geldiği görülmektedir. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organlarından Meşveret gazetesinde Rusya imparator ve imparatoriçesine gönderilen hediyeler devletin itibarını düşürdüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak burada eleştirinin merkezinde hediyeden ziyade hediyenin kıymeti olmuştur. Beş-on bin liralık kıymetli hediyelerin küçük emirler

[197] Ayhan Pala, "Bir Osmanlı Saray Düğününe Türkistan ve İran'dan Gönderilen Hediyeler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2021 Kış, S: 21/2, s. 293.

[198] Amerika eski devlet başkanı Hiram Ulysses Grant'a (1869-1877) gönderilen hediye için Bknz. BOA, HR.TO. 115/122, (tarihsiz); Galler prensi VII. Edward'a gönderilen hediyeler için Bknz. BOA, Y.PRK.NMH. 1/87, (29 Zilhicce 1297/2 Aralık 1880); Alman imparator ve imparatoriçesine verilen hediye için Bknz. BOA, Y.PRK.TKM. 16/18, (12 Rebîülevvel 1307/6 Kasım 1889).

[199] Türkçe-Macarca dilbilgisi kitabı telif eden Bilal Efendi'ye kitap hediyesi için Bknz. BOA, MF.MKT. 53/111, (20 Safer 1295/23 Şubat 1878).

[200] BOA, İ.HR. 274/16605, (13 Cemaziyelevvel 1294/26 Mayıs 1877).

tarafından tabi oldukları büyük imparatorlara gönderebileceği dile getirilerek II. Abdülhamid tarafından Rus imparatoruna gönderilen kıymetli hediyelerin hilafet ve saltanat makamının azametine halel getirdiği ve millet fakirlik içindeyken böyle değerli hediyeler göndermenin millî serveti suiistimal anlamına geldiği ifade edilmiştir.[201] Her ne kadar bu yönde eleştiriler gelse de eleştirilerin dikkate alınmadığı ve II. Abdülhamid tarafından yabancı devlet adamlarına birçok kıymetli hediyelerin gönderildiği anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamid'in velâdet günlerindeki hediyeleri padişaha takdim edilen hediyeler ve padişah tarafından verilen hediyeler olarak iki kısımda incelemek mümkündür.

1. Padişaha Takdim Edilen Hediyeler

II. Abdülhamid'e velâdet yıldönümlerinde hem Osmanlı tebaası hem de yabancı devlet tebaası tarafından birtakım hediyeler gönderilmiştir. Ancak bu hediyelerin sayısının yok denecek kadar az olduğunu söylemek mümkündür. II. Abdülhamid veladet günleri özelinde genellikle hediye alan tarafta değil hediye veren tarafta olmuştur.

Almanya'nın Chemnitz şehrindeki Triko elbisesi fabrikatörü Poul Spikel yabancı tebaadan II. Abdülhamid'e hediye gönderenler arasında bulunmaktadır. 1891 yılında velâdet günü münasebetiyle Alman fabrikatör Spikel tarafından II. Abdülhamid'e altı adet en birinci cinsten pantolon ile altı adet en birinci cinsten ipekli iç gömleği hediye edilmiştir. İlgili firmadan daha önce de elbiselerin sipariş edildiği başkâtip Süreyya Paşa'nın notunda görülmekle birlikte muhtemelen ürünlerinin kalitesinden olsa gerek Spikel'e hediyeleri dolayısıyla sanayi madalyasının takdim edilmiş olduğu da anlaşılmaktadır.[202]

[201] Ahmed Rıza "İcmâl-i Ahvâl", *Meşveret*, Nr: 4, (10 Şaban 1313/26 Ocak 1896), s. 1.

[202] BOA, Y.PRK.BŞK. 20/110, (25 Şaban 1308/5 Nisan 1891).

Velâdet gününde Osmanlı tebaasından padişaha hediye gönderenlerden biri de Tunuslu Mahmud Paşa'nın (ö.1879) oğlu Ahmet Bey'dir. Ahmet Bey velâdet gününü tebrik maksadıyla padişaha Fransa kralı Louis Philippe'in (1830-1848) sarayından çıkma ve Bourbon hânedanının şifresi ile düzenlenmiş bir saat ile birlikte bir çift çiçekliği hediye olarak göndermiştir.[203] Bir paşa çocuğu tarafından padişaha böyle bir hediyenin takdim edilmesi Osmanlı tarihinde ender rastlanılan durumlardandır. Ancak Tunuslu Mahmud Paşa'nın vefatı sonrasında yaşanan hadiseler incelendiğinde bu hediyenin farklı amaçlarla takdim edilmiş olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Mahmud Paşa 1879 yılında vefat ettiğinde ardında Fransa ve İstanbul'da olmak üzere yüklü bir miras bırakmıştır. Ancak Mahmud Paşa'nın Fransız vatandaşı olması terekenin Osmanlı kanunlarına göre taksimine engel olmaktadır.[204] Fransa sefâret baş tercümanı sadarete bir mektup yazarak miras meselesinde Fransız hukukunun cari olacağı bildirilmiş, Anadolu kazaskerliğine bu konuda yetkisi bulunmadığının hatırlatılması ve kazaskerin sû-i niyetini icraya koymasına bir an evvel mani olunmasını sadaretten rica etmiştir.[205] Her ne kadar bu yönde Fransa ile Osmanlı arasında bir takım yazışmalar olsa da miras meselesinin Fransız makamları tarafından da uzun bir süre çözüme kavuşturulamadığı anlaşılmaktadır. Sadece resmî işlemler açısından değil paşanın çocukları arasında da bir anlaşmazlığın olduğu görülmektedir. Paşanın kızlarından Hayriye Hanım kendisinden 20 yaş büyük abisi Ahmed Bey'i mirastan kendi hissesine düşen payı üzerine geçirerek Fransa'ya iltica etmekle itham etmiştir.[206] İşte bu uzun belirsizlik yıllarında paşanın oğlu Ahmed Bey'in bir velâdet gününde padişaha takdim ettiği hediyeler bu açıdan dikkati çekmektedir. Hediye takdimi sonrasında Mahmud Paşa'nın terekesinden olan Çamlıca'daki köşk ve

[203] BOA, Y.PRK.AZJ. 25/38, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893).

[204] BOA, HR.TO. 365/24, (25 Cemaziyelevvel 1297/5 Mayıs 1880).

[205] BOA, HR.TO. 206/81, (4 Zilkade 1300/6 Eylül 1883).

[206] BOA, HR.TH. 172/65, (22 Şevval 1313/6 Nisan 1896).

arazilerin bir kısmı II. Abdülhamid'in şehzadeleri Mehmed Selim, Abdülkadir, Ahmed ve Burhaneddin Efendiler adına satın alınmıştır.[207] Dikkati çeken bir diğer husus ise Ahmed Bey'in aldığı taltif ve terfilerdir. Ahmed Bey'in üç sene boyunca rütbesi devamlı terfi ettirilmiş,[208] 1320 yılında ayrıca ikinci dereceden Mecidî nişanı ile taltif edilmiştir.[209] 1321 yılına gelindiğinde ise Ahmed Bey'in taltif ve terfilerine bir yenisi eklenerek Şûrâ-yı devlet azalığına tayin edildiği görülmektedir.[210] Bütün bunlardan da anlaşılmaktadır ki padişaha velâdet gününde takdim edilen bir hediye, takdim eden kişinin çözülmesi zor görünen birçok müşkülünün çözülmesinde etkili olmuş, dahası devlet kademelerinde önemli bir mevki ihrâz etmesine vesile olmuştur.[211]

Osmanlı gayrimüslim toplumu tarafından da padişaha velâdet gününde bir hediye takdim edildiği görülmektedir. Dersaadet Ermeni Katolik Patriği Azaryan Efendi (ö.1922) II. Abdülhamid'e tahttan indirilmeden önceki son velâdet yıldönümünde cemaatin öksüz ve fakir kızlar mektebinde işlenmiş bir arîza-i duaiye kesesi (muska) hediye etmiştir.[212] Verilen bu hediyeden dolayı II. Abdülhamid memnun olmuş ve hem okula münasip bir yardımın yapılmasını hem de keseyi işleyenlerin sanayi'-i nefise madalyasıyla taltif edilmesini emretmiştir. Mektebe hali hazırda günlük olarak 30

[207] BOA, HH.İ. 228/58, (24 Receb 1318/17 Kasım 1900).

[208] BOA, İ.TAL. 242/36, (23 Şevval 1318/13 Şubat 1901); BOA, İ.TAL. 269/22, (26 Ramazan 1319/6 Ocak 1902); BOA, İ.TAL. 279/31, (13 Rebîülevvel 1320/20 Haziran 1902).

[209] BOA, İ.TAL. 291/75, (9 Ramazan 1320/10 Aralık 1902).

[210] BOA, ŞD. 3195/94, (11 Şaban 1321/2 Kasım 1903); BOA, İ.DH. 1415/45, (14 Şaban 1321/5 Kasım 1903).

[211] Tunuslu Mahmud Paşa ve ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz. Derya Kılıçkaya, "Tunuslu Mahmud Paşa ve Ailesine Genel Bir Bakış", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2022, C: 8, s. 1-18.

[212] BOA, Y.EE. 5/167, (6 Rebîülâhir 1327/27 Nisan 1909).

kıyye[213] et ve 50 kıyye ekmek verildiği için bunun yeterli olduğu ve başkaca bir şey verilmesine gerek olmadığı başkâtip tarafından bildirilmiştir. Dua kesesini ise mektep muallimelerinden Etmekciyan Anna, Balyan Christine ve Yağlıkçıyan Brictiya (Brijit) isimli şahısların dokuduğu ve bu kişilere ilgili madalyaların takdim edildiği bildirilmiştir.

Yukarıda aktarıldığı üzere velâdet günlerinde padişaha bir takım hediyelerin takdim edildiği görülse de saray tarafından bu tarz hediye takdiminin hoş karşılanmadığı da anlaşılmaktadır. Tahsin Paşa'nın padişaha arz ettiğine göre Mecid isimli bir şahıs muhtemelen velâdet gününde[214] madenden yapılmış birkaç tabağı saraya hediye olarak getirmiştir.[215] Her ne kadar *kalbi münkesir olmasın* (kalbi kırılmasın) diye hediyeler alınmışsa da hem bu ifadelerden hem de II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanat müddetince istisna olarak nitelendireceğimiz birkaç hediye haricinde velâdet ve cülûs gibi günlerde saraya hediye takdim edildiğine dair kayıtlara pek rastlanılmaması bugünlerde hediye takdiminin saray tarafından hoş karşılanmadığını göstermektedir.

2. Padişah Tarafından Verilen Hediyeler

Taltifler konusunda geçtiği üzere velâdet ve cülûs gibi günler II. Abdülhamid'in ihsân-ı şâhânelerinin bolca dağıtıldığı günler olmuştur. Taltif ve terfileri her ne kadar hediye kapsamına almak mümkün olsa da bunların manevî yönü daha ağır bastığı için burada daha çok maddî yönü öne çıkan hediyeler ele alınacaktır. Bu hediyelerin velâdet günü vesilesiyle doğrudan verildiği görülmekle birlikte velâdet günlerinde bir takım işlerde hizmeti geçenlere dolaylı olarak verildiği de görülmektedir.

---

[213] Kıyye, Osmanlı'da ağırlık ölçüsü birimi olup galat kullanımı okkadır. Ortalama 1248 gram ve 1,33 litreye karşılık gelmektedir. Bknz. Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*., İstanbul, 2007, C: 33, s. 338-339.

[214] İlgili arzda velâdet kaydı bulunmamakla birlikte bu hadisenin velâdet gününden iki gün sonra padişaha haber verilmesi hediyenin velâdet günü getirildiği kanaatini oluşturmaktadır.

[215] BOA, Y.PRK.PT. 19/20, (18 Şaban 1317/22 Aralık 1899).

Sadaret ile saray arasında velâdet gününün ne zaman kutlanılacağı ile ilgili yazışmalarda 1893 yılından itibaren yangına sebebiyet verebileceği endişesiyle fişek atılması âdeti kaldırılmıştır. Bu âdet her ne kadar kaldırılmış olsa da fişek için ayrılan tahsisâtın, vakfiyesi veya herhangi bir geliri olmayan tekke, mescid, medrese ve cami gibi hayrât-ı sâirenin tamir ve onarımına harcanmak üzere Evkâf Nezâreti'ne gönderildiği ve bunun da ayrıca gazetelerle ilan edildiği yapılan yazışmalardan ortaya çıkmaktadır.[216] Ayrıca yine top veya fişek için ayrılan bu tahsisâtın Rumeli'deki askerler için hedâyâ-yı şitâiye (kışlık hediye) olarak sarf edildiği de görülmektedir.[217] Askerlere gönderilen bu kışlık hediyeler fanila ceket, fanila don, çorap, gömlek, pamuklu mintan, basma mintan, çarık, çizme, dolak, kuşak, fes, eldiven, mendil[218], kürklü yağmurluk, muşamma'[219] ve avcı yeleği[220] gibi giyecek türü eşyalardan oluşmuştur. Her ne kadar Osmanlı ordusunun ihtiyaçları devlet tarafından karşılansa da Rumeli'de mevsimin şiddetli geçmesine bağlı olarak padişah-asker arasındaki münasebetin velâdet günleri vesilesiyle de teyidi için böyle bir yola başvurulduğu düşünülmektedir. Nitekim bu hediyeler sadece padişah tarafından gönderilmemiş, kampanyalar yapılarak halkın da askere kışlık hediyeler vermesi sağlanmıştır.[221]

---

[216] BOA, İ.DH. 1438/3, (14 Şaban 1323/14 Ekim 1905).

[217] BOA, Y.A.RES. 123/18, (12 Şaban 1321/3 Kasım 1903).

[218] BOA, Y.MRZ.d. 11101, (30 Zilhicce 1320/29 Mart 1903).

[219] Muşamma': Galat olarak muşamba şeklinde de kullanılmaktadır. Kauçuktan yapılan su geçirmez yağmurluk demektir. Bknz. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1353. Ayrıca Bknz. BOA, BEO. 2223/166652, (29 Şaban 1321/20 Kasım 1903).

[220] BOA, ŞD. 651/29, (19 Receb 1327/6 Ağustos 1909).

[221] BOA, DH.MKT. 769/22, (4 Receb 1321/26 Eylül 1903). Millî mücadele döneminde toplanan hedâyâ-yı şitâiyeler için Bknz. Ayşe Zamacı, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne, 2015, s. 131-145.

Velâdet günü vesilesiyle hediyeye nail olan bir diğer kesim ise Kur'an ezberleyen talebeler olmuştur. Dersaadet ve bilâd-ı selâsedeki (Eyüp, Galata ve Üsküdar semtleri) ibtidaî mekteplerinde bir hizbden[222] fazla Kur'an ezberleyen 163 hâfıza Kur'an-ı Kerim hediye edilerek bu hususun gazetelerle de ilan edilmesi istenmiştir.[223] Yetim çocuklar bugün de unutulmamış Darulhayr-ı âli'de[224] (yetimhânede) velâdet günü mevlid-i nebi okunduktan sonra düzenlenen törenle yetimlere hediyeler verilmiştir.[225]

Velâdet gününde gerçekleştirilen uygulamalardan biri de fakir ve yetim çocukların sünnet merasimlerinin icrâ edilmesidir. Bu merasimlerde sadece sünnet olan çocuklara hediyeler verilmekle kalmamış bu işte emeği geçen birçok kişi maddî olarak velâdet gününün bereketinden istifade etmiştir. 1905 yılında Hamidiye Etfâl Hastahânesi'nde icra edilen sünnet merasiminde sünnet olan çocuklara çil (yeni basılmış) çeyrek mecidiye (5 kuruş) hediye olarak verilmiştir.[226] Sünnet olan çocuklara verilen hediyeler yanında bu tören vasıtasıyla birçok meslek grubuna da ödeme yapıldığı görülmektedir. Bahriye sıbyan muzikası ve incesaz takımı, ustura ve makas bileyicileri, keresteci (baraka inşası için), erzak ve müzik aletlerini taşıyan nakliyeci, hayalci (Karagöz-Hacivat oyununu oynatanlar), çalgıcı, hokkabaz, kuklacı ve aşçı gibi çalışanları velâdet günlerinden dolaylı olarak istifade eden kişiler arasında saymak mümkündür.[227]

---

[222] Kur'an-ı Kerim'in otuz cüzünden her birinin dörtte biri.

[223] BOA, MF.MKT. 541/36, (27 Şaban 1318/20 Aralık 1900).

[224] Dâru'l-hayr-ı Âlî, Dersaadet'te bulunan kimsesiz çocukların tehzîb-i ahlâk (ahlakını güzelleştirmek) ve bilgi, beceri kazanmaları için ıslahhâne tarzında tesis edilen okuldur. Bknz. BOA, Y.MRZ.d. 10563, (4 Cemaziyelahir 1320/8 Eylül 1902).

[225] BOA, Y.MTV. 266/80, (8 Şaban 1322/18 Ekim 1904).

[226] Aynı tarihlerde hastahânede çalışan bahçıvanın aylık maaşının 150 kuruş olduğu göz önüne alındığında (BOA, Y.PRK.HH. 36/60, (22 Cemaziyelahir 1323/24 Ağustos 1905) sünnet olan çocuklara bir bahçıvan maaşının otuzda biri kadar hediye verildiği anlaşılmaktadır.

[227] BOA, ML.EEM. 637/65, (27 Zilkade 1325/1 Ocak 1908).

Bahsedilen meslek gruplarına her ne kadar işlerinin karşılığı olarak birtakım ödemeler yapılmış olsa da bu ödemelerin velâdet günleri vesilesiyle gerçekleştirilmesi toplum ile velâdet günleri arasında maddî bir bağın kurulmasında yardımcı olduğu muhakkaktır.

Velâdet günlerinden maddî olarak hediye ve ihsanlara nail olan bir diğer kamu görevlisi grubu ise Yıldız Sarayı ve çevresinin kandil ve fenerle aydınlatılmasında ve fişek atılmasında görevlendirilen askerler olmuştur. Bu işle vazifeli zabit, çavuş ve erlerin isimleri teker teker kaydedilerek rütbelerine münasip bir şekilde kendilerine atiyye tertibinden ödemeler yapılmıştır. 1900 yılında bu işle vazifeli personele 20,950 kuruş,[228] 1901 yılında 3,500 kuruş,[229] 1903 yılında vazifeli 227 personele 20,950 kuruş,[230] 1905 yılında 208 personele 20,950 kuruş, 1906 yılında 5,000 kuruş,[231] 1907 yılında 205 personele 5,000 kuruş,[232] 1908 yılında ise 243 personele 32,504 kuruş ödeme yapıldığı[233] görülmektedir. Ödeme yapılanlar arasında sadece çavuş veya yardımcı amele gibi kişiler olmayıp mirliva, miralay, kaymakam, binbaşı, kolağası ve yüzbaşı gibi büyük rütbe sahibi kişiler de bulunmaktadır. Saray ve çevresini aydınlatma işinde mirliva gibi yüksek rütbeli askerlerin bulunması bugüne verilen önemi göstermekle birlikte bu yönde ödemelerin yapılması askeri erkânın velâdet gününden hissedar edilerek sadakatlerinin kazanılmaya çalışıldığını da akıllara getirmektedir.

Velâdet günlerinde fakir halk, yoksul ve yetim çocuklar, Kur'an hafızları gibi halk tabakası ile birlikte bu işlerde görev alan kamu görevlilerine verilen atiyyelerle manevî

[228] BOA, ML.EEM. 330/5, (2 Ramazan 1317/4 Ocak 1900).

[229] BOA, ML.EEM. 358/40, (22 Ramazan 1318/13 Ocak 1901).

[230] BOA, ML.EEM. 458/34, (29 Ramazan 1321/19 Aralık 1903).

[231] BOA, ML.EEM. 574/32, (15 Şevval 1324/4 Aralık 1906).

[232] BOA, ML.EEM. 626/77, (17 Ramazan 1325/24 Ekim 1907).

[233] BOA, ML.EEM. 703/62, (19 Şaban 1326/16 Eylül 1908).

olduğu kadar maddî bir bağ da kurulmaya çalışılarak sultan-tebaa arasındaki ilişkilerin bugün vesilesiyle kuvvetlendirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür.

Başkentte gerçekleştirilen harcamaların tamamı padişahın kendi hazinesinden; hazine-i hassadan karşılanmakla birlikte taşrada velâdet günü için yapılan harcamaların farklı kişi ve kurumlar tarafından karşılandığı da görülmektedir. Mal sandıkları,[234] askeriye bütçesi gibi resmî kurumlar yanında memur ve ahalinin (eshâb-ı servet) yardımları ile de velâdet gününde yapılan harcamaların sübvanse edildiği gönderilen raporlardan ortaya çıkmaktadır.[235] Memurların ve ahalinin bu yöndeki yardımları muhtemelen hoş karşılanmamış ve Şura-yı devlet tarafından bir mazbata kaleme alınarak velâdet ve cülûs gecelerinde taşrada icra olunan şehrâyînlerin ahalinin padişaha sadakat ve ubudiyetinin izharı demek olduğundan bu yöndeki masrafların belediye gelirlerinden karşılanması tavsiye edilmiştir.[236]

Velâdet günlerinde saray tarafından hediyeler verildiği gibi bugün vesilesiyle saraydan hediye istenildiğine de rastlanılmaktadır. Bursa'da II. Murad (Muradiye) Camisi harap olması sebebiyle yeniden inşa olunarak velâdet gününde açılışının gerçekleştirileceği bildirilmiştir. Yenilenen bu cami içerisinde ism-i celâl, Hz. Peygamber ve çihâr-ı yâr-i güzîn (dört dost) efendilerin isimleri bulunan levhalar olmamasından dolayı padişah tarafından bu levhaların hediye edilmesi Bursa vali vekili tarafından talep edilmiştir.[237]

---

[234] Mal sandıkları Osmanlı taşrasında toplanan gelirlerin ve harcanan giderlerin idare edildiği, kayıtlarının tutulduğu kurumlardır. Bknz. Yakup Akkuş, *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdarî-Malî İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 143 vd.

[235] BOA, ŞD. 2581/21, (18 Rebîülâhir1309/21 Kasım 1891).

[236] BOA, ŞD. 2581/23-16, (18 Rebîülâhir 1309/21 Kasım 1891).

[237] BOA, Y.MTV. 171/7, (2 Şaban 1315/27 Aralık 1897).

G. Velâdet Gününe Tarih Düşürme, Şiir ve Duânâmeler

II. Abdülhamid'in velâdet yıldönümlerinde gazetelerde şiirler yayınlanmakla birlikte nezâretler vasıtasıyla[238] veya mabeyn erkânı vesilesiyle saraya ulaşabilme imkânı olanların saraya şiir takdim ettikleri ve bu gayretleri karşısında taltif edildikleri[239] görülmektedir. Saraya takdim edilen bu şiirlerin gazetelerde yayınlanan şiirlere nazaran daha edebî kaleme alındıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca gazetelerdeki şiirlerin hemen tamamı Türkçe kaleme alınmakla birlikte saraya takdim edilenler arasında Türkçe'nin[240] yanında Arapça[241] ve Farsça[242] kaleme alınanlar da bulunmaktadır. İçerik açısından bakıldığında gazetelerde yayınlanan şiirlerde olduğu gibi bu şiirlerde de sultanın vasıfları, maarif, adalet, bayındırlık gibi hususlardaki gelişmeler ele alınan konular arasındadır.

II. Abdülhamid'in doğumunda kalem erbabı tarafından şiirler yazılarak doğumuna tarih düşürülmekle birlikte[243] velâdet yıldönümlerinde de aynı şekilde tarih düşürmelere rastlanılmaktadır. Dîvân-ı hümâyûn memurlarından Said ve Fuad Beyler şu satırlarla padişahın velâdet yıldönümüne (1308/1891) tarih düşürmüşlerdir:[244]

"Bu târihle Said et arz-ı tebrîk ve ubûdiyet
Ola bu sâl-i nev mesud ve yümn Abdülhamid Han'a" (Said)

[238] BOA, DH.MKT. 343/15, (15 Şaban 1312/11 Şubat 1895).

[239] BOA, İ.TAL. 73/28, (30 Şaban 1312/26 Şubat 1895).

[240] BOA, Y.PRK.AZJ. 25/78, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893); BOA, Y.PRK.AZJ. 45/72, (29 Zilhicce 1320/29 Mart 1903); BOA, Y.PRK.MF. 2/16, (12 Zilhicce 1308/19 Temmuz 1891).

[241] BOA, Y.PRK.TKM. 24/34, (16 Şaban 1309/16 Mart 1892).

[242] BOA, Y.A.HUS. 496/90, (14 Şevval 1323/12 Aralık 1905).

[243] BOA, BOA, İ.DH. 67/3343, (8 Ramazan 1258/13 Ekim 1842).

[244] BOA, Y.PRK.AZJ. 23/103, (24 Şaban 1310/13 Mart 1893).

“Eyler Fuad kemteri târih ile arz-ı dua

Sultan Hamid Han’ın bu nev sâlin ide Allah es‘ad” (Fuad)

Osmanlı sultanları arasında II. Abdülhamid’in velâdet gününe has olarak saraya takdim edilen yazılardan biri de *duânâme*lerdir. Arapça “duâ” kelimesi ile farsça “nâme” kelimesinden mürekkep olan “duânâme” manzum ve mensur olarak kaleme alınan yazılardır. II. Abdülhamid’in elli birinci velâdet yıldönümünde giriş kısmı Arapça kaleme alınmış, müellifi bilinmeyen mensur bir duânâme bulunmaktadır. Duânâme’ye Besmele, hamdele ve salveleden sonra Arapça dua cümleleriyle[245] bir giriş yapılmış ve devamında sultanın sıhhat ve afiyet içerisinde tahtta kalması temennisinde bulunulmuştur. Ayrıca 51. velâdet yıldönümü kutlanılan sultanın her türlü afet ve kazalardan, elem ve kederden muhafaza olunması duasında bulunulmuştur.[246]

Bir diğer duânâme ise Rum patriği tarafından mensur olarak kaleme alınan ve tercümesinin saraya takdim edildiği duânâmedir. Velâdet yıldönümünden yaklaşık dört

---

[245] اعوذ بلله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعلنا من المصدقين لوحدانيته و صفاته والصلاة والسلام علي خير الخلق محمد خاتم رسله و على اله و اولاده و ازواجه و اصحابه و اتباعه

اللهم افتح لنا بالخير و وفقنا بالخير واجعل عاقبت امورنا بالخير

توفنا مسلما و الحقنا بالصالحين

ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به وعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولانا

ربنا افتح بيننا بالحق وانت خير الفاتحين

يا قبول الحاجات استجب دعائنا بفضلك الكريم ويا خير الناصرين انصرنا بلطفك العظيم

اللهم اجعلنا من التوابين واجعلنا من المتطهرين واجعلنا من الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

اللهم يسر احوالنا في كل الامور

اللهم تجاوز عن سيآتنا كافة و حسن افعالنا عامة واستر عيوبنا تامة برحمتك يا ارحم الراحمين

[246] BOA, Y.PRK.TKM. 24/34, (16 Şaban 1309/16 Mart 1892).

ay önce göreve gelen Patrik Efendi'ye dönemin Dahiliye Nâzırı Halil Rıfat Paşa (ö.1901) tarafından kendisine bazı tenbihâtta bulunulmuştur. Paşa, Patrik Efendi'ye daima sultan II. Abdülhamid'e sadık ve hâdim olmasını, necât ve selâmetin sultanın teveccühünde olduğu bilincinde olarak daima hizmet ve sadakati takdir edilen kimselerle istişare etmesi, padişahın rızasına muvafık olmayan bir şey duyduğu vakit hemen bilgi vermesi konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.[247] Duânâmeye bakıldığında Patrik Efendi'nin dahiliye nâzırının tenbihlerine muvafık şekilde padişahın sadık kullarından olma gayreti görülmektedir:

> "*Ya Rabbe'l-âlemîn ve ahkemü'l-hâkimîn. Bâri teâlâ ve tekaddes hazretleri ki; rûy-i zemînde ale'l-umûm saltanat ve hükümrânînin menşe' ve menba'-ı mutlakısın ve kâinatı yed-i kudretinde zapt u raptedip onlara nefs ve hayat bahş ve i'tâ edersin! Bârgâh-ı akdesine münâcât ve niyâz-ı âcizânemiz şudur ki; şevketlü, kudretlü, azametlü velinimet-i bî-minnetimiz padişahımız Sultan II. Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin vücûd-ı âlem-sûd-ı hümâyûnlarını sâye-i rabbâniyende hıfz u sıyânet eyle. Zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh-ı mülûkânelerinde âsûde-nişîn refâh ve saâdet olan zîr-i destânına kıymettar olan eyyâm-ı ömür ve âfiyet-i şâhânelerini kudret-i yezdâniyenle tezyîd ve te'yîd eyle. Teba'a-i mülûkânelerinin terfîh-i hâl ve te'mîn-i istikbâline ma'tûf kâffe-i teşebbüsât-ı hayriyelerinde tevfîkât-ı samedâniyene makrûn buyur. Ya rabbimiz teâlâ! Münâcât-ı âcizânemizi kabul eyle ve ikâmetgâh-ı akdesinden melekü's-sıyâna irsâl ve yed-i müeyyedinle her nevi arızayı bertaraf ve izâle ederek zât-ı şevket-simât-ı mülûkâneyi kâffe-*

[247] BOA, Y.PRK.DH., 4/63, (25 Rebîülâhir 1309/28 Kasım 1891).

i ekdâr ve âfât-ı kevniyeden masûn ve taht-ı âlî-baht-ı hümâyûnlarında kemâl-i tendürüstî ve afiyet ve mezîd-i sulh ve müsâlemet ile ebed-nümûn buyur. Zira melik-i sulh ve müsâlemet ve müfeyyiz-i feyz ve bereket sensin ve zât-ı ezelî ve akdesine hâlen ve dâimen ve müebbeden hamd ve şükür ve secde ederiz. Âmin." [248]

[248] Duânâme'nin aslına ulaşılamamıştır. Aktarılan satırlar duânâmenin saraya takdim edilen tercümesidir. Bknz. BOA, Y.PRK.AZN. 6/28, (29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892).

SONUÇ

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı tahtına oturan II. Abdülhamid seleflerinden tevarüs eden birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Peş peşe gelen saltanat değişiklikleri, savaşlar, milliyetçilik hareketleri, kaybedilen topraklardan gelen mülteciler ve iflas etmiş bir ekonomi gibi siyasî, sosyal ve iktisadî bakımdan birçok sorunla karşı karşıya kalan II. Abdülhamid için öncelikli mesele devletin bekasını sağlamak olmuştur. II. Abdülhamid, selefleri gibi Osmanlıcılık politikasını devam ettirmekle birlikte toprak kayıpları ve muhacir akınları ile daha İslamî bir görünüm kazanan Osmanlı toplumunu bir arada tutacak politikanın İslamcılık olduğunu görmüş ve bu yönde politika geliştirmeye çalışmıştır.

II. Abdülhamid her ne kadar İslamcılık politikasıyla şöhret bulmuşsa da padişahın bizzat şahsının kucaklayıcı etkisinden faydalanarak Osmanlı tebaası olan müslim-gayrimüslim toplumu bir araya getirmeye politikasını da takip etmiştir. Nitekim inşa edilen veya tamir edilen bina, köprü, saat kulesi gibi yapılara padişahın isminin verilmesini bu politikanın izleri olarak okumak mümkündür. Böylelikle sultan ve tebaa arasında duygusal bir bağ kurularak tebaanın sultana; dolayısıyla da devlete sadakati temin ve teyit edilmeye çalışılmıştır.

Tebaanın sultan ile duygusal bağ kurduğu alanlardan biri de sultanın her doğum yıldönümünde büyük bir ihtişamla icra edilen velâdet kutlamaları olmuştur. Velâdet kutlamalarının ilk icraya konulmasında batı karşısında batının anlayacağı enstrümanlarla durmak amaçlansa da II. Abdülhamid döneminde bu kutlamaların Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarına hizmet edecek şekilde yerlileştirildiğini söylemek mümkündür. Nitekim gayrimüslim toplum da Osmanlı tebaası olarak bu kutlamalara katılmış, velâdet yıldönümü vesilesiyle sadakat ve bağlılıklarını bir kez daha teyit etmişlerdir.

Kutlama günlerinde şehirlerde tam bir bayram havası yaşanmış, atılan havai fişekler, yakılan kandiller, süslemeler ve her bir köşeye asılan bayrak ve armalarla velâdet gününün sabahından gece yarısına kadar şenlik ve şehrâyînler devam etmiştir. Şehrin elitleri bugünlerde süsledikleri konak ve yalılarını ziyaretçilere açarak gelenlere ikramlarda ve müzik ziyafetinde bulunmuşlar, böylelikle fakir halkın zengin yaşam kültürü hakkındaki merakları bugünler vesilesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Kutlamalar bütün Osmanlı topraklarında gerçekleştirilmekle birlikte Rumeli ve Arap coğrafyası gibi etnik ve dinî açıdan kozmopolit yapıdaki yerlerde kutlamaların daha yakından takip edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Taşradaki kutlamalarla ilgili ayrıntılar genellikle taşra basınından öğrenilmekle birlikte buralarda kutlamalara saat kaçta başlanıldığı, kimlerin geldiği, davetlilere nelerin ikram edildiği, yapılan konuşmaların metinleri ve edilen dualar gibi kutlamalarla ilgili hususlar en ince ayrıntısına kadar saraya resmî olarak rapor edilmiştir.

Kutlamalarla ilgili saraya ayrıntılı bilgi gönderilen bir diğer mekân ise Osmanlı sefârethâneleri olmuştur. Sefârethânelerin nasıl süslendiği, kimlerin geldiği, hangi yemeklerin ikram edildiği, misafirlerle sefirler aralarında cereyan eden konuşmalar gibi hususlar tafsilatlı olarak saraya aktarılmıştır. Bu raporların sunulması sarayın yabancı devletlerle gerçekleştirilen temasa verdiği önemi göstermesi yanında buradaki kutlamalara kral, veliaht, başbakan, bakan düzeyindeki katılımlar Osmanlı'nın imparatorluk imajının düzeltilmesi gayretlerine örnek olarak göstermek mümkündür.

Dönemin en önemli propaganda araçlarından basın da velâdet günlerine kayıtsız kalmamıştır. Başyazılar, şiirler ve kutlamalara katılımla ilgili bütün haberler sadece velâdet gününde değil takip eden günlerde de girilerek bugünün belleklerde kalıcı olmasına hizmet etmişlerdir. Basının sadece İstanbul'da değil taşra ve Avrupa'nın en

uzak noktalarında da takip edildiği düşünüldüğünde II. Abdülhamid'in iktidar propagandası için basını ne kadar etkili kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Yine velâdet günlerine özel uygulamalardan mahkûmların affedilmesi, açılışların yapılması, fakir halka yardımlarda bulunulması gibi hususların gazetelerle de ilan edilmesi II. Abdülhamid'in merhamet, adalet, cömertlik gibi vasıflarının toplum zihnine yerleştirilmesinde katkı sunmuştur.

Genel olarak bakıldığında veladet kutlamalarının birçok etkisinin olduğu görülmektedir. Öncelikle milliyetçilikler çağında Osmanlı gibi çok uluslu devletlerde toplumu padişahın şahsı etrafında bir araya getirerek ortak bir kimliğin oluşturulmasına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Savaşlar, toprak kayıpları, peş peşe saltanat değişiklikleri ile hasara uğrayan Osmanlı imparatorluk imajı görkemli velâdet kutlamaları ile bir nebze de olsa düzeltilmeye çalışılmıştır. Yeni bir toplum ve meşruiyet anlayışının ortaya çıktığı bir dönemde velâdet günlerinde gerçekleştirilen aflar, açılışlar, ihsanlarla devlet ve sultan, toplum nazarında daha görünür olmaya çalışmış ve böylelikle meşruiyetini velâdet günleri vesilesiyle de takviye etmeye çalışmıştır.

Velâdetle ilgili ulaşabildiğimiz yazışmalar ve gazete haberlerine 1890 sonrasında yoğun olarak rastlanılmaktadır. Bu durum velâdet kutlamalarındaki ihtişamın bu tarihlerden sonra arttığını göstermesi yanında 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamid'in içte ve dışta idareyi tam anlamıyla ele alıp konumunu sağlamlaştırabilmesinin 15 yıla yakın bir zaman aldığını da göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

A.DVN.MKL. 5/9; 19/28; 74/31.

A.DVN.NMH. 29/6.

A.MKT. 43/5; 60/95.

A.MKT.MHM. 431/7; 539/20.

A.MKT.NZD. 399/25.

A.MTZ.04. 44/18; 53/84; 72/86; 72/96; 77/32; 85/2; 104/3; 122/42; 123/67; 124/36; 170/17.

A.TŞF. 8/98; 35/83.

BEO. 23/1674; 81/6028; 81/6029; 165/12349; 165/12350; 167/12476; 304/22800; 439/32892; 455/34122; 465/34816; 632/47398; 736/55196; 879/65903; 896/67160; 896/67199; 990/74188; 1062/79598; 1085/81354; 1243/93210; 1248/93599; 1253/93906; 1392/104362; 1413/105954; 1751/131301; 2183/163680; 2211/165783; 2223/166652; 2436/182652; 2577/193208; 2727/204489; 3166/237425; 3865/289821.

C.SM. 16/833.

DH.EUM.AYŞ. 48/26.

DH.EUM.THR. 3/39; 18/3.

DH.MKT. 6/64; 168/42; 209/27; 278/1; 331/32; 343/15; 343/8; 769/22; 802/57; 1025/36; 1200/116; 1347/79; 1356/106; 1364/54; 1380/64; 1446/100; 1509/119; 1520/45; 1645/9;

1686/58; 1822/37; 1865/69; 1932/103; 1949/99; 1992/89; 1992/105; 2089/72; 2263/15; 2343/57; 2436/15; 2436/117; 2468/360; 2562/114; 2578/16; 20663/89.

DH.SFR. 125/1; 289/16.

DH.SYS. 32/3.

DH.TMIK.M. 161/6.

HAT. 250/14208; 831/37516; 1160/45956; 1179/46577; 1184/46707; 1200/47094; 1342/52458; 1425/58322.

HH.d. 19446.

HH.İ. 99/2; 228/58.

HR.İD. 114/21.

HR.SFR.3. 384/54; 398/24; 462/2; 510/51.

HR.SFR.04. 384/110; 393/75; 393/76; 482/6; 546/66; 566/39; 718/148; 750/79; 755/30; 786/119; 786/132; 794/37; 794/38; 803/89; 818/122.

HR.SYS. 31/45; 183/16; 215/4; 923/60; 1503/74; 1913/34; 2812/1.

HR.TO. 51/20; 66/52; 85/93; 111/110; 115/122; 137/88; 206/81; 266/38; 344/60; 347/64; 365/24; 380/23; 466/44; 503/10; 503/13; 503/39; 556/84; 632/38.

HR.TH. 172/65; 220/128.

İ.AZN. 59/34.

İ.DH. 67/3343; 187/10464; 533/36997; 722/50369; 723/50496; 919/72899; 919/72923; 946/74871; 953/75347; 1011/79799; 1031/81245; 1035/81468; 1059/83146; 1078/84548; 1084/85084; 1092/85664; 1108/86763; 1120/87599; 1140/88961; 1171/91571; 1248/93599; 1261/99041; 1263/9928/0; 1265/99406; 1265/99470; 1299/18;

1302/34; 1319/31; 1319/51; 1352/13; 1360/37; 1370/49; 1379/38; 1415/45; 1428/1; 1438/3; 1468/11; 1469/89.

İ.HR. 193/10847; 273/16487; 274/16605; 275/16738; 276/16795; 276/16809; 276/16846; 282/17472; 313/20022; 340/43; 352/63.

İ.HUS. 9/68; 16/88; 30/101; 60/34; 65/34; 92/2; 96/40.

İ.ML. 57/24.

İ.MVL. 533/23920.

İ.TAL. 30/49; 73/28; 112/4; 112/100; 196/89; 242/36; 269/22; 279/31; 291/75; 316/61.

MB.İ. 47/2.

MF.MKT. 53/111; 59/40; 100/119; 541/36; 582/12; 754/70; 816/16.

ML.EEM. 226/43; 330/5; 358/40; 458/34; 574/32; 626/77; 637/65; 703/62.

MV. 25/39.

PLK.p. 1776; 3253.

ŞD. 651/29; 1040/59; 1921/7; 2581/21; 2581/23; 2603/11; 3192/29; 3195/94.

TFR.I.KV. 91/9006.

TFR.I.SL. 39/3843.

TFR.I.UM. 4/357.

TS.MA.d. 295; 365; 372; 407; 459; 698; 906; 2430; 2913; 3318; 3392; 6364; 9675.

TS.MA.e. 713/106; 1298/9.

Y.A.HUS. 159/86; 165/15; 165/43; 178/76; 179/30; 182/22; 182/23; 192/58; 197/69; 197/75; 208/9; 214/12; 214/45; 214/53; 224/58; 224/67; 227/10; 234/141; 234/144;

235/73; 238/37; 245/52; 257/146; 258/16; 264/52; 269/133; 270/112; 271/15; 271/68; 278/170; 279/153; 285/124; 291/27; 291/78; 291/106; 292/119; 292/121; 319/89; 320/1; 320/15; 320/133; 321/54; 321/89; 329/5; 343/27; 345/3; 345/123; 349/64; 382/52; 392/93; 400/115; 401/70; 402/66; 403/80; 422/65; 437/117; 448/98; 496/90; 525/15; 525/16; 525/17; 525/42.

Y.A.RES. 90/84; 123/18; 129/11; 133/18; 139/11.

Y.EE. 5/167; 12/24; 14/49; 44/31; 46/123; 78; 82/58; 86/33; 94/70; 127/6.

Y.EE.d. 186; 193; 195.

Y.MTV. 4/56; 5/8; 26/61; 50/11; 60/25; 60/37; 75/123; 75/129; 75/138; 75/212; 90/63; 154/59; 171/7; 209/68; 209/88; 252/304; 252/316; 252/319; 266/48; 266/80; 267/28.

Y.MRZ.d. 10563; 11101.

Y.PRK.A. 10/2.

Y.PRK.ASK. 89/17; 89/52; 101/57; 103/48; 117/60; 135/65; 135/67; 140/47; 177/60; 187/2; 223/5; 241/46; 241/76; 250/49; 250/56.

Y.PRK.AZJ. 13/18; 21/6; 21/41; 21/43; 21/62; 23/96; 23/103; 25/38; 25/78; 41/33; 45/72; 50/25.

Y.PRK.AZN. 6/28; 11/13; 15/33; 18/32; 20/81; 22/48.

Y.PRK.BŞK. 2/31; 6/28; 8/4; 15/62; 20/110; 25/56; 25/58; 29/32; 30/13; 32/96; 55/36; 58/119; 63/61; 63/68; 80/46.

Y.PRK.DH. 4/63.

Y.PRK.EŞA. 3/71; 4/26; 5/82; 6/20; 10/97; 19/31; 34/59; 39/28; 46/77; 50/7.

Y.PRK.HH. 36/60.

Y.PRK.HR. 14/36; 345/123.

Y.PRK.KOM. 8/32; 10/101.

Y.PRK.MF. 2/16; 3/17.

Y.PRK.MK. 9/54.

Y.PRK.MYD. 11/32; 12/43.

Y.PRK.NMH. 1/64; 1/87; 3/49; 4/91; 7/61; 8/50; 9/3; 10/26; 10/43; 10/75.

Y.PRK.UM. 24/17; 40/104; 49/40; 57/3; 61/16; 71/110; 80/43.

Y.PRK.PT. 10/6; 19/20.

Y.PRK.SGE. 2/3; 3/63; 4/22; 9/9; 11/47.

Y.PRK.ŞH. 3/68.

Y.PRK.TKM. 12/7; 16/18; 23/50; 24/34; 24/37; 27/23; 28/61; 34/39; 43/17.

Y.PRK.TŞF. 2/88; 6/62; 6/67; 7/106.

Y.PRK.UM. 26/62; 44/77; 44/91; 52/70.

Y.PRK.ZB. 15/19; 36/24.

Süreli Yayınlar:

Balkan

Bursa

Çocuklara Mahsus Gazete

Çocuklara Rehber

Etfâl

Girit

Hak

Hakk-ı Sarîh

Hamiyyet

Hanımlara Mahsus Gazete

Hazîne-i Fünûn

Hüdavendigar

İkdâm

İzmir

Karesi

Kastamonu

Maarif

Malumât

Manastır

Mecmu'a-i Edebiye

Mecmu'a-i Fünûn-ı Askerî

Mecmu'a-i Lisân

Mecmu'a-i Maârif

Mekteb

Mirsâd

Mîzân

Musavver Cihân

Musavver Fen ve Edeb

Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn

Musavver Terakkî

Muvâzene

Mürüvvet

Mütâlaa

Pul Mecmuası

Resimli Gazete

Resimli Uyanış

Servet

Servet-i Fünûn

Sıhhat

Suriye

Takvîm-i Vekâyi

Tanîn

Tarîk

Trabzon

Tuna

Uhuvvet

Yeni Asır

Yeni Edirne

Zuhur

Kitaplar ve Tezler:

Atıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, Haz. Metin Hülagü, Timaş Yay., İstanbul, 2013.

ADRA, Jamil, *Genealogy of The Imperial Ottoman Family*, Paris, 2004.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yay., Ankara, 1976.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara, 1988.

AKKUŞ, Yakup, *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdarî-Malî İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

ALİKILIÇ, Dündar, *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.

ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul, 2011.

AYATA, Yunus, *Âyanzade Namık Ekrem Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2002.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2005.

BANARLI, Nihad Sami, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1974.

BOZDAĞ, İsmet, *Sultan II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yay., İstanbul, 2002.

BUTTANRI, Müzeyyen, *İkdam Gazetesi Üzerinde Bibliyografik Bir İnceleme*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

CERASİ, Maurice M., *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18 ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.

CEVDET, Abdullah, *Kahriyât,* İctihad Matbaası, Mısır, 1908.

COHEN, Julia Phillips, *Osmanlılaşmak*, Alfa Kitap, İstanbul, 2017.

ÇETİN, Cemal, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bilmler Enstitüsü, Konya, 2004.

ÇETİN, Mahmut, *Teyze ile Prenses*, Biyografi Yay., İstanbul, 2005.

ÇETİŞLİ, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2009.

DEMİREL, Fatmagül, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007.

DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezâreti, Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı GÜVEN, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

DERİNGİL, Selim, *Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yay., İstanbul, 2013.

D'OHSSON, *18. Yy. Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yay., İstanbul, 1970.

ERASLAN, Cezmi, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamid*, Nesil Yay., İstanbul, 1996.

ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yay., İstanbul, 2019.

FERERA, Isak, *Âşina Sesler*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1330.

FORTNA, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, İletişim Yay., İstanbul, 2005.

GEORGEON, François, *Sultan II. Abdülhamid*, Çev. Ali Berktay, İletişim Yay., İstanbul, 2012.

GÖKÇEK, Fazıl, *Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine bir Araştırma*, Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.

GÜÇTEKİN, Nuri, *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)*, İstanbul Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

GÜLSOY, Ufuk, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yay., İstanbul, 1993.

GÜNEŞ, Merve Nur, *Türk Şiirinde II. Abdülhamid*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

HANİOĞLU, M. Şükrü, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yay., İstanbul, 1985.

HOBSBAWM, Eric, RANGER, Terence, *Geleneğin İcadı*, Çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

İBN CÜBEYR, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, (Çev.İsmail Güler), Selenge Yay., İstanbul, 2008.

İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2003.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı ve Avrupa*, Kronik Yay., İstanbul, 2021.

Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri – Aruz Vezni)*, Dergâh Yay., İstanbul, 2008.

İRTEM, Süleyman Kani, *Sultan II. Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, Temel Yay., İstanbul, 2003.

İSKİT, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Yay., Ankara, 1943.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C:VIII., TTK Yay., Ankara, 1962.

KARATAŞ, Abdullah Vefa, *II. Abdülhamid Döneminde Basın Hürriyeti*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa, Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, Kitap Yay., İstanbul, 2004.

KARPAT, Kemal, *İslam'ın Siyasallaşması*, Çev. Şiar Yalçın, Timaş Yay., İstanbul, 2022.

KAŞAĞICI, Mustafa, *Osmanlı Sultanlarının Kullandıkları Unvan ve Lakapların Türk Devlet ve Toplum Anlayışı ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.

KEMAL, Namık, *Mukaddime-i Celâl*, Kitaphâne-i Ebuzziya, İstanbul, 1300.

KOCABAŞ, Süleyman, *Sultan II. Abdülhamid, Kurtlar Sofrasında Savaş*, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2016.

KODAMAN, Bayram, *II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara, 1999

KOLDAŞ, Konur, *Tipo Baskı ve Yeniden Doğuşu*, Anadolu Üniv. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016.

KOLOĞLU, Orhan, *II. Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yay., İstanbul, 2007.

KOLOĞLU, II. Abdülhamid, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, İletişim Yay., İstanbul, 2016.

KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yay., İstanbul, 2015.

KUDRET, Cevdet, *II. Abdülhamid Devrinde Sansür*, Milliyet Yay., İstanbul, 1977.

MAYAKON, İsmail Müştak, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Haz. Ali Yılmaz, DBY Yay., İstanbul, 2010.

MERAL, Yasin, *İbrahim Müteferrika Öncesi İstanbul'da Yahudi Matbuatı (1493-1729)*, Divan Kitap, Ankara, 2016.

MUTLUAY, Rauf, *Tanzimat'tan Günümüze Kadar Türk Şiiri*, Milliyet Yay., İstanbul, 1973.

NAİMA, Mustafa, *Târîh-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Matbaa–i Âmire, C:1, İstanbul, 1283.

NAZİF, Süleyman, *Bir II. Abdülhamid Müdafaanâmesi*, Haz. Mustafa Gündüz, Lotus Yay., Ankara, 2007.

NEUMANN, Christoph K., *Araç Tarih Amaç Tanzimat – Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*, Çev. Meltem Arun, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2000.

OKAY, M. Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul, 2008.

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde bir Adam*, Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yay., İstanbul, 1980.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Kaynak Yay., İstanbul, 1983.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., İstanbul, 1987.

OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan II. Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007.

ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet, 1876-1914*, İletişim Yay., İstanbul, 2016.

ÖZBUDUN, Sibel, *Ayinden Törene*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1997.

ÖZDEMİR, Kemal, *Osmanlı Arması*, Dönence Yay., İstanbul, 1997.

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi,* TTK Yay., Ankara, 1995.

ÖZYÜKSEL, Murat, *Hicaz Demiryolu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* MEB Basımevi, İstanbul, 2004.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C:6, Yay. Haz. Özen Tok, Hava Selçuk, TTK Yay., Ankara, 2008.

PEARS, Edwin, *Life of Abdul Hamid,* London Constable And Co. Ltd., London, 1917.

RAMSAY, William M., *The Intermixture of Races in Asia Minor: Some of its Causes and Effects,* British Academy, London, 1916.

REMZİ, Vodinalı Hasan, *Sevdâ-yı Medfûn yahut Safahât-ı İstibdât*, Uhuvvet Matbaası, İstanbul, 1327.

RUSSEL, Bertrand, *İktidar*, Çev. Mete Ergin, Cem Yay., İstanbul, 1990.

SABUNCUZADE, Luis Alberi, *Sultan II. Abdülhamid'in Hal Tercemesi,* Haz. Mahir Aydın, Kitabevi, İstanbul, 1997.

Said Paşa, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı [Küçük] Mehmed Paşa'nın Hâtırâtı*, Haz. Mustafa Gündüz, Ketebe Yay., C:2, İstanbul, 2019.

SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317.

SARIKAVAK, Namık Kemal, *Tipografinin Temelleri*, Doruk Yay., İstanbul, 1997.

SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, Bilge Oğuz Yay., İstanbul, 2010.

SULTAN ABDÜLHAMİD, *Siyasi Hatıratım,* Haz. İsmet Bozdağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1975.

ŞADİYE Sultan, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri*, Bedir Yay., İstanbul, Tarihsiz.

ŞAKİR, Ziya, *Sultan II. Abdülhamid ve İmparator Mikado*, Akıl-Fikir Yay., İstanbul, 2010.

ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*, Kapı Yay., İstanbul, 2007.

TAHSİN Paşa, *Yıldız Hatıraları*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yay., İstanbul, 2015.

TAŞKIN, Emine, *Necip Melhame Paşa'nın Siyasi Hayatı (1856-1927),* Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

TEPEYRAN, Ebubekir Hâzim, *Hatıralar*, Haz. Faruk Ilıkan, Pera Turizm Yay., İstanbul, 1998.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914)*, İş Kültür Yay., İstanbul, 2012.

TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

UÇAR, Ahmet, *Unutulmayan Miras, Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul, 2008.

US, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, Haz. Abdullah Uçman, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2017.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1975.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2008.

ZAMACI, Ayşe, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne, 2015.

Makaleler:

ACUN, Fatma, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişme ve Süreklilik", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, Ekim 1999, s. 155-167.

AĞARI, Şerife, "Bir Övgü Unsuru Olarak Şehnâme Kahramanlarının Klasik Türk Şiirindeki Dönüşümü: Bâkî Nedîm Karşılaştırması", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, S: 39, s. 233-250.

AKÇAY, Gülçiçek, "Bir Propaganda Aracı Olarak Divan Şiiri: Kızılbaş Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi*, 2016, No: 79, s. 197-216.

AKPINAR, Mahmut, "Osmanlı Hariciyesinde Yaklaşık Kırk Yıl: Mahmud Esad Paşa (1837- 1895)", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2015 Bahar, S: 5, s. 29-51.

AKSAKAL, Hasan, "Tanzimatın İki Yüzü: İcraatları ve Temsil Ettikleri Değerler Bağlamında Karşılaştırmalı bir Reformculuk Analizi: Midhat Paşa ile Sultan II. Abdülhamid", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 2, S: 9, 2009, s. 11-22.

AKSAKAL, Mustafa, “Holy War Made in Germany? Ottoman Origins of the 1914 Jihad”, *War in History*, April 2011, Vol. 18, No: 2, s. 184-199.

AKYILDIZ, A . "Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil, Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1856)", *Osmanlı Araştırmaları*, S: 15, 2015, s. 221-237.

AKYÜZ, Yakup, “Siyasetnâmelerde Devlet Başkanı-Devlet-Halk/Teba İlişkisinde Metaforik Kullanımlar”, *Mütefekkir*, Haziran 2016, C: 3, S: 5, s. 85-99.

ALAN, Hayrunnisa, “Sahipkıran”, *DİA*, C: Ek-2, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2019, s. 443-444.

ALİKILIÇ, Dündar, “Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri”, *Türkler,* 2002, C: 9, s. 875-886.

ALTINTAŞ, Yusuf Ziya, “II. Abdülhamid Özelinde Osmanlı’da Bismarck Algısı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2016, C: 15, S: 29, s. 1-23.

ALTUN, Fatmanur, “Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Propaganda: Süreklilik ve Değişim”, *Mevzu*, 2022, S: 7, s. 1-22.

ANDI, Fatih, “Sultan II. Abdülhamid’e Karşı Edebî Muhalefet”, *Bir Sultan Bir Paşa – Sultan II. Abdülhamid ve Gazi Osman Paşa*, Gaziosmanpaşa Belediyesi Yay., İstanbul, 2018, s. 205-236.

ARTAN, Tülay, “18. yy. Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, *Toplum ve Bilim*, 1999, S: 83, s. 292-321.

ASLAN, Halide, “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı-Avusturya Arasındaki Hediyeleşmelerin Entelektüel/Kültürel Boyutu”, *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2012, C: 15, S: 40, s. 132-155.

ASLAN, Halide, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller”, *İSTEM*, 2009, S: 13, s. 199-232.

AVCI, Yasemin, AVCI, Safi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasi Meşruiyet ve Propaganda Aracı Olarak Anıtın İcadı (1840-1917), *Kebikeç*, 2017, S: 43, s. 23-44.

AYAR, Talip, “Osmanlı’nın bir Liman Kentinde Temsili: Köstence Şehbenderliği”, *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz*, Atatürk Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yay., Ankara, 2019, C: 1, s. 199-225.

AYDIN, Mahir, “Bulgaristan Komiserliği”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1997, C. XVII, S: 21, s. 71-120.

AYDIN, Sena, “Türk Basınında bir İçerik Analizi Çalışması: Ermenek Faciası Haberleri”, *Intermedia International E-journal*, 2015, C: 2, S: 1, s. 265-280.

AYKURT, Çetin, "Padişah-Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2015, S: 16, s. 201-204.

BAL, Müjgan, “İmaj ve Önyargı Faktörünün Gazete Haberlerine Etkisi”, *KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2011, C: 1, S: 2, s. 201-226.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilat ve Müesseselerinin Şer‘îliği Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1945, C: XI, S: 3-4, s. 203-224.

BATMAZ, Şakir, “Osmanlı Devleti’nde Bir Merasim Kaidesi Olarak Topla Selamlama (1800-1919)” *Bilimname*, 2007, S: 12, s. 187-199.

BATMAZ, Şakir, “1297 (1879/1880) Tarihli Bahriye Kanunnâmesi’ne Göre Osmanlı Devleti’nde Veladet-i Hümayun Kutlamaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, S: 15, s. 23-38.

BAYDEMİR, Hüseyin, "Özbekistan'da İskender, Zülkarneyn, Lokman Hekim ve Hatem-i Tay ile ilgili Halk Anlatıları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2009, S: 41, s. 109-130.

BAYUR, Hikmet, "İkinci Meşrutiyet Devri Üzerinde Bazı Düşünceler", *Belleten*, 1995, C: XXIII, S: 90, s. 267-285.

BEYDİLLİ, Kemal, "II. Abdülhamid Döneminde Gelen ilk Alman Askeri Heyeti Hakkında", 1979, *Tarih Dergisi*, S: 32, s. 481-494.

BEYHAN, Mehmet Ali, "Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey", *Osmanlı Araştırmaları*, 1993, C: 13, S: 13, s. 167-205.

BİRİNCİ, Hatice Gülşen, "Tarihçilerin Bilgi Arama Davranışları", *Türk Kütüphaneciliği*, S: 21, s. 29-44.

BİRİNCİ, Ali, "Sultan II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 2005, S: 19, s. 177-194.

BİRİNCİ, Necat, "Şiirin Dünyası", *Aydın Türklük Bilgisi*, 2015, C: 1, S: 1, s. 15-34.

BUTRUS, Abu Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebu'l-Hüda es-Sayyadi", Terc. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, S: 7-10, s. 375-405.

CAN, Selman, "Osmanlı Armasının Doğuşu", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri 18-20 Ekim 2012*, s. 174-175.

ÇAKAR, Sinan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Taşrasında İdari Bir Problem: Yemen ve Hicaz Vilâyeti Örneğinde Vali-Kumandan İkiliği (1895-1908)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2020, S: 2, s. 530-564.

ÇALIŞKAN, Filiz, "Defter-i Teşrîfât", *DİA*, İstanbul, 1995, C: 9, s. 94.

ÇETİN, Emrah, "Türk Basınına Göre Hicaz Demiryolu (1900-1918), *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 99-115.

ÇETİN, Erol, "Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Heraldik Görüntüsü, *Art-Sanat*, 2015, S: 4, s. 175-204.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, S: 7, s. 153-168.

ÇETİNSAYA, Gökhan: "'II. Abdülhamid'i Anlamak': 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış," *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Toplum-Bilim ve Defter Dergileri Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 1998, s. 137-146.

ÇOLAK, Orhan Murat, "Libya'dan Üsküdar'a Bir Padişah Yaveri: Ali Kırat Paşa (1840-1903) ve Ailesi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV - Bildiriler*, 2006, C: 2, s. 577-590.

DAŞTAN, Nihangül, "Türk Halk Şiirinde bir Propaganda Aracı Olarak Fes Şiirleri", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C: 5, S: 15, s. 37-48.

DEMİR, Kenan, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2014, S: 5, s. 57-88.

DEMİARAYAK, Kenan, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri Ya da Şiirle Tarih Düşürme", *Şarkiyat Mecmuası*, 2014, S: 25, s. 87-124.

DEMİRPOLAT, Anzavur, AKÇA, Gürsoy, "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema", *EKEV Akademi Dergisi*, 2008, S: 36, s. 119-131.

DERİNGİL, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Geleneğin İcadı', 'Muhayyel Cemaat' (Tasarlanmış Topluluk) ve Panislamizm", *Toplum ve Bilim*, 1991, S: 54-55, s. 47-64.

DERİNGİL, Selim, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Resmi Müzik”, *Defter*, 1994, S: 22, s. 31-37.

DOĞAN, Cem, "Sultan ve Foucault: II. Abdülhamid Döneminde Cuma Selamlığı, Arz-ı Hâller ve İktidarın Mikrofiziğinde “Güç Aşındırmaları” (1876-1908)", *Universal Journal of History and Culture*, 2021, V: 3, N: 1, s. 1-18.

DURÇ, Safiye Ateş, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2020, S: 26, s. 377-392.

ELDEM, Edhem, “Kemalizm Öldü, Yaşasın Hamidizm”, *Toplumsal Tarih*, 2014, S: 247, s. 50-54.

ERASLAN, Cezmi, “Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm Propagandası ve Osmanlı Devleti'yle İlişkileri (1893-1896) ”, *İlmi Araştırmalar*, 1996, S: 2, s. 79-94.

ERCOŞKUN, Tülay, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart 2017, C: 36, S: 61, s. 95-138.

ERDOĞAN, Mert Can, “Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kamusal Devlet ve Kimlik Fikrinin Ortaya Çıkışı”, *II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri, 4-7 Mayıs 2016*, Kırıkkale, s. 643-649.

ERGÜNEY, Yeşim Duygu, PİLEHVARİAN, Nuran Kara, “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, *Megaron*, 2015, C: 10, S: 2, s. 224-240.

ERHAN, Çağrı“19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Yabancı Gazetecilere Nişan Verme ve Maaş Bağlama Politikası”, *Osmanlı*, C:1, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 1023-1033.

ERTUĞ, Z. Tarım, “Osmanlılar’da Teşrifat”, *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi I*, İstanbul, 1999, s. 428-477.

ESİN, Emel, “Kün-Ay”, Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi”, *VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25–29 Eylül 1970) Bildirileri*, Ankara, 1972, C: 1, s. 313-359.

GÖK, Necdet; KUTLU, Mehmet, “Hilal ve Ay-Yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım”, *Doğu Batı*, Nisan 2005, S: 31, s. 267-287.

GÜLLÜOĞLU, Özlem, "Halkla İlişkiler ve Propaganda İlişkisi Üzerine Kuramsal bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2009, C: 12, S: 1-2, s. 505-520.

GÜNAYDIN, Gazi Giray, “Tanzimat, Algılar ve II. Abdülhamid’e Yeniden Bakmak”, *Route Educational and Social Science Journal*, 2017, Vol: 4/5, s. 394-406.

HADDAD, Mahmud, “Arap Milliyetçiliğinin Doğuşunu Yeniden Düşünmek”, *Kebikeç*, 2010, S: 30, s. 27-55.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *DİA*, İstanbul, 2001, C: 23, s. 476-484.

İGÜS, Esma, “Sultan II. Abdülhamid’in Meşruiyetinin Eğitim Yapıları Üzerinden Okunabilirliği, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, S: 9, s. 82-90.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin; GÜNERGUN, Feza, “Osmanlı Türkiyesinde Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş”, *X. Ulusal Astronomi Kongresi*, 1996, s. 434-441.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, “Fitnat Hanım”, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Basımevi, İstanbul, 1969, C: 1, s. 434-436.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, “İstepan Hilmi”, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Basımevi, İstanbul, 1969, C: 1, s. 671-673.

İNCE, Yunus, "II. Abdülhamid Devrinde Nesep ve Sebep Asabiyyesinin İhyası ya da Geleneğin İcadı", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 1, s. 95-118.

İŞBİLİR, Ömer, "Kalebend", *DİA*., Ankara, 2019, C: Ek-2, s. 5-7.

KALLEK, Cengiz, "Okka", *DİA*., İstanbul, 2007, C: 33, s. 338-339.

KANBİR, Figen, "Hediye Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme", *Antropoloji Dergisi*, 2002, S: 43, s. 63-69.

KARA, İsmail, "Risaleler ve Müellifleri Hakkında Bazı Bilgiler, *Hilafet Risaleleri*, İstanbul, 2002, C: 1, s. 3-36.

KARACA, Filiz, "Teşrîfât", *DİA*, İstanbul, 2011, C: 40, s. 570-572.

KARTAL, Ahmet, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2019, S: 40, s. 187-266.

KESGİN, Reyhan, "Yazı Okunabilirliğine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi", *Akademik Sanat Dergisi*, 2021, S: 13, s. 79-93.

KESKİN, Mustafa, "Osmanlı Sultanlarının Kullandıkları Unvan ve Lakapların Türk Devlet ve Toplum Anlayışıyla Münasebeti", *Türk Yurdu*, Mayıs 2011, s. 42-72.

KILIÇKAYA, Derya, "Tunuslu Mahmud Paşa ve Ailesine Genel bir Bakış", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2022, C: 8, s. 1-18.

KIRLI, Cengiz, "Kahvehâneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol," *Toplum ve Bilim*, Ocak 2000, S: 83, s. 58-79.

KIRLI, Cengiz, "Osmanlı Modernleşme Sürecinde 'Havadis Jurnalleri' Sultan ve Kamuoyu", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2009, S: 187, s. 14-19.

KIRMIZI, Abdülhamit, “Sultan II. Abdülhamid’in Kişiliğinde Süreklilik ve Kopuş”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Çakır, İstanbul, 2014, s. 17-29.

KIRMIZI, Abdülhamit, “ II. Abdülhamid’in Hıristiyan Memurları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Çakır, İstanbul, 2014, s. 654-664.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Toplumunda Kamuoyunun Evrimi”, *Osmanlı*, Ankara, 1999, C: 7, s. 327-333.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 1, s. 68-125.

KOLOĞLU, Orhan: “Tarihin Uzun Süre Anlayışının Abdülhamit Dönemine Uygulanması Zorunluluğu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1999, s. 2077-2082.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, "Tedkik ve Tenkid; Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", (Aktarma: Altan Çetin, Tülay Metin), *Tarih Okulu*, S: 11, s. 121-130.

KUMSAR, İsmail Alper, “Abartı ve Gerçek Arasında bir II. Abdülhamid Dönemi Gazetecisi: Malumatçı Mehmed (Baba) Tahir”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2018, S: 38, s. 251-282.

KURAN, Ercüment, “II. Abdülhamid’in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri Bildiriler*, 27-29 Mayıs 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, s. 141-148.

KURT, Hasan, “Taberî’nin Tarih Anlayışı”, *İslami İlimler Dergisi*, Güz 2008, S: 2, s. 89-103.

KUZUCU, Kemalettin, “Sarafim Efendi ve Kıraathânesi”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 231-238.

KÜÇÜK, Sena, "İlk Türkçe Çocuk Dergileri ve Çocuklara Mahsus Gazete", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2010, S: 24, s. 221-257.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Elkâb", *DİA*, İstanbul, 1995, C: 11, s. 51-54.

MENKÜÇ, Hilal, "Neşriyât-ı Mefsedetkârâne: II. Abdülhamid Döneminde Yasaklanan Mısır Gazeteleri", *VI. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III,* 10-13 Mayıs 2017, Muş, s. 213-223.

MERAL, Yasin, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da İbrani Matbuatı, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* Ankara, 2018, C: 5, s. 547-564.

OĞUZ, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamı Kıtlığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *TÜBAR,* 2008, S: 24, s. 99-115.

ÖZBALCI, Mustafa, "Şiire ve Şaire Dair Bazı Notlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1990, C: 5, S: 1, s. 221-231.

ÖZBEK, Nadir, "Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, C: 2, S: 1, s. 71-90.

ÖZCAN, Abdülkadir, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991, s. 361-379.

ÖZEN, Saadet, "Padişahın Filmi Suret ve Propaganda", *Doğubatı,* 2016, S: 75, s. 181-198.

ÖZER, Kemal, "Tanzimat Şiiri", *Dünden Bugüne Türk Şiiri – III, Yeni Şiir (1900-1940),* Haz. Asım Bezirci, Kemal Özer, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2003, s. 181-198.

ÖZTEL, Muharrem, "Payitaht'ın Avrupalısı Beyoğlu'nda İdareci Olmak: Mutasarrıf Bahri Paşa'nın Zor Günleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2020, S: 16, s. 201-224.

ÖZTÜRK, Eyüp, "Osmanlıca Özel İsimleri Okuma ve İmla Probleminin Osmanlı Arşiv Kataloglarına Yansıması", *Bütün Yönleriyle Osmanlıca ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, Kırıkkale, 2016, s. 293-302.

PALA, Ayhan, "Bir Osmanlı Saray Düğününe Türkistan ve İran'dan Gönderilen Hediyeler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Kış 2021, S: 21/2, s. 291-310.

SERBESTOĞLU, İbrahim, "Zorunlu bir Modernleşme Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2011, S: 29, s. 193-214.

SEYYİD, Eymen Fuad, "İskenderiye", *DİA*, İstanbul, 2000, C: 22, s. 574-576.

SOYDEMİR, Selman, "İzzetle Geldi Aleme Şehzademiz", *Yedikıta*, 2012, S: 49, s. 11-17.

TAŞER, Seyit, "Osmanlı Devleti Vilayeti ve Sancakları Maarif Müdürlükleri ve Müdürleri (1912), *İSTEM*, Y: 8, S: 15, s. 159-167.

TATLISU, Muhammed, "Kitapçı Karabet Efendi'nin Osmanlı Matbuatına Katkıları Üzerine Bir Methal", *Annual of İstanbul Studies*, 2021, S: 3, s. 123-148.

TEKELİ, Sadık, "II. Abdülhamid Dönemi Askeri Kıyafetleri", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C: 15, s. 534-539.

TEKİN, Mustafa, "Dönemin İslamcılarının II. Abdülhamid'e Bakışı", *Birey ve Toplum*, 2011, C: 1, S: 1, s. 41-59.

TERZİ, Arzu, "Hazine-i Hâssa", *DİA*, İstanbul, 1998, C: 17, s. 137-141.

TEZCAN, Baki, "Büyük Teoriler, Sıradan Gerçekler, *Bilgi ve Hikmet,* 1994, S: 7, s. 131-139.

TÖKEL, Dursun Ali, "Türk Cihan Hâkimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler", *Milli Eğitim (Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi),* Bahar 2005, S: 166, s. 8-32.

TUNCER, Orhan Cezmi, "Anadolu'da Vakıflar ve Bayındırlığa Katkısı", *Vakıflar Dergisi,* 2005, S: 29, s. 21-26.

TURAN, Namık Sinan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gelenek İcadı ve Müzik", *Evrensel Kültür,* 2011, S: 237, s. 21-24.

TURAN, Namık Sinan, "II. Abdülhamid Döneminde Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Alanda Ötekini Taltif Etmek Şefkat Nişanı", *Doğubatı*, Halil İnalcık Armağanı – III, 2017, s. 216-245.

UĞUR, Engin, "Ulusal Gazete Manşetlerinin Tipografik Tasarım Teknikleri Açısından Yorumlanması", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2019, S: 20, s. 147-168.

ULUSKAN, Seda Bayındır, "Sultan II. Abdülhamid'in Sanata Olan İlgisi ve Sanatçıya Verdiği Değer", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar Yay., İstanbul, 2017, s. 208-216.

UYGUN, Serdar Vural, "Osmanlı'dan Günümüze Yöneten-Yönetilen Etkileşimleri Üzerine", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2014, C: 11, S: 26, s. 297-314.

VERGİN, Nur, "Entelektüel Olmak ya da Olmamanın Sosyolojik Belirlemeleri Üzerine bir Deneme", *Doğu Batı,* Haziran 2006, S: 37, s. 9-36.

VURAL, A. Murat, "Basın, Kamuoyu ve Üniversite", *Kurgu Dergisi,* 2000, S: 17, s. 117-118.

YAMAK, Sanem, “Meşrutiyetin Bayramı, 10 Temmuz Îd-i Millîsi”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart 2008, S: 38, s. 323-342.

YAZICI, Nesimi, “Vekayi-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1991, C: 2, S: 2, s. 267-278.

YAZICI, Nesimi, “Matbuat Müdürlüğü’nün Kuruluşu”, *Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi (Haberleşme Özel Sayısı)*, 1983, S: 5, s. 113-134.

YAZICI, Nesimi, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerinde Bazı Değerlendirmeler", Milletlerarası Yetim Sempozyumu, İstanbul 2006, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 3, S: 2, s. 1-10.

YAZICI, Serkan, “Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamanın Değişimi”, *History Studies*, 2014, Vol. 6/5, s. 233-247.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz Çalışlar, “Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı”, *Osmanlı*, 1999, (Ed. G.Eren), C: 9, s. 17-22.

YÜKSEL, Ahmet, “Padişahım Çok Yaşa! Hayır, Yaşasın hürriyet! II. Abdülhamid Devrinde Birbirine Muhalif İki Ses”, *Turkish Studies*, 2014, Vol. 9/7, s. 577-590.

YÜKSEL, Ahmet, “Oluşum ve İşleyişiyle Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekâleti”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, (Ed. Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 435-471.

ZEĞEREK, Ece Çalış, “Tarihsel Süreçte Rebus ve Kullanım Alanları”, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 2019, S: 22, s. 31-40.

ZEYREK, Deniz, “Gazete Haber Başlıklarını İnceleme Denemesi”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1992, C: 3, S: 59, s. 59-96.

EKLER

EK-1: Malumât Gazetesi'nde velâdet günlerinde okuyuculara sorulan bilmeceler. *Ma'lûmât*, Nr. 153, 16 Şaban 1316.

"Bu muammâyı hall edene güzel bir saat ihdâ edilecektir."

"Cevab: "Bu - gün - îd-i – Osmâniyân - dır."

"Bu şekli hall edene altın bir saat ihdâ edilecektir."

"Cevab: Yevm-i velâdette arz u semâ nûra gark oldu"

EK-2: Çocuklara Mahsûs Gazete'nin velâdet gününde neşredilen sayısı. *Çocuklara Mahsûs Gazete*, Nr. 296, 16 Şaban 1319.

EK-3: Takvîm-i Vekâyi'in velâdet gününde neşredilen sayısı. *Takvîm-i Vekâyi'*, Nr. 234, 16 Şaban 1309.

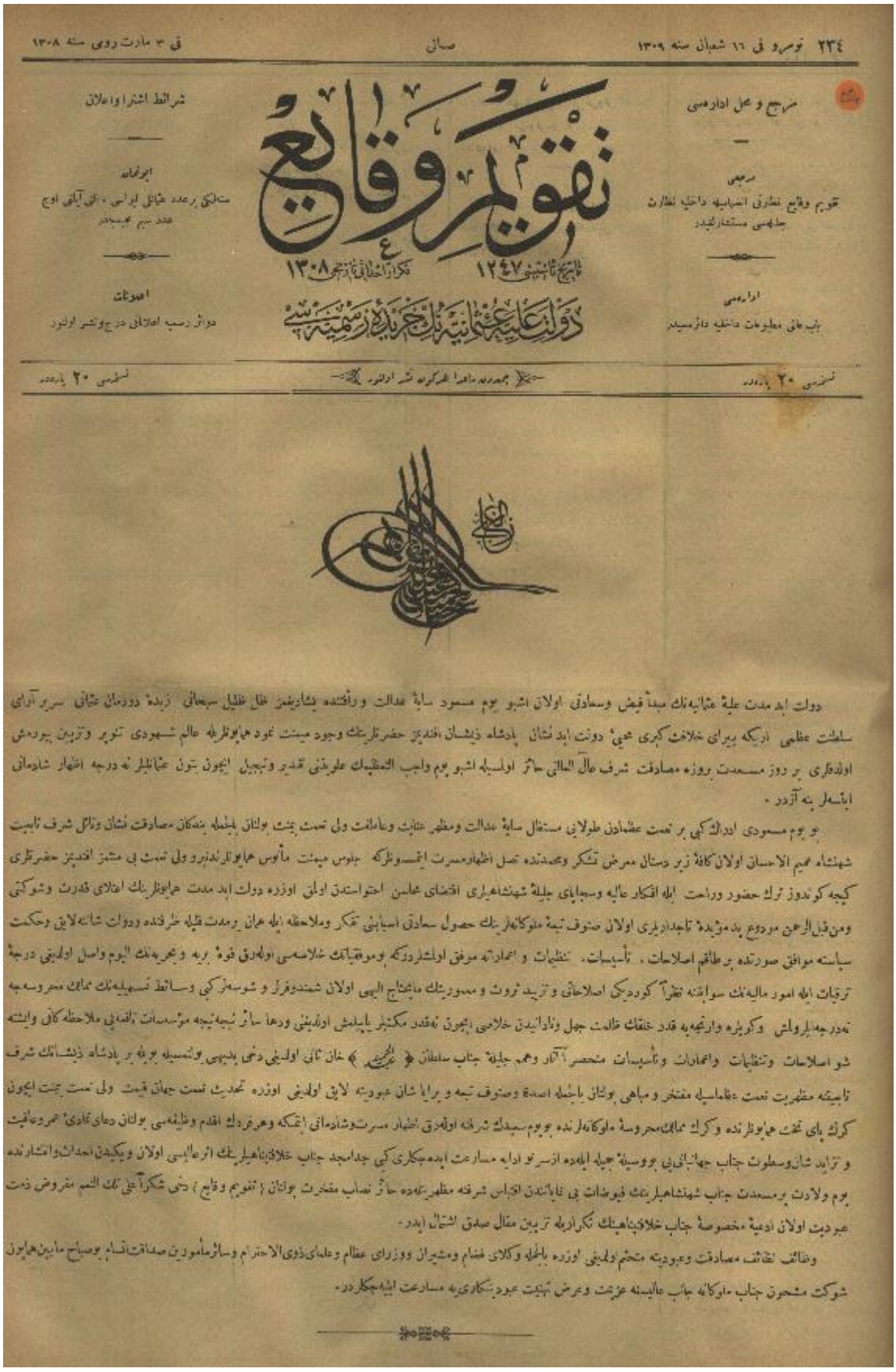

٢٣٤ نومرو فی ١٦ شعبان سنه ١٣٠٩ — صالی — فی ٣ مارت روی سنه ١٣٠٨

تقویم وقایع

تاریخ تأسیسی ١٢٤٧ — تکرار انتشار فارسیجه ١٣٠٨

دولت علیه عثمانیه نك جریده رسمیه سیدر

مرجع و محل اداره سی

تقویم وقایع نظارتی اصالیله داخلیه نظارت جلیه سی مستقارلیدر

اداره سی

باب عالی معلومات داخلیه دائره سیدر

شرائط اشتراو اعلان

ایرانمامه

ممالکی برعدد عثمانی لیراسی ، التی آیلغی اوج عدد سیم مجیدیدر

اعلانات

دوائر رسمیه اعلانلری درج و نشر اولنور

نسخه سی ٢٠ پاره در — جمعه یرده داخلا تعطیل نشر اولنور — نسخه سی ٢٠ پاره در

دولت ابد مدت علیهٔ عثمانیه نك مبدأ فیض و سعادتی اولان اشبو یوم مسعود سایهٔ عدالت و رأفتنده بشاریلمز ظل ظلیل سبحانی زیدهٔ دودمان عثمانی سریر آرای سلطنت عظمی اولیکه پیرای خلافت کبری محیی دولت ابد نشان پادشاه ذیشان افندیمز حضرتلرینك وجود میمنت نمود هایونلریله عالم شهودی تنویر و تزیین پیرامش اولدقلری بر روز مسعدت پروزه مصادفت شرف حال العالی حائز اولمسیله اشبو یوم واجب التعظیمك علویتی تقدیر و تبجیل ایچون تمون عثمانیلرنه درجه اظهار شادمانی ایتمکلرینه آزدر .

بو یوم مسعودی ادراك کبی بر نعمت عظمادن طولایی مستقال سایهٔ عدالت و مظهر عنایت و عاطفت ولی نعمت بولنان بالجمله بنکهان مصادفت نشان و نائل شرف ثابیت شهنشاه عمیم الاحسان اولان کافهٔ زیر دستان معرض تشکر و محدندنده تحمل اظهار مسرت ایتمسونلرکه جلوس میمنت مأنوس همایونلرندبرو ولی نعمت بی منتهز اقدیمز حضرتلری کیجه کوندوز ترك حضور و راحت ایله افکار عالیه و سجایای جلیلهٔ شهنشاهیلری اقتضای عاجلن احتواستدن اولمق اوزره دولت ابد مدت همایونلرینك اعلای قدرت و شوکتی و من قبل الرحمن مرروع بدمؤیدهٔ تاجداریلری اولان صنوف تبعهٔ ملوکانهلرینك حصول سعادتی اسبابنی تفکر و ملاحظه ایله همان بر مدت قلیله طرفنده دولت شانه لایق و حکمت سیاسته موافق صورتنده بر طاقم اصلاحات ، تأسیسات ، تنظیات و اعمارته موفق اولمشلرکه و موفقیاتك خلاصه سی اولهرق قوهٔ بریه و بحریه نك الیوم واصل اولدیغی درجهٔ ترقیات ایله امور مالیه نك سوابقنه نظراً کوردکی اصلاحاتی و تزید ثروت و معموریتك ماحتاج الیهی اولان شمندوفرلر و شوسه لرکی وسائط تسهیلیه نك ممالك محروسه جه تعمیم درجه یه ولمش و کوریلمز وارتجه یه قدر خلقك غالبت جهل و نادانیدن خلاصی ایچون تعدادی مکتبلر یاپلمش اولدیغی ورها سائر نتیجه لنجه مؤسسات نافعه نی ملاحظه کافی و ایشته شو اصلاحات و تنظیات و اعمارات و تأسیسات منحصر آثار و مهم جلیلهٔ جناب سلطان ﴿ الحمید ﴾ خان ثانی اولدیغی دخی بدیهی و نتیجه یه بر پادشاه ذیشانك شرف ثابیته مظهریت نعمت عظمایله مفتخر و مباهی بولنان بالجمله امتهٔ و صنوف تبعه و برایا شان عبودیته لایق اولدیغی اوزره تحدیث نعمت جهان قیمت ولی نعمت ایچون کرك پای تخت همایونلرنده و کرك ممالك محروسهٔ ملوکانه لرنده بو یوم سعیدك شرفنه اولهرق اظهار مسرت و شادمانی ایتمکله و هر فردك اقدم وظیفه سی بولنان دعای خاوی حمر و عافیت و تزاید شان و سطوت جناب جهانبانی یی بو وسیلهٔ جمیله ایله ده ازسر نو ادایه مسارعت ایده جکلری کبی جدامجد جناب خلافتپناهیلرینك اثر عالیسی اولان و یکیدن احداث و امتشار ایدن یوم ولادت پرمسعدت جناب شهنشاهیلرینك فیوضات بی غایاتدن اقتباس شرفنه مظهر اولمغله حائز نصاب مفخرت بولنان (تقویم وقایع) دخی شکراً علی تلك النعم مفروض ذمت عبودیت اولان ادعیهٔ مخصوصهٔ جناب خلافتپناهیلرینك تکرارله تزیین مقال صدق اشتمال ایدر .

وظائف تفاشف مصادقت و عبودیته متحتم و لدیغی اوزره بالجمله وکلای فخام و مشیران و وزرای عظام و علمای ذوی الاحترام و سائر مأمورین صداقت قرین همایون شوکت مشحون جناب ملوکانه جناب عالیسنه عزیمت و عرض تهنیت عبودیتکاریه مسارعت ایلیه جکلردر .

EK-4: Sâye-i Ma‘ârif-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde Kudüs-i Şerif’te Harem-i Şerîf dahiline isâle olunan Süleymâniye menba‘ları suyunun velâdet-i hümâyûn-ı hazret-i padişâhîye müsâdfif rûz-ı meymenet-bürûzda resm-i küşâdı. *Servet-i Fünûn*, Nr. 557, 13 Kânûn-ı evvel 1317.

EK-5: Le Moniteur gazetesinde velâdetle ilgili haber. *Le Moniteur*, 10 Mayıs 1887.

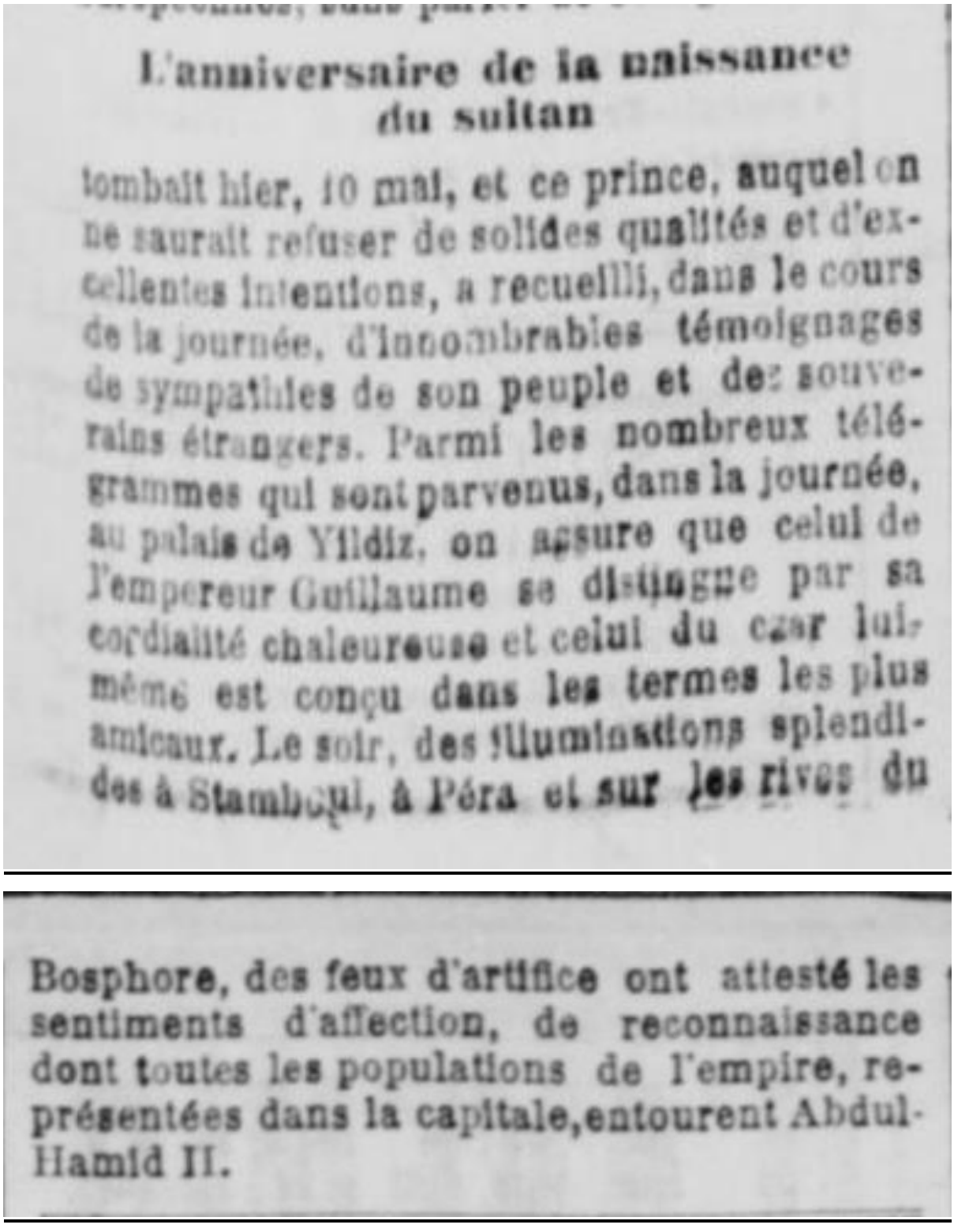

L'anniversaire de la naissance du sultan

tombait hier, 10 mai, et ce prince, auquel on ne saurait refuser de solides qualités et d'excellentes intentions, a recueilli, dans le cours de la journée, d'innombrables témoignages de sympathies de son peuple et des souverains étrangers. Parmi les nombreux télégrammes qui sont parvenus, dans la journée, au palais de Yildiz, on assure que celui de l'empereur Guillaume se distingue par sa cordialité chaleureuse et celui du czar lui-même est conçu dans les termes les plus amicaux. Le soir, des illuminations splendides à Stamboul, à Péra et sur les rives du Bosphore, des feux d'artifice ont attesté les sentiments d'affection, de reconnaissance dont toutes les populations de l'empire, représentées dans la capitale, entourent Abdul-Hamid II.

EK-6: The Strait Times gazetesinde velâdetle ilgili haber. *The Straits Times*, Nr. 20983, 17 Kasım 1902.

LATEST ADVERTISEMENTS.

To-Night! To-Night!! To-Night!!!
GRAND GALA NIGHT
OF
THE ROYAL BIOSCOPE.
A specially Marvellous and Majestic programme.
will be rendered in honour of the Birth-day of the Sultan of Turkey
The Honorable Ahmed Ataoullah Bey, The Consul General for Turkey has consented to be present on *this* Grand Occasion.
Come one! Come all!!
OLD & YOUNG, GREAT & SMALL.
Book your seats early to avoid disappointment.
A special Band will be in attendance.
Doors open 8 p.m. Commence 9 p.m.

EK-7: The Strait Times gazetesinde velâdetle ilgili haber. *The Straits Times*, Nr. 20984, 18 Kasım 1902.

TUESDAY, NOVEMBER 18, 1902.

of people
with the
thought
exchange
ced, busi-
he other
standard,
exchange
ey had a
th that
little use

the mer-
Chamber
nd doing,
mmittee,
he need
lony. It
ething is
ill be the
porting to
t appears
it would
Govern-
expense

arning as
t to the
iting coin
e rupee.
n scorns
tries his
e recent
China-
ate were
bogus
," of all
hinaman
store of
m.

SULTAN OF TURKEY'S BIRTHDAY.

YESTERDAY the Sultan of Turkey celebrated the sixty-second anniversary of his birthday. In honour of the event, the Turkish Consul-General, the Hon. Ahmed Attaoullah Bey, held a reception at the Turkish Consulate, Robinson Road. The leading Mohamedans in Singapore, Sayed Mohamed Alsagoff, Sayed Omar Alsagoff, Sayed Mohamed Shamie, Sayed Ahmed Alkaff, and many others attended. The Turkish community was represented by Sayed Mohamed Shamie, who offered a "Doa" for the Sultan's long life. The Hon. Attaoullah Bey addressed the company, saying that the anniversary was a very great day in the Ottoman Empire, where heartfelt wishes would be expressed for the Sultan's happiness and prosperity, and he prayed for the welfare and contentment of the people who hailed him as their Sovereign. Among the foreign Consuls who attended the reception were Mr. J. C. T. Reelfs, Consul-General for the Netherlands, Mr. P. Valet, Consul for France, the Consul-General for Germany represented by Mr. Schulze, Vice Consul for Germany, and also deputy Acting Consul for Russia and for Austria Hungary; Mr. Davidson, Acting Consul-General for the United States, Mr. Lobato de Faria, Chancellier of the Italian Consulate, and many personal English friends of the Hon. Ahmed Attaoullah Bey also attended. In the evening many of the houses of Ottoman subjects were decorated with Chinese and Japanese lanterns, etc.

BERLIN DEUTSCH BANK

THE VI

THE first en
Cup run on De
Tubal Cain, Re
Iron, Dandy,
Goldsmith, Ve
Guards, Acetene

THE Legislativ
Friday, when M
Government is
what steps with
on the law of
succession to pu
down on the age
in the committe

YESTERDAY tw
the Sepoy Line
made a report t
been robbed of a
police took dow
then searched the
No. 123, on one
said that the nur
was 132 and th
mistake. Both th
with making a fa

IN the Assize
Justice Hyndn
Vanjoor Mustan
have committed
pect of $2,500.
defended. Chan
on charges of rc
causing hurt. I
robbed a Chinese
in her face to e
his schemes.

YESTERDAY mo
employed at th
went to the Det

EK-8: "İzmir hükümet konağıyla bahçesinin yevm-i velâdet-i bâhiru'l-mes'adet-i hümâyûnda alınan resmidir." İÜ. Nadir Eserler Kütüphânesi. No.90879.

EK-9: "Velâdet-i Hümâyûn münasebetiyle Mösyö Şarl Milan'ın riyaseti tahtında olarak şarkı-yı mahsûsun sûret-i icrâsı" İÜ. Nadir Eserler Kütüphânesi. No: 779-73-7.

EK-10: "Velâdet-i Hümâyûn münasebetiyle Orient Gazetesi tarafından 28. defa olarak tertip olunan millî şenlikler. (Renaissance Tiyatrosunun cepheden görünüşü)" İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 779-73-8.

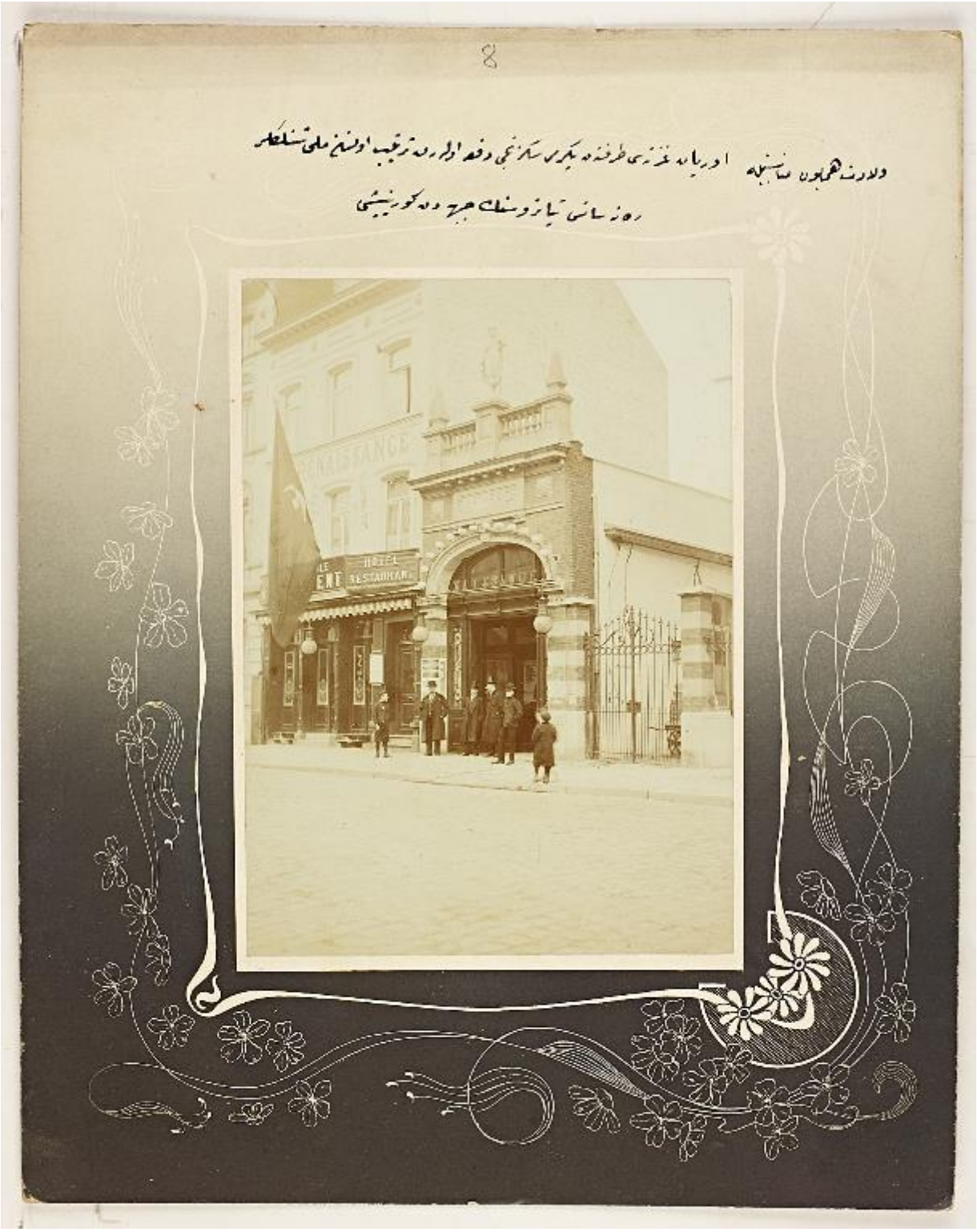

EK-11: "Velâdet-i bâhiru's-saâdet-i hazret-i velînimet-i bî-minnet-i a'zamîye şeref-müsâdif olan 1317 senesi Şaban-ı şerifinin 16. salı günü sadaka-i ser-meâli-efser-i hazret-i hilâfetpenâhî olarak teyemmünen emr-i mesnûn-ı hitânları icrâ kılınan 19 nefer Girit muhacirîn-i islâmiyesi etfâlinin belediye hastahânesinde aldırılan fotoğrafıdır." 18 Şaban 1317. İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi, No:779-73-118.

EK-12: “Velâdet-i pür-saâdet-i hazret-i tâc-dârîde Hille Sancağı Hükümet Konağı’nda memurîn-i mülkiye ve askeriyenin li-ecli’t-tebrîk ictima‘larında Müftü Efendi tarafından izdiyâd-ı ömr-i şevket-i cenâb-ı zıllullâhî hakkında kıraat olunan dua sırasında şatt (nehir) cihetinden alınan fotoğrafıdır.” İÜ. Nadir Eserler Kütüphânesi, No: 90437-2.

EK-13: “Velâdet-i pür-mes‘adet-i cenâb-ı tâc-dârîde Hille Kışla-i Hümâyûnu önünde selamlık için asâkir-i şâhânenin vaziyet almaları sırasında şattın karşı cihetinden çekilen fotoğraftır.” İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 90437-10.

EK-14: "Hamidiye İnâs Mekteb-i Rüştiyesi'nin velâdet-i pür-meymenet-i hazret-i şehriyârîlerine şeref-müsâdif olan yevm-i mübârek ve mes'ûdda icrâ kılınan resm-i küşâdı cemiyeti" İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 90496-7.

EK-15: L'Orient Gazetesi'nin velâdet gününde neşredilen sayısı. *L'Orient Gazetesi*, 6 Kasım 1903.

Anniversaire de la Naissance de S. M. I. le Sultan

ABD-UL-HAMID KHAN II

16 Chaban 1258		1321 Chaban 16
22 Septembre 1842		1903 Novembre 6

Sire,

S'il est un instant où les membres d'une même famille aiment à se retrouver et à se grouper, c'est bien à celui de l'anniversaire de la naissance du père de famille.

Eh bien! cette joie, ce désir de se grouper, tous les Ottomans fidèles le ressentent à l'anniversaire de Votre Naissance, car ils savent reconnaître que Vous êtes le père de cette grande famille ottomane, que tant de jalousies et de haines perfides assaillent de toutes parts.

Nous aurions voulu, quant à nous, pouvoir nous réjouir, en ce jour béni du 16 chaban, avec tous nos compatriotes, là-bas au cœur même de notre pays, et pouvoir déposer à Vos pieds l'hommage de notre gratitude et de notre filial attachement.

Mais nous sommes retenus loin de la patrie, à notre poste de combat, nous efforçant de collaborer, dans notre faible sphère, à l'œuvre de relèvement et de défense de la Patrie que Vous avez entreprise, pour le bonheur et la tranquillité de tous Vos peuples.

Et la tristesse que nous éprouvons de cet éloignement nous paraît s'adoucir à la pensée que si nous ne sommes dans la Patrie elle-même, nous lui sommes utiles. Et n'est-ce point déjà la retrouver, n'est-ce pas en avoir une parcelle avec soi, que de savoir que si loin que l'on soit d'elle, on la sert toujours.

Sire,

Nous bénissons le Ciel d'avoir fait que le 16 chaban 1258 *un enfant* soit né, marqué du sceau du génie, qui devait être le Sultan ABD-UL-HAMID KHAN II.

Nous bénissons le Ciel d'avoir donné comme *Chef* à l'Empire Ottoman l'*homme prédestiné* que Vous êtes, car à l'heure où les perfides intrigues se font le plus sentir contre la Patrie, il était nécessaire qu'*un homme énergique et bon* veillât sur ses destinées.

Sire,

Les épreuves pour notre Patrie sont plus terribles que par le passé, parce que les ennemis de l'Empire Ottoman ne peuvent admettre que Vous lui fassiez retrouver les brillantes destinées et la prospérité de jadis.

Avec l'aide de Dieu, Vous triompherez de toutes les embûches. Quant à nous, nous demandons au Ciel qu'il continue de veiller sur le Sultan ABD-UL-HAMID KHAN II et lui donne bonheur et longue vie.

N. NICOLAÏDÈS.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

EK-16: Velâdet yıldönümünde Paris'te Nicolaides Efendi tarafından düzenlenen resepsiyonun temsili resmi. *L'Orient*, 6 Kasım 1903.

La réception. — *(Salon du Jardin).*

EK-17: "Akşam yemeği. Türkiye Başkonsolosu Cedid Efendi'nin kadeh kaldırması (Büyük salon)"

"Akşam yemeği, Bonvalet salonu" *L'Orient*, 6 Kasım 1903.

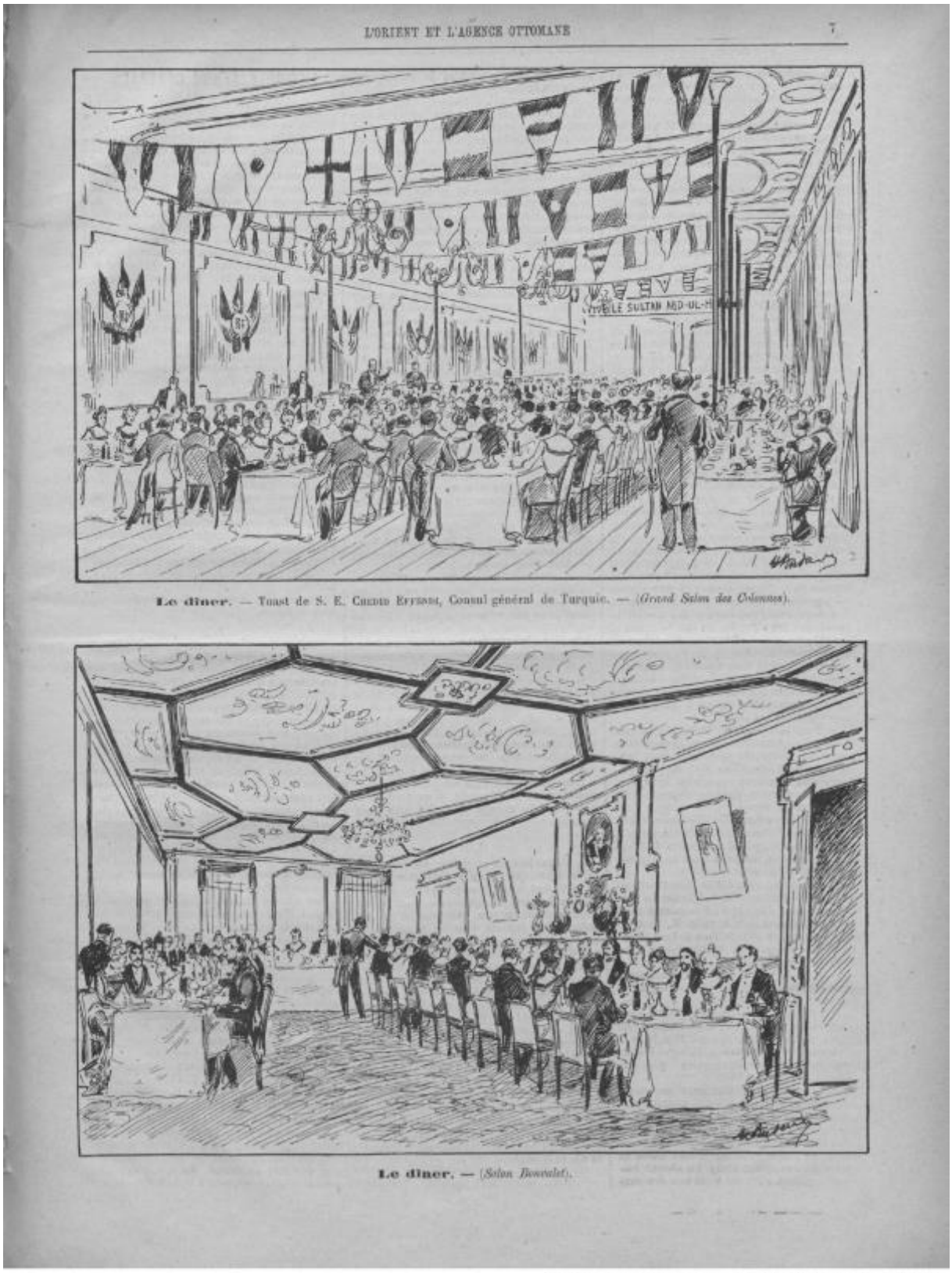
L'ORIENT ET L'AGENCE OTTOMANE 7

Le dîner. — Toast de S. E. Cherid Effendi, Consul général de Turquie. — (*Grand Salon des Colonnes*).

Le dîner. — (*Salon Bonvalet*).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

EK-18: "Orient gazetesi tarafından düzenlenen 25. Osmanlı Ulusal Günü"

"II. Abdülhamid'in dünyaya gelişinin yıl dönümü". *L'Orient*, 6 Kasım 1903.

7-14-11-03 L'ORIENT ET L'AGENCE OTTOMANE 7

Vingt-cinquième Fête Nationale Ottomane

Fondée par l' « ORIENT »

Anniversaire de l'Avènement de S. M. I. le Sultan

ABD-UL-HAMID KHAN II

Départ des invités, place du Parlement

Présentation d'un bouquet au Directeur du journal l' « Orient », par les enfants

Arrivée avenue de Tervueren

Tables des Présidents et du Comité des Sociétés mutualistes et des autres invités de l' « Orient »

Réception des sociétés mutualistes

Déjeuner des enfants

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

EK-19: İkdâm Gazetesi'nin 16 Şaban 1321/6 Kasım 1903 tarihinde velâdet günü için kaleme alınan yazı. *İkdâm*, Nr. 3269, 16 Şaban 1321.

Velâdet-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Hilâfet-penâhî

Tarih-i velâdet-i hazret-i hilâfet-penâhî : 1258

Es-Sultan ibnü's-Sultan el-Gazi II. Abdülhamid Han-ı Sâni

Bugün vekîl-i celîl-i rasûl-i rabbü'l-âlemîn, halîfe-i bî-adîl seyyidü'l-mürselîn, hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn, veliyy-i nimet-i bî-minnetimiz, veliyy-i nimet-i âlem, pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin velâdet-i bâhiru's-saâdet-i hazret-i zıllullâhîlerine şeref-müsâdif olmasıyla bütün İslâmiyân ve Osmâniyân için bir îd-i saadet addolunur.

Mihr oldu ayân matla'-ı pür-nûr-ı semâdan

Bir subh tecellî-i safâ eyledi izhâr

Bir müjde ki bu, geldi bize nezd-i hüdâdan

Şükreyleyelim şevk u meserret ile her bâr

Osmanlıların neşât-ı rûh ve sürûr-ı kalb ile enzâr-ı âlemde mes'ûd ve bahtiyâr olduğu bu yevm-i celîl kemâl-i şân u şeref ile mes'adet-efzâ-yı cihân olarak kâinatı envâr-ı bî-pâyân eşvâkına müstağrak eyledi. Metbû-ı mufahham ve mukaddesine karşı hâiz olduğu minnet ve ubûdiyyet-i mahmidet-kârâne dakika geçtikçe rehîn-i efzayiş olan Osmanlı kavm-i mes'ûdu için her vesileden bi'l-istifâde pâdişâh-ı âlî-tebârına arz-ı me'ser-i sıdk u ubûdiyet e'âzim ferâizden olmasıyla bu yevm-i mes'ûdu zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh-ı hümâyûnlarında âsûde-nişîn emn u emân olan bi'l-cümle Osmanlılar azîm bir hiss-i meserret ve mefharet ile telakkî etmektedirler. Nasıl böyle olmasın ki? Tarîh-i Osmânînin edvâr-ı mefhareti birer birer göz önünden geçirildikde en füyûzât-âver, en parlak asır, şevket-me'âb-ı meâli-nisâb efendimiz hazretlerinin ahd-i hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneleri olduğu kemâl-i menn ve mefharetle müşahede ediyorlar.

Bu rûz-ı celîl-i feyz-delîl enzâr-ı pür ibtihac Osmâniyânda mukaddestir.

Zira sâhib-i serîr-i şevket-masîr-i saltanat, pâdişâh-ı âlî-menkabet, şehinşâh-ı hamîdü'l-hısâl, şehriyâr-ı deryâ-neval tâc-dâr-ı inâyet-güster ve veliyy-i nimet-i mekârim-eser efendimiz hazretleri Osmanlıların el-yevm nailiyyetiyle kâmrân olduğu envâ'-ı terakkiyât ve te'âliyâta bir işaret-i pür-beşâret-i yezdânî ve mahz-ı lütf-ı rahmânî olarak bi'l-yümn ve's-saâde mehd-ârâ-yı vücûd olmuşlar ve tâ o zamanda vâlid-i kesîrü'l-mehâmid-i hazret-i hilâfet-penâhî cânib-i celîlü'l-menâkibinden şeref-rîz-i sudûr buyurulan hatt-ı hümâyûn-ı mes'adet-makrûn-ı meâl-i feyz-iştimâline imtisâlen bütün âlem icrâ-yı şehrâyîn eyleyerek âfâk-ı ikbâl ve iclâl-ı Osmânîden pertev-nisâr-ı tulû' olan mihr-i münîr-i kerem ve inâyeti istikbâl eylemişlerdir.

Mebde'-i felâh-ı mülk ü devlet olan cülûs-ı hümâyûn-ı mes'adet-makrûn hazret-i şehriyârîlerinden beri mahzâ Pertev-i himem-i şâhâneleriyle husûl-yâfte-i muvaffakiyet olan terakkiyât-ı azîmeyi birer birer ta'dâd edecek olsak ciltler teşkil eder. Zîr-destân-ı sadâkat-nişân-ı şâhânelerinin tercümân-ı şükrân beyânı olan sahâif-i matbûât celâil-i muvaffakiyyât-ı feyz-âyât-ı cenâb-ı cihân-bânîyi her gün hatt-ı zerîn ile nakş-ı sütûn-ı mübâhât etmekte ise de evsâf-ı mülûkânesini hakkıyla tebcîlden lisân ve kalem yine âciz, kuvve-i nâtıka yine kâsırdır.

Mübârek vücûd-ı pür-sûd-ı şehinşâhîleri bir taraftan İslâmiyet gibi şa'şa'a-i nûrâniyeti tenvîr-i ebsâr eden bir dîn-i celîlin hâris-i enveri ve bir taraftan Osmâniyet gibi asırlardan beri âsâr-ı celâdet ve hamaseti ve me'ser-i besalet ve zindegîsi meşhûr-ı âfâk bir kavm-i necîbin nigâh-bân-ı ekberi bulunmuşlar ve bütün âlem-i medeniyete mukteziyât-ı celîle-i fıtriyelerinden olan fezâil-i pür güzîde-i cihân-pesend-ânelerini izhâr buyurmuşlardır.

Devletin en ziyade müşkilâta ma‘rûz olan bir zamanında bir müncî-i kudsî-nihâd gibi serîr-i şevket-masîr-i Osmânî’ye şeref-bahş-ı nebâhet ve iclâl olan pâdişâh-ı azîmü’l-iktidâr efendimiz hazretleri tedâbîr-i cihân-pesend-âne ve icraât-ı sâibe-i hümâyûnları ile mülk ü devleti yeniden ihyâ buyurdular. Bir halde ki nâm-ı nâmî-i şehriyârîleri “müceddid-i devlet” unvân-ı mefhareti ile yâd ve tebcîle sezâdır.

Efkâr-ı münevvere-i şevket-penâhîleri tecdîd-i hayât-ı ümmet ve te’yîd-i fevz u necât-ı devlet ve memlekete ma‘tûf olan şehriyâr-ı terakkî-güster efendimiz hazretleri ihtiyacât-ı hakîkiye-i devleti nazar-ı dürbin-i mülûkânelerinden hiçbir ân ve zaman dûr buyurmamışlardır.

Şehriyâr-ı âlî-tebâr ve tâc-dâr-ı mekârim-disâr efendimiz hazretleri cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-makrûn hazret-i zıllullahîlerinden bu âna kadar istikmâl-i esbâb-ı satvet ve şevket-i devlete hasr-ı vücûd buyurmuşlardır. Bu mesaî-i pür-güzîde sayesindedir ki ordû-yı hümâyûn zafer-makrûn-ı şâhâne Avrupa’nın en güzîde orduları derecâtına vâsıl olmuş ve her türlü vesâit-i müdâfaa istikmâl edilmiştir. Asâkir-i berriye-i mülûkânelerinin maddî ve manevî terbiye ve mükemmeliyetine vâsıta olacak her türlü esbâb tehyi’e edildikten sonra nazar-ı kemâlât-eser-i mülûkâneleri kuvve-i bahriye-i devletin dahî asâkir-i berriye-i mülûkâne derecesinde mükemmelen tensîk ve ihyâsı cihât-ı müfîde ve mühimmesine in‘itâf ederek donanmâ-yı hümâyûnun mükemmel bir hâle ifrâğı husûsu emr u fermân buyrulmuştur.

Milyonlarca ehl-i islâmın kıblegâh-ı teveccühü olmak şeref-i âlem-bahâsına mazhar olan merkez-i muallâ-yı hilâfet-i uzmâ-yı islâmiyeden kıt‘a-i mukaddese-i Hicâz’a kadar şimendüfer ile azîmeti temin edecek esbâb ve vesâilin istikmâlindeki uluvv-i himmet ve âtıfet-i cihan-kıymet-i hazret-i zıllullâhîleri bâsıra-i islâmiyânı envâr-ı fahr ve ibtihâca gark eylemiş olan zât-ı kudsiyet-simât-ı hazret-i hilâfet-penâhînin a‘zam âsâr-ı seniyye-i mülûkâneleri olan Hamidiye – Hicâz demriyolu inşaatı mahz-ı uluvv-i himmet-i şehriyârî sâyesinde kemâl-i süratle ilerilemekte ve her gün bu bâbtaki muvaffakiyât-ı mübeccele hayret-efzâ-yı cihan olacak sûrette sahâif-i matbûâtı tezyîn etmektedir. Farîza-i hacc-ı şerîfi âlem-i islâma bir kat daha teshîl maksad-ı dindârâne ve peyâm-ber-i pesendanesiylesâha-ârâ-yı vücûd olan bu celâil-i âsâr her müslümanı minnetdâr ve secde-güzâr eylemiştir.

Mübarek vücûd-ı mehâsin-nümûd-ı hilâfet-penâhîleri bu mülk ü devlete en büyük bir bahşâyiş-i ilâhî olan zât-ı şevket-simât-ı cenâb-ı tâc-dâr-ı a‘zamînin millet-i Osmâniye ve ümmet-i İslâmiyeyi ile’l-ebed medyûn-ı şükrân eden muvaffakiyât füyûzât-ı âyât-ı mülûkânelerinden en mühim kısmı da maârif-i umûmiye cihetinden tecellî-pâş-ı uyûn-ı mefharet olarak bugün müessesât-ı maârifimiz son derece tekessür ve tenevvu‘ etmiş, terakkiyât-ı asriyye ile mütenâsib bir hâl-i mükemmeliyeti iktisâb eylemiş, nûr-ı cevvâl-i marifet memâlik-i mahrûse-i şâhânenin her tarafında iş‘a-nisâr olmaya başlamıştır.

Sultân-ı zî-şânımız, eb-i erham ve eşfakımız cihân-bân-ı mekârim-ünvânımız şevketlü efendimiz hazretleri memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinin her noktasında zîr-cenâh-ı müstelzimü’l-felâh-ı mülûkânelerinde ârâm-güzîn-i huzur ve saadet olan milyonlarca teb‘a-i mülûkânelerinin saadetlerini temin buyurdukları gibi bütün efrâd-ı memleketten en bî-kes olanlarının bile nâil-i nimet-i maârif olmalarını arzu buyurduklarından bunca müessesât-ı hayriyelerine ilâveten bir de Dâru’l-hayr te’sîs ve gerek Rumeli gerek Anadolu-ı şâhânede müteaddid mektepler küşâdını fermân buyurmuşlardır.

Veliyy-i nimet-i bî-minnetimiz veliyy-i nimet-i âlem pâdişâhımız efendimiz hazretleri teb‘a-i sâdıka-ı mülûkânelerinin te’mîn-i esbâb-ı sıhhat ve âfiyetleri için keşfiyyât-ı mühimme-i tıbbiyyeye dahi lütfen ihâle-i nazar-ı teveccüh buyurarak bu husûsda da pek çok âsâr feyz ve tekemmül-i istihsâl buyurmuşlardır.

Mevcûd olan müessesât-ı tıbbiyyeye zamîmeten Avrupa’da bile bir misline tesâdüf edilmeyecek derece-i mükemmelede Haydarpaşa’da inşâ edilmiş olan yeni Mekteb-i Tıbbiye binâsı sâye-i mekârim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde terakkiyât-ı tıbbiyece sâhâ-ârâ-yı husûl olan âsâr-ı celîlenin bir timsâlidir.

Asâr-ı seniyye-i mülûkânelerinin binde birinin tasvîri vüs‘-ı beşer hâricinde olduğundan inâyât ve avâtıf-ı gayrı mütenâhiye-i hazret-i zıllullâhî karşısında ancak itirâf-ı acz ile edâ-yı fârîza-i şükr ve mahmidet eyleyebiliriz.

Bu vesîle-i cemîle ile müstağrak-ı avâtıf ve eltâf-ı hilâfet-penâhîleri olan abd-i memlûkleri (İkdam) hâk-pây-i me‘âlî ihtivâ-yı hazret-i zıllullâhîlerine min gayri haddin arz-ı tebrikât-ı ubûdiyyet-kârâneye müsâraat eyler.

Hemen cenâb-ı hallâk-ı kerîm halîfe-i bi’l-hakk ve şehinşâh-ı erham ve eşfak mefhar-i mülûk-i ümem şevketlü azametlü padişahımız efendimiz hazretlerini mâ-dâme’l-melevân erîke-pîrâ-yı şevket u şân ve vücûd-ı âlem-sûd-ı hümâyûnlarıyla bi’l-umûm teb‘a ve zîr-destân-ı sadâkat-nişân-ı cihân-bânîlerini vâye-dâr-ı emn u emân ve bu gibi eyyâm-ı mes‘ûde ve müteyemmenenin ile’l-ebed idrâkiyle cümlemizi vâye-dâr-ı fahr-ı bî-pâyân buyursun, Amîn, bi-hürmeti seyyidi’l-murselîn.

Eylesün ikbâl-i devletle muammer daima,

Hazret-i Abdülhamid Hânı hüdâ-yı müste‘ân

Sâye-i iclâlini efzûn edip kılsın müdâm

Şevket ve kudret ile tahtında şâd u kâmrân.”

ÖZET

Kâmil ÇAYIR, *II. Abdülhamid Dönemi Velâdet-i Hümâyûn Kutlamaları,*

Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hasan KURT, s. 358.

Bu çalışma Giriş dışında üç bölümden oluşmuştur. Tezin giriş bölümünde; araştırmanın problemi, sınırları, amacı, önemi, metodu, kaynakları ve terminolojiden bahsedilerek velâdet kutlamaları ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Osmanlı'da velâdet kutlamaların tarihi seyri ele alınarak Hz. Peygamber'in, padişah çocuklarının ve II. Abdülhamid öncesi padişahların velâdet kutlamalarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde II. Abdülhamid dönemi velâdet kutlamaları ele alınarak kutlamaların ilanı ve nasıl gerçekleştirildiği hakkında bilgiler verilmiştir. Başta saray olmak üzere İstanbul'da, taşrada ve sefârethânelerde gerçekleştirilen kutlamalardan ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Taşradaki kutlamalar Rumeli, Anadolu ve Arap vilayetleri olarak üç ayrı bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde velâdet kutlamalarının dönemin basınına yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Konuya girizgâh olması bakımından öncelikle II. Abdülhamid döneminde basın hakkında genel bilgiler verilmiş, sonrasında Osmanlı Türkçesi'nde ve yabancı dilde yayınlanan gazetelerdeki velâdet haberleri ele alınmıştır. Osmanlı Türkçesi'nde yayınlanan gazetelerde velâdet haberleri "gazete başyazıları" ve "şiirler" olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bölümün sonunda ise velâdet kutlamalarının dönemin muhalif gazetelerindeki yansımasına yer verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise velâdet gününe özel uygulamalar ele alınmıştır. Bu kapsamda velâdet gününe özel olarak ihdas edilen teşrifât kaideleri, açılışlar, taltifler, yerli ve yabancı devlet adamları ve halktan gönderilen tebrikler, mahkûmların affedilmesi ve velâdet günlerinde saraydan gönderilen ve saraya gönderilen hediyeler incelenmiş,

bugüne özel olarak kaleme alınan şiirler, duânâmeler ve düşürülen tarihler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Velâdet-i Hümâyûn, Doğum günü, Osmanlı, Merasim, Kutlama.

ABSTRACT

Kâmil ÇAYIR, Birthday Celebrations at the Abdulhamid II Era, PhD Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Hasan KURT, p. 358.

This study consists of three parts except the Introduction. The introduction chapter presents the problem of the study, limits, purpose, importance, method, sources and terminology of the research and information about the work on birthday celebrations at the Abdulhamid II era. The historical process has been examined about birthday celebrations in Ottoman Empire, incluiding birthday of Prophet Mohammad, sultan's children and sultans before Abdulhamid.

The first chapter includes about birthday celebrations at Abdulhamid II era. Information was given about how the celebrations were announced and carried out. Especially in the palace, celebrations in Istanbul, in the countryside and embassies detailed information is given. The countryside has been examined in three parts as Anatolia, Rumelia and Arabian region.

In second part the transmission of the celebrations to the newspapers is examined. First of all, information about the press of the period Abdulhamid II was given and then was examined birthday news in Ottoman and foreign languages. Ottoman newspapers were analyzed in two parts as editorials and poems. At the end of the chapter, the news about the birthday celebrations in the opposition newspapers are mentioned.

In the third part of thesis special applications to birthday are discussed. Like protocol rules, openings, awards, congratulations from local and foreign dignitaries and the public and amnesty of prisoners, gifts sent to and from the palace. And finally poems, prayer texts and chronogram about the birthday of Abdulhamid were discussed.

Key words: Abdulhamid II, Velâdet-i Hümâyûn, Birthday, Ottoman, Ceremony, Celebration.